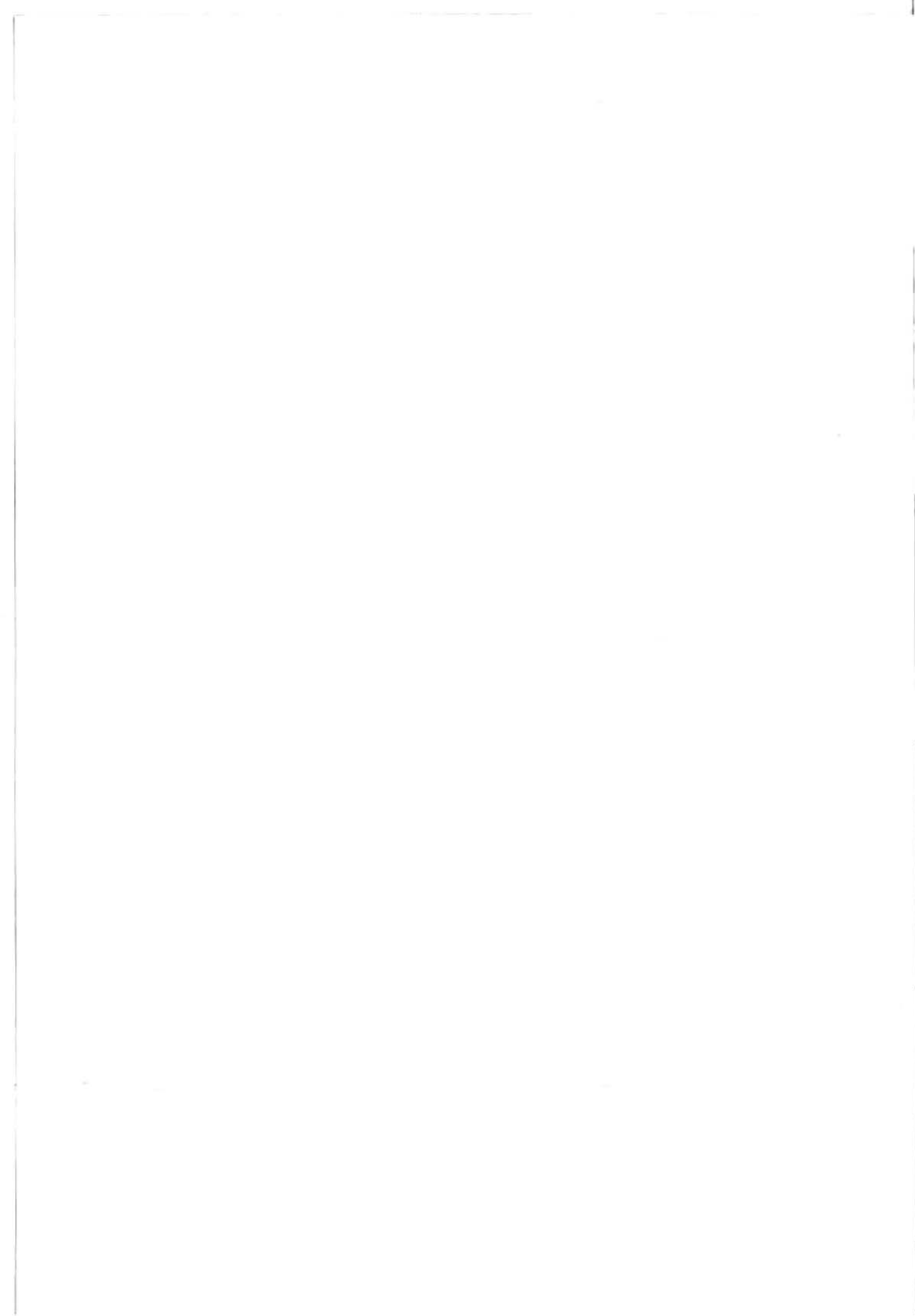

VOJENSKÉ ROZHLEDY

Czech Military Review

2002

2

TEORETICKÝ ČASOPIS ARMÁDY ČESKÉ REPUBLIKY

VOJENSKÉ ROZHLEDY

ROČNÍK 11 (43)

PhDr. Antonín Rašek

Bezpečnostní politika České republiky při vstupu do Evropské unie

Koncipovat a realizovat bezpečnostní politiku České republiky při vstupu do Evropské unie představuje stejně nesnadný úkol, jakým byla v prvních polistopadových měsících neutralizace a loajalizace armády a policejního sboru, později rozdělení československé armády a v devadesátých letech příprava našeho vstupu do Severoatlantické aliance.

Evropská bezpečnostní politika po konfrontaci úrovně vojenských sil jednotlivých členských zemí NATO při řešení kosovské krize, po bombardování Jugoslávie jako vyvrcholení konfliktu na území Balkánu a posléze po zásahu v Afghánistánu jako důsledku 11. září 2001 musela dostat novou podobu. A to i přesto, že už po pádu bipolarity stály všechny významné evropské instituce jako Evropská unie, Západoevropská unie, Rada Evropy, Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě a Severoatlantická aliance před nutností přehodnotit nebo alespoň modifikovat své základní určení, smysl, obsah činnosti i organizační struktury. Hledáme-li základní příčinu, byla jí nejspíš skutečnost, že Evropa po zmírnění napětí mezi dvěma velmocemi, USA a SSSR, získala nové a větší sebevědomí.

1. Dvacáté století a bezpečnostní politika

Dvacáté století bylo z hlediska bezpečnosti zatím nejdramatičtější a nejstrašlivější obdobím vývoje lidstva, i když jeho začátek sliboval to nejlepší, byl charakteristický optimistickou euforií, jak ji např. literárně ztvárnil Ladislav Fuks v románu Vévodkyně a kuchařka. Evropa přitom hrála ve světovém vývoji neslavnou roli. Byly tu rozpoutány dvě světové a probíhala tu jedna studená válka s desítkami miliónů mrtvých a stamilióny raněných. Sjednocující tendence se začaly vážněji prosazovat až ve druhé polovině 20. století. Proto je nutné alespoň stručně toto století kriticky analyzovat a vyvodit závěry pro další existenci a zaměření Severoatlantické aliance, evropské obrany v rámci EU i bezpečnostní politiky České republiky včetně jejího vztahu k Evropské bezpečnostní a obranné politice.

Základními bezpečnostními riziky, a tedy i příčinami kataklyzmatického dvacátého století, byl politicky a sociálně neregulovaný liberalismus a kolonialismus. První příčina vedla k sociálnímu napětí vyúsťujícímu v revoluce, druhá k nerovnoměrnosti postavení jednotlivých velmocí reagujících pokusy o nové rozdělení světa. Světové války a následné sociální revoluce byly vlastně negativním synergickým efektem těchto dvou i mnoha dalších příčinných faktorů. To zároveň vysvětluje, proč světové války vypukly z nitra Evropy, ze země nepatřící k výrazným námořním, a tím i koloniálním mocnostem, ne zvnějška, kde byly velmoci i další velké země dostatečně satureovány.

1. 1. Z událostí na počátku minulého století lze vyvodit několik myšlenek, které mohou být inspirativní i pro dnešek:

- ❑ státy a národy jsou ve svých politických a bezpečnostních reakcích výrazně determinovány svou historií,
- ❑ neregulovaný růst jakéhokoli národního uvědomění může být zároveň bezpečnostní hrozbou,
- ❑ v zárodku neřešené bezpečnostní problémy se znovu vracejí ve znásobené podobě,
- ❑ vždy trvá neuvěřitelně dlouho pseudooptimistické přesvědčení, že k válečnému konfliktu nakonec nedojde,
- ❑ k vyvolání válečného konfliktu může posloužit sebemalichernější záminka, pokud je k tomu agresor odhodlán,
- ❑ pro agresora je velkým rizikem bojovat na dvě fronty nebo se i rozhodnout zasáhnout na dvou ohrožených místech bez odpovědné přípravy a potřebných vojenských aj. kapacit,
- ❑ není možné spoléhat, že nový ozbrojený konflikt bude probíhat obdobně jako předcházející (nikdo nepředpokládal, že první světová válka bude mít zákopový charakter, jen málokdo pak předvídal, že druhá bude mít dynamiku boje na širokých frontách a v současných moderních válkách enormně vzroste role letectva a budou mít asymetrický charakter),
- ❑ nevyplácí se používat zbraně, které mají ambivalentní dopady (použití plynu za první světové války, za více než půl století existence jaderných zbraní byly použity kromě Hirošimy a Nagasaki jen jako odstrašující politický prostředek),
- ❑ nevyplácí se, když vítězové po skončení války anektují cizí území, protože se to do budoucnosti stává ohniskem dalších bezpečnostních hrozeb, zvláště revanšů,
- ❑ Česká republika se vzhledem ke svému geopolitickému postavení dostávala a může dostávat do bezpečnostního ohrožení bez vlastního zavinění a může mu čelit nejen vlastní obranou, ale především diplomaticky a hledáním spolehlivých spojenců, v krajním případě pak budováním vlastních jednotek v zahraničí (legionáři v obou světových válkách).

1. 2. První světová válka byla draze zaplacenou zkušeností. Proto se bezprostředně po ní rozvinulo úsilí něčemu takovému v budoucnosti zamezit. První příležitostí k tomu byl charakter uzavíraných mírových smluv. Nesmějí být jednostranné ve prospěch vítězů a na úkor poražených, neboť v opačném případě generují revanšismus. To se bohužel zčásti stalo. Poválečná situace proto posílila levicová i pravicová radikální hnutí, zvláště v Rusku, Německu a Itálii. Negativně je ovlivnila jak reparační požadavky, tak uvalované embargo. Pozitivní reakcí na první světovou válku bylo založení Společnosti národů. Československo se nechtělo v zahraničních vztazích vázat jednostranně, ale tato politika se mu příliš nedařila. Poválečné úsilí skončilo v podstatě „černým pátkem“ na newyorské burze 24. října 1929.

Ekonomická krize vytvořila v Evropě příznivé sociální a politické podmínky pro autokratické a diktátorské vlády pravicového zaměření, zvláště fašistického, a s militaristickým charakterem. Spojené státy reagovaly izolacionismem. Proto i nevstoupily do Společnosti národů, i když jejich zrod prezident Wilson inicioval. Velká Británie se pokusila zastavit krizi potlačením volného obchodu, devalvací měny a posílením preferenční spolupráce v rámci vlastního impéria. Podobně postupovala i Francie, navíc se pokoušela ekonomické problémy řešit nejen v rámci své koloniální říše, ale i prosazováním myšlenky evropské spolupráce. Krizí bylo nejvíce postiženo Německo, a proto tu mohla takového úspěchu dosáhnout Hitle-

rova NSDAP. Československo se pokoušelo reagovat založením Malé dohody s Rumunskem a Jugoslávií a uzavřením smluv s Francií a se Sovětským svazem.

Z meziválečného období lze odvodit tyto zkušenosti:

- ☐ reparace válečně poražených států musí mít snesitelnou úroveň,
- ☐ nevyplácí se jednostranná orientace zahraniční politiky,
- ☐ není možné spoléhat jen na diplomacii, ale především budovat vlastní věrohodnou obranu,
- ☐ militarizace ekonomiky autoritativních režimů obvykle končí válkou,
- ☐ je potřebná dvojnásobná obezřetnost, když autokratické militaristické země navrhuji mírová jednání a uzavírání mírových dohod,
- ☐ závažnou chybou demokratických zemí je ustupovat agresorovi, usmířovat se s ním, zajišťovat si bezpečnost na úkor jiných ohrožených zemí a spoléhat se, že protivníci se navzájem oslabí,
- ☐ v situaci zřejmé agresivní politiky některých zemí, které se navíc spojují do vojenských paktů a obsazují cizí území suverénních států, se nevyplácí politika nevměšování,
- ☐ prokazuje se neustále strategická geopolitická úloha středoevropského regionu,
- ☐ vážným nebezpečím pro bezpečnost demokratických zemí je budování pátých kolon, zejména na nacionalistických základech, ale i základech politických a ideologických,
- ☐ pro obranu země je rozhodující vůle se bránit.

1. 3. Vzhledem k tomu, že podstatná část uvedených předpokladů zachování míru byla podceněna, vytvořil se předpoklad, aby agresivní země usilující o světovládu vyvolaly válečný konflikt, který jako v případě první světové války rychle přerostl ve světový a dlouhodobý. Průběh druhé světové války je dostatečně známý, lze z ní vyvodit některá další poučení:

- ☐ agresivní státy si obvykle vytvářejí podmínky pro vyvolání ozbrojeného konfliktu kladením nesplnitelných požadavků,
- ☐ předpokladem vítězství nad agresivními státy je, aby se do čela bránících se zemí prosadily nekompromisní osobnosti schopné co nejrychleji uzavřít efektivní dohody se všemi silami odhodlanými spojit se proti agresorovi,
- ☐ je nutné počítat s tím, že v obsazených územích část občanů a eventuálně institucí bude kolaborovat s nepřitelem,
- ☐ kromě vojenské aktivity je nutné vzniklá agresivní seskupení pro sílící změnu postojů mnohých subjektů diplomaticky rozkládat,
- ☐ nelze podceňovat, že v průběhu války, zejména na jejím konci, se vytvářejí předpoklady pro parciální mocenské posílení dosud spolupracujících států a připravují podmínky pro poválečné často nespravedlivé uspořádání.

1. 4. Druhá světová válka skončila porážkou Německa, Itálie a Japonska a vítězstvím spojenecké koalice vedené Spojenými státy, Sovětským svazem, Velkou Británií a také Francií. Evropa byla podstatně oslabena, ale došlo v ní k rozvoji demokracie a zároveň k posunu doleva. Posílil se vliv USA a SSSR. Bezprostředně po skončení válečných událostí se rozhodovalo o tom, zda nastane mír nebo studená válka. Základním předpokladem míru bylo odsouzení válečných zločinců a dlouhodobá okupace Německa, z jehož území byly vyprovokovány obě světové války. Spojené státy pomohly západní Evropě Marshallovým plánem. Sovětský svaz považoval osvobozená území za sféru svého velmocenského vlivu. Za začátek studené války

je považován Churchillův projev ve Fultonu 5. března 1946. Došlo ke zhoršení vztahů mezi USA a SSSR a následně vznikla tzv. bipolarita. Německo bylo rozděleno na okupované zóny. Churchill vystoupil 19. září 1946 v Curychu s myšlenkou Spojených států evropských. 12. března 1947 byla přijata Trumanova doktrína, jejímž cílem bylo převzít úlohu oslabené Velké Británie na Blízkém východě. Jako protiváhu Marshallova plánu inicioval Sovětský svaz v roce 1949 založení Rady vzájemné hospodářské pomoci. V témž roce byla založena Severoatlantická aliance. Západoevropané ustavili Radu Evropy. Na území západních okupačních zón vznikla Spolková republika Německo a následně v sovětské okupační zóně Německá demokratická republika. Tím bylo dovršeno rozdělení Evropy. Celá druhá polovina dvacátého století byla proto podřízena řešení bipolarity a rozdělení Evropy.

Z období bezprostředně po druhé světové válce lze vyvodit:

- ❑ nelze spoléhat, že válečné koalice přetrvají bez podstatných změn i v poválečném období, zvláště jde-li o uskupení s různým ekonomicko-společenským zřízením,
- ❑ i přes tyto objektivní odlišnosti není racionální rozpory eskalovat, dříve či později musí nastat buď další válečný konflikt, nebo mírové soužití států s různým společenským zřízením.

1. 5. Konec minulého prvního půlstoletí sice rozdělil Evropu a ve světě nastolil bipolaritu, ale zároveň vytvořil určitou rovnováhu sil. Za této situace se těžko rodila evropská identita a vytvářely základy Evropy sjednocené. Prvním pozitivním počinem bylo přijetí Schumanova plánu, který zajišťoval kontrolu výroby uhlí a oceli a zároveň měl zajistit evropský mír a prosperitu. Předpokladem bylo francouzsko-německé usmíření. Začalo se uvažovat i o evropské armádě, z iniciativy francouzského předsedy vlády R. J. Plevna bylo založeno Evropské obranné spolenectví.

Tento krok se nesetkal s přílišným souhlasem Spojených států. V SSSR zatím došlo po smrti J. V. Stalina, a zvláště po XX. sjezdu KSSS (1956) k podstatným vnitropolitickým změnám a posléze i změnám zahraniční politiky. V roce 1954 byla svolána konference čtyř velmocí. Sovětský svaz usiloval o ustavení systému kolektivní bezpečnosti v Evropě a demilitarizaci či neutralizaci SRN, které západní velmoci zapojovaly do existujících spojeneckých systémů v západní Evropě. Ve stejném roce se v Ženevě konala konference o Koreji a Indočíně. V Asii zformulovali představitelé Číny a Indie pět zásad pančšajila pro mírové soužití a vzájemné vztahy mezi státy. V roce 1955 se SRN stala členem NATO. SSSR na to reagoval v témže roce Varšavskou smlouvou. Normalizovaly se vztahy mezi SSSR a Jugoslávií. K jistém pozitivnímu vývoji došlo po ženevské konferenci čtyř velmocí. Byly navázány diplomatické styky mezi SSSR a SRN. Dalším krokem v evropské integraci bylo uzavření Smlouvy o Evropském hospodářském společenství (EHS) a Smlouvy o Evropském společenství pro atomovou energii (EURATOM).

Na přelomu padesátých a šedesátých let došlo v rámci *détente* k uvolnění, zvláště po nastolení „ducha Camp Davidu“, tj. po schůzce Eisenhowera s Chruščovem. Byl ustaven výbor pro odzbrojení složený z pěti členských států Severoatlantické aliance a pěti států Varšavské smlouvy. Přípravovanou konferenci čtyř na nejvyšší úrovni o německé otázce narušila aféra s výzvědným americkým letadlem U-2. Zostřilo se i napětí mezi SSSR a Čínou a Albánií. Po britské kritice EHS bylo založeno Evropské sdružení volného obchodu (ESVO). Po zvolení J. F. Kennedyho americkým prezidentem vypukla další berlínská krize vrcholící postavením tzv. berlínských zdí. V roce 1961 se v Bělehradě uskutečnila schůzka 25 nezávislých zemí, které vytvořily tzv. Hnutí nezávislých. V témže roce schválila Rada Evropy Evropskou sociální

chartu. Všechny členské státy EHS byly i členy NATO, což umožňovalo řešit bezpečnostní otázky v jeho rámci. USA si v jeho rámci udržovalo dominantní úlohu, ale nebylo zřejmé, jak budou respektovat evropské bezpečnostní problémy, a proto se stále častěji ozývaly hlasy o politické spolupráci ke sjednocení Evropy v rámci evropských společenství.

Po atentátu na Kennedyho a pádu Chruščova se idea celoevropské konference stala novým prvkem v evropské politice. V Evropě opět sílila levice. Úsilí po efektivnějším řešení evropských bezpečnostních problémů narušila intervence vojsk Varšavské smlouvy do Československa. Teprve po pěti letech začal helsinský mírový proces. Byl založen Mezinárodní výbor pro evropskou bezpečnost a spolupráci. Ve Vídni začala pracovat Konference o snížení stavu ozbrojených sil a výzbroje ve střední Evropě, které přinesla skutečně pozitivní výsledky. V rámci EHS byl přijat Dokument o evropské identitě. V roce 1975 byla v rámci Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě podepsána 35 zeměmi Deklarace zásad řídících vztahy mezi zúčastněnými státy, jejíž realizace vedla k větší stabilitě v Evropě, třebaže rozdělení nepřekonal. V rámci Evropského společenství došlo k ustavení Evropské rady. Zlepšila se spolupráce mezi HS a RVHP. V Evropě sílil eurokomunismus jako reakce na způsob, jímž Sovětský svaz a KSSS řídily své vztahy s ostatními komunistickými a dělnickými stranami. V roce 1979 se konaly první volby do Evropského parlamentu. V socialistických státech sílilo disidentské hnutí, zvláště hnutí Charty 77 a odborové hnutí Solidarita. Sovětský svaz ztrácel prestiž zapojením se do konfliktu v Afghánistánu. Nový americký prezident Reagan se rozhodl pro takovou politiku zbrojení, která Sovětský svaz zvláště ekonomicky vyčerpala. V Polsku se dostal k moci Jaruzelski a v Sovětském svazu Andropov, který se pokusil o odzbrojovací iniciativu, ale bez podstatného úspěchu. Po Černěnkovi již nastoupil Gorbačov, s jehož jménem je spojena podstatná změna sovětské politiky, zvláště zahraniční. Brzo poté se sešel s prezidentem Reaganem. Po uvolnění vztahů mezi USA a SSSR došlo k aktivizaci Západoevropské unie. Ve Vídni se sešla 2. konference o odzbrojení. Události v Sovětském svazu a v dalších socialistických zemích rychle vedly k převratným změnám v evropské i ve světové historii.

Z poválečného období je možné odvodit tato poučení:

- ☐ po každém bezpečnostním, obranném či vojenském počínu, které jiné státy považují za ohrožení, lze od nich očekávat adekvátní analogické reakce,
- ☐ politické, ekonomické ap. integrační snahy jsou obvykle doprovázeny i bezpečnostními, obrannými a vojenskými opatřeními,
- ☐ každé vážné narušení mírového procesu vyžaduje dlouhodobější odstraňování jeho negativních následků,
- ☐ nelze spoléhat, že dlouhodoběji nastane éra bez vážnějších bezpečnostních hrozeb,
- ☐ obecně platí, že žádná společenskoekonomická formace, politický systém a režim jsou dlouhodobě neudržitelné bez zpětné politické a ekonomické vazby, jíž představují v prvním případě demokracie a v druhém případě trh.

1. 6. Změny zahájené na přelomu osmdesátých a devadesátých let v Evropě postupně vedly k pádu berlínské zdi, k odchodu sovětských vojsk z území jeho satelitů, k rozpadu Varšavské smlouvy a RVHP, což znamenalo i konec bipolarity. Došlo ke sjednocení Německa a postupnému vítězství demokratických sil v postkomunistických zemích. Na území Jugoslávie a Sovětského svazu vzrostlo napětí, které vrcholilo občanskými válkami a rozpadem těchto soustátí. Základní příčinou byl růst nacionalismu jako reakce na vnucený třídní internacionalismus, *de facto* ovšem velmocenský nebo mocenský nacionalismus.

Jsou tedy patrné desintegrační tendence, nad nimiž postupně začínají převažovat tendence integrační, které vyúsťují zejména ve spolupráci zemí visegrádské trojky a v přípravě a rozšiřování Severoatlantické aliance a Evropské unie. NATO se začalo reformovat, transformovalo svou organizaci a schválilo návrhy na rozvoj všestranné spolupráce se zeměmi střední a východní Evropy. Byla zřízena Severoatlantická rada pro spolupráci.

Mimořádným počinem na cestě k integraci Evropy bylo založení Evropské unie. Země střední a východní Evropy zahájily v roce 1991 jednání o přidružení. V témže roce byly v Maastrichtu sjednány Smlouva o Evropském společenství a Smlouva o Evropské unii. Podle nich se prvním pilířem ES stává společný trh, druhým společná zahraniční a bezpečnostní politika a třetím spolupráce v oblasti práva a vnitřní politiky, která má vést ke zrušení vnitřních hranic. V roce 1992 se rozpadlo Československo. KBSE se změnila na Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě s převážně bezpečnostně preventivním zaměřením.

V Evropě se prohloubily integrační snahy. Evropská unie se v roce 1995 rozšířila o Finsko, Rakousko a Švédsko (vstup Norska se neuskutečnil pro odpor občanů v referendu). V Paříži podepsalo padesát států Pakt stability. V roce 1996 byl vytvořen stálý sekretariát Středoevropské oblasti volného obchodu (CEFTA). V Rusku došlo k první a později ke druhé čečenské válce. V Jugoslávii došlo k rozpadu a k bojům zvláště v Bosně a Hercegovině. Byly schváleny plány na rozšíření NATO a jako první byly přijaty Česká republika, Polsko a Maďarsko. Ještě podstatněji se rozšířily možnosti přijetí do Evropské unie schválením Agendy 2000 Evropským parlamentem. V roce 1997 byla v Amsterdamu podepsána nová smlouva o Evropském společenství a smlouva o Evropské unii jako doplněk maastrichtské smlouvy. Od 1. ledna 1998 byla zavedena nová evropská měna EURO.

Nejsložitější bylo jednání o tzv. druhém pilíři, tj. o společné zahraniční a bezpečnostní politice. Evropská unie začala konkrétní jednání o přijetí České republiky, Estonska, Kypru, Maďarska, Polska a Slovinska. Slovensko se pro politiku Mečiarovy vlády ocitlo v izolaci. V západoevropských i východoevropských vládách převážila levice. Po kosovské krizi se definitivně rozpadla Jugoslávie. NATO při slavnostním zasedání k 50. výročí založení přijalo novou strategickou koncepci s rozšířením obranných cílů o úkoly bezpečnostní. Příslibu členství se dostalo Albánii, Bulharsku, Estonsku, Litvě, Lotyšsku, Makedonii, Rumunsku, Slovensku a Slovinsku. Mezi zájemci o členství se v poslední době objevilo i Chorvatsko, které se mj. zúčastnilo mezinárodního semináře o rozšíření NATO v květnu 2001 v Bratislavě.

Z událostí 90. let je nutné odvodit tato poučení:

- po pádu totalitních režimů, zvláště společenskoekonomických formací jako byla komunistická, lze předpokládat výrazné dezintegrační tendence, a to nejen politicky a sociálně podmíněné, ale determinované i nacionálně, což představuje i jistý důsledek politických praktik, které vedou k sociálnímu oslabení potlačovaných etnik,
- řešením je posílení demokratických integračních tendencí.

2. Evropská unie a bezpečnostní politika

Předchůdkyní současné evropské bezpečnostní a obranné identity byla v podstatě až do poloviny roku 1998 jako tzv. evropský pilíř NATO Západoevropská unie (ZEU). Hlavními jejími dokumenty do začátku 90. let byly doplněná Bruselská smlouva, Římská deklarace (1984) a haagská Platforma evropských bezpečnostních zájmů (1987). Základním problémem

ZEU a Evropy vůbec vždy bylo, jaký charakter má mít nový západoevropský, resp. nyní evropský bezpečnostní systém. To znamená, má-li být samostatný jako opravdu autonomní evropská bezpečnostní a obranná identita nebo součástí Severoatlantické aliance jako evropský pilíř NATO, tj. prezentovat zásadní transatlantický charakter.

V neuspořádané poválečné Evropě byla v roce 1947 prvním krokem k zajištění její bezpečnosti dunkirská smlouva mezi Francií a Velkou Británií. Hned v následujícím roce byla uzavřena smlouva o hospodářské, sociální a kulturní spolupráci (tzv. bruselská smlouva), již byla založena Západní unie. Její součástí byla i obranná spolupráce, a to zvláště proti potenciálnímu obnovení agresivity Německa. Vrchním velitelem vytvářejících se ozbrojených sil Evropské unie byl jmenován hrdina druhé světové války britský polní maršál Bernard Law Montgomery. Po založení Severoatlantické aliance 4. 4. 1949 přešly ozbrojené složky při zachování Západní unie pod velení NATO.

Korejský konflikt (1950-53) znovu otevřel problém evropské obrany. Výsledkem bylo rozhodnutí o znovuvyzbrojení Německa, a to bez členství v NATO. Narazilo to na odpor Francie. Ta však potřebovala pomoc nejen v Evropě, ale i v Indočíně. Francouzský premiér vystoupil 24. 10. 1950 s návrhem na vytvoření evropské armády. To vedlo v květnu 1952 k vytvoření Evropského obranného společenství (EOS). Členskými státy se staly Francie, SRN, Itálie a země Beneluxu. V roce 1954 se Francie od EOS distancovala. Velká Británie přišla s návrhem zapojit Německo do obrany prostřednictvím Západní unie. To se stalo v témže roce podepsáním pařížských dohod, ke kterým se připojily Spojené státy a Kanada. Na tomto základě Německo vstoupilo 6. 5. 1955 do NATO. Tím došlo i k revizi bruselské smlouvy. Až do roku 1984 se ZEU vytrácela.

Znovuoživení myšlenky evropské obranné identity jako evropského pilíře NATO nastalo na počátku 80. let z potřeby zvýšit postavení západní Evropy mezi tehdejšími supervelmocemi - Spojenými státy a Sovětským svazem. V pozadí byla nedůvěra k americké administrativě i k velení, a to zvláště pokud jde o vyhocení postojů USA vůči SSSR, které se často dělo bez konzultací se západoevropskými státy. Cílem ZEU bylo posílit evropský pilíř NATO. USA jím rozuměly stejně jako nyní větší finanční podíl Evropy na obraně, Evropa větší vliv při rozhodování. To byl ovšem problém celé poválečné západní obranné spolupráce.

Podobně tomu bylo od začátku 90. let i pokud jde o charakter západoevropské obrany: **zda má být atlantická, nebo evropská, tzn. vzniknout jako samostatná bezpečnostní a obranná identita v Evropě (ESDI) nebo v rámci NATO vybudovat evropský pilíř.** V tu dobu se vytratil nepříliš silný pochybnosti o další existenci NATO i o dalším setrvání USA v Evropě. USA byly zásadně pro zachování NATO a proti nezávislé evropské identitě. Francie spolu s Belgií, Itálií a se Španělskem nadále prosazovaly silnou evropskou identitu. Velká Británie s Dánskem, Nizozemím a s Portugalskem prosazovaly silné NATO s umírněnou evropskou identitou, ESDI měla být alternativou pro případ, že by se USA stáhly z Evropy. Německo vzhledem ke svým problémům se sjednocením i nejspíš z historických důvodů nezaújímalo vyhraněnější stanovisko.

Evropská bezpečnostní identita byla po rozpadu bipolarity posuzována zejména v prosinci 1991 a řešena kompromisně podpisem maastrichtské smlouvy. Atlantisté prosazovali myšlenku, že evropské zájmy budou efektivněji hájeny za předpokladu, zůstanou-li EU, NATO a ZEU oddělené, protože tak budou lépe využívat své zkušenosti a předpoklady. Např. Nizozemí však zastávalo výrazně atlantické postoje, ale zároveň bylo stoupencem integrace. Hlavní střet se odehrál mezi Francií a Velkou Británií. Velká Británie byla ve srovnání s Francií proti

rychlému sjednocení Německa, usilovala od udržení vojenské moci USA v Evropě jako síly vyvažující vzrůstající německou moc. Britové se obávali, že posilování evropské identity bez náležité kontroly čerpání zdrojů oslabí Alianci. Spolková republika Německo se jednostranně nepřipojila ani k jedné z koncepcí, spolu s Francií podporovala podřízení ZEU Evropskému společenství a byly zároveň proti vytváření paralelních struktur jako má NATO. Německo mělo problémy přesvědčit veřejnost o potřebě členství v NATO ve změněném bezpečnostním prostředí, kdy na jedné straně z východní Evropy odešla sovětská vojska, kdežto američtí vojáci v západní Evropě zůstali.

Vliv na změnu situace měl především snížený důraz na jaderné zbraně ve strategii Aliance a stažení amerických jaderných zbraní z Německa a v podstatě z celé Evropy. V Německu také na začátku 90. let bylo možno zaznamenat silnou podporu KBSE a zůstalo tu nejsilnější antimilitaristické hnutí, které usiluje o odzbrojení zčásti dodnes.

Deklarace prosazuje společnou evropskou obrannou politiku, která však musí být v souladu se společnou obrannou politikou Aliance. Vývoj evropské identity musí mít evoluční gradualistický charakter. NATO je základem evropské obrany a součástí celosvětového bezpečnostního systému, a proto evropská identita musí prostřednictvím Západoevropské unie posilovat Severoatlantickou alianci. Evropskou obrannou identitu bude rozvíjet ZEU jako obrannou součást EU a jako prostředek k posílení evropského pilíře Aliance. ZEU zůstane vlastní autonomie a stane se tak jakýmsi mostem mezi EU a NATO. Bude podporována postupná integrace ZEU do EU.

Z maastrichtské smlouvy jsou nejdůležitější tři body:

- ❑ Společná zahraniční a bezpečnostní politika bude zahrnovat všechny otázky, které mají vztah k bezpečnosti EU včetně případného koncipování společné obranné politiky, což by za určitou dobu mohlo vést ke společné obraně.
- ❑ EU požádá ZEU, která je součástí integrálního vývoje EU, aby vypracovávala a prováděla rozhodnutí a akce EU související s obranou. Rada v dohodě s institucemi ZEU bude přijímat nezbytná praktická opatření.
- ❑ Politika EU nebude na újmu zvláštnímu charakteru bezpečnostní a obranné politiky jmenovitých členských států, bude respektovat jejich závazky podle Severoatlantické smlouvy a bude slučitelná se společnou bezpečnostní a obrannou politikou vytyčenou v tomto rámci.

Pokud jde o přístup jednotlivých zemí k problematice evropské obrany, Velkou Británií v úsilí uchovat ZEU jako nezávislou organizaci podpořilo Nizozemí, Portugalsko a Dánsko. Francií usilující učinit ZEU nástrojem obranné politiky s výhledem integrace do EU podpořilo Německo, Itálie, Španělsko, Belgie, Řecko a Lucembursko. Výsledek byl především porážkou Francie usilující o podřízení ZEU Evropské unii. Proto Francie ztratila načas o ZEU zájem a evropskou identitu se snažila vytvořit kolem navrženého tzv. evropského sboru na základě existující francouzsko-německé brigády, která se v roce Maastrichtu stala po čtyřletém budování funkční. Ani to se neukázalo reálné.

Výsledkem rozdílných obranných názorů západoevropských zemí byl kompromis, protože dohoda mnoho problémů obešla nebo řešila jen formálně. V letech 1993-1996 se evropský sbor spojil s NATO. Došlo k neutralizaci ZEU. Vojenské síly začaly mít dvojí příslušnost - k NATO i k ESDI.

2. 1. Hlavní úkoly ZEU

Hlavním dokumentem EU pro 90. léta byla Deklarace o úloze Západoevropské unie a jejích vztazích s Evropskou unií a se Severoatlantickou aliancí. Byla uzavřena v kontextu Maastrichtské deklarace ZEU. Dalším důležitým dokumentem je Petersberská deklarace z roku 1992, na níž se usnesli ministři zahraničních věcí a obrany ZEU. Jako reakcí na nové bezpečnostní strategické prostředky humanitární a záchranné úkoly stanovila: udržování míru (peacekeeping) a úkoly bojových sil při řešení krizových situací včetně vynucování míru (peacemaking). Tyto mise mohly být realizovány na základě samostatného rozhodování ZEU a nyní EU. Dalším úkolem je spolupráce ve zbrojním průmyslu a nákupu zbraňových systémů při zachování autonomie evropské bezpečnosti a obranné identity.

ZEU se tak stala evropským pilířem NATO i součástí evropské integrace. Kolektivní obrana je podle doplněné bruselské smlouvy svěřena NATO. Vzájemné vztahy mají být založeny na vzájemné transparentnosti a komplementaritě. Země ZEU se zavázaly řídit se stanovisky Aliance. Pro nečlenské země ZEU a členy NATO byl vytvořen status přidruženého člena. To umožnilo participaci Turecka, Norska a Islandu a později České republiky, Polska a Maďarska.

Od začátku 90. let se ZEU pokoušela navázat kontakty s východoevropskými zeměmi. Bylo uspořádáno Konzultační fórum ZEU, kterého se v roce 1992 zúčastnilo Bulharsko, ČSFR, Estonsko, Maďarsko, Litva, Polsko a Rumunsko. Později se připojily i další země.

Pokud jde o vojenské síly, ZEU disponovalo národními silami převážně zároveň podřízenými NATO. V roce 1997 registrovalo cca 2000 jednotek ze 24 států. Dále mělo ZEU k dispozici mnohonárodní Evropský sbor o síle cca 50 tisíc vojáků, mnohonárodnostní divizi, britsko-nizozemskou obojživelnou jednotku o síle 5200 vojáků, evropskou námořní jednotku a evropskou jednotku, v níž je zatím bojeschopná jen část sil rychlé reakce. Evropský sbor a další jednotky jsou vytvořeny mimo struktury Aliance.

Je zajímavé, že ještě před více než dvěma lety se rychlá integrace ZEU do EU umožňující přímé vazby EU - NATO zdála jen teoretickou možností. Kosovo ji však změnilo v realitu. Základním problémem zůstalo, že západní evropské státy se soustředily na teritoriální a před-sunutou obranu. S výjimkou Francie, která se orientovala na jaderné zbraně, ale zanedbala rozvoj konvenčních sil. To bylo hlavní příčinou, proč zaostávaly za Spojenými státy a nebyly schopny bez jejich pomoci vážněji zasáhnout. Bez nadnárodní evropské spolupráce je to však neřešitelné. Intervenčně jsou schopny zasáhnout, a to jen v omezené míře, jen Velká Británie a Francie. Už v roce 1995 Rada ZEU konstatovala nedostatky v mechanismech zvládání krizových situací, v možnostech průzkumu a zpravodajství v reálném čase, ve strategické letecké a námořní dopravě na místa operace, ve standardizaci a interoperabilitě a ve spolupráci evropského vojenského průmyslu.

Spojené státy se obávají, že budou-li Evropané zasahovat samostatně i ve větších bezpečnostních akcích a pro NATO zůstanou jen obranné úkoly, ztratí tím Aliance smysl, protože vlastně zatím nemá konkrétního nepřitele. Tím by se zvýšila objektivní nutnost, aby USA opustily Evropu. Přitom nelze zapomenout, že tu USA mají mezinárodněpolitické, ale i vojenské zájmy (snadnější možnost rozmístění vojenských sil na Středním východě a severní Africe, lepší monitorování prostoru SNS a na Středním východě).

3. Evropská bezpečnostní a obranná politika a reakce na ni

3. 1. Důsledky kosovské krize

Nejvýznamnějším podnětem k rozvoji evropské bezpečnostní a obranné politiky (EBOP) byla kosovská krize. V ní se ukázalo, že Evropa, konkrétně Evropská unie, není schopna uskutečnit operaci takového rozsahu, jako bylo bombardování Jugoslávie a následná mírová akce v Kosovu, bez vojenské síly USA, a to zvláště pokud jde o zpravodajské informace, prostředky komunikace a velení, použití leteckých sil, strategickou leteckou přepravu, logistickou podporu atd. To prokázalo vojenskou nezpůsobilost Evropy a Evropské unie vést takové operace. A posílilo dominantní postavení USA v NATO, což je v rozporu se zájmy některých evropských členských zemí Aliance, a vedlo k většímu úsilí o další rozvoj EBOP.

Evropa je vojensky slabá i přesto, že dává na obranu dvě třetiny amerického rozpočtu. Všechny země EU vydávají nyní ročně 156 miliard dolarů, nejvíce to bylo v roce 1985, kdy vojenské rozpočty činily 216 miliard dolarů, USA vydávaly v osmdesátých letech cca 300 miliard dolarů, nyní 288 miliard dolarů. Ačkoli evropské země NATO mají dva milióny vojáků, těžko dávaly dohromady čtyřicetitisícový kontingent do Kosova, tedy 2 % stavů. Je to nejen pro roztržitost vojenského potenciálu, slabou vzájemnou spolupráci, ale zvláště proto, že vojenské reformy a transformace armád postupují pomalu, jsou stále udržovány jako obranné síly proti pozemnímu útoku bývalého Sovětského svazu, tedy proti přece jen jinému Rusku, které nejen buduje základy demokracie jako v ostatních východoevropských zemích, ale svůj účinný útočný potenciál dávno už v podstatě ztratil, navíc je oslaben o východoevropské satelity, z nichž některé země jsou dokonce členy Aliance.

Evropská rada se pro všechny tyto okolnosti proto na svém červnovém zasedání roku 1999 v Kolíně nad Rýnem rozhodla převzít Západoevropskou skupinu pro vyzbrojování (WEAG), Výzkumný ústav pro bezpečnost v Paříži a Satelitní středisko v Torrejónu. V prosinci 1999 pak bylo v Helsinkách přijato rozhodnutí vybudovat efektivní vojenské kapacity pro řešení budoucích krizových situací, konkrétně 15 plně samostatných a soběstačných brigád v počtu 50 000 až 60 000 vojáků schopných rozmístit se do dvou měsíců, jednotlivé součásti pak ještě dříve. Měly by být schopné operovat a udržet se v určeném prostoru jeden rok, dokud akce neskončí nebo budou vystřídané. Předpokládá se proto, že síly budou ve skutečnosti trojnásobné (příprava, nasazení, relaxace), v optimálním případě pětinasobné (třífázový proces devastuje potenciál vojáků a vede k negativním sociálním důsledkům, např. rozpadu rodin ap.), než je základní kapacita patnácti brigád. Spolu s tím se předpokládá posílení evropského zbrojního průmyslu.

Při budování evropské obrany jde především o iniciativu Velké Británie, ke které se připojila Francie při jednání v St. Malo prosinci 1998. Tedy o prestiž dvou velmocí, která ve stínu dvou supervelmocí v bipolárním věku upadala. Německo, jako jejich nejsilnější partner, spíše tiše souhlasí, není schopno se aktivněji připojit, je oslabeno obrovskými náklady sjednocení, že muselo dokonce snížit vojenský rozpočet na 1,4 % HDP.

Tváří v tvář nesmírnému technologickému rozvoji v oblasti zbraňových systémů je zjevná potřeba modernizovat evropský vojenský potenciál. Na tom mají pochopitelně komerční zájem Spojené státy jako největší exportér zbraňových systémů. Přezbrojování by se však mělo dít především v rámci Aliance, ne v paralelních strukturách, jakkoli vzájemně provázaných.

A také v souladu s evropskými bezpečnostními zájmy, které přes pokračující globalizaci jsou především v samotné Evropě.

K organizačnímu zajištění EBOP bylo rozhodnuto:

1. Pravidelně svolávat General Affair Council (GAC), tj. Radu pro všeobecné záležitosti, včetně účasti ministrů obrany členských zemí.
2. Svolávat Political and Security Committee (PSC), tj. Politický a bezpečnostní výbor složený z velvyslanců jako představitelů členských zemí.
3. Utvořit European Union Military Committee (EUMC), tj. Vojenský výbor Evropské unie složený z náčelníků generálních štábů členských zemí, kteří budou při řešení běžné agendy zastupováni svými zástupci (MILREP).
4. Vytvořit European Union Military Staff (EUMS), tj. Vojenský štáb Evropské unie, který bude působit v Evropské radě a zpracovávat vojenská stanoviska a příslušná doporučení konkrétním politickým orgánům EU pro řízení případných vojenských operací v rámci EU.

Jde tedy o obdobnou strukturu, jaká se osvědčila v Severoatlantické alianci.

Koncem roku 2000 bylo možno konstatovat, že za francouzského předsednictví formování EBOP příliš nepokročilo. Proto pro švédské předsednictví Evropská rada uložila na summitu v Göteborgu předložit průběžnou zprávu o posilování EBOP zaměřenou zejména na následující oblasti:

- hlavním cílem je co nejrychlejší plná funkčnost a operativnost všech orgánů a mechanismů EBOP, nejpozději však do konce roku 2001,
- přijmout nezbytná opatření k praktickému ověření navrhovaných struktur a procedur krizového řízení EU,
- pokračovat v rozvoji vzájemné spolupráce EU - NATO směřující k uzavření rámcové dohody o konzultačních mechanismech,
- pokračovat v posilování vojenských kapacit EU na základě závěrů plánovací konference k EHG a přijatého ověřovacího mechanismu budování EHG,
- pokračovat v budování civilních kapacit krizového řízení EU, zejména plánování a řízení policejních operací, definovat modalitty příspěvků pro budování policejních kapacit EU včetně vypracování dalších konkrétních cílů,
- zahájit a prohlubovat spolupráci s „třetími“ zeměmi na základě konzultačních mechanismů schválených Evropskou radou, předložit návrh na zapojení „třetích“ zemí do civilního krizového řízení EU,
- začlenit dohodnuté vhodné prvky ZEU do struktur EU,
- navrhnout vhodné modalitty spolupráce EU s OSN v oblasti krizového řízení,
- navrhnout opatření ke zlepšení soudržnosti a účinnosti působení EU v prevenci konfliktů.

Půjde tedy ve srovnání s francouzským předsednictvím o posílení nevojenských aktivit EBOP.

3. 2. Reakce na evropskou bezpečnostní a obrannou politiku

Za pozornost stojí zvláště reakce dvou ústavů, které se speciálně problematikou bezpečnostní politiky zabývají – Ústavu strategických studií Vojenské akademie v Brně a publikace vydané Ústavem mezinárodních vztahů. A dále pak některé reakce Spojených států.

3. 2. 1. Názor Ústavu strategických studií

Ústav strategických studií Vojenské akademie v Brně ve svých pracích [1] vychází ze závěrů prognostické studie Evropa 2010 a pokud jde o Západoevropskou unii integrující se do Evropské unie, tak předpokládá, že zhruba v době našeho členství v roce 2003 bude tato organizace schopna rychle rozmístit a udržovat vojenské síly v operacích v rozsahu sboru, tj. 15 brigád nebo cca 50-60 tisíc osob, cca 400 letadel a 100 lodí. Tyto síly mají být vojensky soběstačné a členské státy budou schopné tyto jednotky poskytnout a plně rozmístit do 60 dnů, vyslat je až do vzdálenosti čtyř tisíc kilometrů a udržet je minimálně po dobu jednoho roku. Velením byl pověřen generálporučík Bundeswehru Klaus Schuwirth. Jednotky se mohou podílet pouze na tzv. petersberských misích, tzn. předejít použití vojenské síly ozbrojenému konfliktu, udržet příměří a zajistit humanitární pomoc (peacekeeping a peacemaking).

3. 2. 2. Názory prezentované Ústavem mezinárodních vztahů a jeho spolupracovníky

Ústav mezinárodních vztahů prezentoval názory svých pracovníků a spolupracovníků v publikaci **Česká republika a Evropská bezpečnostní a obranná politika** [2].

Radek Khol v úvodu konstatuje: „*Společná evropská politika v oblasti bezpečnosti a obrany se vymyká svým rychlým zrodem na konci 90. let tradičnímu evolučnímu procesu evropské integrace. Pro řadu politiků se jistě stalo rychlé začlenění této dimenze pod křídla EU téměř revolučním činem.*“ Kdo se alespoň trochu seznámil s nekonečnými spory trvajících desítky let v Evropském obranném společenství a v Západoevropské unii (ZEU) o evropské bezpečnostní a obranné identitě a posléze politice, musí mu dát za pravdu. Integrace ZEU do EU se tak stala po maastrichtské smlouvě, petersberských úkolech, a zvláště amsterodamském smlouvě, zákonitým objektivním řešením.

Hana Hubáčková tápání kolem EBOP přisuzuje přirozeným okolnostem každého zásadnějšího koncepčního multilaterálního jednání, v němž se střetá řada neshodných národních zájmů. Považuje ji však za významnou podporu společné zahraniční a bezpečnostní politiky Evropské unie vojenskými a zároveň i civilními kapacitami pro zvládání krizových situací. Za klíčové momenty považuje jednání v St. Malo (1998) iniciované Velkou Británií a Francií, poté summit NATO ve Washingtonu posvěcující možnost výstavby bezpečnostních sil i mimo Alianci, dále summit EU v Helsinkách (1999) potvrzující EBOP jako součást svého druhého pilíře a konečně summit EU v Nice, který rozhodl o budování příslušných institucionálních struktur. A právě toto poslední rozhodnutí se stalo a ještě dlouho bude jablkem sváru. Není totiž dostatečně přesvědčivé, zda budovat vlastní řídicí a velící struktury, je-li zároveň možné využít již existující v podstatě identické struktury Aliance.

Co racionálního a logického opravňuje k takovému kroku? Jenom emancipační proces oddělující Evropu v závislosti na Spojených státech? Nebylo lepší koordinovat efektivněji

výstavbu evropských ozbrojených sil, zajistit společnou zbrojní výrobu a postupně integrovat vojska?

Takový postup lze v záměrech tušit, přesto se však do popředí dostává ustavení evropské armády jako relativně samostatné ozbrojené struktury typu rychlé reakce k řešení petersberských úkolů. Ani fakt, že mají být za švédského předsednictví budovány civilní kapacity pro krizový management k řešení rozpadlých státních struktur postižených zemí v tom nic nemění, mohly být vytvářeny v rámci a ve strukturách Aliance a podle potřeby využity pro řešení vyložené evropských záležitostí. Navíc je nutné budovat základy pro konzultační a kooperační vztahy mezi EBOP a NATO. Nelze se divit, že se s tím Aliance není schopna zatím vyrovnat. Pokud se česká diplomacie a Česká republika rozhodly podporovat EBOP, musí si přesně ujasnit, jak komplementární má být k existenci struktur NATO, aby tím zároveň posílila Alianci, ne její fungování zatížila vytvářením dalších politických, řídicích a velících struktur. Přitom nejde jen o eventuální organizační duplicity, ale existenci samostatných struktur vůbec. A to i přesto, že budou absolutně redukovány funkce Západoevropské unie (ZEU), aniž by ovšem zcela zanikla.

3. 2. 3. Reakce západních států

Rozhodující jsou především postoje Spojených států, které s EBOP souhlasí za předpokladu, že nenaruší NATO a bude schopna fungovat až do okamžiku, než bude potřebný zásah Spojených států a Kanady.

Náměstek ministra zahraničí v Clintonově vládě Strob Talbott dne 4. 10. 1999 přímo řekl: „Pokud jde o ESDI, připomenu nejdříve jasné, nedvojsmyslné vymezení americké politiky. Je to politika podpory: USA jsou pro ESDI. Je v našem zájmu, aby se Evropa dokázala efektivně vypořádávat s ohroženími evropské bezpečnosti dřív, než si tato ohrožení vynutí bojovou účast Spojených států. Tak, jak se ESDI mění postupně z koncepce v realitu, bude se naše podpora řídit odpověďmi na dvě otázky: za prvé, bude tato podpora fungovat? Dokáže to, co dokázat má? Za druhé, pomůže udržet Alianci - tj. celou Alianci, její evropskou i neevropskou část, EU i to, co je vně EU - pohromadě? Nepřáli bychom si vidět ESDI, která se nejprve zrodí v rámci NATO, pak však z NATO vyroste a nakonec se NATO odcizí, protože to bylo vedlo k ESDI, která zpočátku NATO duplikuje, pak by však mohla případně i NATO konkurovat. To je samozřejmě problém dlouhodobý. NATO je však koneckonců o tom, co je dlouhodobé, a o tom je i tato konference.“ [3]

Podobné obavy jako S. Talbott sdílí po summitu EU v Nice znamenajícím výrazný posun v EBOP i Edward N. Luttwack: „Jedním z hlavních principů americké zahraniční politiky je prosazování a podpora veškerého úsilí vedoucího k vyšší integraci Evropské unie. Pokud by následkem takového úsilí mohlo dojít k poškození zájmů USA, snaží se Spojené státy o revizi detailů, aniž by se stavěly proti konkrétní iniciativě jako celku.“ [4]

Takovými „detaily“ se nejspíš myslí např. některé extrémnější názory, aby tzv. evropská obranná iniciativa nahradila NATO a Evropa by se tak zbavila americké hegemonie. Ambivalentní jsou i postoje Američanů k možnému vytvoření Spojených států evropských. V této souvislosti se objevuje i myšlenka, že budoucí NATO by tvořily Spojené státy, Kanada a Evropská unie, resp. Spojené státy evropské.

Spojené státy se však zároveň obávají, aby nevznikly jen nové organizační struktury na úkor vojenských kapacit, tj. Američany prosazovaného posílení obranných schopností (DCI). To je pro ně z hlediska přechodu od koalice organizované pro kolektivní obranu proti definovanému

nepříteli podle článku 5 Severoatlantické smlouvy ke koalici zároveň odpovídající i za kolektivní bezpečnost, tj. operacemi mimo článek 5, rozhodující. Varování má objektivní základ. Ačkoli se vojenský potenciál NATO snížil za posledních patnáct let na polovinu, administrativní aparát zůstal v podstatě stejný.

Podobné reakce se objevily i ve Velké Británii. Např. Margaret Thatcherová řekla: „*Je to kus monumentálního šílenství, které ohrožuje naši bezpečnost kvůli tomu, aby byla uspokojena politická ješitnost*“ [5]. Musel na to reagovat premiér Tony Blair: „*Je vyloučené, aby britské jednotky ovládala jakákoli zahraniční vláda ... Budeme se na nich podílet (na silách rychlé reakce - pozn. autora) přesně tak, jako se podílíme na misích OSN, na misích NATO a na misích Commonwealthu. Když budeme válčit, bude to prostřednictvím NATO.*“ [6]

Ačkoli USA z mnoha důvodů s evropskou iniciativou souhlasí, M. Albrightová přesto v článku ve Financial Times varovala, že tím může dojít k oslabení transatlantické strategické vazby, ke zdvojování řídicích struktur a k jisté diskriminaci členů NATO, kteří nejsou dosud v Evropské unii (Česká republika, Island, Maďarsko, Norsko, Polsko, Turecko). Třetí nebezpečí se zdá nejsnáze překonatelné, druhé těžko a pokud jde o první, zdá se, že Evropa se částečně obává toho, že by se bezpečnostní zájem USA mohl orientovat více na jiné geostrategické oblasti. To se však nevyřeší evropskou obrannou identitou.

Dost těžko obstojí jejich širší determinace, jak se např. snaží přesvědčit Radek Khol: „*Evropané zřejmě nemohou a nechtějí dublovat roli Spojených států jako globální mocnosti, ale musí být schopni dosáhnout svou „vojenskou paží“ do širšího okolí Evropy - od severní Afriky přes Blízký východ a Perský záliv, po Kavkaz, střední Asii a Pobaltí.*“ [7]

Jistě, mnohé z toho patří do sféry evropských zájmů, ale proč třeba Perský záliv či střední Asie? Asi bychom se skutečně měli zamyslet nad charakterem našich misí, nejen zbytečně nevydávat prostředky, ale především zda nejsou navíc kontraproduktivní, což je mnohdy více než pravděpodobné.

Cíl stanovil v říjnu m. r. ve Štrasburku Jacques Chirac: „*Nastala doba, aby se Evropská unie vybavila institucionálními nástroji a vojenskými schopnostmi, jež by jí umožnily zasahovat vždy, když to bude nezbytné, a to jak v rámci Aliance, tak i samostatně.*“ [8] Každého napadne, když je to možné v rámci NATO, proč je to třeba paralelními strukturami zajišťovat i jinak? Jen pro posílení velmocenského statusu některých zemí či dokonce samotných vojáků? A to i za cenu mnohého dublování? Francouzský ministr obrany Alain Richard to řekl jasně: „*...velení v ní (v Alianci - pozn. autora) přísluší americkým vojenským činitelům a ti, jak známo, mají ve věcech války specifický způsob myšlení.*“ [9]. A není potom snadnější zajistit pro evropské vojenské činitele lepší postavení v Alianci než dosud? Řečeno aliančním jazykem to znamená posílit evropský pilíř NATO a dosáhnout politickou rovnováhu v Alianci. Opět se nezdá, že by k tomu nejlepší cestou bylo vytváření paralelních ozbrojených sil.

Je zajímavé, že podobná rozhodnutí se přijímají v situaci, kdy v podstatě kromě jistých organizačních předpokladů zcela stagnuje Pakt stability pro rozvoj Balkánu. Američané reagovali svérázně: My jsem bombardovali, vy budujte! A Evropa se místo peněz na překonání balkánské krize raději vydá na jakkoli potřebnou další modernizaci svých armád? I za cenu nových balkánských konfliktů?

O složitosti evropské společné zahraniční a obranné politiky (CPSF) svědčí názory Charlese Granta, ředitele londýnského Střediska pro reformu Evropy a zároveň poradce britského premiéra Tonyho Blaira, který navštívil začátkem února 2001 Prahu [10]. Reprezentoval tu

britské názory na bezpečnostní otázky a do jisté míry i signalizoval, s čím přijede koncem měsíce do Prahy generální tajemník Severoatlantické aliance George Robertson.

Charles Grant se domnívá, že CPSF představuje složitou historickou změnu, která nemůže neovlivnit základy Evropské unie. To je determinováno tím, že EU se dosud věnovala převážně ekonomickým otázkám, tj. celní unii, jednotnému trhu a jednotné měně. Nyní je na pořadu, nejspíš jako důsledek a poučení z balkánské krize, společná zahraniční a bezpečnostní politika, což je podle obecného mínění složitější nejen pro odlišnost dosavadní zkušenosti, ale i změnu kultury vzájemných vztahů.

Je tomu tak proto, že rozšíření působnosti EU vyžaduje vytvořit i nové instituce, a to zvláště ve vojenské oblasti, se kterými nemá EU zkušenosti. Ch. Grant se navíc domnívá, že bojeschopnost amerických vojenských sil je oproti evropským zhruba desetinásobná. Zdá se to být přehnaný odhad, podle očitých svědků tento odhad byl řečen jen tak mimochodem. Nejspíš je hodnota evropských ozbrojených sil členských zemí NATO cca čtvrtinová. I tak je třeba říci, že využití prostředků je málo efektivní a nedá se proto říci, že evropské výdaje by byly nedostatečné, jsou jen nevhodně vynakládány. Už analýzy využití vojenského potenciálu při leteckém bombardování Jugoslávie prokázaly, že evropské vojenské síly jsou sice poměrně rozsáhlé, ale jejich využití blokuje problémy v komunikaci, spojení atd. Nejen východoevropské země se nedokázaly zbavit přebytku zbraňových systémů pro útočné operace, ale i západní státy zase naopak nadále drží obranné systémy, zvláště Německo. Přitom je zjevné, že s vysokou pravděpodobností již nikdy nedojde k vojenským operacím, které byly typické pro druhou světovou válku, tj. k ofenzívám na široké frontě. Stejně tak se ve druhé světové válce neopakovaly typické poziciční operace. Evropa má pokud jde o výši vojenských výdajů výhodu v tom, že může spoléhat na americký raketojaderný potenciál a věnovat se především jednotkám rychlé reakce a nenákladné teritoriální obraně chránící plošně především záložníky prostory jednotlivých evropských zemí.

Ukazuje se, že Velká Británie, Francie a Německo si v poslední době pokud jde o tuto vojenskou reformu začínají rozumět. Americké názory na evropskou obranu se stále vyvíjejí (viz např. negativní postoj bývalého náměstka ministra obrany Jacka Kramera při ložské návštěvě Prahy), ale lze předpokládat, že nový státní tajemník v ministerstvu zahraničních věcí USA Colin Powell i poradkyně prezidenta George W. Bushe pro bezpečnostní otázky Condoleezza Riceová se k ní postaví pozitivně. Jisté potíže lze očekávat u amerického ministra obrany Donalda Rumsfelda.

Objektivně je to determinováno predikcí bezpečnostních rizik a ohrožení, které se nacházejí mimo Evropu (kromě Ruska, Číny, Severní Koreje, Iráku, Íránu, Pákistánu aj., také Indie, Brazílie, Mexiko a Turecko), což zákonitě vede USA odpoutávat se od stále více prosperující Evropy, která tak má předpoklady se stále více postarat o vlastní bezpečnost, než tomu bylo před první i druhou světovou válkou, kdy evropská bezpečnost byla ohrožena zevnitř (zvláště z Německa, ale i z Rakousko-Uherska v případě první a Itálie v případě druhé světové války).

Rozhodující pro vztahy Spojených států a Evropy bude pravděpodobně propojení mezi CFSF a americkou Národní raketovou obranou (NMD). Problém spočívá v tom, že Američané nejsou zcela přesvědčeni o potřebnosti CFSF a Evropané pak o účelnosti NMD. Ch. Grant z toho vyvozuje závěr: Evropané budou muset tolerovat NMD a Američané zase CFSF. Toto doporučení však není tak jednoznačné, jak by se na první pohled zdálo. Jsou tu totiž i jiní, zvláště Rusko, které v NMD stejně jako Čína vidí své ohrožení a reakce na to by mohla vést

k dalšímu kolu světového zbrojení. Nedohodnou-li se Američané s Rusy a USA budou budovat NMD, může se stát, že Evropa může i podporovat Rusko. Navíc hrozí, že Rusové se pod touto hrozbou budou sbližovat nejen s Čínou, ale i s Indií, což by v budoucnosti mohl být velmi nebezpečný mocenský blok. I když by pravděpodobně šlo jen o bilaterální spojení Rusko - Čína a Rusko - Indie, protože vztahy mezi Čínou a Indií jsou stále napjaté, a to zvláště kvůli Tibetu.

Prezident George W. Bush je však rozhodnut vybudovat nový protiraketový jaderný deštník proti nepřátelským jaderným hlavicím, jak to slíbil ve svém prvním vystoupení věnovaném národní bezpečnosti Spojených států americkým občanům: „*Amerika musí zajistit svou obranu před útokem balistických raket a technicky vyspělých teroristů. Ať Amerika působí kdekoli ve světě, naše zásady musejí být jisté, naše záměry nade všechny pochyby, naše síla neohrožitelná.*“ [11] Bush má však proti sobě skeptickou Evropu a ostatní velmoci, ale i významné politiky Demokratické strany, kteří mu vyčítají nespolehlivost, zbytečně vysoké finanční náklady a koncepční nejasnost. Ministr zahraničních věcí Colin Powell proto zároveň uvedl, že Bushova vláda bude nový protiraketový systém konzultovat se spojenci a s Ruskem a s Čínou, ale „*nenechá se od něho odradit, pokud se tato technika osvědčí*“. [12] Je však známo, že vybudování takového systému zakazuje sovětsko-americká smlouva o omezení systémů protiraketové obrany již z roku 1972.

G. W. Bush vyzval evropské členské státy NATO, aby uznaly, že pro udržení míru ve světě je třeba zavést nové technologie, což si i vyžaduje novou strategii - především kosmického protiraketového štítu: „*Cílem USA je ovládnout nové technologie, které podpoří novou strategii. Nově budovaná obrana nás musí chránit všechny,*“ prohlásil na základně Aliance v Norfolku. „*Amerika ví, že aby uspěla, musí spolupracovat se svými spojenci. Vyhráli jsme studenou válku, protože jsme postupovali jednotně, sledovali společné plány a měli společné technologie. Všichni společně čelíme budoucím hrozbám... V diplomacii, technologii, raketové obraně, potírání válek, především však v jejich předcházení, musíme být jednotní.*“ [13]

NMD se stává náplní bilaterálních jednání i jiných zemí než USA. Např. německý ministr zahraničí Joschka Fischer po návštěvě Moskvy v polovině února 2001 po jednání s rezortním kolegou Igorem Ivanovem usoudil, že Rusko ve sporu o NMD chce jít spíše cestou kooperace než konfrontace. Proto odmítl Fischerovu roli v této záležitosti: „*Rusko a USA nepotřebují žádného zprostředkovatele*“ [14].

Jak se ukázalo, USA cítí odpovědnost ochránit sebe a své spojence před rizikem případného raketového útoku ze třetích zemí, zároveň však chtějí nejen se spojenci, ale i s Ruskem a Čínou konzultovat technologie, pro něž se rozhodnou. Uvedl to na setkání ministrů zahraničí členských zemí NATO 27. února 2001 v Bruselu státní tajemník USA Colin Powell [15]. C. Powell zároveň upozornil, že vytváření evropské obranné identity musí posílit evropský pilíř NATO. Má proto probíhat uvnitř Aliance.

Je zjevné, že vzhledem k vynaloženým vojenským výdajům mohou evropské členské země Aliance dosáhnout vyššího bezpečnostního a obranného efektu než dosud. Gilles Andréani (bývalý vedoucí plánovacího odboru ministerstva zahraničí), Christoph Bertram, ředitel Nadace pro vědu a politiku v Německu, a Charles Grant, ředitel střediska pro evropskou reformu, společně napsali: „*Díky lepším možnostem a schopnostem Evropy by Amerika mohla svěřit mnohé neklidné situace v Evropě a jejím okolí do péče svých spojenců. Stane-li se navíc otázka obrany součástí neformálního legislativního souboru, který musí přijmout země ucházející se o vstup do EU, omezí se tak tlak na rozšiřování NATO*“ [16].

Vrací se tak již starší myšlenka, že pro bezpečnost země v Evropě je dostatečnou zárukou členství v Evropské unii, navíc v blízké budoucnosti posílenou relativně samostatnou vojenskou silou. Uvedení bezpečnostní odborníci doporučují:

- ❑ *Sloučení funkcí Chrise Pattersona, komisaře pro vnější vztahy, a Javieru Solany, vysokého představitele pro zahraniční politiku, aby Evropská unie hovořila jedním hlasem.*
 - ❑ *Přidělení vyšších pravomocí výboru pro politiku a bezpečnost, aby se přiblížila mezivládní a komunitární stránka zahraniční politiky.*
 - ❑ *Stanovení celoevropského cíle pro národní bezpečnostní rozpočty, který by země EU zavazoval vynakládat nejméně 2 % HDP na obranu a 25 procent jejich bezpečnostních rozpočtů na zbrojení a výzkum.*
 - ❑ *Vytvoření zvláštního obranného rozpočtu EU, z něhož by se financovaly společné akce, potenciál a zbrojní programy.*
 - ❑ *Ustavení kontrolní skupiny se sídlem v sekretariátu Rady ministrů, jejímž cílem by bylo koordinovat skupinový tlak na vlády, aby vylepšovaly svůj vojenský potenciál.*
 - ❑ *Schopnost budovat koalice, tlačit na vlády, aby plnily termíny, vytvářet podporu nebo brát na sebe vinu za neúspěchy musí vycházet z tradičního zdroje vůdcovství, z národního státu.*
- [17]

Tuto vůdčí roli by na sebe měly vzít Velká Británie, Francie a Německo.

3. 3. Národní zájmy a integrace

V procesu evropské integrace, a to jak pokud jde o členství v Severoatlantické alianci, tak v Evropské unii se zákonitě dostává do popředí problém národních zájmů. Přitom lze dost těžko rozpoznat, co je národní zájem a státní zájem, v konkrétním případě český národní zájem a zájmy českého státu. Při konfrontaci se zájmy západních států, zejména anglosaského světa, už první problém spočívá v tom, že angličtina tak výrazně jako čeština nediferencuje či nerozlišuje pojmy *národ* a *stát*, ačkoli je zřejmé, že tento rozdíl evidentně existuje. Už proto, že národ je historicky vzniklou pospolitostí lidí s mnoha společnými znaky, kdežto stát je politickou institucí s funkcí spravovat na přesně vymezeném území veřejné zájmy, zajišťovat bezpečnost jeho obyvatel ad. Také dobře víme, že státní zájmy v totalitním či autokratickém státě mohou být a většinou jsou odlišné od zájmů rozličných občanů, resp. obyvatel, tj. národních zájmů. Stejně tak pokud jde o národní stát nebo multietnickou společnost. Obecně lze říci, že státní zájem je prezentován jistým přesně nebo méně přesně definovaným souborem strategických cílů odrážejících historickou zkušenost, základní potřeby, geopolitické a mezinárodní postavení, spojenecké svazky, konkrétní mezinárodněpolitickou situaci, bezpečnostní hrozby a z nich vyplývající rizika, schopnost tuto situaci analyzovat a přijmout adekvátní rozhodnutí. Na druhé straně je ve stále globalizující se společnosti patrné, že rozvoj demokracie a dosažení větší míry spravedlnosti ve stále se diferencujícím světě je možný pouze v rámci společné a pozitivně orientované evropské politiky včetně jejich bezpečnostních a obranných aspektů. Globalizace tedy vyžaduje stále užší sepnutí národních států s obecnější, tj. evropskou a světovou politikou, demokracií a integračními tendencemi. Činnost Evropské unie proto nelze spojovat pouze se společným trhem. Redukce pouze na tuto její jakkoli důležitou funkci by byla kontraproduktivní. Navíc ve vztahu k Evropské unii sledujeme především bezpečnostní a obrannou politiku.

Náměstek ministra zahraničních věcí Spojených států Strob Talbott ve svém vystoupení na konferenci o budoucnosti NATO v Londýně dne 7. 10. 1999 mj. v této souvislosti řekl: „... v Evropě nelze na prahu 21. století vedením jednotlivých států dovolit, aby definovala národní zájmy nebo národní identitu způsobem, jenž ohrožuje mezinárodní mír a vede ke zločinům proti lidskosti“ [18]. Zároveň v této souvislosti s Kosovem na adresu evropských členských zemí Severoatlantické aliance varoval: „Mnoho Američanů říká: Už nikdy by Spojené státy neměly na sebe brát lví podíl na riskantních misích v rámci operace NATO a platit zdaleka největší účet. Mnoho lidí v mé zemi včetně kongresmanů se obává, že při nějaké příští krizi v Evropě by vzhledem ke konkurujícím závazkům, které má náš stát v Perském zálivu, na Korejském poloostrově a jinde ve světě, byla podobná převaha amerického personálu, palebné síly, materiálu a zdrojů politicky a vojensky neudržitelná.“ [19] Přehlédneme-li kromě plnění spojeneckých závazků a snahu řešit bezpečnostní problémy ve světě jiné reality, např. zájem USA ověřit si akceschopnost a bojeschopnost amerických vojenských sil v nové situaci, spotřebovat stárnoucí materiál, munici ap., pak je pravděpodobně jedním z důsledků této pokosovské situace strategické rozhodnutí USA snížit schopnost zasáhnout v regionálních konfliktech paralelně ze dvou na jednom místě a to ve prospěch vynaložení zdrojů na protiraketovou obranu.

Talbott zároveň konstatoval: „Zdá se, že mnozí Evropané jsou rozhodnutí nikdy nepocítit, že jsou Spojenými státy tolik ovládáni, jak se cítili být za událostí v Kosovu nebo - dejme tomu - v Bosně. Během příští krize, ať je jakákoli a ať k ní dojde kdekoli a kdykoli, chtějí naši spojenci mluvit do vedení operací víceméně úměrně politickému břemeni, které při podpoře války musí vést. Přinejmenším není nikdo, na této straně Atlantiku nebo na oné, spokojen se současným stavem. A mimochodem: nebylo zapotřebí Kosova, aby Američané i Evropané poznali, že v atlantickém vztahu existuje asymetrie. To je nežádoucí a nezdravé. Musíme nalézt způsob, jak naše role uvést do nové rovnováhy.“ [20] Bylo tedy řečeno naprosto otevřeně, oč šlo i desítky let předtím, minimálně pak ve vyhraněnější podobě v osmdesátých a v devadesátých letech.

Talbott definoval tři problémy k řešení:

1. Z vojenského hlediska vztah ESDI (evropské bezpečnostní a obranné identity) a DCI (iniciativy k posílení obranného potenciálu). „Je v našem zájmu, aby se Evropa dokázala efektivně vypořádat s ohrožením evropské bezpečnosti dřív, než si tato ohrožení vynutí účast Spojených států ... V tomto duchu jsme rozšířili zastoupení Evropy v nové struktuře velení NATO. Podporujeme, aby Evropané veleli operacím tam, kde evropské síly na zemi převažují, čehož je KFOR nejviditelnějším příkladem. Zavázali jsme se rovněž podporovat operace vedení EU zpřístupněním přepravních, výzvědných a logistických zařízení NATO.“ [21]
2. Z ekonomického a komerčního hlediska rozšíření spolupráce v obranném průmyslu. „Rozhodně musíme nalézt způsob, jak společně vyvíjet nové technologie a jak z nich mít společně prospěch.“ [22]
3. Z politického hlediska dosáhnout zvýšeného úsilí všech struktur a organizací západního společenství včetně Evropské unie k pozitivní stabilizaci postkomunistického Východu. „Pozorujeme-li my, Američané, co se pod záštitou EU děje, jednou z věcí, které nejvíce obdivujeme, je to, jak starý systém národních států ustupuje novému systému, v němž se státy cítí ve své identitě a uprostřed svých sousedů natolik bezpečně, že mohou dělat ctnost ze své vzájemné závislosti. Vestfálské a versailleské smlouvy zřejmě ustupují smlouvě maastrichtské a amsterodamské. Tam, kde se hranice staly překážkou efektivní a prosperity, např. v obchodních aktivitách a měnové politice, světuje velká část Evropy pravomoc nadná-

rodním orgánům. Jinde, jde o komunitární identitu a citlivé věci, jakými jsou například jazyk a vzdělávání, přenášejí ústřední vlády pravomoci na orgány míst“ [23].

Všechna tato fakta svědčí o potřebě uvažovat obecněji o *charakteru evropské integrace*. A to z prostého důvodu, že jsme nejen vstoupili do NATO, ale usilujeme i o členství v Evropské unii. Nemluvě o tom, že bychom o tom měli přemýšlet vzhledem ke svému geopolitickému postavení v tak frekventované střední Evropě i bez tohoto úsilí. Někteří autoři uvažují o budoucí sjednocené Evropě jako o první postimperiální demokracii, v níž má jít o společnost v *novém smyslu* demokratickou, *novodemokratickou*, spojenou s úsilím o perspektivu celoevropské demokracie se sociálním a ekologickým rozměrem, která respektuje v tomto společenství národní identity. Národní stát nemá být likvidován, ale transformován v demokratickém smyslu v podstatně zralejší kulturně politický tvar. Ten se však odlišuje od nacionálně konzervativních a euroskeptických tendencí představitelů partikulárních nacionálních zájmů a obranářských či přímo xenofobních postojů [24]. Jiní hovoří ještě jasněji, aby se Evropa stala první postnacionální postimperiální demokracií, první skutečnou *demokratickou* a *humanisticky* orientovanou velmocí, která svou vahou změní trvale neudržitelný vývoj spojený s rozpory imperiální éry lidstva a povede k postupnému vyrovnávání úrovně zemí a regionů [25].

3. 4. Postoje České republiky

O potřebnosti evropské bezpečnostní a obranné politiky se v České republice příliš nediskutuje nejen v odborných kruzích, nemluvě již o občanské veřejnosti. Česká republika se však k jejímu záměru EBOP oficiálně staví kladně a patří mezi šest přidružených členů, které jsou členy Severoatlantické aliance, ale nejsou ještě v Evropské unii. Proti přidružení těchto zemí byla zpočátku Francie, která chtěla, aby o formování vojenských sil EU jednaly jen její členské státy. S přispěním české a norské aktivity za podpory USA se situace změnila a v EBOP mají slovo i nečlenské země Unie. Mezi staré členy NATO patří Turecko, Norsko a Island, mezi nové tři postkomunistické střeoevropské země kromě České republiky i Polsko a Maďarsko. Přitom právě tyto tři poslední země aspirují na plné členství v Evropské unii a mají s ní zvláštní vztahy na základě svých asociačních dohod. Norsko a Island o členství neusilují, Turecko má s přijetím vážné potíže pro nedodržování lidských práv v zemi. Všechny uvedené země jsou však připraveny podpořit EBOP. Konzultace s nimi jsou za účasti zástupců patnácti členských zemí EU a specialistů ze šesti přidružených zemí dvakrát do roka.

Česká republika chce pro evropské vojenské síly vyčlenit část českého vojenského kontingentu určeného pro Severoatlantickou alianci s prioritou určené pro NATO. To znamená, pokud by se nerozhodla zasáhnout Aliance, byly by k dispozici Evropské unii. Předpokládá se především vyčlenění samostatného mechanizovaného praporu o síle cca 500 až 600 vojáků se schopností zasazení do 60 dnů, resp. jisté části i do 30 dnů se zajištěním trojnásobné rotace. Dále se počítá s vyčleněním vrtulníkového roje, polní nemocnice, roty speciálních sil, roty protichemické ochrany a humanitárního centra o celkovém počtu cca 100 lidí. O možnosti vyčlenit policejní jednotku pro plánované policejní síly EU se zatím nejednalo, ale s vysokou pravděpodobností k tomu dojde.

Podobně jako Česká republika postupovalo i Slovensko, které dalo k dispozici mechanizovanou rotu, čtyři dopravní vrtulníky, odminovací a ženijní jednotku a mobilní polní nemocnici. Polsko ze svých sil určených pro NATO nabídlo EU rámcovou brigádu, tři plavidla a menší

leteckou jednotku. Maďarsko sice nabídlo jen čtyři sta mužů, tj. obrněný prapor a baterii raket Mistral, ale nejsou údajně ve strukturách NATO.

Pokračování, literatura je u 2. části

Poznámky:

- [1] Frank, L.: Rizika a ohrožení bezpečnosti ČR v letech 2004-2015. In: Východiska pro výstavbu ozbrojených sil České republiky v letech 2004-2015. Ústav strategických studií. Brno 2000.
- [2] Česká republika a Evropská bezpečnostní a obranná politika. Editor Radek Khol. Ústav mezinárodních vztahů. Praha 2001.
- [3] Talbott, S.: Vystoupení v RUSI dne 4. 10. 1999. Podobně uvažuje i odstupující ministr obrany William S. Cohen: „Je potěšitelné, že se na loňském vrcholném zasedání ve Washingtonu k 50. výročí aliance zavázala tyto rozdíly vyrovnat. Bohužel však nebyl od té doby zaznamenán žádný velký pokrok. Ve chvíli, kdy se Spojené státy odhodlaly k největšímu dlouhodobému zvýšení obranného rozpočtu za posledních patnáct let, ohlásili někteří spojenci jen mírné zvýšení. Jiní pouze udržují výdaje v dosavadní výši nebo dokonce investice do obrany snižují.“ (Cohen, W. S.: V sázce je bezpečnost světa. Orientace, příloha Lidových novin 20. 1. 2001, str. 20.)
- [4] Luttwack, E. N.: Potíže s evropskou obranou. MF DNES 12. 12. 2000.
- [5] Zavadil, P.: Rodí se evropská armáda. Lidové noviny 9. 12. 2000. Příloha Orientace s. 19.
- [6] Tamtéž, str. 19.
- [7] Tamtéž, str. 19.
- [8] Tamtéž, str. 19. Jean Marie Viriot, ředitel vojenského štábu a předseda výboru vojenských představitelů, k tomu na jedné přednášce řekl: „Samozřejmě nikdo neargumentuje proti nutnosti mít kapacitu potřebnou k autonomnímu rozhodování a jednání, ale určitá autonomie může být pouze vyjádřena evropskou strukturou v rámci NATO, ... zatímco pro jiné autonomie se předpokládá vytvoření vyložené evropské struktury mimo rámec NATO. Podle mého osobního názoru je třeba najít řešení - jako obvykle - někde uprostřed: in medio stat virtus ...“ (Viriot, J. M.: Evropská obranná a bezpečnostní identita - pohled na Západoevropskou unii. Mezinárodní vztahy č. 1/2000.)
- [9] Tamtéž, str. 19.
- [10] Evropa dává na obranu dost peněz, ale špatně. Lidové noviny 10. 2. 2001. Pokud jde o evropské vojenské výdaje, viz např. vyjádření norského ministra zahraničí Thorbjørna Jaglanda: „Nemyslím, že budeme výdaje zvyšovat, ale spíš restrukturalizovat obranu a přizpůsobovat ji nové situaci zejména v Evropě, v níž je nejnaléhavější krizové řízení. Ovšem chápou argumenty USA, když Evropa hovoří o své silnější úloze a obraně a bezpečnosti, ale souběžně s tím snižuje vojenské výdaje.“ (Právo 9. 5. 2000.)
- [11] Bush slíbil Američanům nový protiraketový jaderný deštník. Právo 12. 2. 2001.
- [12] Tamtéž.
- [13] G. W. Bush: Raketový štít je nutný. MF DNES 15. 2. 2001.
- [14] Moskva podle Fischera nepotřebuje k jednání prostředníka. Právo 13. 2. 2000. Jedním z dalších ruských kroků bylo, že jeho ministr obrany Igor Sergejev (Sergejev předal šéfovi NATO ruský návrh raketové obrany. Právo 21. 2. 2002) odevzdal generálnímu tajemníkovi Georgesi Robertsonovi ruský návrh na evropskou protiraketovou obranu jako alternativu amerického projektu. Jde pravděpodobně o mobilní nestrategický systém schopný zneškodňovat nepřátelské rakety hned při jejich odpálení, určený např. k zásahu v prostoru v Severní Koreji či Íránu. Není to nová myšlenka, vystoupil s ní už před rokem prezident Vladimír Putin. V tu dobu vedoucí delegace amerických kongresmanů Curt Weldon předal v Moskvě návrh prezidenta George W. Bushe na společný rusko-americký vývoj protiraketového systému. Rusové americký systém počítající se střelami schopnými zasáhnout balistické rakety dlouhého doletu odmítají, protože je v rozporu s rusko-americkou smlouvou v roce 1972. Samuel Huntington k možnému kolapsu mezi Spojenými státy a Evropou kvůli protiraketovému deštníku uvádí, „... že Francie vždy bude spíše proti USA, zatímco Británie obvykle pro USA. Velkou otázkou představuje Německo. Během studené války a bezprostředně po jejím skončení bylo Německo výrazně proamerické, ale to v budoucnu už nemusí platit: vždyť EU má dnes svou vlastní měnu a velmi usilovně se snaží budovat vlastní ozbrojené síly. A Evropa je stejně jako Čína a Rusko proti myšlence obranného raketového deštníku nad USA“. I když je tento problém složitější a ačkoli nemáme přímý vliv na řešení těchto problémů, přesto se v něm musíme při koncipování vlastní bezpečnostní strategie při vstupu do EU orientovat. Jistým protipólem strategické protiraketové obrany je ochrana před terorismem. O tom je veřejnost málo informována, takže má dojem, že se všeobecně podceňuje. Přesto jí Spojené státy věnují stále větší pozornost a vynakládají na ni každoročně 1,6 miliardy dolarů, což je více než náš vojenský rozpočet. Zásadním

momentem pro americké rozhodovací procesy v této oblasti byl výbuch bomby v garáži hotelu pod mrakodrapem World Trade Center na Manhattanu, která zabila šest lidí. Skončila tím představa o nedotknutelnosti území Spojených států, šlo o první útok cizích teroristických sil na jejich území. Signál byl tak silný jako v období druhé světové války japonský útok na Pearl Harbor. Konečně k dokreslení plnějšího obrazu nové situace brzy po teroristickém činu na Manhattanu byl v tokijském metru použit jedovatý plyn sarin. Ještě před tím vybuchla puma před vládní budovou v Oklahoma City a zabila již 168 lidí. USA se rozhodly založit speciální jednotku Center for Domestic Preparedness (Středisko vnitřní pohotovosti) v Alabamě. Policisté, příslušníci FBI a záchranných sborů se zde cvičí v podmínkách použití chemických, biologických aj. zbraní hromadného ničení. Je tedy patrné, že podobná nebezpečí nelze podceňovat. Zvláště jsou-li teroristé ochotni obětovat zároveň svůj život jako se to stalo v případě útoku motorového člunu s výbušninou proti americké válečné lodi Cole kotvící v jednom z jemenských přístavů.

- [15] **USA budou konzultovat variantu raketové obrany.** *Právo* 28. 2. 2001.
- [16] **Andráni, G., Bertram, Ch., Grant, Ch.:** Evropská vojenská revoluce. *MF DNES* 2. 2. 2001.
- [17] Tamtéž.
- [18] *Mezinárodní politika*, dokument, příloha k č. 12/1999, str. 30.
- [19] Tamtéž, str. 30.
- [20] Tamtéž, str. 30.
- [21] Tamtéž, str. 30-31.
- [22] Tamtéž, str. 31.
- [23] Tamtéž, str. 31.
- [24] Viz např. Šabata, J.: Předběžné úvahy o základním programu ČSSD. Interní text, Brno, 15. 6. 2000.
- [25] Viz např. Zaozálek, L.: Poznámky k alternativnímu návrhu struktury a pojetí programu ČSSD. Interní text. Nedatováno, pravděpodobně květen 2000. Pokud jde o názory předních západních politiků, jsou zhruba následující: Německý kancléř **Gerhard Schröder** je zastáncem silnější evropské integrace, EU by se měla stát evropskou federací jako svým způsobem USA, takže národní státy by se proměnily ve spolkové země. EU by se tak stala evropskou vládou, Rada Evropy druhou komorou parlamentu, evropský parlament by měl kontrolu nad rozpočtem EU. Francouzský premiér **Lionel Jospin** chce, aby Evropa zůstala federací národních států opírající se o stávající instituce EU, které by měly být posíleny. Je zastáncem jednotné evropské ústavy a navrhuje, aby Evropa měla prezidenta přímo voleného evropskými občany. Země s jednotnou měnou by měly společnou ekonomickou vládu. Britský premiér **Tony Blair** si přeje, aby Evropa byla supervelmocí, ale ne superstátem nebo federací. Druhou komoru Evropského parlamentu by měli tvořit poslanci národních parlamentů. Je proti společné ústavě i společné vládě, třeba jen ekonomické.

Při snahách o vytvoření účinného strategického rámce je nutno se zabývat také otázkou většího globálního vládnutí. To v mnoha táborech není populární téma. Čím déle se však politikové budou vyhýbat řešení této otázky, tím bezmocnější pravděpodobně budou, tím větší nestabilita z toho vzejde, a tím bolestnější bude pak případná změna. Ačkoli je přirozené, že jakýkoli nadnárodní orgán budí velké podezření, zvláště pokud je nevolený, je těžké vyhnout se závěru, že globální strategie bude nakonec vyžadovat určitou podobu globálního řízení. To není totéž jako globální vláda. V praxi jde o to, poskytnout této globální instituci zdroje, struktury a především pravomoc, aby se dokázala s daným problémem účinně potýkat.

*Robert Hall a Carl Fox
Přehodnocení pohledu na bezpečnost
NATO review zima 2001/2002*

Eichler 2.800,- Kč

PhDr. Jan Eichler, CSc.

První válka 21. století a její možné důsledky pro bezpečnost ČR

Útok teroristů na USA vyvolal spoustu zneklidňujících otázek. Nejčastější z nich jsou vyjadřovány následovně: proč právě v roce 2001, proč terčem byly USA a konkrétně pak okázala budova WTO, jaké byly záměry organizátorů, jaké budou důsledky pro mezinárodní bezpečnost, ve jménu koho jednali, proč se dějištěm následné ozbrojené konfrontace stal Afghánistán, jak obstála Evropská unie, jak se to vše dotkne bezpečnosti České republiky? Tento článek je jedním z prvních příspěvků do diskuze na toto téma, kterému se jistě bude věnovat řada dalších autorů. Nabízí odpovědi, jež jsou jedním z mnoha možných vysvětlení příčin toho, co se stalo dne 11. 9. 2001 a předkládá hodnocení událostí v době od teroristických útoků na USA do konce ledna 2002. Nastiňuje také jednu z celé řady možných prognóz toho, co bude následovat.

Proč údery přišly v roce 2001?

Údery teroristů přišly v době, kdy v důsledku tzv. geostrategické revoluce [1] trvale narůstal a zvýrazňoval se rozdíl mezi zónou prosperity, stability, blahobytu, bohatství, míru a bezpečnosti na jedné straně a mnohem rozsáhlejší zónou nestability, chudoby či dokonce bídy, častých ozbrojených konfliktů a téměř každodenního zpochybňování bezpečnosti ve všech jejích rozměrech na druhé straně. V mnoha zemích této zóny, a to zejména v islámských zemích, se hromadily pocity křivdy a nenávisti vůči bohatému Severu a zejména pak vůči USA [2]. Již v r. 2000 John Steinbruner, velice uznávaný člen americké bezpečnostní obce varoval, [3] že světu hrozí propukání sociálního násilí a možná i zhroucení práva na mezinárodní úrovni. Své znepokojující závěry a koncepční doporučení předkládal Konsorciu pro kooperativní bezpečnost, ale ty nakonec zůstaly bez povšimnutí. Michael Mccgwire, významný americký bezpečnostní odborník, to vysvětluje tím, že v USA nakonec převládá triumfalismus plynoucí z vítězství ve studené válce [4].

Paul Rogers, považovaný za doyenu mírových studií ve Velké Británii, upozornil [5] na narůstající socioekonomickou polarizaci mezi nepříliš početnou skupinou bohatých států na Severu a množstvím chudých států na Jihu jako na nebezpečnou tendenci nestability a konfliktů v globálním měřítku. Vyjádřil velké znepokojení nad prohlubováním příkopu mezi chudými a bohatými (rich-poor gap), které by podle jeho názoru mohlo vyústit v „revoluci nenaplněných očekávání“. Za vážnou hrozbu v národním i mezinárodním měřítku označil násilná sociální hnutí proti elitám, která se obrátí proti stávajícím centrům moci s cílem okázale je potrestat za to, že marginalizují spoustu chudých států a národů, že je vytlačují zcela na okraj světového dění a nedávají jim žádnou možnost, aby se podílely na prosperitě [6].

Proč byly napadeny právě USA?

Při hledání odpovědi na tuto otázku je třeba připomenout některé zlomové události po skončení studené války. Po oslabení vlivu vojenských strategií a lobby zbrojního průmyslu USA v prvních letech po skončení studené války přišla válka v Perském zálivu – tu doprovázela remobilizace ozbrojených sil spolu se soustředěným využíváním nejnovějších vědeckých poznatků a technologií pro vojenské účely. USA po vítězství v této válce dále zvyrazňovaly svůj strategický primát. V roce 1994 svůj vojenský rozpočet navýšily na hodnotu 280 mld. USD (což bylo 88% z hodnoty na konci studené války!) a během dalších šesti let jej postupně přiblížily až k sumě 300 mld. USD. Vojenský průmysl dostával nové zakázky pro potřeby US Army i pro export, stoupal podíl USA na světových zbrojních obchodech – z 27% v roce 1987 se dostal v roce 1994 na 54%! Naprostá většina zbrojních dodávek přitom odchází ze samého jádra zóny stability a prosperity do zóny nestability. Nákupy zbraní často slouží buďto k udržování autokratických režimů v bohatých zemích nebo k pokračování v ozbrojených konfliktech v chudých a nestabilních oblastech.

Důležitou roli sehrály hromadící se důsledky politiky USA za posledních dvacet let. USA dlouho podporovaly Talibán a jeho džihád, protože jej považovaly za svého spojence proti SSSR, který v té době nesmyslně zabředl do války v Afghánistánu [7]. Dalším motivem teroristů byla pomsta za to, že po válce o Perský záliv na posvátné islámské půdě zůstala americká vojska. V neposlední řadě pak šlo i mstu za vedlejší účinky několika ozbrojených konfliktů z poslední doby – nárůst dětské úmrtnosti v Iráku v důsledku amerického embarga, bombardování farmaceutické továrny v Súdánu a palestinsko-izraelský ozbrojený konflikt. To vše jsou další příčiny toho, proč se Talibán nakonec obrátil proti svému „zřizovateli“.

Proč se válka odehrála právě v Afghánistánu?

Geopolitická nepřítel osudu hornaté středoasijské země

Jsou dva hlavní důvody, proč se Afghánistán stal dějištěm první války 21. století – geopolitické a vojenské. Po zániku SSSR se rozehrála další velká geopolitická hra [8]. V ní tato hornatá země znovu trpí proto, že na jejím území se protínají strategické zájmy velmocí, kterým jde o vliv na střední Asii, indický subkontinent, Írán a arabský svět. Jde především o bohaté zdroje ropy a zemního plynu na území postsovětských republik Kazachstánu, Uzbekistánu a Turkmenistánu, z nichž poslední dva jsou severními sousedy Afghánistánu. Ropovody a plynovody by z jejich území mohly být vedeny na jih, k Ománskému zálivu, kde by čekaly námořní tankery, aby po natankování vyplouvaly do Indie, do Japonska, do Evropy, do USA, do Číny a k „asijským tygrům“. Texaská společnost Unocal již od pol. 90. let jednala přímo s prezidenty postsovětských republik, zejména pak s Islamem Karimovem [9]. V roce 1996 s ním USA navázaly bezpečnostní spolupráci a v roce 2001 na území jeho státu rozmístily vojáky 10. divize US Army, aby vše ztvdil americký ministr obrany vyhlášením ze dne 5. 10. 2001 v Taškentu, že USA mají v Uzbekistánu dlouhodobé zájmy [10].

Unocal v roce 1997 vytvořila spolu se saúdsko-arabskou firmou Delta společný podnik Centgaz (Central Asia Gaz) a ten se v lednu 1998 dohodl s vládnoucím Talibánem a slíbil mu příjmy z produktovodů v hodnotě 30 milionů USD. V té době zájem o zisky z nerostného bohatství postsovětských republik výrazně převažoval nad kritickým přístupem k totalitní vládě islámských fanatiků [11]. Když se ale fanatismus obrátil proti samotným USA – zejména

při krvavých atentátech na americká velvyslanectví - šly záměry na postavení plynovodů a ropovodů takříkajíc k ledu. Nebylo možné je uskutečnit do té doby, dokud byl u moci Talibán. Po jeho sesazení a po rozmetání vojsk Al Kajdá napsal výstižné hodnocení americký diplomat Richard Butler: „Válka v Afghánistánu vytvořila politické předpoklady pro vybudování ropovodů vedoucích přes Afghánistán do Pákistánu“ [12].

Jaké byly vojenské důvody války?

Bezprostřední vojenské důvody první války 21. století vyplynuly z toho, že jejímu agresivnímu aktérovi - organizaci Al Kajdá představující síť globálního terorismu - poskytla útočiště fundamentalistická diktatura Talibánu. Její referenční objekt, tedy to, na co se odvolává, v zájmu čeho vede svůj boj, se odvíjí od zneužívání dvou skutečností. Tou první jsou nesporné utrpení desetimilionů prostých lidí v islámských zemích a jejich oprávněné pocity ukřivděnosti, vyloučenosti a naprosté beznaděje. Další skutečností je napjatá politická situace v mnoha islámských zemích, zejména pak v Egyptě, v Saudské Arábii a v Pákistánu, jejichž autokratické a nenáviděné režimy stojí a padají s přímou americkou podporou. Právě z těchto zemí se rekrutovalo nejvíce pohlavárů bin Ládiny organizace Al Kajdá.

USA jakožto napadený aktér byly zaskočeny tím, že teroristé zcela obešli nejsilnější prvky jejich obrany a při velmi nízkých početních stavech a relativně nízkých nákladech dosáhli výsledku, který vůbec neodpovídal poměru vojenských sil - stát, na který připadá 36 % celosvětových vojenských výdajů, dostal nečekaně silný úder od organizace čítající několik tisícovek členů. Znovu se potvrdilo, že terorismus stírá rozdíly mezi malými a velkými, mezi slabými a silnými.

Jak tuto válku hodnotit z vojenského hlediska?

Únosem letadel a sebevražednými atentáty Al Kajdá navázala na tradiční terorismus - novým byla vzájemná kombinace těchto dvou dosud známých metod a zejména pak masovost jak v počtu nasazených komand, tak především v počtu obětí. Terorismus opět použil nepřímou strategii. Napadeného, který se 40 let připravoval na přímou válku proti předem danému nepříteli, zaskočil nepřítel bez jasných obrysů, který není nikde, a zároveň je všude. Obrazně řečeno - namísto boje proti medvědovi přišel boj proti medúze. V rámci takového boje se jako nejúčinnější ukázala kombinace leteckých úderů s akcemi speciálních sil a na ně navazující činnost Severní aliance jakožto vnitřní ozbrojené opoziční síly, která, podobně jako před dvěma lety UCK, plnila „proxies“ - vykonávala nevděčné a nebezpečné úkoly přímo na zemi [13].

Klíčová role leteckých sil

Stejně jako při akci Spojenecká síla v r. 1999 bylo hlavní údernou silou letectvo. Rozdíl byl v tom, že v rámci operace Nekonečná svoboda se muselo vyrovnávat s tzv. tyranií vzdálenosti. Její příčinou byla velká odlehlost afghánského bojiště od amerických leteckých základů. Proto se při nasazování a vyhodnocování přínosu jednotlivých typů letounů počítaly náklady na jednu hodinu jejich letu ve vztahu k jejich schopnosti nést laserem naváděnou munici JDAM (*Joint Direct Attack Munitions*) [14]. Nejhubě obstál letoun F-16 - může nést maximálně dvě bomby JDAM na největší možnou vzdálenost 900 km, takže náklad na jednu z nich činí

12 760 USD. Jako nejehospodárnější se ukázal bombardér B-1, který je schopný nést celkem 24 JDAM, takže cena jedné klesá na 3690 USD. Velmi dobrého výsledku dosáhl také „starý dobrý“ bombardér B-52 (v používání US Air Force jsou od počátku 60. let) – dosáhl hodnoty těsně přes 5000 USD [15]. Navíc shodil celkem 70 % veškeré munice, přestože na něj připadlo pouze 10 % celkového počtu vzletů během operace. Naproti tomu supermoderní letouny F-117 se z tohoto pohledu ukázaly jako desetkrát nákladnější než B-1, a tak vůbec nebyly nasazeny. Ve srovnání s operací Pouštní bouře výrazně narostlo použití přesně naváděné munice – z 10 na 90 %! [16]

Operace Nekonečná svoboda tedy měla některé základní rysy, díky kterým může být nazývána válkou. Byla časově delší a intenzivnější než operace Pouštní síla, o které se již 10 let běžně hovoří jako o válce o Perský záliv. Řada analytiků a komentátorů v západní Evropě i v USA již běžně používá výraz „The War in Afghanistan“. Tato válka se ve srovnání s válkou o Perský záliv vyznačovala větším počtem vzdušných operací a vyšším množstvím svržených bomb. Další srovnání těchto dvou válek ukazuje na výrazné změny v informační a psychologické oblasti. Na rozdíl od akce Pouštní bouře nešlo o „válku v přímém přenosu“, ale naopak o přísně kontrolované nakládání s informacemi a s obrazovým zpravodajstvím. Dále bylo k vidění podstatně méně civilních obětí leteckých úderů.

Poznatky zobecňující hlavní rysy první války 21. století však jsou typické především pro tento konkrétní typ ozbrojeného konfliktu. Nadále platí všeobecně známá zkušenost, že každá válka může být jiná a přinášet stále nová a nová překvapení. Způsoby vedení ozbrojeného konfliktu z operace Nekonečná svoboda by se mohly ve větším či menším rozsahu znovu použít pouze v případě boje nad územím státu, který by se Afghánistánu let 1997–2001 podobal rozlehlým územím s nízkou lidnatostí, zastaralou výzbrojí protivzdušné obrany (s účinností omezenou na velmi krátký a krátký dosah – tzv. malá PVO), v daném státu by vládla diktatura extremistů, ta by poskytla útočiště mezinárodní teroristické organizaci, vládní nařízení a zákazy by generovaly silící vnitřní opozici, která se pak může stát účinným spojencem i ve vojenské oblasti. Těmito rysům by mohly ve větší či menší míře odpovídat Irák, Súdán, Somálsko.

Jak obstála EU?

V kritických dnech Evropa znovu nedokázala postupovat jednotně. Naopak, Velká Británie, SRN a Francie vedly každá svoji vlastní diplomatickou ofenzívu [17]. Chris Patten, komisař EU pro vnější vztahy, přiznal [18], že členské státy EU jednaly na vlastní pěst. Připomněl opatření Evropské centrální banky k udržení důvěry na trzích, kroky ke stabilizaci situace v Pákistánu, Iránu, Saúdské Arábii, Egyptě a Sýrii, humanitární pomoc Afghánistánu, posilování bezpečnosti letišť a letového provozu a dlouhodobou činnost při zklidňování situace na Balkáně. Přesto všechno však první válka 21. století ještě více zvýraznila rozdíl mezi USA a Evropou. Dále se prohloubil technologický příkop (gap) mezi USA a Evropou. Evropa je ve zpoždění v řadě strategicky důležitých zbraňových systémů – počínaje letouny Eurofighter či Rafale, přes nové druhy munice typu JDAM, z ponorek odpalované řízené střely s plochou dráhou letu určené k úderům na pozemní cíle až po bezpilotní prostředky typu Predator.

Navíc se znovu ukázala neschopnost Evropy vystupovat jako skutečná politická a vojenská velmoc [19]. Evropané si mohou nadále stěžovat na americký unilateralismus, ale v nejbližších letech se budou znovu muset obracet na USA, aby uskutečnily rozhodující vojenské akce.

Ve strategii USA se tedy dále zvýrazní marginalizace potřeby spojenců. USA směřují k jedno-
rázovým akcím úderného charakteru, zatímco evropským spojencům přenechají následnou
činnost dlouhodobého charakteru, zaměřenou především na stabilizaci poměrů v místě
zásahu. Může se stát, že Washington dále „upevní svůj politický a vojenský leadership, ale
své ozbrojené síly by nevystavoval žádnému riziku pozemních operací“ [20].

Jaké bude zaměření bezpečnostní strategie USA po válce v Afghánistánu?

Jako nové priority americké bezpečnostněpolitické strategie [21] se rýsují dokončení
procesu stabilizace Balkánu, vytvoření nového vztahu s Ruskem, zejména pak prohloubení
spolupráce mezi NATO a Ruskem, posílení obranných schopností NATO s cílem čelit hrozbám
nového druhu a konečně dokončení procesu rozšiřování NATO směrem na východ a jihovýchod.
V takovémto rámci by se i přijetí pobaltských států do NATO mohlo dostat do zcela jiného
rámce, než v jakém se nacházelo před 11. 9. 2001.

Během války o Afghánistán prosadil prezident Putin [22] prozápadní orientaci Ruska.
V zájmu o posílení vlivu Ruska na světovou politiku [23] dal souhlas, aby Američané používali
vojenské základny v Uzbekistánu a v Tádžikistánu [24]. V řadách ruské generality i mezi
diplomaty to ale vyvolalo obavy, aby Washington nakonec neuplatnil tzv. kleenexovou diplo-
máci, tzn. být s Moskvou zadobře, ale jen do té doby, dokud ji bude potřebovat [25]. Vážným
testem pro vývoj vztahů mezi USA a Ruskem bude jednostranné vypovězení smlouvy ABM
a americké rozhodnutí o protiraketovém štítu. Na jedné straně jsou závěry, podle kterých
protiraketová obrana představuje nejúčinnější způsob, jak čelit hrozbě plynoucí z proliferace
zbraní hromadného ničení, a proto by se měla stát prvořadým cílem NATO [26]. Jiní zase
připomínají, [27] že Vladimír Putin zvolil koalici s USA a ostatními západními státy a vypově-
zení smlouvy ABM by vyznělo jako opovržení Ruskem a zbytkem mezinárodního společenství.
Thomas Friedman dokonce zdůraznil, že partnerství s Ruskem je pro USA významnější než
protiraketový štít, který by stejně 11. 9. 2001 byl Spojeným státům zcela k ničemu, i kdyby
jej bývaly měly [28].

Jaké budou priority nové vojenské strategie USA ?

Podle ministra obrany USA budou USA někdy jednat otevřeně, jindy zase tajně, budou
vytvářet přechodné a proměnlivé koalice. Jedním z nástrojů této strategie budou zbraňové
systémy, zejména pak „řízené střely, jež mohou být odpáleny proti vojenským cílům kdekoliv
ve světě“ [29]. Vojenská strategie USA [30] se posune od strategie zakládané na hrozbě
ke strategii opírající se o schopnosti. USA se budou „připravovat na svět, ve kterém jsou
noví a rozmanití nepřátelé, kteří se při dosahování svých cílů budou spoléhat na překvapení,
na zklamání a na asymetrické zbraně (jako například na civilní letouny přeměněné v řízené
střely).“ Tato strategie bude mít tři pilíře - vysokou pohotovost ozbrojených sil, odstrašování
a schopnost rychle zničit nepřítel v případě, že by selhalo odstrašování.

Podle názoru Williama Perryho bude největší hrozbou pro USA útok za použití jaderných
nebo biologických zbraní. Na rozdíl od období studené války však nepůjde o raketový útok,
ale spíše o akci malé teroristické skupiny, která by tyto zbraně přepravila na místo určení
v automobilu, na lodi nebo letadlem. Proto bude narůstat význam prevence proti šíření zbraní

hromadného ničení. V případě ohrožení musí být USA schopny „zničit odpalovací zařízení, skladovací zařízení nebo výrobní kapacity jaderných zbraní kteréhokoli nepřátelského státu. Žádný nepřátelský stát si nesmí myslet, že Spojené státy by na něj v případě napadení neudělily“ [31].

Obrana proti hrozbě teroristických skupin by podle W. Perryho měla spočívat především na moderní „zpravodajské síti a na systémech včasného varování a výstrahy, aby jakýkoli útok mohl být zastaven ještě dříve, než bude zahájen“ [32]. USA proto musejí dále zvýraznit svůj náskok v oblasti protipatření, rušení a klamných cílů [33]. W. Perry předpokládá, že stávající administrativa prosadí své pojetí „rozvrstvené“, obrany, jejíž jednotlivé složky by v případě potřeby operovaly v sekvencích proti balistickým raketám v jednotlivých fázích jejich letu. Dodává ale, že protiraketová obrana by se neměla prosazovat na úkor konvenční vojenské převahy USA, neboť v takovém případě by spíše snížila nežli zvýšila odstrašovací schopnost USA, která musí být vyrovnaná jak v jaderné, tak i v konvenční oblasti. Proto považuje za nezbytné, aby USA přistoupily také k urychlené modernizaci svého stíhacího a bombardovacího letectva, aby tak dále upevnilly svoji vzdušnou nadvládu.

Do jaké míry se změní doktrína bojové přípravy US Army?

Po válce v Afghánistánu je tedy ještě zřejmější, že USA se již nebudou připravovat na velký a dlouhodobý konflikt na široké frontě, s jakým se počítalo v době studené války. Zaměří se především na krátkodobé nebo dokonce jednorázové, ale o to intenzivnější vojenské akce na kterémkoli místě planety. Nadále bude klesat význam vojenských základů v Evropě ve prospěch základů na území USA či letadlových nebo vrtulníkových lodí nezbytných pro překonávání vzdálenosti mezi USA a místem zásahu. Trendem budoucnosti se stane „vedení budoucích válek z vlastního území“ a „opakování války v Perském zálivu - přesun jednotek a jejich výzbroje ze Spojených států na velkou vzdálenost a využití zbraní kosmického věku a nejmodernějších velitelských a štábních systémů ke zničení protivníka“ [34]. Zvýší se množství řízených střel s plochou dráhou letu odpalovaných z ponorek proti pozemním cílům.

USA již nebudou potřebovat velké jednotky v síle divizí nebo dokonce armádních sborů, ale spíše malé jednotky s vysokou pohotovostí a schopností rychlého přesunu. Budou se spoléhat na komanda speciálních sil v počtu 200-400, schopných delšího pobytu na území nepřítele, kde budou především získávat a upřesňovat informace pro navádění prostředků vzdušného napadení. K pozemním akcím se v největším možném rozsahu budou používat jednotky opozičních sil ochotných bojovat proti teroristickým organizacím a vládám, které jim poskytnou útočiště. Příště však USA nebudou chtít, aby se tyto síly „utrhlý“ tak výrazně, jak to předvedla Severní aliance.

Velkou budoucnost mají bezpilotní prostředky - UAV (*unmanned aerial vehicle*). Systémy Hawk se staly úspěšnými náhradníky pilotovaných průzkumných letounů U 2 a v kategorii útočných zbraní zaznamenaly velký nástup systémy Predator. Jejich verze A v Afghánistánu úspěšně zastupovala pilotované letouny A-10 Fairchild. Nesla a odpalovala obávané protitankové řízené střely Hellfire. Výkonnější verze B může po dobu 24 až 26 hodin operovat ve výšce 20 000 m, kde jí nehrozí téměř žádné nebezpečí, neboť rozvojové země nemají protivzdušnou obranu schopnou dosáhnout tak vysoko. Verze B tak může takřka neohroženě nést a po zjištění cílů odpalovat celkem 14 protitankových řízených střel.

Cena jednoho bezpilotního prostředku se pohybuje okolo 3 milionů USD, což je 15-20krát méně než u pilotovaných letadel. Bepilotní prostředky mohou být nasazeny dlouhodobě, zatímco použití letadla je omezeno únavou pilota, náročností doplňování paliva za letu a nezbytnou údržbou stroje po přistání. Navíc mají mnohem kratší lhůtu mezi zjištěním hrozby a případnou odpovědí. Jejich operátor sedí na zemi, takže není ohrožen jeho život. Proto se připravuje zavedení bitevní verze pod názvem UACV (*unmanned combat aerial vehicle*), jež dále zvýší náskok USA v omezování ztrát na vlastní straně a v přesnosti úderů zasazovaných ze vzduchu. Ani tak se ale nezabrání obětem v řadách civilního obyvatelstva v oblastech zásahu.

Jak ještě dlouho se vydrží s dosavadním přístupem k bezpečnosti euroatlantické zóny?

Ukazuje se tedy, že zatím nikdo z tvůrců bezpečnostní strategie USA neznal nic, co by dávalo naději na alespoň pozvolné přehodnocení bezpečnostního paradigmatu ve smyslu, po kterém volá již citovaný John Steinbruner. Nové paradigma by se podle něho mělo posunout „od aktivní konfrontace ke kooperativní angažovanosti jakožto klíčovému strategickému principu.“ Dnes již víme, že takový návrh nebyl vyslyšen v době Clintonových administrativ. Dále známe Mccgwireovo vysvětlení, že příčinou byl triumfalismus po vítězství ve studené válce. Mccgwire se přitom zcela shoduje s názorem Paula Rogerse, že USA a jejich spojenci již nevystačí s uplatňováním zažitých vojenských přístupů k udržování svojí bezpečnosti. Sám Rogers pro tento pojem používá výraz „liddism“ a vysvětluje jej jako „držení poklice nad nestabilitou a nad rozkoly“, přičemž onou poklicí nejčastěji bývá nasazování pořádkových sil nebo v případě větší vyhořelosti dokonce ozbrojených sil [35]. Dodává k tomu, že takový bezpečnostní vzorec je již překonaný, neboť spočívá na stále výraznější převaze donucování nad přesvědčováním, které je bytostným základem politiky.

Po působivém vítězství nad Al-Kajdā vyvstává otázka, zda nezavládne ještě výraznější triumfalismus než po skončení války o Perský záliv v roce 1991 a zda se nakonec neprosadí ještě přezíravější přístup k návrhům odborníků, jakými jsou Steinbruner, Mccgwire či Rogers. Další otázka zní, zda bude alespoň vzato v úvahu doporučení, které sedm týdnů po teroristických útocích vyjádřil světoznámý teoretik S. Huntington slovy: „Spojené státy již nemohou usilovat o nadvládu nad světem. Stejně tak ale nemohou k tomuto světu být lhostejné. Americkým zájmům nemohou sloužit ani internacionalismus, ani izolacionismus, ani multilateralismus ani unilateralismus. Tyto zájmy budou nejlépe chráněny, když se Spojené státy vyhnou krajním stanoviskům a když přijmou atlantickou politiku těsné spolupráce se svými evropskými partnery, aby společně chránili hodnoty společné civilizace“ [36].

Jaké budou důsledky pro bezpečnostní politiku ČR?

ČR je hrozbě terorismu vystavena mnohem méně než USA nebo Velká Británie či Francie. Je však vystavena hrozbám nevojenského charakteru, jimiž vedle terorismu jsou zejména aktivity MOZ (hrozby politického charakteru), důsledky hospodářských krizí (hrozby ekonomického charakteru), migrace obyvatelstva či nárůst nemocnosti nebo epidemií (hrozby sociálního charakteru) a živelní pohromy spolu s důsledky poškozování životního charakteru (hrozby environmentálního charakteru). I při nemalých problémech vnitřního charakteru [37] však

ČR má to základní štěstí, že proměnlivé faktory hrají na počátku 21. století v její prospěch. Přináší do zóny míru a stability, díky nedávno získanému členství v NATO se těší nejvyšším možným bezpečnostním zárukám. Jednání o přistoupení k EU jí otevírají cestu i do skupiny zemí s úspěšně fungujícím tržním hospodářstvím a systémem parlamentní demokracie a s nejvyšším bezpečnostním statutem ve všech hlavních ukazatelích. Není vystavena žádné přímé vojenské hrozbě.

Další zvýraznění dominantního postavení USA v globálním boji proti terorismu a potažmo s tím i ve světové politice spolu s opětovným potvrzením neschopnosti EU prosadit se jako samostatný politický a vojenský činitel globálního významu posiluje objektivní předpoklady pro pokračování nebo dokonce další posílení sklonů USA k unilateralismu. Politikové a strategové USA budou nadále mít určující slovo, ne-li monopol při rozhodování o tom, jak postupovat dál. Jejich definování otázky, kdo je a kdo není teroristou, přitom mohou být i elastická nebo dokonce svévolná [38]. ČR přitom nemá téměř žádné možnosti, jak takový vývoj ovlivnit. Může nanejvýš usilovat o to, aby boj proti terorismu byl věcí co nejširšího mezinárodního společenství za účasti OSN, OBSE a EU. Sama ČR by se měla zapojovat pouze do takových akcí, které budou mít jasný mandát OSN. Jedním z prvních kritérií při rozhodování o nasazení AČR mimo území NATO by měl být soulad mezi záměry vojenských akcí a zájmy místního obyvatelstva. Válka v Afghánistánu přeci jasně ukázala, že vojenské operace jsou tím účinnější, čím více odpovídají zájmům civilního obyvatelstva v oblasti zásahu [39].

Všechny členské státy NATO včetně ČR se budou více či méně inspirovat strategií zaměřenou na získávání nových schopností. Pro AČR to znamená, že pro případ akcí v rámci mnohonárodních sil, u kterých je na sestavení jednotek mnohem méně času [40], by se její bojová příprava měla zaměřovat především na získávání schopností potřebných v nových podmínkách ozbrojeného boje. V těch se AČR nemůže srovnávat nejen s USA, ale ani s předními evropskými státy NATO. Nemůže mít ctížádost na vytvoření silného letectva schopného přesných úderů z velkých výšek, ani nahromadění arzenálu nejmodernějších řízených střel nebo přesně naváděné munice s vysokou ničivou silou. AČR by však měla být schopná podílet se na akcích, ve kterých může jít zejména o zajišťování koridorů pro přísun humanitární pomoci, pro ochranu činnosti nevládních organizací a o zamezování msty vítězů na poražených. K plnění takovýchto úkolů se nejlépe hodí jednotky vojenských lékařů, chemiků a výsadkářů.

Cílem AČR pro střednědobý výhled (do r. 2010-15) by mělo být dosažení schopnosti rychle vyslat jednotku v síle praporu, která by byla schopná spolehlivě plnit úkoly v rámci NATO. Dále by se měla zvyšovat schopnost vysílat v rámci akcí pod mandátem OSN ozbrojené síly tam, kde se hrozby postupně soustřeďují a mohly by vést ke krizím, které by se v případě podcenění nebo zanedbání mohly šířit dál. Jedná se o mise, u kterých je delší čas na sestavení jednotek, na jejich stmelení a speciálně zaměřenou přípravu. V duchu závazků vůči NATO by AČR měla zdokonalovat své schopnosti v oblasti, která má souhrnný název Iniciativa ke zlepšování obranných schopností - DCI. V oblasti nejmodernějších technologií pro obranné účely by ČR měla pozorně sledovat evropský program ETAP [41] a usilovat o postupné zapojování svého průmyslu do jeho dílčích rámcových programů.

- [1] **Strategic Assessment 1997**, Executive Summary, s. xi.
- [2] Jde zejména o Pákistán, kde i vládní kruhy musely postupovat velice opatrně a obezřetně. Blíže viz: **Kamran Khan, Molly Moore**: *Afghans Brace For a U. S. Attack. International Herald Tribune*, 14. 10. 2001 nebo: *The War of Ideas, The Washington Post*, 29. - 30. 12. 2001.
- [3] **John D. Steinbruner**: *Principles of global security*, Washington DC, Brookings, 2000.
- [4] **Michael Mcgwire**: The paradigm that lost its way. *International Affairs* 77, 4 (2001), s. 778.
- [5] **Paul Rogers**: *Losing Control. Global Security in the Twenty-first Century*, Pluto Press, London 2000.
- [6] **Paul Rogers**: *Losing Control. Global Security in the Twenty-first Century*, Pluto Press, London 2000, str. s. 97 - 98.
- [7] **Naomi Klein**: Les sondeurs d'opinion ne font pas de bons généraux. Le nouveau désordre mondial. *Supplément du Monde* 27. 9. 2001, s. X.
- [8] Velká hra v 70. letech 19. století a měla dva hlavní aktéry. Velká Británie jakožto „námořní velmoc“ se snažila proniknout z Indie na severozápad přes Afghánistán, Persii (dnešní Írán) k Turecku a k Černému moři, na východ směrem k Číně, Barmě a Tibetu a hlavně pak na západ - k Perskému zálivu a do Mezopotámie (dnes Saúdská Arábie). Narazila přitom na protitlak „kontinentální velmocí“ - Ruska, které usilovalo o postup na jih, k teplým mořím, k Indii a k Číně. Jedním z průsečíků této geopolitické jevnosti se stalo území dnešního Afghánistánu. Britové je chtěli ovládnout, aby mohli spojit Indii s Persií. Narazili však na tuhý odpor afghánských kmenů, který vyústil do tří po sobě jdoucích válek. Ty skončily vojenskou porážkou Britů, ale samotný Afghánistán hodně utrpěl tím, že se stal obětí mocenských zájmů jiných. Geopolitická nepřízeň této hornaté a chudé země tím však ani zdaleka neskončila.
- [9] Ten byl v 90. letech prvním tajemníkem ÚV Komunistické strany Uzbekistánu, dnes je jeho prezidentem.
- [10] **Marie Jégo**: L'Ouzbékistan renforce ses liens avec Washington. *Le Monde* 24. 11. 2001.
- [11] **Hervé Kempf**: Jusqu'en 1998, Les États-Unis ont été les maîtres d'oeuvre des projets gaziers des talibans. *Le Monde*, 21 - 22. 10. 2001.
- [12] **Richard Butler**: Russia and the U.S. Can Both Win the New Oil Game. *International Herald Tribune* 19 - 20. 1. 2002.
- [13] **Jan Krauze**: Une guerre parfaite? *Le Monde* 24. 11. 2001.
- [14] Jedná se o bombu o celkové váze jedné tuny, která je na cíl naváděna systémem GPS (*Global Positioning System*).
- [15] **Jacques Isnard**: Le B-1, bombardier le plus „rentable“ de l'armée américaine. *Le Monde*, 29. 12. 2001.
- [16] **Jacques Isnard**: Afghanistan, du cavalier au Predator. *Le Monde*, 20. 12. 2001.
- [17] **John Vinocur**: Europe's Leading Nations Use Afghan Crisis to Enhance World Role. *International Herald Tribune*, 12. 10. 2001.
- [18] **Chris Patten**: No, the Fact Is the European Union Stands United. *International Herald Tribune*, 2. 1. 2002.
- [19] **William Pfaff**: A Precarious Balance Emerges Between America and Europe. *International Herald Tribune*, 5. - 6. 1. 2002.
- [20] **Stay in Balkans**, komentář deníku *New York Times* převzatý do deníku *International Herald Tribune* dne 25. 10. 2001.
- [21] **Nicolas Burns**: NATO Is Vital for the Challenges of the New Century. *International Herald Tribune*, 10. - 11. 11. 2001.
- [22] **Natalie Nougayrede**: Vladimir Putin aurait décidé tout seul, malgré de nombreuses oppositions, de se joindre à la coalition. *Le Monde*, 15. 10. 2001.
- [23] **William Pfaff**: A Modern Russian, but Nostalgic for Lost Prestige. 15. 11. 2001.
- [24] **Bush and Russia**. *The New York Times*, 13. 11. 2001.
- [25] **Nina Bachkatov**: Pourquoi Moscou a saisi la balle du bonde. *Le Monde diplomatique*, Novembre 2001.
- [26] **Roland D. Asmus, Ulrich Weiser**: Refit NATO Against Threats From Beyond Europe. 5. 12. 2001.
- [27] **In Its Quest for Supremacy, U.S May Squander Partnership**. *International Herald Tribune*, 17. 12. 2001.
- [28] **Thomas Friedman**: A Russian Partnership Is More Important Than a Missile Shield. *International Herald Tribune*, 1. - 2. 12. 2001.
- [29] **Donald Rumsfeld**: Creative Coalition - Building for a New Kind of War. *International Herald Tribune*, 28. 9. 2001.
- [30] **Donald Rumsfeld**: Start Preparing Now for Nasty Surprises Ahead. *International Herald Tribune*, 5. 11. 2001.
- [31] **William Perry**: Preparing for the Next Attack. *Foreign Affairs*, November/ December 2001. s.35.
- [32] tamtéž.
- [33] V této souvislosti připomíná, že důraz na oblast protiopatření je pro USA již tradicí - v 70. a 80. letech na rozdíl od SSSR, který sázel především na protiraketovou obranu, se USA zaměřovaly více na velké radary, na stíhací letouny a na moderní systém protiopatření, který měl zmástat raketovou protivzdušnou obranu SSSR.
- [34] **Hoagland J.**: The Trans-Atlantic Military Partners Risk Colliding in the Fog, *International Herald Tribune*, 16. 8. 2001.
- [35] s. 102.
- [36] **Samuel P. Huntington**: Les enjeux et les dangers. Le risque d'un conflit des civilisations. *Le Monde*, 21. - 22. 10. 2001.

- [37] Jde zejména o ekonomické potíže způsobené chybnou transformační strategií, zvýrazňování sociálních nerovností, nízká důvěra občanů v politiku jako takovou a v ekonomické prostředí.
- [38] William Pfaff: The Politics of Terrorism, or Civilians vs. Civilians. *International Herald Tribune*, 10. 1. 2002.
- [39] Lessons From the War. *The Washington Post*, 16. 11. 2001.
- [40] Rozdíl mezi akcemi peacekeeping pod vlajkou OSN a zásahy mnohonárodních sil velice výstižně vymezuje Richard Holbrooke. V prvním případě jde o akce silně politizované a je delší čas na jejich přípravu. Jako příklady uvádí Rwandu, Somálsko či Bosnu. Naproti tomu zásahy mnohonárodních sil jsou rychlé - někdy dokonce do 96 hodin, mají sice mandát OSN, ale v jejich čele stojí země, která k tomu má dobré geografické i politické předpoklady. Jako příklad připomíná zásah ve Východním Timoru, v jehož čele stála Austrálie. Blíže viz: Richard Holbrooke: Send a Multilateral Security Force to Afghanistan. *International Herald Tribune*, 15. 11. 2001.
- [41] ETAP – European Technology Acquisition Programme. Jeho zakládajícími členy jsou: Velká Británie, SRN, Francie, Španělsko, Itálie a Švédsko.

Tradiční islám rozlišuje svět míru - ten vlastní mohamedánský - a pak svět války, který mírumilovné souvrce ohrožuje. Pokud je neohrožuje, mohou tyto dva světy vedle sebe koexistovat. Radikálové bin Ládina typu tuto interpretaci zavrhnou s tvrzením, že existuje jen svět války. Bin Ládín jako dvaadvacetiletý odešel bojovat do Afghánistánu a vítězství nad sovětskou armádou ho přesvědčilo, že svatí bojovníci jsou nepřemožitelní. Že bůh mu za životní dráhu určil zabít co největší počet bezvěrců. Je vykonavatelem vůle Alláha a jen jemu je odpovědný za své počínání. Bin Ládín se pokládá za převtěleného muslimského vojevůdce Saladina, osvoboditele Jeruzaléma od křížáků. Jeho cílem je spojit muslimské státy, obnovit říši od Pyrenejí po Filipíny, zavést globální kalifát, systém kalifů, následovníků Mohameda, kteří vládli v oblastech islámu od 7. do 13. století. V únoru 1988 bin Ládín vyhlásil vytvoření Světové islámské fronty a vydal výzvu zabít všechny Američany, vinné tím, že mají tu vládu, kterou si zvolili. Upozornil na jejich zbabělost, když pár ztrát ve vlastních řadách je přimělo k vyklizení Bejrútu a Somálska. Vyslovil přesvědčení, že několik dalších útoků je přiměje i k tomu, aby odtáhli ze všech islámských zemí, což povede k podobnému rozpadu USA, jako se rozpadl SSSR po své porážce v Afghánistánu.

Milan Hulík

*Rozprášený Talibán a nerozprášený antiamerikanismus,
Polygon, český zahraniční časopis, 1/2002*

Na co je NATO?

Severoatlantická smlouva přežila konec studené války, protože jednak vyhovovala potřebám svých členů - jejichž počet vzrostl od r. 1999 z 16 na 19 - ale také proto, že její hlavní úkoly nebyly v tomto období definovány příliš přesně. Počínaje přepadením Jižní Koreje v červnu 1950 byla Aliance formována především krizemi a konflikty v mezinárodních vztazích. Na základě ozbrojených konfliktů, jež náhle propukly na území bývalé Jugoslávie v r. 1991, vznikla i koncepce zasazení spojených úkolových sil (joint task forces) a plány operací na vynucení míru (peace-enforcement operations). Další proces adaptace a inovace byl zahájen po teroristických útocích 11. září na New York a Washington (jež vedly vůbec poprvé k diskuzím v Radě NATO o použití článku 5 Severoatlantické smlouvy).

Před 11. zářím se NATO převážně soustřeďovalo na Evropu, a to hlavně kvůli krizi a následným intervencím na Balkáně, zatímco bezpečnostní priority vedoucího člena Aliance - USA - se zvolna přesouvaly do jiných regionů. NATO se tak vlastně postupně stávalo spíše evropskou bezpečnostní organizací než aliancí. Ovšem funkce NATO jako celoevropské bezpečnostní organizace by neměla být podceňována - fakt konsolidace mírového uspořádání v Evropě je sám o sobě velkým úspěchem. Tato konsolidace umožňuje USA a jeho evropským spojencům věnovat pozornost i jiným oblastem světa a spolu s dobrovolnými koalicemi (coalitions of the willing) využívat standardizované alianční procedury, výcvik a infrastrukturu, kterou NATO vypracovalo pro ozbrojené síly svých členských států a partnerů. Od zasazení sil Aliance mimo Evropu si ale nelze mnoho slibovat, i když se objevilo nové ohrožení západní bezpečnosti ze strany teroristů.

Konstruktivní dvojznačnost

NATO prošlo uplynulým desetiletím v celku úspěšně: reagovalo na krize, jež propukly, přizpůsobovalo se požadavkům hlavních členských států a zakrývalo latentní nesouhlas některých členů uklidňujícími frázemi. Byla také pronesena řada velkých projevů, mezi které patří např. řeč prezidenta George W. Bushe ve Varšavě v červnu 2001 o širších cílech, kterým by Aliance měla sloužit:

„Sdílíme více než alianci. Sdílíme civilizaci... Jednota hodnot a usilování nám kladou nové úkoly... transatlantické společenství musí mít priority, jež sahají dále než upevnění evropského míru.“ [1]

Naproti tomu deklarace vydaná devíti ministry zahraničí zemí, které se ucházely o členství v Alianci (Vilnius, květen 2000), žádné úkoly mimo Evropu nehledala. „Vytvoření evropského celku, svobodně sdruženého v alianci, jež zahrnuje evropské země, Spojené státy a Kanadu“ bylo pro ně postačujícím cílem jako „základna stability a bezpečnosti v 21. století“ [2].

Oporou dlouhodobých politických institucí je tzv. konstruktivní dvojznačnost (constructive ambiguity). Umožňuje svým členům, aby se zúčastňovali společných aktivit, a přitom mohli

sledovat i své vlastní, vzájemně se překrývající cíle. Na tomto základě byla koncipována i Washingtonská smlouva z r. 1949 - jako stručný, obecně formulovaný dokument, jenž stanovil společné cíle, a zároveň poskytoval návod, jak mají jeho signatáři jednat, aby jich dosáhli.

Článek 5 byl v průběhu ratifikace americkým Kongresem předmětem mnoha debat. Senátoři se zejména obávali, zda si Spojené státy na sebe neberou neodvolatelné závazky. V článku 5 se říká, že „ozbrojený útok proti jedné či více z nich (tj. smluvních stran) v Evropě nebo v Severní Americe bude považován za útok proti všem“. Článek zavazuje jednotlivé vlády, aby „pomohly smluvní straně nebo stranám takto napadeným tím, že... podniknou takovou akci, kterou budou pokládat za nutnou“. Tímto byl oficiálně stanoven požadavek solidarity, ale při rozhodování o ozbrojených silách je zachována nezávislost každého státu.

Během studené války udržovala jednotu NATO trvalá sovětská hrozba. Konsenzus o sovětské hrozbě sdíleli všichni členové Aliance, i když měli rozdílné názory na sovětskou ekonomiku, její sílu či slabost, na vhodnost či nevhodnost budování těsnějších ekonomických vazeb mezi Východem a Západem, o sovětských záměrech a zasazení jeho vojenského potenciálu mimo Evropu. V 90. letech tato hlavní vojenská hrozba zmizela, a protože neexistovala shoda o tom, jaké jsou nové hrozby, jaký mají charakter, vznikaly různé názory na priority a vůbec potřebu atlantické aliance. Tato situace ovšem neznamenal, že by se snad NATO vyčerpalo. Členové spíše chtěli, aby Severoatlantická aliance sloužila novým cílům, hlavně ve střední a východní Evropě a na Balkáně. Síla Aliance a její schopnost adaptace na nové úkoly v období po skončení studené války byla založena na zavedených procedurách, integrované vojenské struktury a spolupráci mezi různými armádami, jež byla postupně rozšířena téměř na celou Evropu prostřednictvím programu Partnerství pro mír a dalšími podobnými iniciativami. I když tedy NATO ztratilo svůj hlavní účel (first-order purpose), dobře sloužilo i úkolům druhé kategorie (second-order purposes).

Měnící se vnější prostředí a změna bezpečnostních závazků znamenaly pro většinu existujících institucí vznik problémů. Byly obavy, že nové definování cílů uvolní soudržnost Aliance, což by mohlo vést až k jejímu rozpuštění. Na začátku 90. let se ozývaly požadavky, aby se Aliance orientovala novým směrem, protože se evropské válčičtství po pádu socialistických režimů transformovalo. Z Ameriky se mj. ozývaly i hlasy, že NATO musí „odejít z Evropy, nebo se rozpustit“, Francouzi si pro změnu přáli NATO přetvořit na určitý druh volného evropsko-amerického partnerství. Avšak ani jeden z těchto návrhů však nebyl dostatečně promyšlen, ani jeden nezískal většinu mezi členskými státy.

Před tím, než teroristické útoky v září 2001 postavily před NATO nové úkoly, byly v rámci transatlantické bezpečnosti a vojenské spolupráce řešeny následující problémy. Jednalo se hlavně o:

- ☐ další rozšíření Aliance, jež by v několika málo letech zvýšilo počet členů NATO na 25 až 30,
- ☐ snahu většiny členů NATO provádět částečně samostatnou evropskou bezpečnostní a obrannou politiku (ESDP - European Defense and Security Policy), která by bezesporu změnila vnitřní dynamiku Aliance,
- ☐ perspektivu dalšího snižování počtu amerických jednotek v Evropě, se kterou se váže otázka do jaké míry by se měla Amerika v Evropě angažovat a jaké by potom měly Spojené státy oprávnění, aby se ujímaly vedoucí role?

Pokud by byly tyto problémy řešeny nepříliš obratně, změny by Alianci nenapravitelně oslabily. Proto bylo třeba, aby politicko-vojenská rovnováha mezi dvěma americkými a čtrnácti evropskými členy byla stanovena velmi jemně, aby se splnilo to, co od Aliance očekávaly národní parlamenty, armády i nejširší veřejnost. Budování partnerství a navazování dialogu se sousedními státy východně a jižně od NATO rozšiřovalo principy i praxi multilaterální bezpečnosti až na periferii Evropy.

Ještě před útokem na vlastní území Ameriky (homeland) si mnoho pozorovatelů všimlo i další, čtvrté změny: zvyšoval se rozdíl mezi americkými strategickými předpoklady, vnímáním hrozeb, a vojenským potenciálem a strukturou ostatních členů NATO. Pokud by takový stav pokračoval, pro Američany by NATO přestalo být významným partnerem a pro evropské státy, jež nejsou členy NATO, také ne. Poznámka Henryho Kissingera z jeho dubnového projevu v r. 1973 nazvaném „Rok Evropy“, že „Evropa“ zůstává hlavně regionální mocností, zatímco Spojené státy jsou globální mocností, získala po skončení studené války další rozměr. Americké vojenské síly jsou i nadále nasazovány na celém světě, od Koreje a Čínského moře po Saúdskou Arábii a Perský záliv, jsou vybavovány zbraňovými systémy využívající nejnovější technologii. Technologicky méně vybavené evropské síly zůstávají v Evropě, s výjimkou jejich skromné účasti v mírových operacích (peacekeeping) v Africe a jinde. Americká strategie naproti tomu zahrnuje Irák a Írán, Severní Koreu a Čínu. Evropské obranné plánování se naopak soustřeďuje na jihovýchodní Evropu a na zasazení ozbrojených sil do vzdálenosti 1000 km podle navrhované koncepce evropské bezpečnosti a obranné politiky (ESDP).

„Revoluce ve vojenských záležitostech“ dovedla Ameriku k vývoji znalostních systémů využitelných na bojišti (battlespace knowledge systems), snímáčů povrchu a přesně naváděných zbraní - což se liší od evropských plánů na budování a zasazení ozbrojených sil, protože Evropa se soustřeďuje hlavně na budování pozemních sil. Pracovníci Pentagonu se musí zřejmě velmi přemáhat, aby se nedívali příliš svrchu na své evropské spojence, a raději se věnovali jiným naléhavým úkolům (pressing challenges) mimo euroatlantickou oblast. Ale platí to i naopak, respekt hlavních evropských spojenců vůči americkým ozbrojeným silám byl silně pošramocen při akcích v Bosně a v Kosovu. Američané byli kritizováni pro přílišnou závislost na pokročilé technologii, neochotě vystavit pozemní síly nebezpečí, jež by se správně měly zúčastňovat pozemních akcí a obsadit určité území.

Teroristické útoky ze září 2001 zapůsobily na Alianci jako zpětná vazba. NATO vyhodnotilo svou sílu i své slabiny. Předně, navzdory ustanovení článku 5 existují určité problémy při využití Aliance coby nástroje vojenské odvety. Dále, mezi priority NATO nepatří politické a vojenské vyhodnocování mimoevropského vývoje. Znalost islámského světa, zemí středo-východní a střední Asie je v různých státech různá, a rovněž vyhodnocování jejich vývoje se liší. Rozdílné jsou i postoje k izraelsko-palestinskému konfliktu po r. 1970, a to nejen mezi evropskými členy, ale i na druhé straně Atlantiku. Až do nástupu Bushovy administrativy bylo evropským spojencům dokonce doporučováno, aby se do tohoto konfliktu nemíchali. Jen několik evropských států - s výjimkou Británie a Francie - je schopno vyslat a zásobovat své síly (project and support) až v Perském zálivu či ještě dále. A konečně, politická solidarita Aliance na začátku éry nekonvenčních útoků vedených útočníky, jež nejsou napojeni na žádný stát (non-conventional attacks by non-state actors), není převoditelná na společné vojenské akce mimo území, jež je definováno Severoatlantickou smlouvou.

Údálosti ze září 2001 až příliš dobře ukázaly, že západní stabilita je ohrožována především nestabilními režimy slabých států, radikálními hnutími, jež operují v různých zemích, ze strany

protizápadních vlád, jež jsou ochotny podobná hnutí podporovat, zlobou a záští, ze kterých taková hnutí vyrůstají. Západní reakce na tyto útoky proto musí obsahovat i nevojenské prostředky: spolupráci mezi policejními a zpravodajskými organizacemi, politickou a ekonomickou pomoc (assistance). Při vedení vojenských akcí mimo území členských států NATO by se nemělo zapomínat na připravenost Aliance plnit úkoly druhé kategorie (second-order purposes). Společný výcvik a vybudované struktury mezinárodního velení (joint command structures) poskytují lepší rámec pro vedení vojenských operací mimo Evropu, než mají k dispozici USA a jeho partneři. Je nepravděpodobné, že by NATO zasahovalo samostatně mimo vlastní území členských států, ale přesto je schopné poskytnout určité kontingenty pro mnohonárodní síly pod vedením USA, jež by byly zasazeny i mimo euroatlantickou oblast, ve formě dobrovolné koalice (coalition of willing), složené z hlavních evropských členů NATO, kteří jsou zvyklí spolu spolupracovat, protože prodělávají společný výcvik pod společným mírovým velením, mají totožné procedury a společnou vojenskou doktrínu.

Tvůrci americké politiky by si přáli, aby NATO sloužilo jednak jako rámec širší evropské bezpečnosti, jednak jako nástroj na podporu americké strategie ve zbytku světa. Je docela možné, že se v budoucnu ukáže, že tyto dva cíle jsou neslučitelné. Další rozšiřování NATO na východ a jihovýchod sice rozšiřuje pásmo bezpečnosti a stability na celou Evropu, ale oslabuje NATO jako výhradně vojenskou alianci. Pokud by NATO mělo mít ke konci tohoto desetiletí cca 30 členů, přičemž by Rusko a Ukrajina úzce spolupracovaly na základě asociálních dohod, dalších 15-20 států by bylo připojeno jako partneři, potom by vznikla organizace, jež by spíše připomínala „OBSE s integrovanou vojenskou strukturou“ než vojenskou organizaci s věrohodnou odstrašující silou. Washington by ovšem neměl podceňovat rozšiřování bezpečnosti na celou Evropu, což je vlastně obdobný proces, jakým je rozšiřování prosperity a demokracie v rámci rozšiřování Evropské unie. Takové široké pásmo bezpečnosti jistě stojí i za určité snížení vojenské síly.

Jaký je účel NATO?

NATO bylo vždy víceúčelovou organizací, i když některé její cíle byly vyslovovány častěji než jiné. Původní Severoatlantická smlouva byla signována před 53 lety 12 státy. Měla chránit západní Evropu jak proti vnitřní, tak vnější hrozbě: konkrétně komunistické subverzi, jež by mohla být podpořena sovětskou vojenskou intervencí. Na samém začátku své existence mělo NATO mj. vrátit sebedůvěru Francii a Británii a dalším evropským zemím, aby se nebály politické a ekonomické rekonstrukce Německa, a tak umožnilo postupnou ekonomickou integraci západní Evropy.

První transformace NATO a změna chápání ohrožení byla způsobena nečekanou severokorejskou invazí do Jižní Koreje. Vznikly odůvodněné obavy, že by se Sovětský svaz mohl pokusit obsadit Západní Německo. Proto byla zavedena integrovaná vojenská struktura, začal program nového vyzbrojování západní Evropy. Na evropské válčiště se vrátil značný počet amerických jednotek a Aliance se rozšířila až do východního Středomoří, protože tam získala nové členy - Řecko a Turecko.

Strach z vnitřní subverze pominul, dělnické povstání ve východním Německu v r. 1953 a potlačení reformního komunistického režimu v Maďarsku v r. 1956 západní komunistické strany zdiskreditovalo. Navíc jim pokračující ekonomická rekonstrukce a integrace vzala jejich potenciální základnu. Nicméně ohromné soustředování sovětské armády ve střední

a východní Evropě, budování sovětského konvenčního i jaderného potenciálu v 60. a 70. letech), představovalo po dalších 30 let značné vnější ohrožení, a to až do doby, kdy se sovětský prezident Gorbačov pokusil tento systém reformovat, což vedlo k jeho rozpadu.

NATO nebylo nikdy pouhou vojenskou aliancí. Článek 2 Severoatlantické smlouvy zavazuje signatářské vlády, aby přispívaly „dalšímu rozvoji mírových a přátelských mezinárodních vztahů posilováním svobodných institucí... a vytvářením podmínek pro stabilitu a blahobyt. Budou usilovat o vyloučení konfliktu ze své mezinárodní hospodářské politiky a budou podporovat hospodářskou spolupráci mezi jakýmkoli smluvními stranami nebo mezi všemi smluvními stranami“. Smlouva se tak stala částí širšího procesu rekonstrukce západního společenství, založeného na sdílení společných politických a ekonomických hodnot, jež probíhal souběžně s Marshallovým plánem a činností Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci (OEEC). Všechny tyto akce měly za cíl hospodářsky a politicky rekonstruovat Evropu jako partnera Spojených států [3]. 4. července 1962 ve Filadelfii prezident Kennedy vyhlásil tzv. „Velký model“ (Great Design) atlantického společenství, jež by se skládalo ze dvou pilířů – navrhoval Ameriku jako partnera Evropského hospodářského společenství (EHS), což by spolu s transatlantickým obranným partnerstvím v rámci NATO vytvořilo základ pro širokou alianci svobodných národů. Plány Kennedyho administrativy se nepodařilo realizovat (stejně tak se nepodařilo Británii vstoupit do EHS); nezdařil se rovněž alternativní plán prezidenta de Gaulle, následovalo stažení Francie z integrovaných vojenských struktur. Harmelova zpráva o budoucích úkolech Aliance v r. 1967 znovu formulovala širší politické cíle. Evropské bezpečnosti mělo být dosaženo prostřednictvím politiky uvolňování napětí (détente), aniž by samozřejmě bylo zanedbáváno odstrašování a obrana.

V 50. letech Američané nepředpokládali, že zajištění evropské bezpečnosti bude vyžadovat dlouhodobou přítomnost početných amerických konvenčních sil v Evropě. Když se objevila sovětská hrozba, prezident Truman pouze pozastavil poválečný odchod amerických jednotek z evropského válčiště. Po propuknutí války v Koreji se pak do Evropy vrátily americké pozemní a letecké síly, aby ji bránily, než si evropští spojenci vybudují své armády a vytvoří se vhodné prostředí, jež by umožnilo znovuvybrojení Západního Německa. Prezident Eisenhower tehdy dával jasně najevo, že se americké jednotky, až na určitý malý kontingent, okamžitě stáhnou, jakmile západoevropské armády budou natolik silné, že budou schopny sloužit jako štít proti nenadálému sovětskému útoku [4]. Byly to po sobě jdoucí neočekávané krize týkající se Berlína v letech 1958 až 1961, jež znovu zastavily odchod amerických jednotek z Německa. Nejvyššího počtu 440 000 dosáhly v r. 1962, potom jejich počet klesl na 190 000 v r. 1972, aby se znovu zvýšil až na 354 000 na konci 70. a začátku 80. let, kdy vrcholila tzv. druhá studená válka. V roce 1989 bylo v Evropě umístěno 326 000 amerických vojáků, jejich počet se po rozpadu Sovětského svazu o tři roky později snížil na 210 000. Americké jednotky se z evropského válčiště přesunuly do Perského zálivu, v r. 2000 poklesly na 102 000, spolu se snížením o dalších 14 000 příslušníků americké šesté flotily (jež byla umístěna ve Středomoří) [5]. Přítomnost amerických jednotek v Evropě není součástí Severoatlantické smlouvy z r. 1949, proto tuto smlouvu nezpochybňuje ani snižující se americká účast v regionálních konfliktech.

Během vietnamské války existovala mezi Spojenými státy a jejich evropskými spojenci neshoda ohledně rovnováhy mezi evropskou bezpečností a zasazením sil ve světě (global power projection). Nixonova administrativa vyvíjela na své partnery nátlak, aby jí poskytovali, když už ne přímo vojenskou, tak alespoň ekonomickou a politickou pomoc. Západoevropské

vlády dávaly přednost zajištění širších cílů evropské bezpečnosti prostřednictvím Konference o bezpečnosti a spolupráce v Evropě (KBSE). KBSE byl původně sovětský návrh, který se západoevropských vládám (jež spolu spolupracovaly díky novým mechanismům evropské politické kooperace) podařilo změnit na účinný rámec pro vyvíjení nátlaku na Sovětský svaz v otázce lidských práv. Tehdejší negativní reakce Washingtonu na samostatnou západoevropskou zahraniční politiku byla daleko prudší než jeho reakce o 20 let později na evropské návrhy na rozšíření zahraničně politické spolupráce i na samostatnou bezpečnost a obranu. Propuknutí další arabsko-izraelské války v říjnu r. 1973, uprostřed „Roku Evropy“ Henryho Kissingera (pokusu, jenž měl obnovit americké vedení v transatlantickém společenství), vedlo k roztrpčené americko-francouzské výměně názorů o politice na Středním východě a energetické bezpečnosti. Roztržku se podařilo zastřít (s aktivním přispěním britské a německé diplomacie) v Deklaraci o atlantických vztazích, zveřejněnou v Ottawě v červnu 1974 [6].

Transatlantické vztahy v těchto posledních fázích studené války již předznamenávaly problémy, kterými se politici museli zabývat i později, po sloučení obou německých států a rozpadu SSSR. NATO bylo jednou z velkých položek atlantického partnerství, ale nebylo jedinou položkou. Díky rostoucímu významu EHS po jeho prvním rozšíření v r. 1973 a jeho dalším rozšíření v letech 1981 a 1986 (Řecko, Španělsko, Portugalsko) se nabízely další možnosti pro politické a ekonomické vztahy mezi spojenci. „Rok Evropy“ byla Kissingerova a Nixonova iniciativa v letech 1973-74. Kissinger se evropským spojencům snažil vysvětlit, že „politická, vojenská a ekonomická problematika je v rámci atlantických vztahů vzájemně spojena“, řídící je politická a vojenská dimenze, ale rovnováha mezi politicko-vojenskými vztahy v NATO a politicko-ekonomickými vztahy mezi USA a EHS zůstávala stále nerozřešena [7]. Západoevropské státy se stále více přibližovaly k SSSR jako k evropskému státu a nejbližšímu sousedovi prostřednictvím KBSE, naproti tomu Washington přistupoval k SSSR jako euroasijské mocnosti, jež dosahuje k Íránu, Afghánistánu, Číně a k Pacifiku. USA a západní Evropa se neshodovaly v otázkách politiky na Středním východě, energetické bezpečnosti, velké neshody byly kolem benátské deklarace Evropského společenství o politice na Středním východě v r. 1981 (Washington měl zejména námitky proti tomu, že ES chtělo hrát v arabsko-izraelském konfliktu roli prostředníka). Spory byly kolem budování plynovodu, jenž měl dodávat sovětský zemní plyn na trhy západní Evropy v letech 1982-83.

Transatlantičtí spojenci se naučili spolupracovat, a to jak při novém formulování evropské bezpečnosti ve vztazích mezi Východem a Západem, v rámci KBSE, tak v západním rámci - v NATO. Úspěšně spolupracovali při Gorbačovově otevírání se Západu, i když mezi nimi byly rozdíly v názorech na vyhlídky této politiky a jinak reagovali na veřejné mínění. Nejpůsobivější byla harmonická spolupráce mezi Němci a Američany při jednáních o sjednocení Německa, jež by se pak celé stalo členem Aliance (Francie a Británie váhaly).

Souběžně se s touto multilaterální bezpečnostní politikou v 70. a 80. letech prohlubovaly a rozvíjely integrované struktury NATO. Západoevropské vojenské jednotky a štáby spolu stále více spolupracovaly jako „stálé síly“ (standing forces) pod společným velením (joint commands). Pod společným mnohonárodním velením působily například nizozemsko-britské obojživelné jednotky námořní pěchoty, stálé námořní síly v Severním moři a kanálu La Manche (a později také ve Středomoří), společný britsko-německo-italský výcvikový projekt pro letoun Tornádo; mimo integrované struktury to byla francouzsko-německá brigáda. Všechny západoevropské armády si tak zvykaly na mnohonárodní velení a řízení v rámci pokračující obranné integrace.

Integrace tzv. druhé generace evropských jednotek NATO začala před více než 20-25 lety. Položila základy evropské bezpečnosti a obranné politiky (ESDP), navržené v r. 1998. Zde byl zvláště důležitým postoj Německa k vojenskému zasazení. Západoněmecké síly byly od samého počátku znovuvyzbrojovány Německa v r. 1955 plně integrovány do NATO. Veřejné mínění však bylo ohledně jejich zasazení do vojenských akcí rozděleno. V uplynulém desetiletí bylo Německu postupně umožňováno, aby se účastnilo i akcí, jež nespadaly přímo pod článek 5, tj. mimo hranice států NATO, což bylo usnadněno právě integrací národních ozbrojených sil v rámci NATO. Ochota a rychlost se kterou německá vláda určila jednotky pro zasazení, je částečně také důsledkem této integrace. V roce 1994 Německu zasazení vojenských sil v zahraničí zakazovala ústava. V r. 1998 bylo přes tisíc německých vojáků umístěno v Macedonii a jednotkám KFOR v Kosovú velel německý generál. V roce 2001 byl za zástupce vrchního velitele spojeneckých sil v Evropě (SACEUR) vůbec poprvé jmenován Němec.

Protože studená válka skončila

Sjednocení Německa a následné zhroucení Sovětského svazu odstranily hlavní hrozbu, jež držela Alianci pohromadě. Článek 5 Severoatlantické smlouvy z větší části ztratil svůj význam, protože pravděpodobnost „ozbrojeného útoku proti jedné nebo více z nich (tj. smluvních stran) v Evropě nebo Severní Americe“ se značně snížila. Ústředním se stal článek 4, jenž zavazuje členské vlády ke konzultacím o bezpečnostních otázkách. Aktuálním se stal i článek 10, podle kterého členské státy „mohou na základě jednomyslného souhlasu vyzvat kterýkoli jiný stát, jenž je schopen napomáhat rozvoji zásad této smlouvy a přispět k bezpečnosti severoatlantické oblasti, aby přistoupil k této smlouvě“.

Byly to Spojené státy, jež jako první vyzdvihly důležitost Severoatlantické aliance i po skončení studené války, protože zajistily, aby si sjednocené Německo jako celek podrželo bezpodmínečné členství v NATO. Název slavnostního projevu amerického ministra zahraničí Jamese Bakera v Berlíně v prosinci 1989 zněl: „Nová Evropa, nový atlantismus: Architektura pro nový věk“. Podle něj by si NATO mělo i nadále podržet své ústřední postavení v evropském bezpečnostním systému i za nových podmínek, přičemž by současně působila jak celoevropská KBSE, tak politicky integrovanější ES. USA by měly vybudovat „značně posílená institucionální a konzultativní spojení“ [8].

„Nová strategická koncepce Aliance“ byla schválena v listopadu 1991, měsíc předtím, než evropské vlády dokončily tzv. Maastrichtskou dohodu o Evropské unii. Nová koncepce vyhlášovala, že základním posláním Aliance je „vybudování spravedlivého a trvalého mírového uspořádání v Evropě“. „Solidarita v rámci Aliance, jejíž podstata a účinek jsou vytvářeny každodenní prací NATO jak ve sféře politické, tak i vojenské“ zajišťuje - píše se v ní - bezpečný základ na kterém „mohou členové Aliance společně s dalšími národy usilovat o vývoj kooperativních struktur bezpečnosti pro Evropu celistvou a svobodnou“ [9]. „Studie o rozšíření“, jež byla přijata Radou NATO v září 1995, k tomu poznamenává, že by rozšiřování NATO mělo „doplňovat rozšiřování EU, jako paralelní proces, jenž také významně přispívá k bezpečnosti a stabilitě nových demokracií na Východě“; a že „rozšiřování NATO musí být chápáno pouze jako jeden z prvků široké evropské bezpečnostní architektury, jež překračuje a odmítá ideu „rozdělujících hranic“ v Evropě“ [10]. Revize Strategické koncepce na washingtonském summitu v r. 1999 nijak podstatně nezměnila její evropské a euroatlantické zaměření. Všechny tyto dokumenty se rovněž zmiňují o mnohonárodních silách Aliance, jež mohou vést mírové

(peacemaking, peacekeeping) operace, „na základě zmocnění Rady bezpečnosti OSN či pod patronací OBSE“ – tedy o tom, co ZEU od r. 1992 nazývala „petersberskými úkoly“ [11].

Konečnou podobu dostaly tyto koncepce pro propuknutí konfliktu v Jugoslávii. Původně byl rozpad jugoslávské federace pokládán za záležitost, jež patří výhradně do sféry odpovědnosti západní Evropy. Clintonova administrativa se řešení tohoto konfliktu účastnila jen zčásti. Vance-Owenův plán, hrubý styl amerického vyjednavče Richarda Holbrooka, jež se nesl celými daytonskými dohodami, to vše poučilo Evropany, že a) při jakýchkoli evropských bezpečnostních vyjednáváních musí být USA plně zapojeny a b) že pokud mají být Evropané vůbec bráni vážně, musí jednat společně. Francouzský generál Philippe Morillon začal jako velitel UNPROFOR už v r. 1994 přebírat procedury a struktury NATO, což bylo signálem, že francouzská armáda si začíná vážně zavedeného modelu mnohonárodních operací Aliance. Francouzské a britské jednotky se díky úzké spolupráci v operacích v Bosně začaly vzájemně respektovat, což mělo zpětně vliv i na změnu postojů v jejich hlavních městech. V průběhu operací IFOR a SFOR se tak zvýšil počet států, jež se naučily spolupracovat v rámci koalice vedené NATO.

Koncepce společného úkolové skupení CJTF (Combined Joint Task Force) zvýšila jednak flexibilitu operací Aliance, jednak zdůvodnila pouze částečnou angažovanost amerických sil v regionálních konfliktech. Tato koncepce byla navržena na bruselském summitu NATO v lednu 1994 a byla schválena na berlínském summitu v červnu 1996. Umožňovala, aby určitá „dobrovolná koalice“ („koalice ochotných“ – coalition of willing), mohla využít síly určené na pro NATO, spolu s velitelstvími NATO, prostředky velení a spojení, logistickou podporu pro operace, jež nejsou vedeny NATO, ale např. ZEU. Pro Spojené státy byla koncepce CJTF signálem, že vzniká evropská obranná a bezpečnostní identita (ESDI – European Security and Defense Identity). To znamená, že západní vlády budou přebírat větší zodpovědnost za krize na okrajích Evropy, ale zároveň bude možné, aby se USA, pokud by nechtěly nést přímou odpovědnost, podílely na řešení konfliktu nepřímě.

Právě tak jako konflikty v jihovýchodní Evropě, formovaly Alianci i vztahy se státy střední a východní Evropy. Na základě německo-americké iniciativy byla v prosinci 1991 vytvořena Severoatlantická rada pro spolupráci (NACC – North Atlantic Cooperation Council). Zasedali v ní ministři obrany a zahraničí 16 států NATO a jejich kolegové z 9 států střední a východní Evropy (což mimochodem zcela korespondovalo s názory amerického ministerstva zahraničí, že by NATO mělo hrát větší roli při vytváření evropské bezpečnosti). Bezpečné režimy by se měly rozšiřovat napříč celou východní Evropou. Opět vznikla rivalita mezi Francouzi a Američany. Američané podporovali více NATO než EU, jako institucionální rámec toho, čemu se tehdy říkalo „nová evropská architektura“. Francouzská vláda se zase pokoušela přesvědčit Němce, aby se připojili k jejím návrhům na mezivládní konferenci v říjnu 1991 (na které se jednalo o Maastrichtské dohodě o Evropské unii). Navazování politických a ekonomických vztahů se střední a východní Evropou mělo být podle Francouzů prioritou především pro novou EU.

NAAC se postupně transformovala (v roce 1997) na Euroatlantickou radu partnerství (EACP – Euro-Atlantic Partnership Council), jež měla zástupce z 19 spojeneckých a 27 partnerských států. Náplň její práce zahrnovala široké spektrum úkolů: spolupráci při řešení politických a bezpečnostních problémů, kontrolu zbrojení, mezinárodní terorismus, mírové operace, ekonomické otázky spojené s obranou, civilní nouzové plánování, vědecké a ekologické položky. V lednu 1994 byl za amerického vedení zahájen program Partnerství pro mír (PPF –

Partnership for Peace), jenž byl zaměřen na transformaci (retraining) států bývalé Varšavské smlouvy, podporu civilní kontroly armády, společná cvičení s armádami západních států v mnohonárodním prostředí. Rozměr spolupráce přesahoval vše, čeho kdy bylo dosaženo v dobách Varšavské smlouvy. Rozsáhlé programy společných (joint) cvičení, bilaterální a multilaterální výcvikové programy, účast západních poradců a poskytování západního vybavení zahájilo transformaci ozbrojených sil bývalých socialistických států - a také transformaci jejich vztahu k civilní veřejnosti a ozbrojeným silám ostatních evropských států.

Program Partnerství pro mír byl vlastně jakýmsi kompromisem mezi odepřením vstupu a řádným členstvím (full membership) nových demokracií, jež by se rády staly členy NATO (ale také i EU). Clintonova administrativa rozšiřování NATO podporovala, a zejména jej podporovalo Německo. Dynamika rozšiřování zákonitě dovedla USA a jejich spojence k nutnosti vytvořit nový poměr k Rusku a Ukrajině - šlo o navázání jakýchsi zvláštních vztahů. Transformace velitelství NATO v Bruselu začala po příjezdu nových mezinárodních delegací, které zasedaly jako „partneři“ v plánovacích skupinách a jinde. Základní struktura vojenských štábů a zpravodajských skupin byla zachována, avšak vedle nich vznikl široký a poměrně volný rámec regionálních bezpečnostních organizací.

Tím nejdůležitějším, co se v uplynulém desetiletí v armádách stalo, jsou následující tři věci: zásadní redukce ozbrojených sil v Evropě, které již nehrají žádnou roli ve vnitřní bezpečnostní politice, přijetí standardů NATO jako měřítka profesionálních ozbrojených sil, stále rostoucí interoperabilita alespoň některých ozbrojených sil východní Evropy se silami NATO.

Ústřední role, kterou v posledním desetiletí NATO hrálo při mírových misích určila standardy interoperability pro výzbroj a výstroj, operační procedury, řízení a velení. Mnohonárodní síly pod velením NATO v Bosně a Hercegovině, využívající standardní procedury a doktríny NATO, prokázaly značný stupeň profesionality a efektivity, na rozdíl od např. sil OSN v Republice Sierra Leone a ve Rwandě. NATO je také důležitým nástrojem při rozšiřování hodnot norem transatlantické bezpečnostní komunity, a to i na ty státy, jež o členství v Alianci neusilují. Programu PFP se účastní i neutrální evropské státy. Tak se rozšiřuje „rodina“ NATO, zmenšuje se rozdíl mezi spojenci a neutrálními státy, posiluje se pozice NATO jako primární bezpečnostní organizace evropského regionu. V Kosovu sloužily spolu s Dány a Nory také finské a švédské jednotky, švýcarská logistická jednotka zabezpečovala rakouský kontingent.

Od r. 1999 evropská bezpečnostní a obranná politika (ESDP) postupně stírá rozdíl mezi činností NATO jako vojenské aliance a širší evropskou bezpečnostní spoluprací. Generální štáby švédské a finské armády - i když jsou stále mimo NATO - hrají při formování ESDP aktivní roli, u jednoho stolu sedí i rakouští a irští zástupci. Současně byl do čela vojenského výboru Evropské unie jmenován finský generál, jako jeho první předseda. Norsko a Grónsko, jež jsou sice v NATO, ale ne v EU, si nikdy na své postavení přidružených členů v ESDP nikdy nestěžovaly. Na druhé straně si stěžovalo Turecko (v tom bylo podporováno Američany), jako stát mající pro evropskou bezpečnost velkou důležitost, že nedostalo kandidátský status na členství v EU. Bilaterální vojenské vazby na Spojené státy a Izrael totiž posunují turecké bezpečnostní priority mimo území členských států NATO - do oblastí, jež je z hlediska americko-evropské spolupráce velmi delikátní - na Střední východ.

Co NATO může a co nemůže

U příležitosti padesátého výročí podepsání Severoatlantické smlouvy v r. 1949 spojenci vyhlásili, že NATO „ztělesňuje živé partnerství mezi Evropou a Severní Amerikou“. Avšak NATO nepředstavuje celé partnerství, a také nikdy nepředstavovalo. Paralelní rozšiřování EU a zvyšování jejího potenciálu – od ekonomické integrace a diplomatických konzultací k omezené obranné integraci – ukazuje, že by vztahy mezi USA a EU mohly na mezinárodním fóru nahradit NATO jako transatlantického partnera. Po teroristických útocích v r. 2001 navázaly západní státy užší policejní a zpravodajskou součinnost, spolupracují při společných akcích proti ilegálním penězům, jež slouží na podporu mezinárodního terorismu. Proto bude pro západoevropské státy velkým přínosem zřízení sítě „třetího pilíře“ (tj. vnitřní bezpečnosti) uvnitř EU a napojení na americké agentury, jež jsou koordinovány s v rámci G-8. Smlouvy uzavřené v Amsterodamu a v Nice (v r. 1997 a 2001), jež doplňovaly Maastrichtskou smlouvu o Evropské unii, přesunuly většinu těchto aktivit do vysoce integrovaného „prvního pilíře“ Evropského společenství. Sněm v Tampere (říjen 1999) odsouhlasil pětiletý program vybudování evropské zóny „svobody, spravedlnosti a bezpečnosti“. Nově vzniklá agentura Evropské unie se nazývá Europol a působí v Haagu.

NATO jako víceúčelová mezinárodní organizace bude jistě formována i bojem Západu proti mezinárodnímu terorismu (právě tak jako byla utvářena předcházejícími krizemi a výzvami). Ve skutečnosti se NATO připravovalo na asymetrickou válku již řadu let, ale události 11. září tento způsob vedení boje zviditelnily a stala se z něj prioritou.

Je nepravděpodobné, že by se zastavil proces rozšiřování Aliance: druhé kolo rozšiřování o východní státy má být dohodnuto na pražském summitu NATO a pravděpodobně bude ukončeno vstupem nových členů v r. 2004. Ať již většina z deseti ohlášených kandidátů vstoupí do Aliance společně, či se vstup odehraje v několika fázích v letech 2008–10, je jisté, že v dohledné době bude mít NATO více než 25 řádných členů (full members) a přímé hranice s Ruskem, jež povedou baltskými státy. Zůstane dlouhodobý závazek ještě přijmout zbývající slabé státy jihovýchodní Evropy, až přijde jejich čas. Takové zvětšení přeměnění NATO v širokou bezpečnostní organizaci celého evropského regionu. Tento proces by měl probíhat souběžně s východním rozšiřováním EU, do konce r. 2004 by to mělo NATO mít asi 5–10 nových členů, což zvýší jeho evropský charakter. Evropa bude stále více pohlížet na NATO jako na jeden ze dvou pilířů širokého politického a ekonomického transatlantického partnerství, jež existuje vedle stále těsnějších vazeb mezi USA a EU.

Pokud budou Američané tlačit na rozšiřování NATO, budou muset přijmout jako fakt, že se vytvoří poněkud difúzní organizace, vojensky méně výkonná, jež se bude soustředit hlavně na bezpečnost ve svém vlastním regionu. (Navíc řada politiků na obou stranách Atlantiku dokonce navrhuje, aby článek 5 nebyl vykládán tak, že Alianci zavazuje k tomu, aby hájila špatně vyzbrojené baltské státy, i kdyby snad byly přijaty za členy.) Velmi delikátní otázka – zda se Rusko stane přidruženým členem NATO (NATO associate), či někdy v budoucnu dokonce řádným členem (full member) – zůstane pravděpodobně ještě nějaký čas otevřena, stejně jako podobné otázky týkající se Ukrajiny, Běloruska, Moldovy a kavkazských států.

Prezident Václav Havel ve svém projevu k ministrům zahraničních věcí států, jež se ucházejí o členství v Alianci, v Bratislavě v květnu 2001, uvedl: „NATO se začíná měnit z hlavního nástroje obrany demokratického světa proti sovětské expanzi na bezpečnostní organizaci regionálního charakteru.“ Prezident Havel do „euroatlantického prostoru“ zahrnul Ameriku,

ale vyloučil z něj Rusko: „Toto území, jemuž říkáme Západ, se rozkládá od Aljašky na západě, až k Talinu na východě“ [12]. Po útocích 11. září se však významně změnil jak postoj Západu k Rusku, tak postoj Ruska k Západu. Nadto souhlas Ruska s přijetím baltských států by mohl vést k těsnější asociaci mezi NATO a Ruskem, i když mezi novými členskými státy by zřejmě vznikl nesouhlas s jeho řádným členstvím.

NATO může sloužit fórum pro západní konzultace o obecné bezpečnostní problematice - jež se bude překrývat s konzultacemi mezi EU a USA a spoluprací na mezinárodním fóru jakým je třeba G-8. Nemůže a nemělo by se stát základnou pro vznik globální aliance. Ta by vyžadovala integraci zahraniční politiky, včetně sblížování zpravodajských hodnocení (a jejich politické interpretace) situace na Středním východě, ve střední a jižní Asii, v Africe, což je mimo možnosti a schopnosti jednotlivých států.

Rámec NATO nicméně poskytuje základnu pro vznik dobrovolných koalic (coalitions of the willing) států, jež jsou ochotny jít dál než jsou jen pouhé konzultace. Jde o státy, jež se shodly na hodnocení povahy nebezpečnosti určitých hrozeb a jsou připraveny ke společné akci. Možnosti evropských států při vytváření takových vojenských koalic jsou však omezené. Společný rozpočet všech evropských států NATO dosahuje pouze dvou třetin amerického vojenského rozpočtu a postupné zlepšování, jež slibuje realizace ESDP bude přinejlepším skrovné. Ale ve světě, kde americké ozbrojené síly převyšují jakéhokoli protivníka, jsou ozbrojené síly evropských spojenců tím nejlepším, co mohou američtí vojenští plánovači (defense planners) najít.

NATO je pouze jednou z mnoha západních organizací. Vypracování široké odpovědi na výzvy, jež představuje mezinárodní terorismus, překračuje možnosti NATO, respektive jeho vlastní smysl. EU a G-8 mají vybudovanou rozsáhlou síť mezirezortní spolupráce pro boj s mezinárodním zločinem a podvratnými organizacemi (subversive organisations). Je mnohem rozumnější stavět na nich, než měnit NATO v nějakou „antiteroristickou alianci“, jak bylo také po útocích na New York a Washington navrhováno. Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD) začala přísně sledovat zahraniční (offshore) finanční střediska, kterými procházejí finanční toky, jež jsou využívány na podporu terorismu. Tato jejich praxe a zkušenosti by měly být prohlubovány, ne duplikovány. Někdy se činnost různých organizací překrývá, ale v zásadě se při jednáních sejdou zástupci všech důležitých států. „Životně důležité vztahy mezi Evropou a Severní Amerikou“ daleko překračují čistě vojenskou sféru.

NATO zaručuje Spojeným státům privilegované postavení při rozšiřování evropského bezpečnostního systému. Jeho existence je zdrojem americké a evropské síly, poskytuje rámec pro vytváření zahraniční politiky a obranné integrace v širším euroatlantickém kontextu. Díky NATO se postupně rozšiřuje západní bezpečnostní prostor přes celé území Evropy, souběžně se západním modelem demokracie a prosperity, jež se rozšiřuje prostřednictvím Evropské unie.

V uplynulém desetiletí udělalo NATO skutečně mnoho proto, aby Evropa byla bezpečná. Jeho další rozšiřování bude bezpečnost evropského regionu jen posilovat. Dlouhodobé závazky NATO a EU týkající se stability, politického a ekonomického vývoje postupně proměňují bezpečnostní prostředí jihovýchodní Evropy. Také armády bývalé Varšavské smlouvy procházejí značnými změnami a získávají novou orientaci v programu Partnerství pro mír, jejich standardy se zvyšují na úroveň, jež umožňuje efektivní účast v mezinárodních operacích v euroatlantické oblasti i mimo ni. A v příštích letech bude NATO v této činnosti pokračovat.

A. Foster, W. Wallace: What is NATO for? Survival 4/2001-02. Red. upraveno.

Literatura:

- [1] Poznámky prezidenta Bushe na Varšavské univerzitě, 15. června 2001, US Embassy text, London.
- [2] Vilniuské vyhlášení. 19. květen 2000, NATO Documentation.
- [3] Michael Howard: NATO at Fifty: an unhappy successful marriage. *Foreign Affairs*, May/June 1999.
- [4] Pascaline Winand: Eisenhower, Kennedy and the United States of Europe. Macmillan, London 1993.
- [5] Čísla jsou převzata z *The Military Balance*, Oxford University Press, vybráno z příslušných ročníků.
- [6] William Wallace: Issue linkage among Atlantic Governments. *International Affairs*, April 1976.
- [7] Henry Kissinger: Speech to the Associated Press. New York, 23 April 1973 (the Year of Europe speech).
- [8] Philip Zelickow and Condoleezza Rice: Germany Unified and Europe Transformed. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1995.
- [9] The Alliance's New Strategic Concept. Europe Documents, Brussels, 9 Nov. 1991.
- [10] Study on Enlargement. NATO Documents, Brussels, September 1995.
- [11] Revised Strategic Concept, 1999.
- [12] Projev prezidenta Václava Havla na konferenci „Nové evropské demokracie: vedoucí úloha a odpovědnost“. Bratislava 11. květen 2001, Czech Embassy text, London.

V den, kdy teroristé zasáhli srdce Spojených států, byla ve Velké Británii zahajována výstava moderní vojenské techniky. Shoda v načasování těchto událostí byla čistě náhodná. Obě dohromady jsou však symbolem zásadních posunů ve světě mezinárodní bezpečnosti. První z nich je ten, že dnešní hrozby jsou svou povahou a rozsahem zcela odlišné od těch dosavadních. Druhý je, že současné reakce na ně se stále více jeví jako nedostatečné. Válečné zbraně, které byly určeny k tomu, aby odrážely nebezpečí na konci minulého tisíciletí, nebudou stačit na problémy tisíciletí příštího. K tomu, aby bylo možno se vypořádat s novým prostředím, je však kromě specifických technologií zapotřebí i nového způsobu myšlení.

Nový přístup je mimořádně důležitý, neboť terorismus je jen jedním z mnoha netradičních bezpečnostních problémů. Jako další příklady je možno uvést etnické a náboženské konflikty, obchodování s drogami, masovou migrací, ekonomickou nestabilitu, korupci, praní špinavých peněz, militantní aktivismus a krádeže informací. Takovéto hrozby - kdy se často prolíná konflikt a zločin - nerespektují žádné hranice.

Robert Hall a Carl Fox
Přehodnocení pohledu na bezpečnost
NATO review zima 2001/2002

Je to paradoxní, ale s klesající pravděpodobností klasického válečného konfliktu, v němž je nutností existence armád a masivní nasazení válečné techniky, roste nebezpečí jiných, tentokrát nekonvenčních konfliktů. Mezi těmito zvláštními formami násilí dominuje terorismus, který je možné chápat jako formu nekonvenčně vedené války.

Ještě před čtyřiceti lety byly teroristické incidenty převážně lokální záležitostí, které měly na geopolitickou situaci minimální vliv. S postupem času se však prostředky a metody terorismu rychle mění. Mění se jeho účinnost, roste jeho nebezpečnost a počty jeho obětí. Zásadním způsobem se však tvář terorismu změnila po roce 1990, kdy došlo k rozpadu socialistického bloku a k ukončení studené války.

Ke změnám došlo zejména v jeho motivaci. Ideologicky motivovaný terorismus ustoupil do pozadí a jeho místo postupně zaujímá terorismus náboženský a nacionalistický, což následně vede i ke změnám teroristických cílů, metod a prostředků.

Na základě analýzy řady teroristických incidentů a zejména útoků fundamentalistických fanatiků na cíle ve USA je možné sledovat vývojové trendy terorismu, které jednoznačně směřují k použití zbraní hromadného ničení a k obrovským lidským a materiálním ztrátám. Tyto trendy vyvracejí často frekventované tvrzení platné ještě v nedávné minulosti, že prostřednictvím terorismu nelze změnit chod dějin. Ukazuje se, že prostřednictvím terorismu lze změnit běh sociálního, ekonomického a politického vývoje minimálně ve střednědobé úrovni. Pro řadu organizací a nedemokratických chudých zemí se pak terorismus jeví jako efektivní nástroj pro prosazování vlastních zájmů ve střetu se silnějšími protivníky.

Terorismus je dnes celosvětový problém. Růst z něho vyplývajících rizik nutí instituce, organizace a státy spojovat síly a spolupracovat v boji proti tomuto zlu. Globální spolupráce v boji proti terorismu je dnes životní nutností. To platí i pro ČR, která se na protiteroristických aktivitách rovněž podílí, zejména v oblasti zahraničně politické, ve sféře policejních a zpravodajských služeb.

Pro ilustraci složitosti problému lze uvést, že i v zemi proti níž směřuje nejvíce teroristických útoků, v USA, používají různé instituce např. FBI, CIA, armáda, FEMA (Federal Emergency Management Agency) atd. vlastní definice. Velmi komplikovaná a vzrušená je rovněž diskuze o terorismu a jeho vymezení na půdě OSN. Vzhledem k různosti názorů, zájmů a potřeb různých států, které se v rámci této diskuze uplatňují, je velmi nepravděpodobné dosažení širokého konsenzu v dané oblasti. V demokratických zemích je však v současnosti nejvíce používanou definicí ministerstva zahraničí USA, případně její modifikace. Z této platformy se pak následně odvíjejí i zásady protiteroristické politiky většiny demokratických států. Protiteroristická politika a z ní odvozená praktická opatření jsou založena na následujících principech:

- Teroristům neustupovat a neuzavírat s nimi žádné dohody.

- Teroristy dopadnout a postavit před soud, kde se musí odpovídat za své zločiny.
- Státy podporující terorismus izolovat a vyvíjet na ně tlak, za účelem změny jejich chování.
- Aktivně podporovat spolupráci mezi státy v oblasti protiterorismu a boje s terorismem.

Existují desítky definic terorismu. V nejobecnější rovině je však uvedený fenomén chápán jako forma organizovaného násilí, obvykle zaměřeného proti nezúčastněným osobám, za účelem dosažení politických, kriminálních nebo jiných cílů.

Teroristické metody se vyznačují vysokou nebezpečností, bezohledností a brutalitou. Jejich výběr a použití jsou podmíněny snahou o vyvolání maximálního psychologického efektu. Násilí používané teroristy není důsledkem okolností, ale jeho použití je vy kalkulováno tak, aby vyvolalo pocit strachu a ohrožení u co nejširšího okruhu lidí. Na pozadí následné hromadné společenské tenze, frustrace a deprivace jsou pak realizovány psychologické operace a manipulace, jejichž účelem je dosažení cílů, které obvykle nejsou otevřeně prezentovány.

Čím je brutalita, rozsah útoku a jeho následky větší, tím pravděpodobněji bude dosaženo soustředění pozornosti masových sdělovacích prostředků a budou vytvořeny předpoklady pro ovlivňování postojů veřejnosti, v souladu s přáními a cíli teroristů. V těchto souvislostech je terorismus považován za mimořádně ostrou formu psychologické války, jejíž účinky jsou podmíněny a znásobovány zájmem informačních médií. Činnost masmédií je pro efektivnost psychologických operací v oblasti terorismu jedním z rozhodujících faktorů.

Dalším základním rysem teroristického činu je jeho zaměření proti osobám, které v podstatě s cíli, které si teroristé kladou, nemají nic společného a nemohou jejich dosažení nijak ovlivnit. V případě napadení nebo ohrožení se však nezúčastněné osoby stávají rukojmími, jejichž prostřednictvím je vyvíjen tlak na odpovědné úřady, instituce či vládu, který je stupňován prostřednictvím sdělovacích prostředků.

Vlivní jednotlivci, instituce či vlády jsou tak vydírání, diskreditování a nucení k různým ústupkům, jejichž cílem může být v konečné fázi destabilizace a změna společenského systému. Součástí teroristických aktivit jsou i zločiny, jež vytrženy z kontextu mohou být zařazeny do sféry běžné kriminality nebo organizovaného zločinu. Tyto zločiny pak často slouží jako prostředek pro získání finančních prostředků k podpoře vlastních teroristických operací, k infiltraci do vládních struktur či k vydírání.

Určení přesné hranice, zejména mezi organizovaným zločinem a terorismem, je obtížné. Vývoj ukazuje, že pro rozlišení teroristických činů od kriminálních již nestačí brát v úvahu přítomnost či nepřítomnost primární politické motivace, ale že stejně důležitým kritériem je hodnocení následků. Pokud důsledky vyplývající ze zločinu mají politický vliv a dopad, pokud ohrožují výkon státní moci a správy, pokud jsou hrozbou pro velké skupiny lidí, pak lze takový skutek hodnotit jako teroristický čin.

Fenomén terorismu dorostl již do úrovně, kdy jej lze považovat za relativně novou formu ozbrojeného konfliktu, nekonvenčně vedené války. O tomto vývoji svědčí i analýzy bezpečnostní situace v uplynulém desetiletí. V jeho průběhu byla řada doposud stabilních zemí ohrožována množstvím náboženských, etnických a dalších vnitřních konfliktů, doprovázených bombovými útoky, přestřelkami, únosy, povstáními, drogovými válkami a mírovými operacemi, jejichž řešení si vyžádalo použití nových taktických postupů, vybavení, výcviku a schopností, značně odlišných od standardních postupů konvenčních bezpečnostních nebo vojenských sil.

Na základě dosavadních vývojových trendů lze odvodit, že budoucí konflikty si již nebudou vyžadovat masivní nasazení bojových jednotek operujících v pevně vymezené bojové zóně, ale bude pro ně charakteristická činnost malých skupin fanatických teroristů, používajících zbraně hromadného ničení, vysoce sofistikovanou taktiku a technologie.

Velmi málo zemí disponuje v současné době potenciálem, jenž by jim umožňoval provést masivní vojenský útok na některou ze světových velmocí, například na USA, Rusko nebo Čínu. Terorismus však takovou možnost poskytuje. To je také důvod proč historicky tento sociální jev přetrvává stále se vyvíjí.

V této souvislosti lze na základě nedávných útoků ve USA a na základě analýzy teroristických incidentů v uplynulých patnácti letech přijmout názor, že současný demokratický svět je ve válce s fundamentalistickým, islámským terorismem. Tato válka je ve srovnání s jinými klasickými válečnými konflikty atypická a nekonvenční. Má globální charakter a její intenzita výrazně a často kolísá od stádií klidu až po stádía brutálního a intenzivního násilí. Bojové prostředky používané v jejím průběhu sahají od konvenčních zbraní až k zbraním hromadného ničení. Často jsou jako zbraně využívány prostředky značně neobvyklé a nekonvenční. Četnost, nebezpečnost a dopady teroristických incidentů mají stále rostoucí tendenci.

Na základě výše uvedené analýzy si dovoluji vyslovit přesvědčení, že proti demokratickým zemím je ze strany islámských fundamentalistů dlouhodobě vedena široce koncipovaná strategická operace, jejímž cílem je vytlačení vlivu demokratických zemí z oblastí, které pokládají za vlastní zájmové sféry. Týká se to zejména oblastí Eurasie, jihovýchodní Asie, Středního východu, Balkánu a části afrického kontinentu. Příznaky uvedených aktivit bylo možné již zaznamenat v souvislosti s rusko-afgánskou a později s rusko-čečenskou válkou, s balkánským konfliktem, s operacemi islámských fundamentalistů ve Francii v polovině devadesátých let, či v aktuální podobě v jihovýchodní Asii a USA. Charakteristickým operačním prvkem je v těchto případech intenzivní zpravodajská činnost a velmi sofistikované infiltrační snahy.

Důvody, které jsou oficiálně prezentovány ke zdůvodnění používání terorismu, jsou v daných případech převážně náboženské. Při jejich hodnocení lze však spíše spekulativně uvažovat o důvodech ekonomických a mocenských, které jsou do hávu náboženství zahaleny. Hlavním cílem je zřejmě strategická změna poměru sil v globálním měřítku, které má být dosaženo i za cenu vyvolání „střetu civilizací“. Pokud by k něčemu takovému došlo, jednalo by se skutečně o největší vítězství terorismu v dějinách lidstva.

1. Aktuální vývojové trendy terorismu

V současné době dochází k velmi rychlým změnám kvality terorismu. Dochází k posunu od klasického (konvenčního) terorismu, který charakterizuje používání konvenčních prostředků a metod (atentáty, únosy, držení rukojmí, zhářství atd.), k novým formám, jejichž nebezpečnost je řádově vyšší. Vysoká úroveň hrozby terorismu je mimo jiné dána i možností zneužití kvalitativně nových prostředků a zbraní. V této souvislosti je proto současná nastupující etapa terorismu často nazývána stádiem superterorismu.

Superterorismus je pak v daném kontextu spojován s použitím zbraní hromadného ničení (jaderné, radiační, chemické a biologické zbraně). S postupujícím vývojem se však objevují v oblasti terorismu potenciálně nové druhy prostředků, jejichž mechanismy působení se od předcházejících kategorií liší a jsou s nimi obtížně srovnatelné. Následky (zejména sekun-

dární) jejich použití jsou však se zbraněmi hromadného ničení srovnatelné. V této souvislosti je možné podobné zbraně či metody zařadit do kategorie „nekonvenčního terorismu“.

Mezi nejzávažnější a nejvíce sofistikované formy nekonvenčního terorismu patří **informační a psychologický terorismus** (psychologické operace).

1.1. Superterorismus

Jaderný, radiační, chemický a biologický terorismus je obvykle laickou veřejností spojován s teroristickým zneužitím zbraní hromadného ničení (ZHN), tzn. prostředků původně vyvinutých výhradně pro vojenské použití. Tato představa není zcela přesná a při hodnocení současných možností lze do dané kategorie zařadit prostředky, jejichž použití je z vojenského hlediska neopodstatněné. Termín ZHN je nutné chápat v kontextu možných rizik, vyplývajících z teroristických útoků, mnohem komplexněji. Do roku 1995 se úvahy o zneužití ZHN za účelem dosažení teroristických cílů pohybovaly pouze v rovině nezdařených pokusů, úvah a spekulací. Reálným se však toto nebezpečí stalo při útoku náboženských fanatiků v tokijském metru.

Jaderné zbraně jsou pokládány za nejničivější druh ZHN. Z konstrukčního hlediska tvoří zbraňové systémy, obvykle zahrnující jadernou náplň a prostředky dopravy na cíl. Z technologického hlediska je jejich efekt založen na využití jaderné reakce, štěpení a syntézy. Jejich výroba a skladování však vyžadují vysokou úroveň technologických teoretických znalostí i vysoké finanční náklady. Zdroje materiálů i pohyb komponent jsou v globálním měřítku sledovány a vztahuje se ně řada přísných restriktivních opatření. Z těchto důvodů je proto zneužití tohoto typu zbraní v oblasti terorismu nejméně pravděpodobné.

Radiologické zbraně jsou zbraňové systémy (často velmi primitivní), jež umožňují záměrné rozptylování radioaktivního materiálu na území protivníka. Jejich výroba a použití nejsou omezeny žádnou mezinárodní dohodou a z hlediska vojenského nasazení nemají praktický význam. V roce 1998 byl funkční radiologický zbraňový systém, postavený na kombinaci radioaktivního materiálu a klasické výbušniny, umístěn v jednom z moskevských parků čečenskými teroristy. Systém nebyl iniciován a byl použit pouze jako hrozba a prostředek politického nátlaku.

Chemické zbraně je možné vymezit jako otravné látky, které jsou schopné vyřadit živou sílu protivníka a snížit jeho akceschopnost. Nejčastěji jsou používány v plynné, kapalné, aerosolové či práškové formě. Ničivých účinků dosahují pronikáním do lidského organismu dýchacím ústrojím, pokožkou, sliznicemi a zažívacím traktem. Dnes již klasickým příkladem jejich zneužití je útok příslušníků sekty Óm šinnrikjó v tokijském metru, nebo jejich nasazení proti civilnímu obyvatelstvu v průběhu iránsko - irácké války. Jejich použití však není omezeno pouze na lidské cíle. Stejně tak mohou být využity za účelem zničení vegetace, zvířat či přírodních zdrojů, které jsou pro život lidské populace v daném regionu nezbytné.

Biologické zbraně obsahují různé formy živých patogenních organismů nebo infekčních materiálů, určených pro bojové použití. Cílem jejich použití je způsobit onemocnění osobám, zvířatům nebo rostlinám. Jejich účinek je především závislý na typu použitého patogenu, na vnějších i vnitřních podmínkách a zejména na schopnosti množení patogenu v napadených organismech. Z hlediska nebezpečí zneužití ZHN jsou v současné době aktuální zejména tři níže uvedené zdroje.

- **Existující vojenské arzenály** ZHN, případně jejich komponent, kde je mohou získat teroristické skupiny prostřednictvím krádeží, loupeží či korupce. V této souvislosti se jako

nejpravděpodobnější jeví zneužití dnes již vyřazených ZHN, určených k likvidaci podle mezinárodních mluv a dohod. Největší zásoby ZHN určených ke zničení jsou v současné době k dispozici na území Ruska, USA, Indie a Jižní Koreje.

- ❑ **Vlastní výroba komponent** ZHN je dalším potenciálním zdrojem nebezpečí. Aktuální je zejména v těchto případech výroba chemických zbraní, tj. otravných látek s důrazem na supertoxické nervové jedy a zneužití běžně průmyslově vyráběných toxických chemikálií, odcizených radioaktivních nebo vysoce infekčních patogenních materiálů.
- ❑ **Úmyslné vyvolání sekundárních účinků havarijních dějů** je pravděpodobně nejreálnějším a velmi účinným možným zdrojem teroristického zneužití ZHN. Jedná se o násilné vyvolání sekundárních účinků havarijních dějů, obdobně jako v průběhu válečných konfliktů prostřednictvím sabotáží, nebo úderů konvenčními zbraněmi na kritické body průmyslové infrastruktury, jakými jsou například vodohospodářská, chemická, energetická a jaderná zařízení. Podobné typy teroristických útoků se z hlediska svých charakteristik podobají mírovým haváriím, ale vzhledem k jejich spouštěcímu mechanismu se od nich liší rozsahem a rychlostí nástupu ničivých faktorů.

Vzhledem k tomu, že úspěšně čelit teroristickým činům na taktické úrovni je prakticky nemožné, jsou z hlediska obrany proti teroristickému zneužití ZHN nejúčinnější preventivní opatření. Z tohoto hlediska lze za nejdůležitější považovat zabezpečení následujících oblastí:

- ❑ legislativa,
- ❑ systematická příprava odborníků v oblasti krizového managementu,
- ❑ výkonnost a spolupráce zpravodajských služeb na bilaterální i multilaterální mezinárodní úrovni,
- ❑ systematická příprava specialistů (speciálních jednotek) pro oblasti protiterorismu a boje s terorismem,
- ❑ informovanost a příprava obyvatelstva,
- ❑ funkční integrovaný záchranný systém,
- ❑ finance a logistika.

Zabezpečení uvedených preventivních opatření nemůže v žádném případě zcela eliminovat možnosti teroristických útoků s použitím ZHN. Funkční preventivní systém však může odrazovat před teroristickým útokem a může sehrát významnou roli při snižování ztrát lidských životů i materiálu.

1.2. Nekonvenční terorismus

Pro oblast nekonvenčního terorismu je typické použití specifických prostředků, které se z hlediska mechanismu působení a účinků od klasických zbraní nebo ZHN liší. Obvykle primárně nevyvolávají ničivé účinky, nicméně jejich sekundární devastační efekt může být srovnatelný se ZHN. V posledním období zaznamenávají prudký rozvoj zejména dvě formy nekonvenčního terorismu - informační a psychologický terorismus.

1.2.1. Informační terorismus je relativně nová forma „nekonvenčního terorismu“. Jeho princip ovšem nový není. Krádeže, změny a ničení informací u oponentů nebo politických

protivníků jsou stejně staré jako lidstvo samo. Hrozba informačního terorismu však strmě stoupá se stále rostoucí globalizací a s rozvojem informačních technologií. Z vojensko-politického hlediska je možné informační terorismus pokládat za důležitou odnož informační války. Klasický (konvenční) politický terorismus se snaží prostřednictvím použití fyzického násilí, případně jeho hrozbou, vytvořit klima strachu a nejistoty, cílevědomě zaměřené k ovlivnění chování populace a následně vládní politiky. Na rozdíl od něho, informační terorismus využívá ke stejnému účelu podstatně sofistikovanější prostředky - digitální informační systémy, sdělovací prostředky, či jejich jednotlivé komponenty, jejichž prostřednictvím jsou podporovány teroristické kampaně či akce. V takových případech pak nemusí být nutné k vyvolání strachu použito násilí proti lidským cílům. Z kriminalistického úhlu pohledu je možné považovat informační terorismus za kombinaci kriminálního zneužití informačních technologií a teroristického fyzického násilí.

Informační technologie nabízejí teroristům mnoho nových příležitostí. Umožňují jim napadnout a zneužít s nízkou úrovní rizika a před zraky široké veřejnosti informační zdroje a informační systémy. V úsilí o upoutání pozornosti rozsáhlého publika plánují a realizují informační teroristé útoky tak, aby byly zajímavé pro **informační média**.

Uvedený princip vychází z předpokladu, že masmédia jsou úzce spojena s mocí. Z toho vyplývá, že prostřednictvím sofistikovaného útoku na informační systémy mohou být následně dosahovány politické cíle. Jako příklad lze uvést krádeže informací a jejich kriminální zneužití k vydírání nebo k osobnímu prospěchu pachatelů, změny informací a dokumentů v tištěné, vizuální či fonetické formě, za účelem vedení dezinformačních kampaní či ničení informací s cílem fyzické či funkční destrukce technologických a informačních systémů atd.

Útok na informační systémy se jeví pro teroristy jako efektivní i z hlediska nákladů a vybavení. S technologií za několik tisíc korun či dolarů mohou napáchat mnohamilionové, případně mnohamiliardové škody a způsobit kolaps průmyslových, finančních, dopravních či mocenských struktur. V této souvislosti jsou za nejvíce ohrožené cíle pokládány letiště, plynovody a elektrické sítě, komunikační systémy, banky, vodní rezervoáry, velké průmyslové aglomerace, armádní řídicí systémy atd.

S růstem globalizace a centralizace informačních systémů a technologií roste i jejich zranitelnost. Právě z tohoto důvodu je v popředí zájmu teroristů i pracovníků bezpečnostních sborů specifická oblast informačního terorismu - kyberterorismus (cyberterrorism).

Kyberterorismus je možné definovat jako zneužití počítačových technologií proti osobám či majetku, za účelem vyvolání strachu nebo vydírání a vymáhání ústupků, zaměřené proti vládním institucím nebo civilní populaci, případně proti jejich segmentům, pro podporu politických, sociálních, ekonomických, případně jiných cílů, zaměřené na informační systémy používané cílovým objektem.

Aplikací definice terorismu vlády USA je možné kyberterorismus rovněž vymezit jako prokalkulovaný, politicky motivovaný útok proti informačním, počítačovým systémům, počítačovým programům a datům, vedený subnárodními skupinami nebo tajnými agenty, jehož výsledkem je násilí proti nezúčastněným a nebojujícím osobám.

Přímým důsledkem teroristického útoku, který může být proveden z kteréhokoliv místa na Zemi, mohou být způsobeny primárně rozsáhlé škody a poškozeny miliony lidí. Následné sekundární efekty je však zpravidla svými účinky převyšují a umocňují.

V několika uplynulých letech byly zaznamenány tisíce víceméně úspěšných útoků na informační systémy, převážně subverzivně či kriminálně motivovaných, jejichž cíle jsou rozloženy

v širokém spektru. Sahají od krádeže osobních informací za účelem vydírání až po proniknutí do digitálních sítí a následné fyzické či elektronické destrukce informačních systémů.

Jako příklad lze uvést případ, kdy sympatizanti irské teroristické organizace Sinn Féin (My sami) na texaské univerzitě v Austinu získali prostřednictvím internetu tajné informace o britských armádních a policejních operacích v Irsku a předali je Irské republikánské armádě. Dalšími známými případy jsou útoky teroristů proti systému řízení vlakové dopravy v Japonsku, jehož výsledkem byla mnohahodinová paralýza dopravního systému, nebo útoky italských Rudých brigád na vládní informační systémy, či modifikace webových stránek MV ČR.

Obecně jsou používány dvě základní metody teroristických útoků. V prvním případě jsou informační technologie cílem útoku, jenž je zaměřen na zničení vlastního informačního systému a systémů, které jsou na něm závislé. Druhá metoda využívá informační technologie jako nástroj k manipulaci a k zneužívání cizích informačních systémů, ke změně nebo krádeži dat, případně k přetížení a zahlcení informačních systémů.

Zcela výjimečné možnosti k uplatnění teroristických metod poskytuje prostředí internetu. Umožňuje teroristickým skupinám i jednotlivcům rychlou a utajenou výměnu informací, poskytuje prostor pro šíření jejich ideologií a názorů, umožňuje získávání nových aktivistů i sympatizantů. V jiných případech se internet stává bránou k průniku do počítačových sítí a poskytuje tak příležitosti k vedení kyberteroristických operací. Je však faktem, že teroristické skupiny využívají zatím internet více k propagandě a ke vzájemné komunikaci než ke kybernetickým útokům.

V současnosti má podle údajů ministerstva zahraničí USA dvanáct z přibližně třiceti nejaktivnějších teroristických organizací na internetu vlastní webové stránky. V této souvislosti je zajímavá i zpráva amerického Úřadu pro alkohol, tabák a zbraně, publikovaná v roce 1997, v níž je uvedeno, že v období 1985 až 1996 bylo vyšetřováno třicet čtyři případů bombových útoků, pro něž byla výbušná zařízení zkonstruována podle návodů uveřejněných na internetu.

Klasickým nástrojem používaným ke kyberteroristickým útokům jsou viry. **Viry** jsou speciální programy, které mají schopnost vlastní reprodukce. Mohou být připojeny k jiným programům a mohou tvořit vlastní kopie nebo další modifikované viry. Mohou poškodit nebo zničit data, měnit je, případně degradovat funkce operačního systému. Podle mechanismu jejich působení je lze rozdělit do několika základních skupin:

- ❑ **Logical bombs** (logické bomby) jsou programy, které se tajně vkládají do aplikací nebo operačního systému kde provádějí destruktivní aktivity, když nastanou předem specifikované podmínky. Předem specifikovanou podmínkou startující logickou bombu může být v těchto případech například konkrétní datum.
- ❑ **Trojan horses** (trojské koně) jsou škodolibé programy, které obvykle nepůsobí velké škody. Narušují však bezpečnost počítačových systémů a sítí a znepokojují jejich uživatele. Často jsou maskovány jako hry nebo antivirové programy.
- ❑ **Worms** (červi) je označení pro typy virů, které se šíří v počítačových sítích. Velmi často jsou šířeny prostřednictvím e-mailů. V současné době se jejich autoři zaměřují zejména na hledání „bezpečnostních děr“ systémech nebo v poštovních programech.
- ❑ **Mocking-bird** (druh ptáka napodobující zpěv jiných ptáků) je software umožňující monitorovat komunikaci mezi uživatelem a serverem, případně mezi uživatelem a dalším počítačem. Umožňuje odhalit jeho identifikační jméno i přístupové heslo.

- ❑ **Back door** (zadní vrátka) jsou synonymem software pro „hledání „díry“ v zabezpečení systému, jež byla záměrně vytvořena jeho tvůrci nebo správci. Jejím cílem je obvykle umožnění rychlého přístupu do systému v problematických případech či v kolizních situacích. V případě jejího odhalení či prozrazení je však ideálním místem průniku pro neoprávněné osoby.

Jedním z příkladů zneužití virů je virus „Code Red“, který se objevil na přelomu července a srpna 2001 v počítačových sítích. Z technického hlediska je považován za jeden z nejpohodnějších wormů (červů) historie. Během jediného dne se jeho oběti staly desítky tisíc webových serverů a jejich prostřednictvím se šířil dál po celém světě. Jeho primárním cílem byl server Bílého domu, který se však podařilo díky včasnému zásahu administrátorů zachránit. Postupně následovalo několik dalších, méně masivních útoků, jež byly odrazeny a obešly se bez velkých následků.

Po krátkém období klidu se však objevil zdokonalený Code Red II. a III., jehož tvůrci se z nedostatků původního viru poučili. Druhá verze viru napáchala škody, které výrazně převyšovaly škody dosažené při prvním útoku. Jejich celková částka je zatím odhadována přibližně na dvě miliardy dolarů.

Federální úřad vyšetřování (FBI) zveřejnil verzi v níž prezentuje názor, že použití uvedeného viru bylo součástí důmyslného plánu kyberteroristů. Podle názorů řady dalších odborníků je pravděpodobné, že útoky byly pouze „kouřovou clonou“ pro operaci, jejímž primárním cílem bylo napadení velkých finančních institucí. V současné době se většina předních bezpečnostních agentur snaží najít osoby, které jsou za útok odpovědné.

Mimo virů je další používanou metodou „zahltění“ cílového systému (serveru), vedoucí k jeho zhroutení. Vyvolání uvedeného stavu (DoS - Denial of Services) předpokládá široce koncipovanou akci stovek, případně tisíců počítačů, při níž mají pachatelé nainstalovaný software, který jim umožňuje koordinovat útok na webové stránky oběti.

Stále aktuálnějším nebezpečím pro ochranu dat v kyberprostoru se stává tzv. **spyware**. Jedná se o malé utility které se na cílový počítač nainstalojí s jiným programem, s jehož funkcí však nesouvisí. Jejich posláním je průběžné zasílání informací o uživateli programu, obsahu a aktivitách jeho počítače firmě, která program vytvořila. V současné době je známo více než čtyři sta standardně používaných programů, které spyware obsahují. Spyware nejčastěji zjišťuje následující údaje:

- ❑ systémové jméno uvedené v systémovém registru,
- ❑ IP adresu (adresu počítače pro připojení na internetu),
- ❑ záznam DNS adresy (informuje o poskytovateli připojení, lokalitě - státu kde se počítač nachází),
- ❑ seznam všech nainstalovaných programů,
- ❑ údaje o souborech uložených na počítači,
- ❑ záznamy o aktivitách na síti (datum, čas, připojená adresa atd.),
- ❑ informace o telefonickém připojení (telefonní čísla kam se počítač připojuje),
- ❑ hesla pro připojení k síti atd.

Spyware je využíváno zejména ze zjištěných, případně z kriminálních důvodů. Možnosti jeho využití např. v oblasti zpravodajství nebo ve sféře terorismu jsou však evidentní, stejně jako u výše uvedených nástrojů a technik.

Původci podobných aktivit jsou obecně označováni jako hackeři (průnikáři), což je poněkud zkreslující termín. Pro upřesnění je možné početnou komunitu jedinců, kteří se snaží systematicky pronikat do počítačových sítí, z hlediska jejich motivace rozdělit do dvou základních skupin:

Hackeři jsou osoby, které pronikají do chráněných systémů, za účelem prokázání vlastních schopností. Jejich cílem není získání citlivých informací, získání osobního prospěchu nebo poškození systému. Hlavním motivem jejich jednání je překonávání ochranných bariér za účelem zábavy, pocitu dobrodružství a intelektuální převahy. Řídí se nepsaným „morálním kodexem“, který jim mimo jiné ukládá informovat o nalezených nedostatcích v zabezpečení bez nároků na osobní veřejné uznání.

Crackeři používají z technického hlediska stejné nebo podobné metody jako hackeři, ale na rozdíl od nich pronikají do systémů za účelem krádeže nebo porušení dat. Podle jejich specializace je možné je dále dělit do řady dalších podskupin. Jako příklad lze uvést následující:

- ❑ Phrackeři se snaží napadat programy a zneužívat databáze telefonních společností za účelem získání telefonních služeb zdarma.
- ❑ Preakeři používají ukradené telekomunikační informace (čísla telefonních karet, telefonní čísla, atd.) pro přístup k dalším počítačům.
- ❑ Knackeři odstraňují ochranný kód programů za účelem jeho volného používání.

Z uvedených poznatků vyplývá, že demokratické státy musí v boji s terorismem stále řešit dilema vztahu osobní svobody a společenské bezpečnosti a s ní úzce související bezpečnosti informačních technologií. Výše uvedené aktivity jsou vždy ze společenského hlediska nebezpečné a hranice mezi jejich „sportovním“, kriminálním či čistě teroristickým zneužitím je velmi neztvrditelná. Z tohoto důvodu pokládá již dnes řada států jakýkoliv pokus o zneužití informačních technologií, bez ohledu na jeho prvotní motivaci, za teroristický čin. Takový postoj je pochopitelný v souvislosti s faktem, že prakticky všechny významné kriminální a teroristické organizace i zpravodajské služby disponují skupinami kvalifikovaných odborníků, jejichž úkolem je pronikání do informačních systémů protivníka.

Při koncipování zásad informační bezpečnosti je proto nutné odpovědět na řadu otázek, které jsou z tohoto hlediska zásadní a mají i svůj etický podtext. Jedná se především o následující problémové okruhy:

- ❑ Jaké jsou možnosti vlády, státní správy, bezpečnostních agentur a dalších institucí reagovat na informační teroristický útok?
- ❑ V jaké míře ohrožuje informační terorismus chráněné údaje a jaké legislativní možnosti k jeho postihu existují?
- ❑ Na základě jakých principů je možné rozlišit politicky motivovaný informační terorismus od běžné (ekonomické) kriminality?
- ❑ Jakým způsobem může policie přispět k ochraně státní, veřejné a soukromé informační struktury?
- ❑ Jakým způsobem může policie a odpovědné instituce efektivněji reagovat na hrozbu mezinárodního informačního terorismu?

Odpovědi na uvedené otázky je možné chápat jako východiska pro budování účinného preventivního systému v oblasti ochrany informací.

1.2.2. Psychologický terorismus

Pod termínem „terorismus“ si laická veřejnost obvykle představuje použití nejhrubších forem násilí, jakými jsou např. bombové útoky, vraždy a únosy. Z hlediska teroristů jsou však takové akce pouze prostředkem k pronikání do sdělovacích prostředků, k dosažení potřebné publicity a k zajištění pozornosti širokých skupin obyvatelstva. Dosažení takového stavu jim pak následně umožňuje psychologicky působit na veřejnost a cíleně a sofistikovaně měnit její postoje. V této souvislosti lze pak chápat terorismus jako specifickou formu psychologické války.

Psychologická válka je na rozdíl od psychologického terorismu vedena ve válečném období a je směřována proti nepřátelskému lidskému potenciálu, za účelem změny jeho názorů, postojů a následně chování. V průběhu válečného konfliktu je hlavním cílem vedení psychologické války paralyzovat vůli protivníka a civilního obyvatelstva k odporu a k boji. Psychologický terorismus je však na rozdíl od psychologické války využíván i v mírové době. V jeho rámci je používána řada nástrojů a metod shodných s principy psychologické války a cílevědomě ovlivňujících rozhodování a chování cílových skupin. Stejně tak jako je nezbytným předpokladem úspěchu psychologické války vedení informační války, je z hlediska vedení teroristických psychologických operací nutností využívání informačního terorismu. Tyto dvě formy terorismu jsou na sobě existenčně závislé a jedna bez druhé nemůže v delším časovém horizontu existovat. V daném kontextu pak můžeme psychologický terorismus vymezit následovně:

Psychologický terorismus je plánované použití propagandy a dalších psychologických prostředků v době míru, za účelem ovlivnění názorů, emocí, postojů a chování jednotlivců či cílových skupin populace tak, aby přímo nebo svými důsledky ohrožovaly bezpečnost a ústavní principy státu.

Psychologický terorismus, stejně jako psychologická válka, je zaměřen na vědomí lidí a snaží se ovlivnit jejich chování a rozhodování prostřednictvím psychologických operací. **Psychologickou operaci** je tedy možné považovat za základní prvek vedení psychologické války. Psychologické operace mohou mít mnoho forem a jsou obvykle namířeny proti konkrétní cílové skupině, za účelem jejího zmanipulování a vyvolání požadované reakce (formy chování) jejích členů. K tomuto účelu používají organizátoři psychologických operací celou řadu prostředků. Mezi něž patří např. propaganda, dezinformace, podvrhy a falšování dokumentů, atd. Cílem působení komplexu vlivů odvíjejících se z použitých prostředků je vyvinout na protivníka (vládu, instituci, zájmovou skupinu, jednotlivce, atd.) takový psychologický tlak, který ho nutí k jednání, oslabující jeho materiální, mocenskou i morální pozici. Aplikované, v souladu s definicí NATO, je pak možné termín „psychologické operace“ blíže vymezit. **Jedná se o plánované aktivity v míru i ve válce, zaměřené proti nepřátelské, neutrální i přátelské veřejnosti, za účelem ovlivnění jejích postojů a chování a následném dosažení politických a vojenských (aplikované ekonomických, náboženských, sociálních atd.) cílů.**

Vedení psychologické operace je náročnou činností, která vyžaduje relativně hluboké speciální znalosti či zkušenosti a náročné plánování. Samotné plánování probíhá v několika fázích:

V první fázi plánování operace jsou stanoveny cíle operace a analyzovány podmínky a vztahy cílové skupiny (skupin). Pro tyto účely je třeba důkladně prostudovat její historii, geografické podmínky, hodnotovou strukturu, hierarchii, sociální klima, ideologii, ekonomické vztahy, vztah k náboženství, atd. Primárním cílem je v tomto případě najít přitažlivá a neuralgická témata, na něž bude cílová skupina reagovat.

Dalšími objekty zájmu jsou při plánování lidé, kteří mají ve skupině význačnou formální či neformální pozici. Podpora prezentace jejich názorů, posilování vlivu, či naopak jejich diskreditace, může výrazně ovlivnit formování postojů u ostatních členů skupiny k určitému problému.

Třetí etapa plánování je zaměřena na formulaci konkrétního „sdělení“ které bude cílové skupině předneseno a bude ji ovlivňovat. Základním předpokladem jeho úspěšnosti je, aby bylo v souladu s výsledky předcházející analýzy a jeho skutečná či zdánlivá věrohodnost. Rozhodující pro jeho úspěšnost jsou zejména následující faktory:

- ☐ Forma sdělení (musí být v souladu s historickým, kulturním prostředím a zvyklostmi).
- ☐ Racionální informace (musí být ověřitelné).
- ☐ Iracionální informace (jsou voleny tak aby vyvolávaly silné emoce a byly obtížně ověřitelné).
- ☐ Zjevný obsah sdělení (obvykle se odvolává na morálku, právo, veřejné mínění či obecně známá fakta).
- ☐ Četnost a frekvence opakování.
- ☐ Skrytý obsah sdělení (nabízí skrytou formou řešení problémů obsažených ve sdělení v souladu s cíli psychologické operace).
- ☐ Výběr vhodných sdělovacích prostředků (letáky, noviny, rozhlas, televize, atd.)
- ☐ Zpětná vazba, umožňující hodnocení aktuálních výsledků psychologické operace a její následné korekce (obvykle jsou využívány psychologické a sociologické metody a prostředky).

Psychologická operace je tedy založena na cílevědomém využití již existující nebo uměle vytvořené situace, ve které je cílová skupina (veřejnost) účelově informována prostřednictvím sdělovacích prostředků, s cílem vyvolat u ní požadovaný typ reakcí (chování). K tomuto účelu jsou používány **psychologické manipulace**, jejichž podstatou je vložení cílevědomě vybraných či upravených informací do vědomí (do podvědomí) člověka či skupiny lidí, s cílem docílit jejich **indoktrinaci** (změny postojů). Nástroje používané k tomuto účelu mohou být založeny na využití logické nebo emocionální argumentace, na psychologických, sociálních či fyziologických principech.

Základním předpokladem úspěšné indoktrinace je vytvoření emočně vypjaté situace - ve sféře terorismu obvykle na základě rozvinuté frustrace nebo deprivace, většinou související s použitím různých forem násilí. V tomto typu situací dochází k potlačení kognitivních mechanismů a lidé v nich mají zvýšenou tendenci k nekritickému přijímání vnějších informací a následné změně chování, která je často iracionální.

Psychologické manipulace mohou mít různou úroveň a intenzitu a v žádném případě nejsou spojeny pouze s negativními jevy. S jejich sociálně, morálně a právně přijatelnými formami se setkáváme prakticky denně v různých reklamních kampaních i v osobním kontaktu s druhými lidmi. Mohou však mít i podstatně tvrdší a nebezpečnější formy, založené na tzv. vymý-

vání mozků (*brain-washing*), což je souhrnný název pro speciální postupy, které k dosažení indoktrinace používají mimo jiné i psychické či fyzické násilí a mohou vést až k nevratnému fyzickému a psychickému poškození osob, proti nimž byly použity. Jako příklad lze uvést postupy používané náboženskými sektami nebo zpravodajskými službami.

Základním nástrojem psychologické války a psychologického terorismu je **propaganda**. Pro vymezení obsahu tohoto termínu existuje řada definic různých autorů. Touto problematikou s např. zabýval Jowett, G. S., Hachten, W., Bittman, L., a další. Přes různé odlišnosti názorů lze na jejich základě odvodit, že uvedený termín vyjadřuje záměrnou a sofistikovanou činnost, jejímž cílem je s pomocí účelově vybraných informací vyvolat u cílové skupiny takové formy chování, které jsou v souladu se zájmy propagandisty.

Na základě znalosti zdrojů, ověřitelnosti a pravdivosti informací lze propagandu rozlišit na **bílou** (selektivně použité pravdivé informace z ověřitelných zdrojů), **šedou** (částečně pravdivé či upravené informace z problematicky ověřitelných zdrojů) a **černou** (lživé, účelově používané informace - dezinformace, z falešných či neexistujících zdrojů).

Je zajímavé, že většina odborníků zdůrazňuje nutnost udržení odstupu propagandisty od obsahu propagandy. Jinými slovy, identifikace propagandisty s obsahem propagandistické kampaně znemožňuje objektivní hodnocení jejího průběhu a výslednosti. Dotaženo *ad absurdum*, propagandista by neměl bezmezně věřit vlastním argumentům a měl by je používat pouze jako racionální účelový prostředek, umožňující cílenou manipulaci osob nebo skupin.

Pro moderní vedení propagandy je typické využití široké palety různých masových médií, např. plakátů, filmů, televizních programů, inzerátů, fotografických snímků, novinářských tiskových forem a počítačové techniky. Propaganda není ideologie, ale nástroj ovlivňování, který je k dispozici politickým, náboženským či jiným organizacím. Její sílu a možnosti je možné demonstrovat na příkladech z nedávné minulosti, kdy např. záběry televizních kamer a novinové články dokázaly svým působením na veřejné mínění ve velmi krátké době donutit západoevropské země a USA ke stažení vojenských sil z Libanonu či ze somálského hl. města Mogadišo (Muqdisho) a k přehodnocení jejich diplomatických, politických i vojenských aktivit v krizových regionech. Stejně mechanismy působení je možné zaznamenat v současnosti např. v průběhu mírových operací na území bývalé Jugoslávie.

Terorismus propagandu využívá, je s ní bezprostředně spojen a je na ní existenčně závislý. Samotné konvenční teroristické akty lze v souladu s L. Bittmanem zařadit do propagandistické kategorie „**propagandy činem**“. Uvedený termín, který historicky pochází z anarchistického slovníku, v sobě zahrnuje fyzické akty násilí nebo hrozby násilím, případně jiné typy demonstrace síly, za účelem upoutání pozornosti, vytvoření emocionálně vypjatého klimatu v cílové skupině, případně v celé společnosti, zastrašení protivníka a docílení politických ústupků. Propaganda spojená s teroristickým činem nemusí mít nutně slovní podobu. Teroristický čin v závislosti na společenských podmínkách, na aktuálních okolnostech, na způsobu provedení, na výběru cíle a načasování, atd., obsahuje prakticky vždy určité poselství (hrozbu), které má symbolickou, nonverbální formu.

Teroristické operace nemají fakticky z vojenského či z mocenského hlediska žádný význam. Jejich hlavním smyslem je manipulace a změna veřejného mínění.

Jak z předcházejícího textu vyplývá, psychologické operace jsou nedílnou součástí terorismu. Současně je potřebné zdůraznit, že mohou být využity jako protizbraň proti uvedenému jevu, formou *public relations*, jejichž cílem může být například eliminace teroristické

(nepřátelské) propagandy, snížení účinků posttraumatického šoku, nebo příprava veřejnosti na možnost teroristických útoků a na optimalizaci jejího chování v krizových situacích.

Public relations (vztahy s veřejností) jsou v tomto kontextu chápány jako psychologické operace vedené oficiálními institucemi vůči přátelské veřejnosti, s použitím zákonných a morálně přípustných prostředků a metod, za účelem dosažení pozitivních cílů.

V jejich rámci může být veřejnost seznamována s mechanismy působení terorismu, mohou být odhalovány jeho skryté cíle, kompenzovány psychologické dopady a poskytovány návody k optimálnímu chování v krizových situacích. Mohou být využity i ofenzivně, například v rámci zpravodajských aktivit.

Public relations není možné pokládat za samospasitelný nástroj v boji s terorismem. Ve sféře protiterorismu může plnit tento typ bezpečnostních operací úlohu důležitého podpůrného mechanismu. Z hlediska budoucnosti lze pak přijmout tvrzení, že vzhledem k rychlému rozvoji globalizace a informačních technologií význam psychologických operací a protioperací poroste.

2. Možnosti terorismu v České republice

Při hodnocení aktuální situace v evropském regionu se prozatím Česká republika jeví jako region, v němž terorismus nepředstavuje vážnější bezpečnostní problém. Od roku 1990 do současnosti zde došlo pouze k několika incidentům, které lze z hlediska charakteristik do kategorie terorismu zahrnout. U většiny z nich nebyla politická motivace jejich pachatelů jednoznačně prokázána. Pokud však budeme brát v úvahu jejich důsledky, je jejich dopad na veřejnost a následně na politickou sféru zřejmý. Situace se však může kdykoliv změnit, zejména na základě rostoucí angažovanosti naší země v rámci NATO a po vstupu do EU.

Důležitým podnětem v tomto směru se staly útoky islámských fundamentalistických radikálů na cíle ve USA, při nichž byla použita jako smrtící zbraně unesená letadla. Útok, jehož následky nemají doposud obdoby, přinesl zásadní změny v geopolitické a bezpečnostní situaci a pravděpodobně nastartoval změny, které se plně projeví v průběhu příštích měsíců a let.

Při hlubší analýze bezpečnostních rizik jsou proto názory zlehčující nebezpečí terorismu obtížně obhajitelné. Do jisté míry se na jejich existenci podílí i absence oficiální, mezinárodně kompatibilní definice terorismu, která by nemusela nutně mít existenci zákonné normy. Její hlavní smysl je nutné hledat především ve sjednocení přístupu odpovědných představitelů a institucí k problematice terorismu. Stejným způsobem by její existence pravděpodobně přispěla ke zkvalitnění práce masmédií a následně k objektivnějšímu informování široké veřejnosti. Nicméně do konce roku 2001 předloží odborná komise EU návrh legislativních úprav, který bude osahovat evropskou definici terorismu, jež se po pravděpodobném přijetí stane závaznou i pro Českou republiku.

Za nejvážnější možné zdroje terorismu v České republice lze v současné době pokládat především následující oblasti: (1) mezinárodní vztahy, (2) extremismus, (3) kriminální scénu, (4) patologické jedince a skupiny.

Oblast mezinárodních vztahů v České republice je charakterizována stále se prohlubující integrací s demokratickými zeměmi a sdílením jejich hodnot. Tento proces však přináší rizika, vyplývající z účasti České republiky v akcích a operacích, které s ním úzce souvisí. Jako příklad lze uvést činnost rádia Svobodná Evropa a jeho vysílání do Iráku a Íránu, případně účast české

armády v řadě mírotvorných misí, zejména na území bývalé Jugoslávie. Možnými cíli je však i celá řada objektů souvisejících s činností zahraničních institucí, jakými mohou být například budovy a personál ambasad či zahraničních firem.

Na základě dosavadního vývoje lze konstatovat, že vážný teroristický útok na území České republiky relativně dlouhou dobu nehrozil. Do 11. září 2001 nebyly k dispozici žádné indicie, svědčící o otevřených aktivitách příslušníků mezinárodních teroristických organizací na území ČR. Po tomto datu se však situace výrazně změnila a na základě informací zpravodajských služeb lze usuzovat, že mezinárodní terorismus se zcela jistě stává hrozbou i v tomto, doposud relativně klidném regionu.

Extremismus v České republice expanduje a je závažným společenským problémem. Pro extremistickou krajně levicovou (anarchistickou) i krajně pravicovou (převážně prezentovanou příslušníky neonacistických skinheads) scénu je zřetelný silný trend k radikalizaci postojů a projevů, což do jisté míry souvisí i s jejich vazbami na zahraniční subjekty. Pro obě křídla extremistických organizací je typická snaha o zdokonalování struktury, organizace, koordinace akcí, konspirace, spojení a operačního plánování. V některých případech (např. v souvislosti se sjezdem MMF v Praze) bylo zaznamenáno i použití prostředků typických pro informační terorismus nebo pro vedení informační války.

Zvláště u extremistických pravicových organizací je zřejmá snaha o legalizaci a jejich přeměnu na občanská sdružení či politické strany, což by výrazně rozšířilo jejich sféru působnosti a společenský vliv. V souhrnu je možné hodnotit vývojové trendy a současný stav extremismu jako velmi znepokojující.

Většina oblastí **kriminality** je v České republice od roku 1990 na vzestupu. Z hlediska nebezpečí terorismu je možné hodnotit formy kriminality spojené s organizovaným zločinem jakými jsou např. zneužívání informací, korupce, ekonomická, počítačová a násilná kriminalita. Přestože v uvedených oblastech není politická motivace primární, může jejich rozvoj sekundárně politické klima ovlivnit. Kriminální sféra může sehrát v případech teroristických aktivit podstatnou logistickou úlohu, například při zajišťování financí, informací a zbraní. Znepokojující jsou z tohoto hlediska i kriminální aktivity příslušníků národnostních menšin (vietnamská, čínská, bulharská, arabská, ruskojazyčná, „jugoslávská“, atd.) žijících na území České republiky. Závažný je rovněž dlouhodobý trend růstu (s výjimkou roku 2000) použití výbušných systémů a stálý růst násilných forem kriminality.

Patologičtí jedinci (skupiny) jsou možnými, i když nejméně pravděpodobnými pachateli teroristických incidentů. V průběhu posledních let bylo zaznamenáno na území našeho státu několik případů spojených s použitím nástražných výbušných systémů, jejichž pachatele lze do této kategorie zahrnout. Politická motivace však nebyla v uvedených případech prokázána.

Pokud hodnotíme současnou bezpečnostní situaci z hlediska hrozby terorismu v České republice, lze náš stát považovat za relativně bezpečný. Současně s tímto tvrzením je však nutné upozornit na existenci latentního potenciálu a podmínek k jeho existenci a rozvoji, tak jak byly výše stručně popsány. Z bezpečnostního hlediska tedy nemá smysl se ptát zda se „to“ stane. Účelnější je v tomto případě kladení otázek typu: kdy, kde a jak se „to“ pravděpodobně stane? a jak jsme připraveni? Odpověď na poslední otázku není v žádném případě jednoduchá. Při formulaci odpovědi na ni je třeba brát v úvahu stav zejména níže uvedených oblastí:

- ☐ Zpravodajství (strategické, taktické, operační)
- ☐ Legislativa

- ❑ Vyšetřování
- ❑ Speciální jednotky
- ❑ Integrovaný záchranný systém (IZS)
- ❑ Spolupráce (mezinárodní, vnitrostátní)
- ❑ Public Relations (vztahy s veřejností)
- ❑ PSYOP (psychologické operace)
- ❑ Věda a výzkum

Zpravodajství je považováno za základní prostředek boje s terorismem. V České republice má dominantní roli v této oblasti BIS. Nicméně problematice věnují pozornost i další zpravodajské služby a instituce. Důležitá je tato činnost i v jiných oblastech, např. v činnosti SPK (Služba pro odhalování korupce a závažné trestné činnosti) atd. V souhrnu je možné konstatovat, že ze zpravodajského hlediska je oblast terorismu zabezpečena na relativně dobré úrovni, v souladu s potřebami a možnostmi naší země. To se prokázalo i v průběhu krize související s útoky teroristů v USA dne 11.9. 2001, kdy české zpravodajské organizace velmi dobře kooperovaly se spřátelenými zpravodajskými službami a byly v tomto smyslu pozitivně hodnoceny.

Trestní zákon (zákon č.140/1961 Sb.) České republiky skutkovou podstatu „terorismus“ neobsahuje a samotný obsah termínu „terorismus“ není vymezen v žádné obecně závazné právní normě. Trestní zákon však umožňuje stíhat trestní činy spadající do uvedené kategorie na základě jiných skutkových podstat. Zásadním způsobem bude tento problém pravděpodobně vyřešen až po vstupu ČR do EU a po provedení s tím souvisejících legislativních úprav.

Vyšetřování je činnost která je považována za základní nástroj při objasňování teroristických incidentů. Obecně je vyšetřování založeno na použití kriminalistických metod, prostředků a postupů, případně na aplikacích z dalších vědních oborů. Výslednost vyšetřování v České republice je zejména v tradičních oblastech kriminality plně srovnatelná s vyspělými státy. Toto hodnocení bezesporu platí i v případech doposud vyšetřovaných potencionálních teroristických konvenčních incidentů. V oblasti nekonvenčního terorismu však zatím bezpečnostní aparát nedisponuje potřebnými zkušenostmi a specialisty, jež bylo možné k vyšetřování použít.

Speciální jednotky jsou mocenským nástrojem, který v průběhu uplynulých třiceti let prokázal svoji účinnost při potlačování projevů terorismu. V současné době fungují ve většině zemí jako nezbytná součást bezpečnostního aparátu. Výjimkou není ani Česká republika. Útvar rychlého nasazení PČR a policejní zásahové jednotky jsou relativně dobře připraveny a z hlediska výkonnosti srovnatelné s podobnými jednotkami v zahraničí. Jejich příprava je však především zaměřena na řešení konvenčních teroristických incidentů. V incidentech typu nekonvenčního terorismu, případně superterorismu, se proto jeví možnosti jejich nasazení jako omezené.

Integrovaný záchranný systém (IZS) je důležitým předpokladem úspěšného řešení krize nebo tísňové situace, související s hrozbou teroristických incidentů. IZS zahrnuje aktivní účast všech záchranných organizací (policie, hasiči, záchranáři, atd.) při plánování, výcviku a řešení krizí. Za jeho řízení odpovídá ministr vnitra.

Současný IZS je v České republice funkční relativně krátkou dobu a trpí mnoha dětskými nemocemi, souvisejícími např. s novými legislativními normami, s finančním zabezpečením

a s potřebou zajištění vysoce kvalifikovaných odborníků. Problémy související s jeho funkcí a výkonností jsou však postupně řešeny a koordinace i schopnosti systému mají trvale rostoucí tendenci.

Spolupráce v oblasti antiterorismu (defenzivní opatření) i v boji s terorismem (ofenzivní opatření) je v České republice zajišťována a realizována na základě řady bilaterálních smluv a mezinárodních konvencí na různých úrovních. Ve vnitrostátní oblasti je tato spolupráce realizována např. v rámci IZS, bezpečnostních složek, či státní správy. Velmi aktuální jsou však formy mezinárodní spolupráce. Ta je realizována především v oblasti legislativní, diplomatické, zpravodajské, atd.

Psychologické operace (PSYOP) a public relations, jejichž podstata byla stručně vysvětlena v předchozím textu, jsou v České republice v bezpečnostní praxi prakticky neznámým fenoménem. Pro jejich efektivní využití zatím chybí především fundované teoretické a legislativní zázemí. Zahraniční zkušenosti ukazují, že mohou být velmi účinnou zbraní i podpůrným prostředkem ve sféře protiterorismu a boje s terorismem.

Věda a výzkum patří bezesporu mezi nejúčinnější, i když nejméně viditelné nástroje k potlačování terorismu. Aplikace teoretických i praktických výsledků výzkumu hraje obecně stále větší roli v oblasti prevence, potlačování a redukce následků teroristických operací. Racionalizace bezpečnostních postupů založená na nových a aktuálních vědeckých poznatcích je nezbytná při potlačování konvenčního terorismu, ale její význam je přímo životně důležitý v boji s nekonvenčním terorismem, nebo v případech hrozby či zneužití zbraní hromadného ničení. Česká republika má bohužel v dané oblasti relativně velké rezervy. Výzkumné programy s bezpečnostním zaměřením jsou realizovány ve velmi úzkém spektru problémů a chybí jim potřebná koordinace i materiální zázemí. Jedním z negativních důsledků je pak následně i nedostatek potřebných, vysoce kvalifikovaných odborníků.

Z obsahu výše uvedeného textu lze následně vyvodit obecné závěry, na jejichž základě je možné dále navrhnout vhodná opatření ke zvyšování připravenosti České republiky v oblasti protiterorismu a boje s terorismem:

- ☐ Zvážit možnosti novelizace právních norem vztahujících se k oblasti protiterorismu a boje s terorismem.
- ☐ Zkvalitňovat podmínky a vytvářet předpoklady pro systematický monitoring a analýzu teroristických hrozeb. V rámci této činnosti přehodnotit a zkvalitnit funkci protiteroristického systému (CTS), jehož hlavním cílem je výměna a efektivní využívání informací zaměřených na problematiku terorismu.
- ☐ Prohlubovat mezinárodní spolupráci.
- ☐ Zdokonalovat integrovaný záchranný systém.
- ☐ Vytvářet finanční a materiální zdroje.
- ☐ Vytvořit výzkumný program a v jeho rámci řešit tématické úkoly zaměřené např. na psychologické a sociální aspekty terorismu, krizový management, problematiku výcviku, nové technologie atd.
- ☐ Zpracovat a realizovat plány systému přípravy potřebných specialistů.

Představa, že se podaří terorismus zcela vymýtit se ve světle uvedených faktů jeví jako velmi nepravděpodobná a nereálná. Nicméně s terorismem je nutné a možné bojovat. Na základě možných protiopatření je možné jeho projevy a ohniska potlačovat, kontrolovat a omezovat. Uvedená nutnost však přesahuje možnosti jednotlivých složek státní moci i možnosti jednot-

livých států. Právě z tohoto důvodu musí být boj s terorismem veden komplexně, na základě široké mezinárodní spolupráce. Bez splněných uvedených podmínek, pak nemůže být nikdy dlouhodobě úspěšný.

Použitá literatura:

- Brzybohatý, M.: *Terorismus I. a II.* Police History, Praha 1999.
- Matoušek, J., Mika, O.: Chemický, biologický, radiologický a jaderný terorismus. Sborník přednášek z pátého ročníku. Mezinárodní konference medicíny katastrof, EGO Zlín, s.r.o., Zlín 2001.
- Devost M., Houghtton B., Pollard N.: Information Terrorism. <http://www.geocities.com/CapitolHill/2468/itpaper.html>.
- Volkoginov, D.: Psychologická válka. Novosti, Praha 1986.
- Propaganda and psychological warfare studies. Joint Chiefs of Staff Department of Defense, JCS Pub 1, USA, 1987.
- Bittman, L.: Mezinárodní dezinformace. Mladá fronta, Praha 2000.
- Danics, Š.: Politické a bezpečnostní aspekty transformace naší společnosti. Sborník Vojenské akademie v Brně. Řada C-D. 1998/2.
- Danics, Š.: Terorismus jako součást nekooperativní politiky. Bezpečnostní teorie a praxe, Sborník Policejní akademie ČR, 2001/2.
- Němec, M.: Organizovaný zločin. Naše vojsko, Praha 1995.
- Straus, J., Tureček, J.: Význam přírodních a technických věd pro činnost policie: In: Problémy rozvoje teorie policejné-bezpečnostní činnosti a policejních věd. Sborník Policejní akademie ČR k problematice vědecko-výzkumného úkolu: Bezpečnostní teorie a praxe. Zvláštní číslo. Policejní akademie ČR, Praha 2000.
- Straus, J.: Forensic Application of Biomechanics. Second European Academy of Forensic Science Meeting. Institute of Forensic Research Publisher, Krakow 2000.

Má-li být zvládnán rostoucí počet bezpečnostních úkolů v novém tisíciletí, nestačí jen pokračovat v dřívější politice a zavedených zvyklostech. Tyto problémy jsou prostě příliš obtížné politicky zvladatelné, příliš tematicky provázané a příliš ekonomicky nákladné. Dobré úmysly vycházející z užší spolupráce a sdílení – zejména tvář v tvář velké tragédii – nebudou v dlouhodobé perspektivě postačující ani udržitelné. Toho, čeho je zapotřebí, je neomezená, ucelená a nadnárodní strategie, jejíž pozornost bude zaměřena nad rámec bezprostředního okamžiku a směrem k horizontu. Předvídání budoucnosti bude vždy spojeno s úskalími, ale to není důvod k tomu, abychom ignorovali rozlišitelné trendy a vývoj v rychle se měnícím světě, natož abychom se snažili přijímat izolované plány v naději, že události projdou mimo nás.

*Robert Hall a Carl Fox
Přehodnocení pohledu na bezpečnost
NATO review zima 2001/2002*

Přibližně ve stejné době, kdy 11. září 2001 začali záchranáři prohledávat trosky Světového obchodního centra a část zbořeného Pentagonu, prohlásily Spojené státy, že jsou ve válce s terorismem. Teroristé okamžitě vyhlásili, že americká odvěta je zaměřena proti islámu. Obě strany pak líčily konflikt takovým způsobem, jako kdyby byla ohrožena celá budoucnost současného mezinárodního systému. Reakce jejich stoupenců a spojenců tento postoj jen potvrzovaly. Proto by mohla být situace, která vznikla, označena jako třetí světová válka. Nicméně první útok byl podniknut sítí politických aktivistů, kteří měli svůj štáb v jedné z nejubožejších zemí světa a byl zaměřen proti té nejmocnější zemi na světě. Když 7. října zahájily Spojené státy odvetu, bylo to ve formě umírněné letecké kampaně, která v podstatě měla rozhodnout výsledek dlouhodobého boje o moc v Afghánistánu. Z toho hlediska to byla jen jedna z mnoha šarvátek třetího světa. To však podobě třetí světové války, tak jak si ji představujeme, neodpovídá.

Jak se tato válka bude v budoucnu nazývat, to se zatím neví. Třicetileté válce se také hned neříkalo třicetiletá, když v r. 1618 začala. Americká válka za nezávislost i občanská válka za zrušení otroctví by také byly vykládány jinak, pokud by vyhrála druhá strana. Tzv. Velká válka se stala první světovou válkou až když měla své pokračování, kterému mělo být mírovými smlouvami vlastně zabráněno. To vedlo k představě, že světové války přicházejí za sebou jako série, podobně jako třeba afghánské války v časech britského impéria, takže příští, třetí světová válka by měla být ohromná a rozsah ničení by měl být také vyšší. Konflikty třetího světa jsou ale spíše jakýmsi šarvátkami a tomuto modelu neodpovídají. Zřejmě nebudou mít větší rozsah, ani kdyby organizace Al Kajda pokračovala ve svých útocích s ještě větší intenzitou.

Kontrast mezi vysokými politickými cíli a omezenými vojenskými prostředky dávají této válce zvláštní kvalitu, což za současného stavu vývoje mezinárodních struktur není ani paradoxní, ani nezvyklé. Nejde zde o „revoluci ve vojenských věcech“ jako takovou (revolution in military affairs). Největší revoluce probíhá v oblasti strategie, a to právě kvůli protikladu mezi vlivem nových technologií na koncepci vedení konvenční války a typy válek, jež byly vyvolány politickými změnami postimperálního období.

V mezinárodní politice šlo vždy na jedné straně o kapitálový, technologický a vojenský zápas o politickou převahu mezi hlavními mocnostmi, na straně druhé o lokální konflikty v sociálně zdevastovaných společnostech, které získaly mezinárodní význam pouze do té míry, do jaké se o ně zajímaly hlavní světové mocnosti. Spojené státy byly po r. 1989 připraveny vést pouze první typ války, která však byla právě z důvodu skončení studené války velmi nepravděpodobná. Zároveň se začaly zabývat otázkou, zda by bylo žádoucí se angažovat i ve válkách druhého typu, které se stávaly díky ukončení velmocenského soupeření stále častější. Pokud se tedy ukáže, že právě probíhající válka proti terorismu bude mít pro svět dlouhodobé důsledky, mohl by to být důvod, aby byla označena jako třetí světová válka.

Byl by to souhrnný pojem pro označení řady nejrozumnějších konfliktů postimperiálního věku, a zároveň by se tím vymezily i hranice ve kterých by byly Spojené státy ochotny přijmout vůdčí roli při jejich řešení a ukončení. Přestaly by se tak omezovat jen na závazky, které zůstaly pro předchozích válek, jež vedly.

Ve válce s terorismem

Závažnost lidských, materiálních a ekonomických škod způsobených útoky z 11. září - jejich naplánování, odvaha, bezohlednost a rozsah - soustředily pozornost na principy činnosti teroristické sítě Al Kajda, v čele s Usámou bín Ládinem. Téma terorismu bylo zdůrazněno následnými útoky za použití antraxu na několik politiků a média. Útoky měly značné a zřejmě nezamýšlené vedlejší účinky. Protože zárodky antraxu byly posílány poštou, některé unikly ven a kontaminovaly další dopisy a zařízení americké poštovní služby. Obětí bylo sice málo, ale podstatným je, že se podařilo narušit každodenní, běžný život. Celá společnost byla vystavena nebezpečí útoku biologických a chemických zbraní. I když jak se zdá mezi zásilkami antraxu a únosy letadel, které je změnil v řízené střely, není žádná spojitost, kombinace obou forem útoku podpořila názor, že tím nejdůležitějším současným bezpečnostním úkolem je boj s terorismem. Prezident George W. Bush vždy - od samého počátku - prohlašoval, že nepřitelem v této válce je „terorismus“.

Vyhlášení války terorismu v sobě obsahuje normativní prvek, který stanoví, že jisté typy chování jsou nepřijatelné, a že pachatelé mohou očekávat, že jejich akce budou zmařeny a oni sami budou potrestáni. Co může být pod slovo terorismus zahrnuto a co vyloučeno? Existuje mnoho činů, které mohou být označeny jako „teroristické“, ať už jsou spáchány z těch či oněch příčin. Z politických důvodů mohou být za teroristické označeny i některé metody, které byly použity jednoduše proto, že jejich původci třeba nemají možnost použít konvenční způsob boje.

„Naše válka proti teroru začíná s Al Kajdou, ale nekončí tam,“ prohlásil prezident Bush ve svém projevu k americkému Kongresu 20. září. „Neskončí dokud každá teroristická skupina s globálním dosahem nebude identifikována, zastavena či poražena.“ [1] Není to ale příliš šťastné vymezení. Podle něj je rozhodujícím vzdálenost, na kterou může být útok podniknut, ne motivy, rozsah a následky teroristického útoku. Skutečnou prioritou jsou pak teroristé, kteří mohou zasáhnout území Spojených států. Války jsou ale vedeny mezi politickými protivníky, ne proti určitému druhu taktiky. Bushův projev navíc klade před Spojené státy téměř nesplnitelný úkol. USA by musely napadnout každou zemi, jmenovitě Irák, která by byla obviněna z toho, že podporuje terorismus, a musely by si předcházet země, jako jsou Írán a Sýrie, které masakry 11. září odsoudily.

Existují i jiné definice. Ve Spojených státech bývá mezinárodní terorismus definován jako „terorismus, dotýkající se občanů či majetku více než v jedné zemi“, přičemž terorismus je obvykle chápán jako politicky motivované násilí proti nebojovým cílům, vedené určitými skupinami nebo tajnými agenty.

Organizace Al Kajda o sobě nevyhlašuje, že bude bojovat za terorismus, ale snaží se veřejnosti představit jako někdo, kdo bojuje za islám, proti křesťanství a judaismu, což vlastně velmi připomíná slavnou „válku civilizací“ Samuela Huntingtona.

Usáma bín Ládín vyhlásil tuto válku po svém přesídlení ze Súdánu do Afghánistánu v r. 1996, krátce po pumovém útoku na kasárna Air Force v Dhahranu v Saúdské Arábii. Jeho

nábožensko-právní vyhlášení zvané „fatwa“ bylo vydáno jedněmi arabskými novinami v Londýně v r. 1998. Píše se v něm asi toto: „Rozhodnutí zabít Američany a jejich spojence – civilisty i příslušníky armády – je osobní povinností každého muslima, v každé zemi, kde je to jen možné, aby mohla být z jejich rukou osvobozena mešita Al-Aqsa (v Jeruzalémě) a Svatá mešita (v Mekce) a aby jejich armády odešly ze zemí islámu, byly poraženy, a tak bylo zabráněno aby už nemohly ohrožovat žádného muslima“ [2].

Prezident Bush spolu s britským premiérem Tony Blairem proto vynaložili značné úsilí na to, aby toto jeho tvrzení vyvrátili. Usáma bin Ládín v žádném případě nemluví za islám.

Nicméně hlavním cílem bin Ládira je mluvit jménem islámu, takže ať chceme nebo nechceme, ve skutečnosti se o válku o budoucnost islámu jedná, a tudíž i o vedení států s muslimským obyvatelstvem a o všechny konflikty, jichž se muslimové přímo účastní. Tyto konflikty představují značnou část současné mezinárodní agendy, zahrnují Blízký východ, Perský záliv, Balkán, střední a východní Asii, části Afriky. Země Severní Ameriky a západní Evropy mají značně silnou muslimskou populaci, mnoho muslimů přišlo právě z těchto problémových oblastí. Současný konflikt na tyto muslimské komunity jen upozornil, zvláště když se v nich během plánování a zahájení teroristických akcí ukrývali členové sítě Al Kajda.

Podle Al Kajdy a jejich ideových stoupenců se Spojené státy staly cílem útoku kvůli své samolibosti, hegemonismu a jako mocnost, která je ve stadiu úpadku. Na mezinárodní scéně USA prý jednájí ve jménu nepřátel islámu a odpadlíků. Základnou pro operace Al Kajdy se stal Afghánistán, jednak protože tam žije celá řada jeho členů, jež se naučili válečnému řemeslu během války proti sovětské okupaci, a potom také díky shodě názorů, zájmů a snadnější koordinaci aktivit s talibánským režimem.

Prohlášení Usáma bin Ládira, že jediným opravdovým islámským státem je Afghánistán za vlády Talibánu zpochybnilo legitimitu vlád Saudské Arábie, Egypta a ohrozilo Pákistán. Pokud by se ještě podařilo zastrašit Spojené státy, aby se neangažovaly, potom by Irák snadno obnovil své síly a Izrael by mohl být vymazán z mapy. Účast řady muslimských komunit na současných konfliktech proto jen zdůrazňuje význam aktivní i pasivní americké ochrany, respektive podílu USA při řešení probíhajících krizí.

Současný stav se velmi liší od válek třetího světa, tak jak se o nich uvažovalo na strategické úrovni v období studené války. Vycházelo se z předpokladu, že velmoci budou hrát stejnou, tj. dominující roli v mezinárodním systému, asi takovou jakou měly mocnosti v průběhu dvacátého století. Svět byl rozdělen do dvou velkých koalic, z nichž každá disponovala neomezenou ničivou silou, kterou se obě strany mohly vzájemně zničit. Že k tomu naštěstí nedošlo, se stalo jen díky vnitřnímu zhroucení a ideologickému zániku jedné z koalic v r. 1989. Od tohoto okamžiku začaly v mezinárodní politice dominovat konflikty.

Století hroutících se impérií vyvrcholilo rozpadem Sovětského svazu a dalších mnohonárodních států, jež byly až dosud spoutané většinou tzv. komunistickými režimy. Boje a konflikty, ze kterých vyrůstala Al Kajda, byly jen vedlejšími produkty procesu dekolonizace, jež byl uveden do pohybu oběma světovými válkami a vznikem nových států, z nichž některé byly velmi nestabilní, jiné byly zachváceny konflikty. Na Balkáně a v Perském zálivu dodnes doznívá chaotický konec Rakouska-Uherska a Otomanské říše po první světové válce. Konflikty v Kašmíru a neustálé spory mezi Araby a Izraelci začaly až poté, co se Británie po skončení druhé světové války stáhla z těch nejproblémovějších částí svého impéria. Zmatky ve střední Asii nastaly v důsledku posledních politických opatření konce studené války a náhlým zhroucením sovětské správy.

Na rozdíl od konfliktů mezi velkými mocnostmi, do kterých jsou zcela přirozeně zatahováni i případní spojenci, konflikty mezi slabými státy by měly být omezeny jak co do jejich rozsahu, tak i vlivu na okolní země. Tak se k nim stavěl celý západní svět i OSN: jako k subjektům intervence, jež je pro řešení konfliktu nezbytná. O intervenci se rozhodovalo případ od případu na základě určitých kritérií. V šedesátých letech ale nebylo pro USA problémem vyhlásit, že celá řada bojů proti povstalcům v jednotlivých zemích je vlastně součástí boje proti komunismu. Na vše bylo pohlíženo přes prizma studené války, čímž byly často zastírány zvláštní rysy jednotlivých konfliktů a skutečné motivy jejich účastníků.

Nyní takovýto zjednodušující pohled mají nepřátelé Spojených států. V jejich pojetí mají všechny konflikty globální charakter, jsou součástí celosvětového zápasu. Prezident Bush ukázal, že je připraven se této výzvě postavit. Ve své řeči k představitelům států ze střední a východní Evropy ve Varšavě 6. listopadu 2001 tuto válku spojil s velkými ideologickými výzvami minulosti:

„Podobně jako dříve fašismus a totalitní režimy, tito teroristé - Al Kajda, talibánský režim, který je podporuje, a další teroristické skupiny na celé světě, se snaží vnutit své radikální myšlenky prostřednictvím hrozeb a násilí. Vidíme stejnou netoleranci k těm, co nesouhlasí, stejné šílené globální ambice: stejné brutální odhodlání řídit veškerý život.“

Tímto způsobem mohou být alternativní války třetího světa koncipovány jako ozbrojený zápas s vysokými politickými ambicemi a globálními následky. Jejich vývoj je podobný vývoji dvou předcházejících světových válek. Je to model, který jako větrný vír přitahuje všechny ostatní konflikty a mění jejich charakter. Za takových okolností aktivní účast a dokonce i vojenská intervence v konfliktech třetího světa přestává být otázkou volby a stává se strategickým imperativem.

Symetrické a asymetrické války

Všichni očekávali, že třetí světová válka bude tou „nejvyšší destruktivní symetrií“, avšak válka, která právě probíhá, je naprosto asymetrická. Ideální model symetrické války zahrnuje dvě válčící strany, s přibližně stejně velkým vojenským potenciálem. Výsledek je určován vytvářením rozhodujících výhod: jedna strana má lepší výcvik, taktické dovednosti, strategickou předvídavost, technologické inovace, v průběhu války dokáže lépe zmobilizovat zdroje státu. Pokud se jedná o skutečnou symetrii, vítězství bude dosaženo díky vyčerpání druhé strany, když vzájemné ničení dosáhne bodu, kdy i malá převaha toho, co zbývá, může znamenat velký rozdíl.

Za vítězství v klasickém modelu třetí světové války lze pokládat i situaci, kdy druhé straně povolí nervy a ustoupí, protože protivník má lepší technologii, jež byla získána během závodů ve zbrojení, a je ochoten riskovat. Ovšem pokud by bylo vzájemné zničení skutečně jisté a ozdravení po jaderném úderu příliš nepravděpodobné, je celá politika odstrašování respektive jaderná válka vlastně iracionální. Proto byla prováděna veškerá opatření, aby bylo této válce mezi supervelmocemi zabráněno. S koncem studené války toto nebezpečí skutečně pominulo.

Pro Spojené státy začala druhá světová válka překvapivým úderem, a právě takový začátek třetí světové války popisovala vojenská odborná literatura, která během studené války vycházela. Předpokládalo se, že překvapivý úder bude veden na jedno či více velkých měst, téměř jistě to měl být New York a Washington. Jistá podobnost s těmito údery může být

spatřována v oblacích prachu, který se vznášel nad Manhattanem 11. září, a tím, že Světové obchodní středisko v New Yorku bylo označeno za „ground zero“ („nulový bod“ - epicentrum), tj. termínem, který byl poprvé použit těmi, co měřili následky jaderného výbuchu. Zřejmě velmi podobně to cítili i teroristé: v roce 2000 byla při sledování sítě Al Kajdy zachycena zpráva, že bin Ládin chystá proti Spojeným státům něco jako „Hirošimu“.

Antraxový útok sám o sobě nemůže být pokládán jako akt „hromadného ničení“, ačkoli jeho použití ukázalo, že i malý útok může mít „velký účinek“ tím, že vyvolá strach z biologického napadení. Varování před úsilím Al Kajdy získat zbraně hromadného ničení, neexistence jakýchkoli zábran při jejich použití, se stalo hlavním tématem prohlášení všech představitelů koalice. Například prezident Bush v již zmínovaném projevu ve Varšavě řekl: „Nebudeme čekat, až pachatelé masové vraždy získají zbraně hromadného ničení.“ Když pak Talibán vyklidil Kábul, byly nalezeny důkazy, že se skutečně zajímal o jaderné i chemické zbraně. Usáma bin Ládin byl připraven tímto způsobem zvýšit bojový potenciál své organizace (group's capabilities).

V mnoha ohledech byla tím nejvíce překvapivým prvkem této alternativy třetí světové války její naprostá asymetrie. Ideálním typem asymetrické války je totiž takový model, který se skládá ze dvou nepřátelských, zcela nesouměřitelných vojenských potenciálů. Výsledek střetnutí je určen vyšší schopností najít relativně vhodnou protiváhu potenciálu druhé strany. V tomto případě se ale poslední světová supervelmoc, mající naprostou vojenskou převahu ve všech směrech, ocitla v konfrontaci s nestátní jednotkou (non-state entity), s velmi omezenými, skromnými prostředky.

Spojené státy doufaly, že díky využití možností, které nabízí „revoluce ve vojenských věcech“, budou neporazitelné. Že příští války budou tzv. války třetí generace (third wave), založené na informační ekonomice, podobně jako byly předchozí války založeny na produktech, jež přinesla zemědělská a průmyslová revoluce. Místo toho se dostaly do situace zcela odlišné než ta, ve které chtěly bojovat. Ocitly se ve válce s nepřítelem, který našel úkryt v horském terénu, nedostupném pro vojenskou techniku. S nepřítelem, který je rozptýlen po celém světě a je schopen zaútočit na Spojené státy přímo v jejich vlastní zemi (homeland). Jeho značná slabost, co se týče konvenčních vojenských prostředků, je nahrazována bezohledným nasazením teroristických prostředků.

Použití „nízké“ technologie způsobuje, že západní vysoká technologie se obrací sama proti sobě. Kleště, jež byly použity při únosu letadla, představují jen jinou verzi nože, který byl po staletí užíván v pouličních bitkách. Odhaduje se, že přímé náklady na útoky 11. září byly asi 100 000 dolarů. Tato vydání se organizací Al Kajda vrátily přinejmenším milionkrát. Byl způsoben mezinárodní ekonomický pokles, zejména byla ochromena letecká doprava a turistika. Zvýšila se vydání na vnitřní bezpečnost, nemluvě o ceně vojenských operací na zastavení hrozby ze strany Al Kajdy. To jsou jen další náklady, jež mohou být přidány k hrozným lidským obětem.

Připravenost Al Kajdy kdykoli převzít iniciativu, ochota umírat na následky svých vlastních vojenských operací, nutí americkou vládu se intenzivně zamýšlet, jak bránit zemi, kde společně žijí a pracují miliony lidí, kteří závisí na vzájemně spojených energetických, dopravních a komunikačních systémech. Pokud je taktickým cílem Al Kajdy zabít co nejvíce lidí, co možno nejokázalejším způsobem, vyvolat paniku a rozložit infrastrukturu, potom jsou Spojené státy tím nejvhodnějším cílem, i když jsou snad jednotlivé budovy a určitá zařízení celkem dobře chráněny. Navíc volba cílů se nemusí omezovat jen na vlastní území Spojených států.

Zim

Spojené státy reagovaly na útoky standardní donucovací leteckou kampaní. Poskytly však obraz velmocí, která byla dezorientována malou silou, nabízející jen něco málo „strategických“ cílů, které stojí za to aby byly zničeny, ale která stále disponuje těžko zjištěnými, „přesně naváděnými“ prostředky, které mohou zasahovat civilní cíle. Novinář Maureen Dowd to vyjádřil takto: „My jsme kultivovaní, oni jsou krutí. My žijeme na přelomu tisíciletí, oni ve středověku. My létáme v B-52, oni jezdí na koních. A přece nás přechytračili.“ [3] Národ, který vymyslel „oddělení pro styk s veřejností“ a ovládá světová média, byl překonán protivníkem, který s veřejností komunikoval pouze prostřednictvím melodramatických prohlášení, jež byla odesílána ze země, která zakázala televizi. Když se posléze strategie přesunula na podporu místních spojenců, ukázalo se, že tím nejdůležitějším, čeho bylo zapotřebí, byla potrava pro koně. Většina použitých prostředků spíše patřila imperiálním válkám 19. století, a co se týče zrad a přeběhlků, mohli bychom jít do minulosti ještě dál.

Podle amerického ministra obrany Donalda Rumsfelda se jedná o zcela nový typ války, „jaké ještě nikdy náš národ nečelil“ [4]. Tato válka má skutečně řadu zcela jedinečných prvků, některé z nich jsou však více méně známé. Mezi ně patří hlavně ty, které se vyskytovaly ve všech občanských válkách v minulém půlstoletí, kdy se povstalci snažili rozrušit základy daného státu.

Terorismus vždy byl a je běžnou taktikou slabých proti silným. Místo aby byly útoky zaměřeny na armádu a policii, jež mají na starost obranu státu, proti němuž bojují, slabší strana se tyto organizace snaží obejít tím, že útočí na nejzranitelnější místa občanské společnosti. Jde o široké spektrum cílů a prostředků, od atentátů na nejvyšší politické představitele, přes nerozlišující útoky proti civilnímu obyvatelstvu, s varováním nebo bez varování, až po sabotáže, které ohrožují základní funkce státu. Gerilové skupiny na rozdíl od tradičních armád neusilují o to, aby obsadily a udržely určité území. Potřebují spíše čas, ne prostor, protože dokáží přežívat a zároveň podnikat pravidelné útoky, zatímco jejich nepřítel postupně ztrácí trpělivost a stává se nevěrohodným. Stejně jako u konvenčního konfliktu, za vítězství, úspěch, se pokládá dosažení žádoucího politického cíle. A ten potom závisí na takových prvcích, jakými jsou hlavní vojenský cíl, schopnost vytrvat a dokončit operaci, a ne jen podnikat izolované útoky, popularita u obyvatelstva. Té mj. velmi pomáhají úspěšné vojenské operace.

Pokud existuje nějaký model, jenž připomíná operace Al Kajdy, potom je to stará anarchistická koncepce „propaganda skutky“. Tato koncepce ospravedlňuje teroristické činy (většinou vraždy) jako prostředek, který napomáhá rozvracení starého řádu, jako demonstrace toho, že ti, kteří se tváří jako všemocní, jsou ve skutečnosti zranitelní. Zvláště hrůzné činy způsobí, že vládnoucí třída ztratí nervy, ale současně jsou jimi inspirovány masy. Část této strategie předpokládá, že by ze strany státu mohly být zahájeny určité akce, odvěta, aby si vládnoucí třída zachovaly své společenské postavení. Každý trestný útok však otevře oči masám a posílí jejich hlad po spravedlnosti a skončení útlaču.

Globální dosah hromadných sdělovacích prostředků znamenal, že „čin“ spáchaný 11. září měl vůbec největší publikum na světě, větší než kterékoli jiné zahájení války kdykoli v dějinách. Jeho politický dopad a následné dramatické obrazy ovlivňují všechny konflikty, které Al Kajda chtěla ovlivnit.

Slabší mohou porazit silnější pouze v tom případě, že dokáží přežít, aby mohli zahájit zničující operace, změnit skrytou a ještě nerozvinutou podporu na polické hnutí, jež nemůže být zastaveno žádnými, vojenskými ani dalšími prostředky. Tímto způsobem vlastně určuje podmínky, za kterých bude reagovat ten silnější.

Nový světový řád a americká obranná politika

Kořeny organizace Al Kajda lze vysledovat až k válce *mudžahedínů* proti sovětské okupaci Afghánistánu, kdy byla vybudována Západem sponzorovaná výcviková střediska pro islámské bojovníky. Po jejím ukončení pak afghánští bojovníci odešli nejen do zemí střední Asie, na Střední východ, ale také do Evropy (Bosna a Kosovo) a východní Asie (Malajsie, Filipíny a Indonésie). Ačkoli propaganda stále zdůrazňuje pomoc, kterou poskytují Spojené státy Izraeli, což je nepochybně důležitý fakt pro muslimské komunity, zdá se, že tím kritickým bodem je koalice mezi Spojenými státy a konzervativními státy v oblasti Perského zálivu, jež vznikla po irácké invazi do Kuvajtu v r. 1990. Více než na cokoli jiného si Usáma bin Ládín stěžoval na to, že americké ozbrojené síly vstoupily do jeho rodné země, Saúdské Arábie, do těsné blízkosti nejposvátnějších islámských míst.

Postoj západních států k mezinárodním událostem byl na počátku 90. let formován válkou v Perském zálivu. Prezident Bush starší nadšeně označil tento postoj jako „nový světový řád“, ale ve skutečnosti to pouze znamenalo, že došlo k určitému porozumění mezi Moskvou a Washingtonem, což mj. umožnilo, aby Organizace spojených národů konečně fungovala tak, jak původně fungovat měla. Irácká invaze mohla být odsouzena jako narušení jedné z těch nejzákladnějších norem mezinárodního pořádku – zásady neútočení (non-aggression). Vybudování koalice na osvobození Kuvajtu předpokládalo dodržování další základní normy – nevměšování se do vnitřních věcí (non-interference). Později ovšem někteří litovali, že právě dodržování této druhé normy zabránilo Spojeným státům ukončit vládu Saddáma Husajna. V dané době ovšem existovaly jisté praktické obtíže a geopolitická rizika, které postupu na Bagdád bránily, což také mělo vliv na to, že daná norma byla dodržena.

Tradiční přístup k zahraniční politice pokračoval i po skončení války v Zálivu. Procesy politické změny neměly být zahajovány a ukončovány vojenskými prostředky. Idea globalizace předpokládala postupný vznik mírového světa jako součást přirozeného vývoje. Po porážce tzv. státního socialismu ve studené válce jako jediný dominantní ekonomický model zůstal liberální kapitalismus. Volný trh byl doprovázen volným pohybem lidí a myšlenek. Mezinárodní obchod a nástup informačního věku otevíraly do té doby uzavřené státy. Stále více a více zemí se postupně demokratizovalo, a ty měly být podle teorie mezinárodních vztahů stále mírumilovnějšími a mírumilovnějšími.

Uvedený optimistický obraz ale nebyl v souladu se stále častějšími zprávami o korupci a špatných vládách států třetího světa, jejich vnitřních sporech, bídě, včetně hroutících se „nových trhů“. I velice umírnění komentátoři začali mluvit o „nastupující anarchii“, charakterizované „oslabující se mocí ústřední vlády a vznikem kmenových území a regionálních oblastí, nekontrolovatelným šířením nejrůznějších chorob a všudypřítomností války“. Spojené státy však stále ještě věřily, že stačí provést něco málo vojenských a ekonomických opatření a třetí svět bude uklidněn. Nicméně kdykoli se pokusily intervenovat, setkaly se s nesmírnými potížemi.

Na základě zkušeností zejména z Vietnamu a později z Libanonu ministr obrany Caspar Weinberger dospěl v prosinci 1984 k závěru, že klíčem je získání a udržení podpory veřejného mínění, což v první řadě vylučovalo především americkou účast v zdlouhavých, složitých a neřešitelných konfliktech [5]. Předpokladem pro to bylo, aby si USA mohly své války volit samy. Colin Powell, který pracoval spolu s Weinbergerem jako Reaganův poradce pro národní bezpečnost a později, za prezidenta George Bushe staršího a Billa Clintona, se stal předsedou

Sboru náčelníků štábů, si byl dobře vědom toho, jak je nebezpečné vylučovat nepředvídané události, nicméně stále se držel Weinbergerovy doktríny, i s jejími některými negativními důsledky.

Podle ní měla mít americká armáda vždy převahu, jasně definované cíle, měla být zasazena rychle, s minimálními ztrátami. Pokud by nebylo možné vyhnout se scénáři, který v sobě zahrnuje další problémy a nemá přesný cíl, akce by neměly začínat bez vypracované strategie jak z vyřešit případné komplikace. Na základě této teorie zřejmě vznikla nutnost rozlišovat mezi pojmy „válka“ (war), definovaná jako „velké bojové operace“ (large-scale combat operations) a „mimoválečné operace“ („operace jiné než válka“ - operations other than war), jež zahrnovaly demonstraci síly, vynucování a udržování míru, boj proti terorismu a potlačování povstání [6]. Následující desetiletí byla tato koncepce často prověřována, protože Clintonova administrativa si stále vymýšlela různé důvody proč nemohou být ozbrojené síly použity, a jak by ty rádo by válečné „operace jiné než válka“ měly vlastně vypadat.

V tomto období se Pentagon především soustředil na tradiční války a na odvěky problém jak se postavit agresi. Konec studené války znamenal, že alespoň v Evropě problém zastavení agrese přestal existovat. V Asii však komunistické režimy stále existují a USA musí být připraveny dostát svým závazkům v Jižní Koreji a - což je velký problém - Tchaj-wanu. Z konzervativních států Perského zálivu se staly téměř spojenci, a tak k americkým závazkům přibýlo ještě zadržování Iráku. Standardní obrannou politikou se stala koncepce „dvou velkých válek“ (two-major-wars), čímž je míněno, že Spojené státy by měly být schopny se současně účinně postavit agresi ze strany Iráku a Severní Koreje.

Stále přetrvávala představa klasické války, zejména když se její strategie úspěšně uplatnila během operace Pouštní bouře, při které bylo využito všech zkušeností amerického vojenského plánování od porážky ve Vietnamu. Po Vietnamu se americké vojenské myšlení vrátilo k typu kampaní, jež byly relativně bez potíží, a které se osvědčily ve druhé světové válce. Byly založeny na technologické převaze, skvělé organizaci, na manévru pohybem a palbou, využívanou k ničení protivníka (opposing force). Návrat tohoto způsobu uvažování byl patrný zejména přijetím doktríny kombinovaného vzdušného a pozemního boje (Air-Land Battle) v r. 1982. Jejím cílem bylo stanovit obecné principy pro jakoukoli válku, a ne jen pro bojiště NATO ve střední Evropě. Znovu byl kladen důraz na manévr, ničení, bojiště bylo všude kolem. Úspěšná operace byla charakterizována „iniciativou, hloubkou, rychlostí a časovým sladěním“ (Field Manual 100-5, DoD, 1982). Přesvědčení, že všechny důležité války mohou být vyhrány tímto způsobem bylo ještě posíleno chybnou interpretací vietnamské války plk. H. Summerse, který popíral, že jejím základem byla tradiční gerilová válka [7]. Proto polní předpis FM 90-8 Couterguerrilla Operations, zabývající se akcemi proti ozbrojeným protivládním jednotkám, vyhlášoval, že „základní principy kombinovaného vzdušného a pozemního boje (Air-Land Battle) mohou být použity i v protipovstaleckých operacích“.

Vliv koncepce Air-Land Battle byl patrný i ve válce v Perském zálivu. Na základě jejího úspěšného použití vznikl názor, že „revoluce ve vojenských věcech“, založená na technologickém pokroku, zajistí Americe převahu v informačním prostředí, a tím také na bojišti. Před 11. zářím toto přesvědčení sdílela i Bushova administrativa. Ještě v květnu 2001 prezident Bush prohlášoval, že „armáda budoucnosti nebude ani tak velká, jako rychlá a mobilní, bude se opírat o technologie stealth, vysoce přesné zbraně a informační technologie“ [8]. Domyšleno do důsledků, na základě této teorie bychom mohli očekávat válku bez slz, vedenou na velké vzdálenosti s velkou přesností, která ohrozí tak málo osob, jak jen to bude možné -

nejlépe vůbec žádné. Hlavním cílem (objective) bylo omezit bojová střetnutí (war-fighting) na bojiště. Ideálem bylo soustředění všech sil na nejdůležitější místo nepřítele, tzv. těžiště (centre of gravity), za které bylo označováno to nejslabší místo jeho politicko-vojenského systému.

Byl to úspěch operace Pouštní bouře, který udělal tento způsob vedení boje, jež tolik vyhovoval Američanům, značně nepravděpodobným - střetnutí na konvenčním bojišti, kde bude protivník zničen palebnou silou supervelmoci. Vojenská síla Spojených států se od dob Vietnamu značně zvýšila, a to i přes menší neúspěchy, jakými byl např. nezdařený pokus o záchranu iránských rukojmí v dubnu 1980 či ostudný ústup z Bejrútu. A právě na základě těchto nezdarů vznikl pojem „asymetrická válka“, který pojetí těžiště otočil. Přestal se týkat jen nepřítele, stalo se z něj něco, na co lze zaútočit jak ve Spojených státech, tak ostatních západních zemích. Vznikl cíl, jehož zničení by mohlo narušit stabilitu těchto zemí.

Formy asymetrie

Pojem asymetrický konflikt je znám již od sedmdesátých let. Vznikl na základě zkušeností z Vietnamu. Poprvé byl v oficiálním dokumentu Pentagonu - v doktríně všech druhů vojsk (Joint Doctrine) - použit v r. 1995 k označení střetnutí dvou zcela odlišných sil. Ve zprávě čtyřleté revize obrany (Quadrennial Defense Review) z r. 1997 [9] se píše: „Převaha Spojených států v konvenční oblasti může způsobit, že protivníci použijí... asymetrické prostředky útoku jak proti našim zájmům v cizině, tak proti Američanům doma.“ Pocit úzkosti byl vyjádřen i ve zprávě Národní univerzity obrany z r. 1998, která charakterizovala asymetrii jako „nečestný boj“ (not fighting fair). Díky politickým debatám se tento výraz začal používat obecně.

Strategická revize obrany všech druhů vojsk (Joint Strategy Review) z r. 1999 dále definovala asymetrický přístup jako vedení boje, jež se snaží „obejít či podřýt americkou sílu, využitím slabých míst USA, za pomoci metod, které se podstatně liší od operací, které Spojené státy očekávají. Tyto mohou být použity na všech úrovních vedení boje - strategické, operační a pozemní taktické - napříč celým spektrem vojenských operací“.

Takto definovaný pojem ztrácí jakoukoli specifičnost a stává se vhodným východiskem pro analýzu různých strategií, zaměřených na boj proti Spojeným státům. Spíše než na rozbor záměru protivníka se soustřeďuje na vyhodnocení všech bezprostředních ohrožení (informační válka proti důležité infrastruktuře, zbraně hromadného ničení). Důležitý plánovací dokument Joint Vision 2020 [10] se na rozdíl od svého předchůdce Joint Vision 2010 touto problematikou již zabývá, ale redukuje ji v podstatě na hrozbu balistických střel dlouhého doletu. Později bylo celkem logicky argumentováno, že asymetrie funguje oběma směry, a že tedy i americké vysoce přesné řízené střely dalekého dosahu mohou být také příkladem asymetrie, ovšem takto pojatá koncepce asymetrie ztrácí jakýkoli smysl.

Pokud se budeme držet původní, nejjednodušší definice, vidíme, že asymetrické metody používají slabí proti silným a zvolené postupy závisí na analýze zranitelných míst silného. V oficiálním pojetí asymetrie se odrážejí politické debaty o zranitelných místech na území USA, jimž však chybí rozbor plánů a záměrů možných protivníků (navíc tyto debaty mohou možné protivníky v leccems inspirovat).

Myšlení „třetí generace“ se na příklad soustřeďuje na informační systémy, ne jen na bezchybně provedené údery na vojenská zařízení na velké vzdálenosti. Dochází k přesunu směrem k civilním cílům. Protože se životně důležitá společenská infrastruktura stává stále více

a více závislou na počítačových technologiích, protivníkům se zde nabízejí nové cíle. Pro naši kulturu, která vychází z předpokladu, že nejlepší vojenské strategie jsou ty, jež způsobují co nejméně ztrát, je představa protivníka, jenž se zaměřuje na infrastrukturu vyspělé společnosti, jak uklidňující, tak alarmující. Následky přímých útoků (direct hurt) budou mírné, ale rozhodující budou nepřímé škody (indirect hurt), tj. zhroucení dopravy, bankovníctví, zdravotního systému. Nepřítel, který dokáže zmobilizovat armádu softwarových specialistů, je schopen za využití elektroniky rozvrátit celou moderní společnost. Časté případy, kdy jsou určité firmy, společnosti, organizace, včetně armády, napadány počítačovými piráty, dokazují, že tato hrozba není nereálná, i když se v odhalených případech zatím spíše jedná o tzv. hackerství (většina těchto útoků má buď politické či kulturní pozadí, ale nemá za cíl rozvracet ekonomiku nebo sociální strukturu). I kdyby snad nějaký protivník zkusil v současné době provést něco většího, výsledkem by bylo pravděpodobně pouze větší rozrušení systému (mass disruption), doprovázené sice značně nepříjemnými problémy a zmatkem, ale nenastala by hromadná zkáza (mass destruction), respektive zničení či zhroucení systému (collapse).

Vývoj společnosti přinesl i další změny, které vytvářejí nová zranitelná místa. Vyspělá západní společnost vstoupila do „post-heroické“ fáze. Především se to projevuje vzrůstající neochotou vystavovat mladou generaci nebezpečí ve válce, i když se jedná o profesionální vojáky (all-volunteer forces). Vietnam, Libanon v 80. letech, Somálsko v 90. letech ukázaly, že tolerance americké veřejnosti ke ztrátám je velmi nízká. Pokud by snad mělo být dosaženo vítězství s velkými ztrátami, veřejné mínění se raději plánované akce vzdá. Tato skutečnost je vyjádřena i polním předpisu pozemní armády FM 100-5 z roku 1993:

Americký lid očekává rozhodné vítězství a odmítá zbytečné oběti. Dává přednost rychlému rozhodnutí konfliktu a vyhrazuje si právo zvážit svou podporu, jestliže žádná z těchto podmínek nebude splněna.

Nejhorším asymetrickým ohrožením by bylo použití chemických, biologických a jaderných zbraní. To také udává směr debat o tzv. superterorismu. Pečlivě byla prozkoumána obrana vlastního amerického území (homeland), zvláště po teroristických akcích v 90. letech – první útok na Světové obchodní centrum (1993), sarín v tokijském metru (1995), pumový atentát na americké velvyslanectví ve východní Africe (1998). Před 11. zářím nepřesahoval počet obětí i toho nejhoršího teroristického útoku vedeného konvenčními výbušninami několik stovek. Romány i politické analýzy 90. let popisovaly atentáty, jež byly provedeny běžně dostupnými prostředky, případně uneseným letadlem. Počet obětí nikdy nepřesahoval několik tisíc. Největší obavy byly z použití zbraní hromadného ničení.

Analýzy rozlišovaly a) „normální“ terorismus, používající konvenční výbušniny, s počtem obětí maximálně několika set osob. Nejhorším atentátem tohoto druhu byl výbuch v dopravního letounu PanAm, Flight 103, nad skotským městem Lockerbie, při kterém zahynulo 278 osob. Teroristické organizace tohoto typu by byly tvořeny nestátními skupinami, případně by měly státního sponzora.

b) „Superterorismus“ počítá s použitím chemických, biologických, a dokonce i jaderných zbraní. Počet obětí by byl několik tisíc, případně i více. Akce tohoto druhu by mohly být realizovány pouze se státní pomocí.

Superterorismus by měl skutečně velmi vážné následky, ale jeho pravděpodobnost je velmi nízká. Skeptici dokonce tvrdí, že bychom se měli raději soustředit na ty nejpravděpodobnější

situace a superterorismem se nezabývat. Podle nich nejsou zbraně hromadného ničení pro teroristy snadno dostupné, a pokud ano, určité by měli problémy s jejich manipulací. Navíc pokud mají teroristé jasný strategický cíl, jejich záměrem je, aby měli co nejvíce diváků, a ne co největší počet mrtvých.

Navzdory značným obavám z nástupu masového terorismu byly do roku 2000 incidenty s velkým počtem obětí poměrně vzácné, takže i ti, co tuto hrozbu brali nesmírně vážně, museli souhlasit s tím, že „nová éra... terorismu nenastala“ [11]. A po pumovém atentátu v Oklahoma City se terorismus s velkým počtem obětí spíše jevil jako vnitřní, domácí záležitost, a ne jako mezinárodní problém.

Dokonce i studie, které se po 11. září ve svém varování před superterorismem ukázaly velmi jasnovidné, se nezaměřovaly na organizaci Al-Kajda. Známá Hart-Rudmanova komise jako nejvážnější hrozbu identifikovala „nevyhlášené útoky na americká města“. Předpokládala, že „terorismus bude přitahovat mnoho slabých států jako atraktivní, asymetrický způsob, jak oslabit vliv velkých mocností. Proto budou teroristické útoky podporované určitým státem stejně ne-li více pravděpodobné jako útoky nezávislých, s nikým nespojených teroristických skupin“ [12]. Jako nejpravděpodobnější útočníci se znovu objevily Severní Korea a Irák, takže obraz ohrožení byl ve skutečnosti jen opakováním standardních scénářů užívaných při obranném plánování již dříve.

Důraz kladený na rozdíl mezi normálním terorismem a superterorismem byl zřejmě značně přehnaný. Teorie, která tvrdila, že superterorismus bude většinou důsledkem spiknutí, jež bude mít svůj zdroj v nějakém problémovém státu (rogue state) a pravděpodobně se vynoří až v průběhu určité probíhající krize, byla popřena organizací Al-Kajda. Právě tato organizace může být charakterizována jako nestátní, s členy v mnoha zemích světa, které se podařilo vybudovat v Afghánistánu s tichým souhlasem talibánského režimu své ústředí (headquarters). Nejedná se tedy o teroristickou organizaci podporovanou státem, ale jde zde o stát, který je podporován teroristy. Navíc Al-Kajda našla způsob, jak usmrtit tisíce obětí, bez pokročilé techniky i bez jedovatých látek, jen díky pečlivému plánování a výcviku. Vlastně by nás to nemělo ani překvapit. Již jednou se Al-Kajda pokusila spáchat atentát, který měl způsobit co nejvíce obětí. Po útoku na Světové obchodní centrum v r. 1993 bylo šest mrtvých a asi tisíc zraněných. Mezi dalšími neúspěšné pokusy patří: plán z r. 1995 na zničení jedenácti amerických civilních letounů nad Pacifickým oceánem, v prosinci 1999 byly zmařeny útoky na oslavy milénia v Izraeli a ve Spojených státech. 7. srpna 1998 byly podniknuty atentáty na americká velvyslanectví v Keni a Tanzanii, při nichž bylo zabito 300 osob, včetně 12 Američanů, a zraněno více než 5000 osob.

Zkušenosti se sebevražednými atentáty také existují. Sebevražedný pumový atentát na americké velvyslanectví v Bejrútu v dubnu 1983 a útok na kasárna námořní pěchoty, jenž následoval po šest měsíců a způsobil 231 mrtvých, urychlily stažení Američanů z Libanonu [13].

Již v lednu 2001 ředitel CIA George J. Tenet hlásil, že jeho prioritou se stává boj proti terorismu, protože se zvyšují jak operační schopnosti teroristů, tak jejich technologická úroveň. Civilní cíle by měly být podle něj lépe chráněny. „Usáma bin Ládín je jeho celosvětová síť spolupracovníků a pomocníků zůstává nejaktuálnější a nejvážnější hrozbou... schopnou naplánovat hromadné útoky, s minimálním nebo vůbec žádným varováním.“ [14].

Superterorismus ovlivnil vojenské myšlení také v jiném ohledu. Richard Betts v r. 1993 odhadoval, že při rozprášení antraxových spor nad Washingtonem D.C. by byly miliony obětí. Zdá se totiž, že skupina Al Kajdy, která organizovala útoky 11. září, se také zabývala možností

použít zemědělského práškovacího letadla pro rozprášení bojových biologických látek, ale tuto myšlenku opustila, protože se jí zdál výsledek příliš nejistý. R. Betts položil otázku, zda tvář v tvář takovému nebezpečí je skutečně tou nejlepší obranou ústup, jak se často děje. „Spojené státy by se neměly vzdávat svých širších politických zájmů, ale měly by postupovat obezřetněji v oblastech - zvláště na Středním východě - kde se tyto širší zájmy kříží se základním imperativem, kterým je zabránit hromadnému ničení (mass destruction) uvnitř amerických hranic“ [15]. Z toho plyne závěr, je-li superterorismus opravdu nevídaným, vedlejším produktem aktivní zahraniční politiky, prozíravá zahraniční politika by se měla vyvarovat přílišného zasahování do vnitřních věcí sousedních států.

Intervencionismus

Jak reagovat na boje v postimperiálním světě? Během 90. let se stalo zřejmým, že nový světový řád se bude vyznačovat spíše vnitrostátními než mezistátními konflikty, zejména v regionech, které mají ekonomické problémy a nezralé politické instituce. Bylo nutné pravidelně poskytovat nezbytnou pomoc kvůli jak humanitární nouzi (ale ne nezbytně), tak hlavně kvůli následkům, které sahaly dále než jen na bezprostřední okolí. Uprchlíci, zhroucení pořádku, kriminální činnost, obchod s drogami, subverze.

Jaký mohou mít vnitřní konflikty dopad na západní ozbrojené síly může být demonstrováno na situaci, jež vznikla po skončení války v Perském zálivu. Kurdové, kteří tehdy povstali proti režimu Saddáma Husajna, byli vystaveni kruté represí. Intervenující země sice zpočátku souhlasily, že jim není nic do vnitřních záležitostí Iráku, ale posléze byly donuceny se v jejich prospěch přece jenom dlouhodobě angažovat. Nad Irákem byla mj. zřízena bezletové zóna. Později musely zasáhnout i ve prospěch šíitské komunity, což vedlo ke zřízení jižní zóny. Pro vedení omezených vojenských operací existovaly i další důvody, včetně reakce na spiknutí s cílem zavraždění prezidenta Bushe staršího (v r. 1993) a krátkého bombardování Iráku (operace Pouštní liška v prosinci 1998), a dále kvůli tomu, že Saddám Husajn odmítl umožnit přístup mezinárodní inspekci k nejvíce podezřelým iráckým zařízením. Nikdy ale nedošlo k pokusu nastolit v Iráku nějaký nový režim silou zbraní.

Nejdůležitější konflikty, jež vytvořily podmínky pro vměšování se do vnitřních záležitostí států, které zacházely špatně se svým obyvatelstvem, byly ty, jež vznikly po rozpadu Jugoslávie: v Chorvatsku, Bosně a Kosovu. Odsud pochází souhlas s výjimkou, podle níž za určitých okolností mohou velmoc ignorovat zásadu nevměšování. To ovšem neznamená, že by západní politické normy měly být vnucovány státům, které porušují zákon, či dokonce těm, které vyžadují poválečnou rekonstrukci.

O tento typ konfliktů se v 90. letech Spojené státy příliš nezajímaly, protože jim příliš připomínaly Vietnam. Clintonova administrativa sice souhlasila, že intervenční politika může být prosazena jen se s pomocí Američanů, ale brzy se ukázalo, že to nebude tak snadné, zejména pokud se jednalo o zasazení pozemních sil. Do konce desetiletí - posledním příkladem bylo Kosovo - se vojenské operace omezovaly jen na letecké údery. Co se týká Pentagonu, kampaň v Kosovu nesměla narušit připravenost vést současně dvě války (two-war scenario) - proti Iráku a Severní Koreji [16].

Zatímco USA věnovaly hlavní pozornost státům, jež by mohly zaútočit na jejich spojení, mezinárodní společenství se stále více muselo zabývat státy, v nichž zuřily vnitřní války, ale které ležely mimo životní zájmy USA. Zásah ve prospěch spojenců vyžaduje rozhodnou, rychlou

konvenční vojenskou akci. Při řešení vnitřních konfliktů je naproti tomu třeba vytvořit takové podmínky, aby bylo možné zahájit politická jednání. Ozbrojené síly musí vést zvláštní operace proti nepříteli, jenž se může vynořit kdekoli. Spojené státy mají armádu připravovanou na boj proti rozsáhlé agresi (major aggression). Pokud by se v těchto vnitřních válkách angažovaly, potom by se pozemního boje (close combat) účastnili převážně spojenci a partneři, zatímco by Spojené státy poskytovaly zpravodajské pokrytí, logistiku a pravděpodobně i letectvo. Spojenci s tímto rozdělením úloh z počátku spokojeni nebyli, ale zdá se, že jej v celku přijímají, což se odráží například v koncepci chystaných evropských sil.

V r. 2000 byl pravděpodobný postoj nastupující Bushovy administrativy shrnut jeho budoucí poradkyní pro národní bezpečnost Condoleezou Riceovou:

Prezident si musí pamatovat, že armáda je zvláštním nástrojem. Může být použita pro zabíjení a právě proto byla i vybudována. Není to civilní mírová síla. Není to také politický rozhodčí. A rozhodně není určena k tomu, aby budovala občanskou společnost. Armáda je nejlépe využita, pokud slouží k prosazení jasných politických cílů, ať již třeba omezených, jakým bylo vypuzení Saddáma Husajna z Kuvajtu, či komplexních, jakým byla bezpodmínečná kapitulace Japonska a Německa za druhé světové války.

Z toho odvodila, že by americká intervence v „humanitárních krizích“ měla být pouze výjimečná. Kritéria pro takovou intervenci jsou v podstatě známa: prezident by se měl především ptát „zda je možné dosáhnout rozhodující převahy (decisive force) a zda je pravděpodobné, že akce bude úspěšná (effective). Zároveň musí být známo, jak a kdy případně se z konfliktu vyvázat (get out)“. Účast v humanitárních intervencích se tak přesunula hlavně na americké spojence [17].

Na konci září 2001, kdy Washington stále uvažoval nad tím, jak se co nejlépe vypořádat s Al-Kajdou, Pentagon vydal dlouho očekávanou zprávu o čtyřleté revizi obrany (Quadrennial Defense Review Report). Několik bodů sice reagovalo na aktuální události, ale základní zásady (basic policy) se v podstatě neměnily. I když se říkalo, že nastal „posun v základním pojetí“ (paradigm shift), nebylo na první pohled zřejmé, že by šlo o něco víc než přijetí přístupu, jež klade důraz spíše na „potenciál“ (capabilities) než na hrozby (threat-based approach). Z hlediska obranného plánování stále platilo, že je třeba „rychle zmařit útoky proti americkým spojencům a přátelům na jakýchkoli dvou válčističích, ve stejné době (in any two theatres in overlapping timephases). Rovněž se psalo, že je třeba „zničit útočnickou schopnost ovlivňovat ostatní státy konvenčními či asymetrickými prostředky, včetně chemických, biologických, jaderných a obohacených, vysoce výbušných zbraní“.

I když zpráva obsahovala poměrně dost odkazů na vedení asymetrické války (asymmetric warfare), většinou se vztahovaly k tzv. nepředvídaným válečným situacím a sloužily hlavně jako důvod pro raketovou obranu. Nebyly spojovány s nepředvídanými situacemi v malém měřítku (small-scale contingencies), jež mohou být nejlépe řešeny nasazením speciálních jednotek v úzké součinnosti se spojenci a přáteli [18].

Rozdíl mezi životně důležitými a méně důležitými zájmy není zas až tak moc zřetelný, zvláště pro účastníky určitého konfliktu, v němž jsou ohroženy jejich životní zájmy. Všechny strany mají tudíž stejný zájem na tom, přesvědčit Spojené státy, aby neintervenovaly. Hrozí velkým množstvím ztrát, obětí, a to přímo i na vlastním území Spojených států. V debatách o vedení asymetrické války jsou probírány i reakce islámského světa na americkou zahraniční politiku. Jednou z reakcí na tuto politiku jsou teroristické činy, a ty mohou být velmi kruté. Ale stojí za nimi požadavek, že by Spojené státy by měly pochopit, že se dlouhodobě angažují

v konfliktech, kterým by se měly raději vyhnout, a že ochrana ozbrojených sil by nemusela být vždy tím nejdůležitějším.

Vedení asymetrické války

Spojené státy přijaly pojem asymetrické války, ale připojily jej ke scénářům, které měly řídit plánování všech amerických ozbrojených sil. Ty byly stále orientovány na „řádné“ války mezi ozbrojenými silami hlavních mocností, daleko menší pozornost byla věnována operacím menšího typu, které byly v předcházejícím období nazývány jako „jiné než válka“ a nyní pouze jako „menšího typu“ (small-scale). Účast v nich byla obecně posuzována jako něco, co ozbrojené síly určitým způsobem degraduje a omezuje. Mohly by se dostat do krutého konfliktu, který se by ani v tom nejmenším nedotýkal nejdůležitějších národních životních zájmů. Vojská převaha Spojených států totiž stále vytváří riziko, že se protivníci mohou uchýlit k superterorismu, jak při vedením velkých válek (major wars), tak při vedení těch menších.

Afgánistán jako útočiště Al Kajdy a její postupná integrace s vojáky talibánského režimu proti Severní alianci znamená, že Al-Kajda plně nepřijala logiku vedení asymetrické války a cítila povinnost bránit území, jež drží. Jejich společné síly byly zaměřeny na konvenční boj, který chvilami připomínal více 19. než 21. století. Ale ani tam nebylo příliš důkazů, že události z 11. září podstatně změnily americký způsob vedení války. Ministerstvo zahraničí vynaložilo značné úsilí na to, aby navázalo nové vztahy s regionálními mocnostmi, včetně Pákistánu a Indie, nicméně Pentagon dával přednost zvítězit ve válce s co nejméně závazky. Chtěl se vyhnout nadměrné závislosti na určité afghánské frakci či členu mezinárodní koalice a pomocí strategického bombardování v kombinaci s operacemi speciálních sil dosáhnout rychlého vítězství.

Takže přes všechny diskuse o nové válce vyžadující nové myšlení jde stále o tradiční americkou strategii leteckých útoků. Spojenecká letecká kampaň proti Afghánistánu v říjnu 2001 měla podobné rysy jako proti Bosně v r. 1995 (Deliberate Force) a Srbsku v r. 1999 (Allied Force). Soustředila se na protileteckou obranu, prostředky velení a spojení, armádní sklady, příležitostně i na místa velení (leaderhip targets). Vzhledem k malému počtu vhodných cílů byl rozsah bombardování malý. Vznikly problémy kvůli slibu danému před válkou, že se útoky budou vyhýbat civilním obětem. Na konci října se USA uchýlily k nerizikové vojenské strategii (low-risk military strategy). Letouny B-52 začaly shazovat slepé bomby k vyznačení předem stanovených postavení Talibánu. To vyžadovalo úzkou spolupráci se Severní aliancí. Musely být odloženy pochyby o jejím bojovém potenciálu i námitky proti jejím politickým zásadám. Výsledky byly impozantní. Téměř tak rychle, jak padlo město na severu Mazar-e-Sharif, bojový duch Talibánu vyprchal. Série rychlých přesunů jednotek Severní aliance, za pomoci zrady, přeběhnutí, udělala zbytek.

Ze strategického hlediska byla situace podobná válce v Kosovu, kdy se NATO muselo obrátit na Kosovskou osvobozenou armádu (KLA), aby mohly jeho letouny lépe zaměřit srbské jednotky. KLA potom jako jediná vojenská síla v zemi získala značný politický vliv, ale ten byl později omezen díky rychlosti, s jakou se pozemní síly NATO, které na podobný okamžik čekaly, přesunuly, aby vyplnily vakuum, které zbylo po stažených srbských jednotkách. V případě Kábulu bylo vakuum vyplněno Severní aliancí. I když Severní aliance na veřejnosti souhlasila s vytvořením co nejširší vlády, ve skutečnosti projevovala jen malý zájem o přítomnost většího

počtu cizích armád v roli udržovatelů míru (peace-keeping role), ba dokonce bránila britským jednotkám, aby zaujaly své postavení. USA zájem o účast v mírových silách neměly, byť narůstalo nebezpečí, že si noví vítězové budou chtít vyrovnat staré účty a že se Afghánistán znovu rozpadne mezi svářící se frakce.

Před zahájením leteckých úderů bylo v Pentagonu jasné, že bude muset být zasazen značný počet pozemních jednotek. Brzy nastala velká úleva, když se zjistilo, že jejich nasazení nebude zapotřebí. USA si tak mohou na své konto připsat, alespoň co se týče počátečního stadia, další válku prakticky bez bojových ztrát. Ani nemusely být zavázány spojencům, kteří pro akce v Afghánistánu vyčlenili své jednotky, protože ty v konfliktu hrály jen okrajovou roli.

Třetí světová válka?

Může být tato kampaň označena jako třetí světová válka? Tímto způsobem ji jistě chápe Al Kajda, která si sama sebe představuje jako světové ohnisko politického hnutí, ovlivňující řadu regionálních konfliktů, kterých se účastní muslimové. Vojensky operuje v oblastech, kde i malý počet dobře vycvičených a vysoce motivovaných bojovníků znamená mnoho, a obrací se politickými výzvami ke všem nespokojeným muslimům. Politický apel zdůrazňuje její některé úspěchy, včetně demonstrativních teroristických činů. Situace by mohla být zhoršena neuváženými reakcemi Západu, jež by mohly vést jak k aktivaci mnoha latentních konfliktů, tak ke zhoršení těch, co již probíhají.

Na rozdíl od toho pojetí, západní země nechápu současné konflikty jako vzájemně propojené, ale spíše jako od sebe oddělené procesy, z nichž každý má svou vlastní vnitřní dynamiku a logiku, takže mezinárodní reakce na tyto konflikty se zákonitě musí měnit případ od případu, podle daných okolností. Rozhodující vliv mají postoje a chování jejich hlavních mezinárodních účastníků, zvláště Spojených států, a jejich reakce a chování ovlivňuje i další konflikty. Protože se americká politika v 90. letech stala politikou přísně omezené odpovědnosti (strictly limited liabilities), všichni zúčastnění, nejenom jen radikálové, se zajímají o to, jak přesně bude tato zodpovědnost stanovena.

Záměrem Al Kajdy bylo vydržet kampaň, demonstrovat svou schopnost udeřit na Ameriku způsobem, který by Washington pokládal za frustrující a ponižující. S každým takovým „úspěchem“, by autorita Spojených států jako světové velmoci byla snížena. Je zřejmé, že za všemi těmito útoky je snaha, donutit Ameriku neangažovala. Ty vlády, které by hledaly u USA pomoc, by se cítily stále více zranitelné. Radikálové by postupně získávali převahu a – v muslimském světě – by padly konzervativní režimy. Byla by to gerilová válka v globálním měřítku. Tato kampaň nezačala až 11. září 2001. Existují důkazy, že Al Kajda cvičila somálské kmeny, které bojovaly proti silám OSN v r. 1993, kde působil i poměrně silný americký kontingent. Samozřejmě že také zde, v Somálsku, se americká armáda držela koncepce kombinovaného vzdušného a pozemního boje (Air-Land battle).

Aby bylo dosaženo rozhodných výsledků proti místním milicím, byly zasazeny pozemní jednotky. Hlavním cílem byl generál Aideed, což vedlo 3. října 1993 k útoku na dva z jeho poručíků. Akce dopadla velmi špatně. Agenti Al Kajdy se podíleli na následujících srážkách, při kterých zahynulo 18 amerických vojáků (Army Rangers). Z vojenského hlediska se jednalo o drobnou potyčku, ale politicky to mělo velký význam. Krátce poté nařídil prezident Clinton, aby operace Restore Hope byla zakončena. Časté zmínky o „Mogadišu“ ukazují, jak hluboký vliv to mělo na americké myšlení. Bin Ládín se později zmínil o tom, jak všichni ti, co bojovali

v Somálsku, byli překvapeni „nízkou duchovní morálkou“ Američanů. Poznamenal, že „největší mocnost na světě“ odešla „díky odporu bezmocných, chudých a neozbrojených lidí“. Události v Somálsku měly vliv i na další protivníky Spojených států. V tomtéž měsíci se jedna americká loď vezoucí americké a kanadské vojáky pod vlajkou OSN musela vrátit zpět, protože v přístavních docích na Haiti byly shromážděny nepřátelsky naladěné davy lidí, které vykřikovaly: Somálsko, Somálsko! Smrt americkým vojákům! Také Srbové zakalkulovali do své strategie důraz jaký je kladen na bezpečnost amerických sil.

Politickou důležitost neurčuje rozsah vojenské operace. Tato malá potyčka znamenala přelom v celkovém vývoji mezinárodní politiky. Chybou strategie organizace Al Kajda bylo, že zašla podstatně dál než byly útoky na americké síly, které intervenovaly v konfliktech třetího světa. Pokud by se držela v určitých mezích, mohla mít podobné výsledky, jaké jsme viděli v Bejrútu i Somálsku, jež přivodily dlouhodobé změny americké vojenské filozofie - pro jakoukoli intervenci byly stanoveny přísné podmínky a prioritou se stala „ochrana sil“ (force protection). Al Kajda chtěla Spojené státy potrestat, zranit do té míry, že se v mezinárodní politice přestanou zcela angažovat. Existují důkazy, že útoky na americká velvyslanectví v Africe v srpnu 1998 byl také jistý druh odplaty za intervenci v Somálsku, ačkoliv v té době tyto útoky neměly žádný bezprostřední odstrašující účinek. Skupiny, které vyhlásují, že mají silnou náboženskou inspiraci, neodpovídají vždy představě západního, racionálně uvažujícího subjektu. Odplata je pro ně důležitá jen sama o sobě.

Úspěšná asymetrická strategie vyžaduje, aby slabí přesvědčili silné, že není v jejich zájmu pokračovat. Pokud může slabší, vysoce motivovaná strana, vydržet delší dobu, má čas na své straně. Klasická asymetrická strategie chce „dosáhnout Mogadišu, ne Pearl Harboru“. Situace se totiž výrazně mění, pokud je silnější strana zraněna do té míry, že se porážka slabšího stává jejím životním zájmem. Jako reakci na události 11. září výzkum veřejného mínění zaznamenal mohutné národní odhodlání a připravenost udělat vše nezbytné, aby byli potrestáni ti, co byli za tyto atentáty odpovědní. Výzkum ukázal, že naprostá většina dotazovaných byla toho názoru, že neefektivnější by byla vojenská akce v zahraničí, než budování obrany doma.

Politicky vymazat Al Kajdu není reálně možné, protože víra, která ji udržuje při životě, je hluboce zakořeněná. I po porážce v Afghánistánu může svou síť snadno přesunout do jiných zemí. Ale tato organizace může být mezinárodní veřejnosti znechucena, aura její neporazitelnosti může splasknout, vnitřně může být demoralizována. V opačném případě, pokud současná americká kampaň Al Kajdu neporazí a budoucí cíle boje proti terorismu, jakým je např. Irák, se ukážou jako velmi odolné, lze očekávat, že nastane odvrát od globální politiky. Americká vláda i obyvatelstvo budou pokládat návrat do „pevnosti Amerika“ jako jediný prostředek, jak se vyhnout rozhořčeným útokům teroristů.

Před 11. zářím závisela americká angažovanost ve světě na splnění mnoha různých předpokladů, což vedlo k obviňování z toho, že Amerika jedná sobecky, na základě svých vlastních podmínek, či pouze tehdy, když se jí to právě hodí. Zvláště Bushova administrativa ještě více než její předchůdci byla toho názoru, že angažovanost v občanských válkách vzdáleného třetího světa, vyžadující vnější zásah v zásadě s policejními povinnostmi a podporou následné obnovy zničené společnosti, je luxusem, který si Amerika nemůže dovolit. Americké vojenské přípravy byly zaměřeny na velkou válku (decisive battles) s pravidelnými ozbrojenými silami. Jestliže šok z 11. září vedl ke zvrácení tohoto kurzu, potom se stal velmi důležitým mezníkem mezinárodní historie. Od této chvíle, místo aby americká bezpečnostní politika byla směřována proti hypotetickému, stejně silnému soupeři (peer competitors), musí USA

brát mnohem vážněji problémy slabých států a konflikty, které vedou. Musí dávat pozor na nebezpečí, jež vniká z hlubokých křivd, a na ideologie, které je využívají.

To měl na mysli Tony Blair, jenž vyhlásil, že tento šok poskytuje reálnou příležitost otevřít svět:

Země přehodnocují své vztahy s druhými, uvažují nad možností jejich nového pojetí. Jsou vytvářeny nové aliance. Formuje se nový pohled na svět. A vše se to děje velmi rychle. Ve světě diplomacie se objevila zkratka. Měli bychom ji uchopit a využít, jinak náš svět sklouzne zpět do politické strnulosti [19].

Blair vlastně tyto názory zastával již od začátku svého nástupu do funkce britského premiéra. Neexistuje však žádný přímý důkaz, že tyto názory sdílí také Bushova administrativa. Navzdory různým prohlášením, že se musíme více angažovat, abychom zamezili teroristům vytvářet pro sebe výhodné politické podmínky či bránit destabilizaci nepříteli silných režimů, úspěšná kampaň proti Talibanu a organizaci Al Kajda v Afghánistánu by mohla vést americké politiky k přesvědčení, že dosavadní zahraniční a vojenská politika je zřejmě správná. Jejich prohlášení musí být ještě potvrzena závaznými smlouvami, účastí v mírových operacích (peacekeeping) a na národní obnově (nation-building). Ovšem zdůrazňování zlaté střední cesty ve válce proti terorismu naopak ukazuje, že místo „velké diskontinuity v zahraniční politice“ jsou opět posilovány unilaterální tendence.

Americká válka proti terorismu zatím hledá svou cestu a není žádný důvod předpokládat, že její další stupně budou snadnější než ty první. Zda na jejím konci dojde či nedojde k transformaci mezinárodní politiky, takže by tyto procesy mohly být popsány jako třetí světová válka, to ještě uvidíme.

Lawrence Freedman: The Third World War?, Survival, Winter 2001-02, zkráceno, upraveno / red.

Literatura:

- [1] **President George Bush:** Address to a Joint Session of Congress and the American People, 20 Sept. 2001, United States Capitol, Washington, D.C.
- [2] **Magnus Ranstorp:** Interpreting the Broader Context and Meaning of Bin Laden's Fatwa, *Studies in Conflicts and Terrorism* 21, 1998.
- [3] **Maureen Dowd:** That Yankee Music, *The New York Times*, 4 Nov., 2001.
- [4] **Comments by Secretary of Defense Donald Rumsfeld,** 29 Sept. 2001.
- [5] **Kenneth Campbell:** Explaining the Weinberger-Powell Doctrine, *Armed Forces and Society*, Spring 1998.
- [6] **Michael O'Hanlon:** Prudent or Paranoid? The Pentagon's Two War Plans, *Survival*, Spring 2000.
- [7] **Col. Harry Summers:** On Strategy, A Critical Analysis of the Vietnam War. Presidio Press, Novato, CA, 1982.
- [8] **Remarks by President George W. Bush at US Naval Academy Commencement,** 25 May 2001.
- [9] **William S. Cohen:** Report of the Quadrennial Defense Review, DoD, May 1997.
- [10] **Joint Vision 2020.** Joint Staff, DoD, Washington, D.C. 2000.
- [11] **E. Sprinzak:** Rational Fanatics, *Foreign Policy*, September/October 2000.
- [12] **Ian Roxborough:** The Hart-Rudman Commission and the Homeland Defense, Strategic Studies Institute, US Army War College, September 2001).
- [13] **Harvey K. Kushner:** Suicide Bombers: Business as Usual. *Studies in Conflict and Terrorism* 19, October/December 1996.
- [14] **George J. Tenet on the World-wide Threat 2001.** National Security in a Changing World, 7 Feb. 2001.
- [15] **Richard K. Betts:** The New Threat of Weapons of Mass Destruction. *Foreign Affairs* January/February 1998.
- [16] **Wesley K. Clark:** Waging Modern War: Bosnia, Kosovo and the Future of Conflict. New York: Public Affairs, 2001.
- [17] **Condoleezza Rice:** Promoting the National Interests. *Foreign Affairs*, January-February 2000.
- [18] **Quadrennial Defense Review Report.** 30 Sept. 2001.
- [19] **Tony Blair:** Lord Mayor Banquet, Guildhall, 12 Nov. 2001.

**Mnoho posádek na malou
profesionalizující se armádu**

Je stále zřejmější, že funkční redukce počtu posádek Armády České republiky je rozhodujícím předpokladem reformy ozbrojených sil, jejich profesionalizace a racionalizace vojenského rozpočtu. Nezvážení tohoto záměru může vážně poškodit reformní cíle. Zatímco dvousettisícová předlistopadová ČSLA byla rozmístěna v cca tří stovkách posádek, z nichž na každou připadalo asi osm set vojáků a zaměstnanců, čtvrtinová až pětinaová AČR si jich ponechala málem polovinu, tzn. že průměrná posádka má přibližně 400 lidí. Pokud by se počet posádek nezredukoval, průměr by ještě o stovku klesl. Nemluvě o tom, že protisměrně by působilo zamýšlené rozhodnutí vybudovat několik vojenských základen o počtu až o několika tisíc vojáků a občanských zaměstnanců (Bechyně, Čáslav, Náměšť, Podbořany, Přáslavice). Proto si zcela logicky Centrum pro reformu ozbrojených sil kromě jiných relevantních analýz chtělo zjistit, jaká je konkrétní situace v typologicky vybraných vojenských posádkách z hlediska předpokládaných záměrů, velikosti, vybavenosti atd. [2].

Terénní šetření na téma **Sociální problémy vzniku – rozšíření nebo rušení vojenských základen a posádek** probíhalo na základě konkrétního zadání a projektu šetření. Vzhledem k rozsahu a časovým limitům mělo sondážní charakter a zároveň pilotovalo, tj. ověřilo techniky šetření, aby mohl být navrhnout další postup event. šetření. I přes sondážní charakter empirického šetření jsou výsledky relevantní zadání a potřebám zadavatele.

Zadání terénního šetření

Zadání bylo definováno takto:

1. Sociální problematika rušení vojenských posádek

- ☐ Sociální důsledky pro rodiny vojáků z povolání a občanských zaměstnanců ve vybraných posádkách a vliv na jejich postoje k AČR,
- ☐ dopady na sociální infrastrukturu ve vybraných posádkách,
- ☐ možnost náhradního řešení pro město/obec,
- ☐ vliv na vztahy regionu k AČR,
- ☐ celkové zhodnocení a závěry k rušení vojenských posádek.

2. Sociální problematika vzniku (rozšíření) vojenských základen

- ☐ vliv na stávající strukturu města/obce a vazba na jejich nezbytnou infrastrukturu,
- ☐ sociální adaptace vojenského personálu a jeho rodin,
- ☐ důsledky pro sociální adaptaci místního obyvatelstva,
- ☐ integrace do místní společnosti - vznik nových sociálních vztahů,
- ☐ celkové zhodnocení a závěry ke vzniku/rozšíření vojenské základny.

Součástí výstupu šetření se stala **metodika šetření Sociální problémy vzniku – rozšíření nebo rušení vojenských základem a posádek** použitelná pro šetření i v dalších lokalitách.

Základní kritérium šetření - kvalita života

Jako kritérium šetření byla zvolena kvalita života a s ním spojená jeho trvalá udržitelnost.

Teorie kvality života a jeho udržitelnosti se objevila již v 60. letech jako kritická reflexe konzumní společnosti a jejích negativních důsledků na životní prostředí i vědomí lidí. Zrod této teorie je tedy zřetelně spojen se společenskou objednávkou. Vyjadřuje alternativu ekonomicky chápané životní úrovně a bohatství a není v rozporu s dalším zvyšováním životní úrovně, ale jinak pojaté, respektující meze kladoucí přírodou. Je spojen s tržní ekonomikou a zároveň s optimální alokací zdrojů, kterou je nutné korigovat s ohledem na regenerační schopnosti přírody.

Kvalita života vyjadřuje míru nebo stupeň variující od nízké hodnoty po vysoké. Kritériem jsou hodnoty *objektivní* (zdraví, vzdělání, očekávaná délka života, bydlení ap.) i *subjektivní* (pocit lásky, štěstí, dobrého života ap., spokojenost se životem, s mírou svobody seberealizací, s mezilidskými vztahy ap., postoje k nejrůznějším hodnotám života ap.).

Udržitelný rozvoj nebo způsob života usiluje o realizaci humanitních ideálů a o harmonizaci vztahů mezi člověkem a přírodou. Je to způsob života hledající rovnováhu mezi svobodami a právy každého jednotlivce a jeho odpovědnosti vůči jiným lidem a přírodě jako celku, a to včetně odpovědnosti vůči budoucím generacím.

Vzhledem k tomuto vymezení se nabízí možnost posoudit umístění vojenských posádek, resp. jejich vznik, rozšíření nebo redukci či zrušení, i když je preferována funkčnost rozmístění z hlediska potřeb obrany, právě s přihlédnutím ke kvalitě života, ačkoli vymezené téma umožňuje splnit tento záměr jen zčásti. Neměl by však být opuštěn, protože požadavek učení se z budoucnosti zároveň zdůrazňuje princip předběžné opatrnosti při přijímání jakéhokoli rozhodnutí, zvláště strategického, tj. zároveň dlouhodobého dosahu. To vylučuje postupovat podle schématu pokus - (omyl) - zkušenost a nahradit jej tzv. anticipativním přístupem, který je založen na předvídání možných důsledků našich činností. Nejsme-li si jisti důsledky rozhodnutí, měli bychom jednat právě podle zmíněného principu předběžné opatrnosti, aby nenastala horší varianta než je současný stav.

Z uvedeného principu předběžné opatrnosti lze zároveň vyvodit přijatý základní metodologický závěr pro terénní šetření, který lze zhruba vyjádřit takto: **Šetření ve všech vybraných lokalitách respektuje, že posádka či základna tu může vzniknout nebo se rozšířit, ale zároveň může být redukována nebo zrušena, jde pouze o předběžné zjištění.**

Zároveň se předpokládalo, že ve srovnání se začátkem 90. let bude výrazně převažovat zájem vojenskou základnu zřídit nebo rozšířit a zvýšit se odpor místní samosprávy posádku zrušit. Základní otázkami šetření tedy z tohoto pohledu byly:

1. Jak je lokalita závislá z hlediska kvality života na vojenské posádce?
2. Jaký vliv bude mít rozšíření vojenské posádky na kvalitu života v lokalitě?

V teoretických východiscích je nutné zároveň vyjasnit **terminologii** použitou v zadání.

Adaptaci rozumíme proces a výsledek procesu změn v chování, ve struktuře společenské skupiny, v sociální organizaci nebo v kultuře přispívající k přežití, fungování nebo udržování rovnováhy se sociálním a přírodním prostředím. Pojem souvisí s pojmem *adjustace*, vyjadřujícím stav rovnováhy, harmonie s vnějším prostředím. Opakem *adaptace* je *maladaptace*, opakem *adjustace* je *maladjustace*.

Infrastrukturu tvoří soubor všeobecných podmínek nezbytných pro příznivý rozvoj lidských činností, je souhrnem hmotných zařízení a institucí plnících sociálně zabezpečovací, výrobně zabezpečovací, aglomerační a urbanizační, integrační, homogenizační aj. funkce ovlivňující sociálně ekonomickou a inovačně racionalizační efektivnost. Ve vojenství se tento pojem používá pro označení komplexu zařízení zabezpečujících činnost ozbrojených sil, tj. skladů vojenského materiálu, letišť, radiolokátorů, polygonů, odpalovacích ramp ap., což je širší pojem než logistika.

Integrace obecně znamená sjednocení, ucelení, scelení samostatných jednotek ap. fungujících na jednotlivých principech. V sociologii opak, tj. sociální *desintegrace* představuje proces narušení strukturální nebo funkční jednoty, směřování k celkovému rozpadu, event. zániku sociální skupiny nebo sociálního systému. Přestávají při ní fungovat instituce, platit sociální vztahy, normy, vzorce chování, na nichž spočívala předchozí integrace. Ze sociálně psychologického hlediska je takovým stavem, kdy jedinci ztrácejí spojení se skupinou, sociálně závazný pocit sounáležitosti s ostatními. Bývá chápána i jako důsledek procesu sociální diferenciace a v sociologii rodiny spojována se sociální dezorganizací, změnou poměru rodiny ke společnosti, při které se snižuje stupeň sociální integrace. Procesy sociální *desintegrace* není možné hodnotit jen negativně, mohou být předpokladem ke vzniku nového celku, nové jednoty. Nelze ji přesněji definovat, protože ani neexistují obecně uznaná a srovnatelná kritéria pro optimální stav sociální integrace.

Proces rozpadávání je však možno pozorovat a rozpoznat snadněji než mnohoznačné integrativní prvky a mechanismy, které společnost potřebuje v procesu svého vývoje, formování, utváření pro umocnění a ozřejmění smyslu společného života. V psychopatologii znamená tento pojem stav rozpadu osobnosti.

Kompenzace obecně znamená vyrovnaní s něčím nedosažitelným, náhradu něčeho něčím jiným. V sociálních vědách je to pojem využívaný především v psychologii, zvláště klinické. V případě šetření jde o nalezení něčeho, co by alespoň částečně nahradilo redukci nebo zrušení posádky, resp. v lepším případě vznik nebo rozšíření vojenské základny.

Sociálními důsledky rozumíme pozitivní nebo negativní konsekvence nebo následky vědomých lidských činností na určitý sociální systém nebo jeho strukturu. Mohou být záměrné nebo nevědomé či neuvědomované. Čím méně se důsledky anticipují, tím mají zápornější efekt.

Sociální struktura představuje uspořádání relativně stálých sociálních prvků sociálního systému, které charakterizují povahu celého systému, resp. vytvářejí podmínky pro kontrolu sociální změny. Umožňuje rozlišit stabilní znaky od relativně proměnlivých a v nejobecnější rovině je používán ve smyslu organizace dílčích částí v rámci celku. To umožňuje konkretizovat jeden ze způsobů, jimiž společnost ovlivňuje chování svých členů. K výchozím předpokladům patří tvrzení, podle něhož lidské jednání není zcela autonomní, je podmíněno vnějšími sociálními tlaky a vlivy.

Sociální vztahy jsou chápány jako předivo integrujících sociálních sil, z něhož vyvěrají různé způsoby nahlížení a myšlení. To umožňuje zkoumat problematiku sociálního zakotvení lidského vědění a vědomí.

Pracovní hypotézy šetření

Jako při každém sociologickém šetření byly předem vypracovány hypotézy, které měla terénní sonda ověřit.

1. K sociální problematice rušení vojenských posádek

- a) Sociální důsledky pro rodiny vojáků z povolání a občanských zaměstnanců ve vybraných posádkách a vliv na jejich postoje k AČR bude pro uvedené kategorie rozdílný:
 - ☐ obecně převáží negativní postoje u občanských zaměstnanců silněji než u vojáků z povolání,
 - ☐ vojáci z povolání jsou navyklejší na změny, ta se více dotkne jejich rodin (ztráta zaměstnání manželky, problémy se studiem dětí, možné problémy s bydlením pokud nebude přijat záměr náklady na bydlení vojákům z povolání finančně kompenzovat),
 - ☐ u občanských zaměstnanců většinou půjde o trvalou ztrátu zaměstnání u vojenské správy, což jejich postoj k AČR poznamená výrazně negativněji.
- b) Rušení posádek bude mít negativní vliv na sociální infrastrukturu, protože odejdou především lidé v produktivním věku s dětmi a tím v lokalitě dojde k faktickému stárnutí populace se všemi negativními důsledky.
- c) Možnosti náhradního řešení pro město/obec jsou sice možné, ale jen částečně budou kompenzovat zrušení posádky.
- d) Ve srovnání s minulostí se vztahy regionu k AČR při zrušení posádky zhorší.
- e) V celkovém zhodnocení a závěrech k rušení vojenských posádek převáží ve srovnání s minulostí negativní zjištění.

2. K sociální problematice vzniku (rozšíření) vojenských základen

- a) Vliv na stávající strukturu města/obce a vazba na jejich nezbytnou infrastrukturu bude převážně pozitivní a vznik nebo rozšíření základny bude proto přijato pozitivně.
- b) Charakter a úspěšnost sociální adaptace vojenského personálu a zvláště jeho rodin budou závislé na atraktivnosti a sociálním klimatu nové lokality nebo rozšiřované vojenské základny.
- c) Místní obyvatelstvo se vzniku či rozšíření vojenského základny přizpůsobí převážně pozitivně, protože přinese další pracovní příležitosti a bude přínosem pro místní služby i celkové sociální klima místa.
- d) Integrace rodin vojáků z povolání do místní společnosti a vznik nových sociálních vztahů bude mít postupně převažující pozitivní charakter.
- e) V celkovém zhodnocení a závěrech ke vzniku/rozšíření vojenské základny převáží pozitivní zjištění.

Objekty šetření

Objekty šetření se staly:

- A. Statistické údaje z obce, okresu a kraje jako **indikátory** měření kvality a udržitelnosti života:

1. **Demografický vývoj** (počet obyvatel v místě posádky, věková struktura obyvatel, přirozený přírůstek obyvatelstva, saldo migrace obyvatel v místě posádky, sňatečnost a rozvodovost).
2. **Kriminalita** (počet zjištěných kriminálních činů, z toho hospodářská kriminalita, počet loupeží a vloupání a počet znásilnění a vražd).
3. **Sociální oblast** (míra nezaměstnanosti, podíl nezaměstnaných ve věku 15-29 let, počet uchazečů na jedno pracovní místo, průměrná hrubá měsíční mzda, průměrná výše důchodu, procento lidí pod hranicí chudoby).
4. **Zdravotní stav a zdravotní péče** (úmrtnost, kojenecká a novorozenecká úmrtnost, počet lékařů ve zdravotnických zařízeních na 1000 obyvatel, počet lůžek v nemocnicích na 1000 obyvatel, průměrné procento pracovní neschopnosti).
5. **Vzdělání** (vzdělanostní struktura v místě, počet studentů na gymnáziích a SOŠ).
6. **Bytová výstavba** (počet dobudovaných bytů, počet vydaných stavebních povolení, průměrná hodnota dokončených staveb, počet volných bytů).
7. **Ekonomika** (podíl na HDP ČR, hmotné a nehmotné investice na obyvatele, tržby z průmyslových činností, počet podnikatelů, živnostníků a svobodných povolání, míra ekonomické aktivity, zaměstnanost v sektorech hospodářství, zadluženost obce).
8. **Environmentální oblast** (množství emisí ze zdrojů REZZO 1, měrné emise ze stacionárních zdrojů, produkce odpadů podle kategorií, výměra půdy podle hlavních kategorií, investice na ochranu životního prostředí).

B. Základní údaje týkající se

9. Vlivu existence posádky na životní prostředí v místě.
10. Existence územního a sociálního plánování v lokalitě.
11. Zájmu samosprávy a občanské veřejnosti na umístění posádky.

Subjekty šetření:

1. velitel útvaru - náčelník posádky,
2. rodiny vojáků z povolání,
3. občanští zaměstnanci vojenské posádky,
4. rodiny občanských zaměstnanců,
5. samospráva obce/města - obecní či městský úřad a jejich složky,
6. okresní úřad, zvláště úřad práce,
7. policie obce (města, okresu),
8. političtí představitelé v lokalitě (poslanci, představitelé politických stran apod.),
9. místní podnikatelé, zvláště v oblasti obchodu a dalších služeb,
10. představitelé bezpečnostní komunity,
11. další subjekty podle konkrétní situace místa.

Techniky šetření:

1. sběr statistických dat,
2. interview:

- ☐ se starostou a představiteli obce/města,
 - ☐ s velitelem útvaru,
 - ☐ s představitelem okresního úřadu,
 - ☐ s představitelem úřadu práce,
 - ☐ s místními podnikateli,
 - ☐ s dalšími respondenty (politiky, policisty, představiteli bezpečnostní komunity, významných společenských organizací ap.).
3. interview skupinové (beseda):
- ☐ s občanskými pracovníky, s manželkami důstojníků a občanských pracovníků – s jednotlivými kategoriemi nebo společně (o pomoc při organizaci požádají velitele útvaru-náčelníka posádky),
 - ☐ s představiteli samosprávy a s občany – samostatně nebo společně (o pomoc při organizaci požádají starostu obce-města),

Získaná data budou vzájemně porovnávána a event. podle potřeby komparována s celostátními údaji, a to pokud možno v určitých časových řadách.

Výsledky šetření k rušení vojenských posádek

Sociální důsledky zrušení útvaru nebo výrazného snížení počtu vojáků v posádce plasticity charakterizuje příklad z nedávné minulosti:

Po významné redukci jedné původně velmi silné vojenské posádky v průběhu druhé poloviny devadesátých let odešla početná a lépe placená skupina vojáků z povolání a následně došlo i k výraznému poklesu kupní síly obyvatelstva. To vyvolalo pokles prosperity řady do té doby úspěšných podnikatelských aktivit. Postupně mizely obchody s dobře zavedeným sortimentem.

Významné snížení počtu vojáků způsobilo, že se na trh práce dostalo mnoho bývalých vojáků z povolání a občanských zaměstnanců vojenské správy a také manželek bývalých vojáků z povolání. Jen velmi málo bývalých vojáků z povolání se rozhodlo k vlastní podnikatelské činnosti. Naopak se v naprosté většině rozhodli hledat pravidelné zaměstnání, částečně rozšířili armádu nezaměstnaných, ale zejména dále oslabili naději dlouhodobě nezaměstnaných obyvatel na nalezení práce.

Velmi malou naději na získání pracovní příležitosti mají přitom středoškoláci a ještě menší lidé s vysokoškolským vzděláním.

V současné době jsou podle mínění šetřených subjektů vztahy mezi velením útvarů a představiteli státní správy a samosprávy velmi dobré. Svědčí o tom řada příkladů o spolupráci subjektů v místě při řešení sociální problematiky, zabezpečení kulturních a sportovních akcí. Vojáci jsou součástí lokalit, nikdo příliš nerozlišuje, zda je někdo voják či nevoják. Občané tak přítomnost vojáků přímo nevnímají. Vojáci zapadají mezi občany města a nevymykají se způsobu jejich života. Občané se jednoznačně shodují, že je dobře, když je v místě vojenská posádka, která přispívá k zvýšení image místa. Zvláště si ji chválí tam, kde je posádka s profesionálními vojáky.

Nelze říci, že by rušení posádky vztahy mezi občany a vojáky ovlivnilo přímo. Celkový postoj regionu k AČR by zřejmě ale nebyl tak pozitivní jako v současnosti. V případě rušení by záleželo na úrovni spolupráce a vzájemné komunikaci. Postoje úřadů budou za využití

možných prostředků směřovat k zachování vojenské posádky, která se stala součástí města či obce. Horší ohlas než úplné zrušení by vyvolalo přemístění posádky do jiného města. Dotázaní občané nad otázkou vývoje vztahů k armádě s ohledem na její redukci ve městě zatím neuvažovali a nedokázali zcela říci, jak by se situace vyvíjela, někdy si to ani nedokázali představit.

Rušení vojenské posádky by mělo negativní vliv hlavně na zvýšení nezaměstnanosti, snížení životní úrovně v místě v důsledku snížení průměrného příjmu na okrese a omezení možného přirozeného přírůstku obyvatelstva (odchod mladých rodin, mladých lidí, kteří by zřejmě rodinu v místě posádky založili atd.), se kterým města obec ve svých rozvojových plánech počítají.

Vojenská posádka je v místě svého působení vztahově a finančně integrována do civilního sektoru. Redukce by ovlivnila podnikatelské subjekty a částečně by omezila i realizační možnosti města (příjmy z daní, příprava a organizační zabezpečení kulturních a sportovních akcí atd.). Kromě toho přítomnost vojenské posádky navozuje pocit bezpečí a potenciální pomoci v případě nouze (kriminalita, povodně, větrné smrště atd.).

Na druhé straně armáda vynakládá v mnoha posádkách velké prostředky na dojíždění a ubytování. Chybí jí odpovídající materiální a technické vybavení pro pracovní činnost. Budovy vyžadují rekonstrukci. Palčivým problémem je bydlení a ubytování, což se dále vyostří v dalších letech, kdy se bude armáda profesionalizovat. Rušením vojenské posádky by se uvolnily vojenské prostory, pro které by bylo nutné předem najít náhradní využití tak, aby nedocházelo zbytečně k jejich dalšímu chátrání. Určitou náhradou pro místo by byl nový investor. Redukce je velmi citlivá záležitost. Vývoj vztahů s civilním obyvatelstvem a úřady by záležel na úrovni vzájemné komunikace, spolupráce, pravdivosti a včasnosti relevantních informací a řešení.

Rušení posádky by tolik nevdalo rodinám, které mají již dospělé děti, naopak rodiny, které mají malé děti nebo děti školního věku by pocítily zrušení posádky mnohem citelněji. Likvidace posádky by v podstatě přinesla problémy všem. Zrušení posádky by ovlivnilo i efektivitu místní podnikatelské činnosti zvláště v oblasti služeb.

Bylo-li smyslem šetření posoudit vliv zrušení vojenské posádky na kvalitu života a jeho udržitelnost zúčastněných lidí, vojáků i občanů, je možno konstatovat, že kvalita života všech zúčastněných by se zhoršila. Zhorší se i kvalita života občanů, protože vylidňování a stárnutí obyvatel vesnice či menšího města bude pokračovat výrazněji. Po jednorázovém odchodu vojáků a jejich rodin se sníží počet žáků ve školách, poklesne společenský a kulturní život, zvýší se ceny životních potřeb, protože obchodníci si budou kompenzovat nižší počet zákazníků - na což doplatí právě starší a sociálně potřební občané.

Jiný pohled mají vojáci z povolání, kteří v posádce bydlí a kteří do posádky dojíždějí. Dále i ti, kdo mají v posádce manželku zaměstnanou jako občanskou zaměstnankyni, a kteří ne. Kterí zůstanou dále ve služebním poměru a kteří odejdou do zálohy. Obdobně je tomu i u občanských zaměstnanců. Podstatné procento tvoří rodinní příslušníci vojáků z povolání. Poměrně značné procento tvoří i bývalí vojáci, kteří přešli na „vidlice“ nebo „zcivilněné“ funkce.

Největší dopad bude mít rušení posádek na ty občanské zaměstnance, kteří již pracují u vojenské správy dlouhá léta a s ohledem na míru nezaměstnanosti nevidí další možnosti svého uplatnění. Každá z těchto podskupin občanských zaměstnanců bude mít jiný úhel

pohledu. Jednoznačně se potvrdil negativní dopad na infrastrukturu. Možnosti náhradních řešení pro obce jsou složitější, než se předpokládalo.

Nedojde-li ke komplexnímu řešení a účinným kompenzacím, vztahy k AČR se zhorší víc, než je objektivně nutné. Obecně se uznává, že reforma podložená dostatečností obrany, ekonomickými, ekologickými, demografickými i jinými objektivními podmínkami je potřebná. Kritizuje se však, že v AČR již velmi dlouho probíhá permanentní reorganizace a redisolace, že předchozí nedostatečně zdůvodněné kroky odčerpaly značné finanční prostředky a poškodily i vztah veřejnosti k AČR. Rozhodnutí o nynější reformě by mělo přijít rychle, nikoliv však na úkor jeho kvality. Mělo by mít co nejkomplexnější charakter, být objektivní, oproštěno od osobních, skupinových či lobbyistických zájmů a mít co nejtrvalejší platnost.

Možné sociální dopady rušení posádky nutno posuzovat v celkovém kontextu redukce počtu posádek, vojáků z povolání a občanských zaměstnanců. Armáda je v každém regionu významným zaměstnavatelem a stabilizujícím činitelem v ekonomice posádkových měst a obcí. Její redukcí či rušením lze očekávat další růst již tak nadprůměrné míry nezaměstnanosti, problémy části ekonomických subjektů, jež se podílejí na zabezpečení života armády i pokles daňových příjmů měst a obcí. Zastupitelstva a úřady proto usilují o zachování armády v místě a v regionu. Na rušení či snižování lze tedy očekávat ve vztahu k armádě spíše negativní postoje.

Armáda je tedy před výrazně stresovým rozhodovacím procesem, kdy nucena zrušit i posádky v místech, které jsou ve svízelné sociální situaci. Proto by měla toto rozhodnutí komplexně přijmout vláda.

Výsledky šetření ke vzniku-rozšíření vojenské základny

Rozšíření vojenské posádky bude jak občany, tak úřady přijímáno převážně kladně. Jednoznačně se shodují v tom, že růst posádky by vedl k dalšímu rozvoji místa, k růstu obyvatel v produktivním věku, k růstu počtu dětí, k vytvoření dalších pracovních příležitostí, případně vazeb na místní firmy, k posílení celkové ekonomické stability regionu se všemi sociálními důsledky. Na druhé straně by bylo třeba ve spolupráci s úřady rozšíření posádky včas řešit, aby mohly operativně reagovat na sociální potřeby nově přichozích vojáků a vytvořit ve spolupráci s AČR příznivé podmínky pro jejich adaptaci do nového sociálního prostředí.

V některých posádkách může vzniknout problém se zajištěním potřebného množství odpovídajících bytů a pracovních příležitostí pro partnery vojáků. Vzhledem k současné struktuře nabízených pracovních příležitostí by byla řada partnerů vojáků bez zaměstnání. Řešením by bylo zaměstnat je u vojenské správy (nově vytvořená místa v rámci rozšiřování) přednostně před zájemci z civilního sektoru. Další možností by bylo zajištění investora, který by vytvořil odpovídající nabídku pracovních míst. Rozšíření by si zřejmě vyžádalo i značné investice do vojenských objektů a vybavení a muselo by dokázat využít již zastavěný prostor. Možným řešením je i spolupráce s městem při získávání nových pozemků. Rozšíření posádky by bylo potřeba včas avizovat a připravit potřebné sociální a pracovní zázemí pro nově přichozí vojáky.

Z hlediska kvality života a jeho udržitelnosti se zachování a rozšíření vojenské posádky jeví jako velice zásadní a přínosné jak pro město či obec, tak pro armádu. Zastavilo by se či zvrátilo vylidňování některých lokalit, jejich chudnutí a pozvolný úpadek. K tomu potřebují zvláště malé lokality impulz v podobě přílivu nových lidí, který by nastartoval dynamický

ekonomický a sociální pohyb. Místo samo, ani ve spolupráci s okresem a krajem něco takového udělat nemůže. Takovým impulsem by právě mohlo být rozšíření vojenské základny.

Celkové závěry

Výsledky šetření potvrdily v obecné rovině předpoklady vyslovené v pracovních hypotézách, šetření je konkretizovalo, a to zvláště pokud jde o ekonomické dopady na lokalitu a náklady armády při jednotlivých opatřeních. Vývoj vztahů bude záležet na kvalitě komunikace, která se v daném regionu k problematice povede. Důležitá bude včasnost a přesnost informací, úzká spolupráce s úřady v řešení sociálních problémů. Přítomnost vojenské posádky aktivně zasahuje do života ve městě v několika oblastech, jako jsou:

- Ekonomická sféra (pracovní místa pro občany, daňový příjem do rozpočtu města, kupní síla, platby z nájmu kulturních a sportovních zařízení, ubytování).
- V sociální oblasti (počet obyvatel, životní úroveň).
- Ve společenské oblasti (spolupráce při kulturních a sportovních akcích, image města).
- Při řešení krizových situací.

Města a obce mají zájem zachovat posádku a jsou si vědomy jejího významu. Většina míst posádek nabízí příznivé podmínky pro život obyvatel (sociální zázemí, školství, kulturní, sportovní zařízení). Jejich představitelé aktivně přistupují k rozvoji lokality hlavně při vytváření příznivých podmínek pro bydlení a vyšší zaměstnanost.

Rušení posádky by se do života v lokalitě určitě promítlo negativně. Na druhé straně rozšíření vojenské posádky by přineslo rozvoj města a upevnilo jeho stabilitu v růstu obyvatel, daňové výtěžnosti, pracovních příležitostí a rozvoje podnikatelské činnosti. Pro rozšíření jsou vytvořeny příznivé podmínky.

Lokality mají zájem a jsou přístupny každému podnětu ministerstva obrany k vylepšení své pozice při rozhodování o rozšiřování posádek. Pokládají při tom šetření za počátek vzájemně výhodné spolupráce. Jednou z jejích stránek by mohla být podpora ministerstva při přidělování ofsetových programů.

Celkově lze konstatovat, že sociální struktura a infrastruktura míst posádek je připravena na rozšíření posádky, její zrušení je zvládnutelné i přes problémy, které by přineslo. Vzniklé problémy, kromě využití opuštěného areálu, však nejsou kritické.

Návrhy opatření

Empirická východiska pro optimalizaci rozhodovacích procesů

1. Je zjevné, že vztah měst a vesnic k existenci vojenských posádek se za léta od začátku transformace armády v 90. letech zásadně změnil. Dříve vyhánění vojáci se mění ve vítané občany v uniformě. Rozhodl o tom ekonomický trh i změny v profilu armády, zejména její prestiž získaná v misích a vstupem do NATO. Nejpatrnější je to u profesionálních nebo profesionalizujících se jednotek. Likvidace či redukce posádek může tedy mít zvláště pro malé lokality až destruktivní účinek, a to zvláště pokud jde o zvyšující se nezaměstnanost, snižování průměrných mezd a kupní sílu obyvatelstva a s tím spojený rozvoj míst prostřednictvím podnikatelských aktivit i společenské, kulturní, sportovní a jiné činnosti.

Tento fakt je nutné respektovat, není možné spoléhat na to, že rušení kterékoli posádky proběhne bez konfliktů včetně politických. S tím je nutné v rozhodovacích procesech počítat.

2. Vzhledem k tomuto v podstatě shodnému přístupu lokalit k rozšíření nebo naopak k likvidaci či redukci posádek je zřejmé, že **nemohou být v obecné rovině v rozhodovacích procesech o dislokaci armády rozhodujícím faktorem**. Primární i mimo toto zjištění vždy musí být funkčnost z hlediska aliančního, geostrategického a ekonomického, a to zvláště pokud jde o vybavenost dosavadních posádek a **blízkost k vojenským výcvikovým prostorům, kvalita infrastruktury posádek a rekruotační potenciál pro profesionalizaci v místě a v okolí posádky**.
3. S adaptací nově příchozích vojáků z povolání si není třeba z hlediska infrastruktury lokalit dělat starosti za předpokladu, že armáda a společnost pro to vytvoří základní podmínky. Už jen fakt, že sice byl přijat záměr profesionalizovat armádu, ale první krok k tomu nebyl realizován (paušální náhrada za ubytování všem vojákům z povolání), vzbuzuje ve veřejnosti nedůvěru.
4. Složitější je situace při řešení problémů občanských pracovníků, kterým je třeba věnovat zvláštní pozornost. Sice mají na trhu práce podobné postavení jako jiní pracovníci, vazby na armádu však z nich vytvářejí specifickou sociálně pracovní skupinu.
5. Teprve po zvážení shora uvedených faktorů lze rozhodovat na základě sociální situace v místě, přičemž je třeba dát přednost malým lokalitám, kde zrušení posádky by znamenalo jejich v podstatě „sociální smrt“. Je třeba se při tom vyvarovat tlaku lobování. Armáda nemůže řešit sociální problémy lokalit na vlastní účet a především na účet kvality obrany. Jinak může dojít k podobným situacím jako byla záchrana letecké výroby nákupem podzvukových letadel L-159 na úkor vojenského rozpočtu, což vedlo k finanční krizi, která dosud nebyla překonána.
6. Budou-li realizována další empirická šetření, měla by být uskutečněna v lokalitách, mezi nimiž se má výběrově rozhodnout.
7. Pro každou posádku či rušený útvar a stejně i vznik či rozšíření vojenské základny by se měl zpracovat příslušný projekt, který by reagoval na všechny sociální, ekonomické, organizační a technické problémy rušení či rozšiřování včetně těch, které byly zjištěny tímto empirickým i dalšími šetřeními. V tomto projektu je třeba věnovat zvláštní pozornost řešení sociálních problémů občanských pracovníků.

Principy rozhodovacích procesů o dislokaci posádek

Rozhodovací procesy by měly vycházet z těchto principů:

- a) Rozhodnutí o rušení posádky musí v současné době předcházet komplexní představa o územní dislokaci reformované armády z funkčního, tj. geostrategického bezpečnostního a vojenského hlediska s přihlédnutím k aliančním závazkům a zájmům, a to jak pokud jde o NATO, tak evropskou bezpečnostní a obrannou politiku v rámci našeho budoucího členství v Evropské unii.
- b) V tomto rozhodnutí je nutné respektovat stav a kvalitu infrastruktury vojenské posádky s cílem minimalizovat náklady na její modernizační dobudování. Z ekonomického hlediska je pak dále nutné vzít v úvahu blízkost vojenského výcvikového prostoru.

- c) Vzhledem k připravované profesionalizaci armády musí být předběžně znám rekrutační potenciál ve spádovém teritoriu, tj. zájem o službu v profesionální armádě a předpoklady zájemců o tuto službu.
- d) Teprve při respektování těchto priorit je možné v případě alternativních nebo variantních možností rozhodovacího procesu o dislokaci posádek přihlédnout k sociálním podmínkám potenciálních lokalit.

Z toho je patrné, že pro vlastní rozhodovací proces je nutné připravit empirické podklady s expertním oceněním jednotlivých hledisek s preferencí uvedeného pořadí.

Vzhledem k nutnosti nenarušit vztah veřejnosti k armádě i vztah vojáků z povolání ke službě je nutné v případě rozhodnutí zpracovat pro realizaci příslušný projekt.

Návrhy dalšího postupu

Bude-li v rámci reformy armády rozhodnuto využít k optimalizaci dislokace posádek i další empirická šetření, je to možné za těchto předpokladů a potenciálních možností:

- a) výchozím rozhodnutím musí být představa o velikosti armády a její struktury a dislokace jejích jednotek z funkčního hlediska,
- b) na tomto základě je nutné verifikovat, jaké investiční a jiné náklady si tato dislokace vyžádá (k tomu je nutné zpracovat příslušný projekt),
- c) ve vytipovaných posádkách je nutné provést na základě příslušného projektu terénní výzkum zájmu o profesionální službu v armádě,
- d) v případě, že rozhodnutí mají možnost alternativního či variantního rozhodnutí - tj. vzít v úvahu sociální problémy lokality, je vhodné v nich realizovat empirické šetření podle upraveného projektu tohoto šetření,
- e) pro každou rušenou posádku je nutné zpracovat projekt realizace tohoto rozhodnutí řešící sociální, ekonomické, technické, environmentální aj. souvislosti (návrh tohoto projektu je nutné vypracovat s tím, aby byl realizovatelný jak profesionálním týmem, tak také příslušnými odpovědnými pracovníky v místě).

Poznámky:

1. Dílčí zprávy za jednotlivé posádky jako tazatelé v terénu zpracovali: Duchek Jan, Ďurdák Leoš, Greiner František, Chromec Stanislav, Kostelníková Hana, Pínděš Miroslav, Ruskovská Iva, Stebila Stanislav, Thurnvald Stanislav, Vítek Jaroslav. Organizaci terénního šetření zajišťoval TOP GUN řízený ing. Jaroslavem Vítkem.
2. Terénní šetření se uskutečnilo v prosinci 2001 v těchto posádkách: Bechyně, Havlíčkův Brod, Hranice na Moravě, Chrudim, Opava, Písek, Podbořany, Přáslavice, Strašice, Žatec.

Ing. Milan Kubeša, CSc.

Nemáme „předoktrínováno“?

NÁZORY
POLEMIKA

17. ledna 2002 uspořádal Ústav strategických studií Vojenské akademie v Brně celoarmádní seminář pod názvem „Místo, poslání a obsah doktrín AČR v systému alianční a národní obrany“. Mezi účastníky byli zástupci všech zainteresovaných složek rezortu obrany. Hlavní referát, ve kterém nechybělo několik kritických pohledů na celkovou koncepci rozpracování doktrín, ale i návrhy pro zkvalitnění dalšího procesu jejich tvorby v AČR, přednesl plk. v zál. doc. Ing. Petr Němec, CSc. K dosažení potřebné diskuzní atmosféry přispěla i kvalitní vystoupení účastníků z operačních velitelství a z Centra pro reformu ozbrojených sil. Oficiální linii tvorby doktrín objasnil účastníkům náčelník oddělení operací a doktrín odboru perspektivního plánování sekce perspektivního plánování GŠ AČR. Jeho vystoupení doplnil jeho nejbližší nadřízený.

Z vystoupení obou funkcionářů jednoznačně vyplynulo, že se sice mnoho práce vykonalo, ale ne ve všech případech bude práce zpracovatelů doktrín využita v reálné vojenské praxi velitelů a štábů AČR. Hlavní myšlenkou jejich vystoupení byla skutečnost, že se plánuje zpracování dalších doktrín nižšího řádu (nehledě na již existující nebo rozpracované) a to v úzké návaznosti na schválené společné spojenecké publikace řady AJP. Jelikož připravovaný sborník bude distribuován v omezeném počtu jen účastníkům semináře, volím možnost zveřejnit své názory k problematice doktrín širšímu čtenářskému okruhu v tomto krátkém článku.

Dozvěděli jsme se, že se konkrétně jedná o **uzavření zpracování** Personální doktríny AČR, Doktríny vojenských operací jiných než válka, Doktríny sil územní obrany, Doktríny velení a řízení a Doktríny vojenské zdravotnické služby. Jinými slovy řečeno, uvedené doktríny jsou v různém stadiu rozpracovanosti, ale vzhledem k tomu, že jejich zpracování není plánováno na rok 2002, budou na nich práce přerušeny s předpokladem jejich dopracování po roce 2002. Účastníkům bylo objasněno, že budou **ukončeny práce** na sedmi doktrínách (Doktrína mnohonárodních operací, Doktrína schopností společných sil, Doktrína koordinace s nevládními organizacemi, Doktrína velitelství logistiky, Doktrína systému C4, Doktrína pozemních sil a Doktrína vzdušných sil).

Pochopil jsem tuto skutečnost tak, že uvedené doktríny jsou na různém stupni rozpracovanosti, a že bylo doporučeno výsledků využít jako jeden z podkladů při zpracování souvisejících doktrín. Nejsložitějším a zásadním úkolem má být **zpracování** Doktríny pozemních operací, Doktríny vzdušných operací, Doktríny operací na podporu míru, Doktríny CIMIC, Doktríny psychologických operací, Doktríny informačních operací a Doktríny podpory hostitelskou zemí. Bylo vysvětleno, že je nutné **novelizovat** čtyři dříve zpracované doktríny (Doktrínu zpravodajství, Doktrínu společných operací, Logistickou doktrínu AČR a Doktrínu operačního plánování). Konečně bylo hovořeno i o potřebě **revidovat** nedávno novelizovanou Doktrínu Armády České republiky. Celkově bylo zmiňováno, kromě Doktríny AČR, **23 různých doktrín**.

Asi se mnou bude větší část čtenářů souhlasit, jestliže vyslovím názor, že jde o enormní vytížení lidí. Lze sice připustit, že tvůrčí činnost rozvíjí ducha, ale je otázkou, zda vykonaná práce je, při vši účtě ke zpracovatelům, dostatečně kvalitní a zda je efektivní. Podle mých informací jde o velké vytížení pracovníků, oponentů a koneckonců i funkcionářů GŠ AČR, operačních velitelství a vojenských škol. Lze si položit otázku, jak je možné, že se některé doktríny zpracovávají a dále nejsou potřebné, nebo proč se mají zpracovávat jiné doktríny a ty, co se zpracovávají, se mají odložit? V některých vystoupeních účastníků semináře zaznělo, že celý proces, resp. systém tvorby doktrín je přinejmenším zvláštní - vyhýbám se pojmu „nekoncepční“. Po vyslechnutí diskuze jsem nabyl přesvědčení, že takto by se dále postupovat nemělo. Nejde tak trochu o hazardování s energií a časem lidí? Kladu sám sobě otázky - **jaký je účel těchto mnoha doktrín**, kdo je potřebuje, jak jsou závazné pro potenciální uživatele, jaký je jejich vztah k předpisům, atd.? Stručně nastíním svou představu o jedné z možných variant procesu tvorby doktrín v budoucnu.

Mám diametrálně odlišný názor na tvorbu a potřebnost doktrín v porovnání s oficiální koncepcí. Vůbec si nemyslím, že paralelně s vytvářením aliančních doktrín řady AJP musí mít naše malá armáda obdobné doktríny. Společná spojenecká publikace AJP je totiž i naše publikace. Podle mého názoru bychom si měli vystačit **jen s jedinou „centrální“** Doktrínou Armády České republiky, která by byla „filozofickým návodem k použití vojsk“ při různých krizových situacích v intencích našich branně-bezpečnostních zákonů. Mohlo by jít o „**živý**“, **permanентně opracovávaný dokument**, který by v jednotlivých kapitolách a podkapitolách obsahoval principy a zásady plnění široké škály úkolů - od klasických bojových až po netradiční úkoly, na kterých se armáda podílí. Mám za to, že bychom publikace řady AJP měli chápat jako jeden z několika základů pro tvorbu naší vlastní národní doktríny. Mimochodem jsem se v rámci oponentury s některými „doktrínami“ seznámil a, při vši účtě k tvůrcům těchto materiálů, při čtení některých jsem se docela „pobavil“. Hlavně jsem stále hledal opodstatnění jejich existence, nehledě na **pojmový chaos**, kterým byla většina materiálů „prošpikována“.

Závazné a potřebné by pro uživatele měly být (tak jako např. v Bundeswehru) **vojenské předpisy**, které by měly, především z hlediska terminologie, z této jediné doktríny vycházet. Závazných předpisů může existovat tolik, jaká je reálná potřeba. Samozřejmě by nešlo o „živé“ dokumenty, ale o dokumenty s delší dobou platnosti, které by byly podle potřeby doplňovány, resp. novelizovány.

Ze semináře jsem si odnesl i následující, myslím si, že dosti zajímavý poznatek. Reforma ozbrojených sil [*] je nastartována a diskuze se problému vztahu doktríny a nové podoby reformované AČR vyhnula. Naskytá se otázka, zda zveřejněná podoba reformované AČR (podle mne **předčasně** zveřejněná struktura AČR) bude mít dopady na obsah nynější Doktríny AČR? S revizí doktríny je sice počítáno, ale v diskuzi nezazněla žádná zmínka o tom, v čem bude ona revize spočívat? Poznámka o předčasnosti zveřejněné struktury AČR v dokumentech reformy OS není samoúčelná, ale záměrná. Mám ten názor, že struktury mají vycházet z úkolů, resp. ze způsobu plnění těchto úkolů a nemá tomu být opačně. Obávám se však, že se nacházíme na prahu opačného postupu.

Budeme revidovat doktrínu tak, aby se nám avizované struktury, které vůbec nemusí být efektivní, „vlezly“ do způsobů plnění úkolů. Již nyní mohu s určitostí říci, že „vlezou“, a to z jednoho prostého důvodu: Soudobá Doktrína AČR totiž **žádné způsoby plnění úkolů neobsahuje** a pokud obsahuje, jde o naprosto obecné fráze. Později, když se budou jednot-

livé způsoby plnění úkolů rozpracovávat do **skutečné** doktríny a následně do ustanovení vojenských předpisů, lze za jistých podmínek očekávat, že navrhované struktury AČR budou z hlediska způsobů plnění široké škály možných úkolů nevhodně uspořádány.

Podporuji proto myšlenku, která zazněla v závěru úvodního referátu semináře, a kterou mírně parafrázuji: Zakončit tříleté období pokusů a improvizací, provést analýzu, poradit se s kolegy v NATO a vytyčit nové úkoly.

Bylo by na místě vytvořit tým tvůrčích pracovníků, který by s využitím již existujících materiálů a dalších nabízených publikací řady AJP zahájil zpracování Doktríny AČR – živého dokumentu, který by se neustále doplňoval o nové poznatky. Možnou formou by mohl být „internetový časopis“ umístěný na serveru www.army.cz s možností zakládat diskuzní skupiny k jednotlivým problémům vojenského umění. Obhospodařovatelem by mohlo být např. již zmíněné oddělení operací a doktrín GŠ AČR nebo jiné specializované pracoviště rezortu obrany.

Doktrína AČR by mohla mít maticové uspořádání podle následující tabulky (varianta):

Kapitola	Všeobecně	Mobilní pozemní síly	Vzdušné síly	Teritoriální síly	Síly a prostředky logistiky a voj. zdravotnictví	Ostatní (Vojenská policie aj.)
Členění AČR a určení sil	•	•	•	•	•	•
Úkoly AČR	•					
Účast ve společných operacích podle čl.5	•	•	•	•	•	•
Účast v operacích mimo čl.5	•	•	•	•	•	•
Účast v operacích EU	•	•	•	•	•	•
Účast v humanitárních operacích	•	•	•	•	•	•
Operace pod národním velením	•	•	•	•	•	•
Ostatní způsoby použití AČR	•	•	•	•	•	•
Velení a řízení	•					
Vojenské zpravodajství	•					
Operační plánování	•					
CIMIC	•					
HNS	•	•	•	•	•	•
Součinnost s civilními organizacemi	•			•	•	•
Různé	•	•	•	•	•	•
Přílohy	•	•	•	•	•	•

Jde o velmi zjednodušené schéma. V podstatě chci touto tabulkou upozornit na skutečnost, že je naprosto postačující, jestliže místo mnoha doktrín budeme mít jedinou doktrínu, která bude uspořádána do kapitol, podkapitol, po úkolech, po složkách a jinak podle potřeby.

Rozhodujícím kritériem by měla být přehlednost, jednotná terminologie a úzká provázanost jednotlivých částí. Východiskem pro zpracování doktríny by měly být nejen publikace NATO řady AJP, ale i vlastní zkušenosti a studie vědeckých pracovišť resortu obrany a zkušenosti a vědecké poznatky našich sousedů a spolučlenů v NATO.

Na základě této doktríny by měly být specializovaným pracovištěm GŠ AČR (v součinnosti s odborníky od vojsk a voj. škol) zpracovány vojenské předpisy. Nastíněné řešení by, podle mého názoru, mělo být efektivnější, nežli současný proces.

Literatura:

1. Úvodní referát a diskuzní vystoupení na celoarmádním semináři dne 17. ledna 2002 (sborník se v době zpracování článku vytvářel), Brno 2002.
2. Reforma ozbrojených sil České republiky - cíle a principy. VR 4/2001.
3. Doktrína Armády České republiky. Novelizovaná verze, Praha červen 2001.

Poznámka:

- [*] Již samotný dokument „Reforma ozbrojených sil České republiky - cíle a principy“ v sobě obsahuje rozpor v tom, že uvádí v části 5.2. „... základní členění armády bude vycházet ze specifiky úkolů a způsobů jejich plnění“, načež bez popisu oněch způsobů plnění úkolů předkládá v příloze č. 12 schéma členění AČR.

Uvažujete o výstavbě velkých základen. Co Vás k tomuto kroku vede a jaké to přinese výhody?

Výhody větší koncentrace vojsk do jedné (více) tzv. páteřních základen pozemních sil jsou dány několika faktory - ekonomickými, vojensko-odbornými, technologickými a sociologickými.

Rád bych se v první řadě podíval na ekonomický efekt. V oblasti ekonomiky je velká posádka pro armádu jednoznačným přínosem. Díky výstavbě jedné posádky Podbořany může Armáda České republiky uzavřít šest posádek jiných, kde současná infrastruktura odpovídá době používání. Většina současných objektů byla vybudována v 60. až 70. letech minulého století s tehdejší stavební technologií. Z toho vyplývají další problémy v oblasti dodržování již platících velmi tvrdých „evropských“ zákonů v oblasti dodržování hygieny, ochrany zdraví, ekologie, bezpečnosti atd.

*Plk. Ing. Vratislav Máslo,
ředitel odboru programů výstavby sil
Centra pro reformu ozbrojených sil
reforma@army.cz*

Můžeme být v rezortu Ministerstva obrany ČR hospodární a efektivní? Je to nezbytně nutné? Můžeme své chování za daných okolností nebo v nejbližší budoucnosti s těmito pojmy spojit? Co pro to musíme udělat? Čím bychom měli začít a jaké další kroky by měly následovat? Chceme-li větší decentralizaci, jsme na to připraveni? Vyřešila ekonomická transformace zásadní problémy, nebo je naopak prohloubila? Máme dostatek ekonomicky myslících odborníků? Na jaké úrovni je teoretická báze? Kde hledat vhodná poučení? Tolik zásadních otázek, a to nejsou ani zdaleka všechny, najednou vyřešit nelze. Nicméně se nahromadily, jsou tady a je na ně potřebné urychleně, nikoliv však ukvapeně, hledat odpovědi.

Ve svém příspěvku budu vycházet z vlastních zkušeností s řízením hospodárnosti a efektivnosti v podnikové sféře. Dovolím si i určitou, byť ani zdaleka ne vyčerpávající komparaci ekonomického chování a ekonomického řízení v podniku tržního sektoru se současnými možnostmi ekonomicky řídit plnění úloh vojenského útvaru.

Problém: HOSPODÁRNOST

Pro hodnocení hospodárnosti nejsou v rezortu MO vytvořeny elementární předpoklady. Podvojná účetní soustava sice zajišťuje sledování nákladů, ovšem jen **formou souhrnných (výstupních) druhových veličin za příslušnou součást rozpočtového úseku MO**. Tedy z výstupních sestav účetnictví, podle jednotlivých nákladových položek účtového rozvrhu lze určit kdo, co, kolik, tedy jaký prostředek, služba či práce byla vynaložena. Tyto sestavy nám však neposkytují informace o tom, na jaký účel, činnost, program.

Pouhé zjištění, o jaký druh a výši nákladu jde nemůže vést k závěru, jak hospodárně či nehospodárně byl náklad vynaložen. To lze provést až po přiřazení nákladů ke konkrétnímu účelu, elementární činnosti, výkonu jako samostatné úlohy nebo i parciální části plnění např. programové úlohy. A nejen to, pro posouzení **forem** hospodárnosti v podobě **úspornosti a výtěžnosti** musíme znát i výsledky, jakých bylo plněním sledované úlohy dosaženo. Srovnatelnou bázi (položkovitě i celkově) kalkulovaného i výsledného výkonu jsou náklady, jejichž poměřováním lze úspornost kvantifikovat. To platí i o výtěžnosti, máme-li správně stanovenou jednotku množství výkonu. Pokud na objemovém růstu jednotek náklady participují relativně menším objemem, výtěžnost roste.

Protože neexistují náklady bez aktivity a aktivita je nemyslitelná bez vynaložení nákladů, musí jí být přiřazeny **všechny** a tedy i externí náklady, dodávky a služby, vznikající v jiném místě, přičemž jejich příčina vzniku nemá přímou, leč nepřímou vazbu na hodnocený výkon.

Některé druhy nákladů, spojené se sníženou hodnotou odprodáného majetku, s oceněním investičního majetku, vázáním hodnoty nepotřebného investičního majetku, latentním úbytkem hodnoty zásob, manka, škody... Všechny tyto náklady nejsou v současnosti ani zdaleka předmětem úvah o jejich možném přičleňování k výkonům, přestože tady reálně vznikají a mají jednoznačný dopad na úroveň hospodárnosti.

Z výše uvedeného jsem oprávněn vyslovit velmi závažnou pochybnost, že rezort MO vlastně ani neví, s jakým skutečným objemem majetku hospodaří a zda-li je plnění jeho úloh hospodárné, čímž se dá zpochybnit i samotná transparentnost hospodaření se zdroji a majetkem.

Není snad potřebné zdůrazňovat, že velitelé nemají téměř žádný prostor pro úvahy o možnostech přímého ovlivňování hospodárnosti, což je důsledkem příliš centralizovaného řízení a omezené autonomie jejich rozhodování. V duchu zákona 218/2000 Sb. (Rozpočtová pravidla), avšak zcela formálně, je v rezortu MO prvek hospodárnosti neustále zdůrazňován, méně objasňován a už vůbec nejsou vytvářeny vhodné podmínky pro jeho uplatnění. Ve skutečnosti je systém ekonomického řízení nastaven tak, že **neumožňuje synergií stanovení cílů a ekonomického hodnocení odchylek**. Existence tohoto zásadního rozporu je nezpochybnitelná. Současný způsob plánování rozpočtových výdajů může korespondovat s hodnocením realizační fáze jen v identických-výdajových ukazatelích. A to se skutečně děje. Avšak **náklady**, které tady objektivně vznikají a mají svůj nesporný význam pro posuzování hospodárnosti, nejsou ve vztahu k výkonům plánovány a tedy ani hodnoceny. Velitelé, ačkoliv by chtěli ekonomicky řídit, jsou manévrováni ke konformnímu jednání, které je svým způsobem zbavuje osobní odpovědnosti za ekonomické výsledky hospodaření. S jistou dávkou empatie se pak dá vysvětlit, proč za daných okolností chápou pravou podstatu pojmu hospodárnost značně zprofanovaně a nové ekonomické poznatky přijímají s nedůvěrou, v konfrontaci s jejich skutečnými možnostmi. Odpovědnost tedy leží na vrcholovém řízení rezortu.

Problém: EFEKTIVNOST

V dalším si dovolím abstrahovat od vnějších faktorů efektivnosti veřejného sektoru a budu předpokládat jen určitou úroveň existence vnitřních faktorů (věda a technika, struktura veškerých činností, všechny formy dělby práce, kvalifikace pracovníků, iniciativa pracovníků, systém řízení). Do popředí pak zřetelně vystupuje otázka, na jakém řídicím stupni, u kterých činností a jak tyto faktory kombinovat a měřit jejich účinek, abychom s jistotou mohli prokázat jejich **výsledný efekt**.

Každá součást RÚ MO bezesporu disponuje uvedenými - vnitřními faktory efektivnosti, které v průběhu plnění úloh (transformačních procesech) zajišťují splnění cílů nejen po „technologické“ stránce, ale i po stránce ekonomické. Ekonomické hodnocení jejich činností, i za přispění vnitřních faktorů efektivnosti, může v současnosti vyznívat právě tak **nepříznivě jako příznivě**, je-li poznamenáno subjektivním přístupem hodnotitele, úrovní ekonomických poznatků, skupinovými zájmy a především, absenteje-li jednotný, exaktní výklad nástrojů a metod ekonomického řízení.

Konečné výsledky, žádoucí výstupy, efekty, jsou základní podmínkou zajišťování efektivnosti, nejsou s ní však totožné. K tomu musí ještě přistoupit **relace k vstupům**, které bylo nutno vynaložit na jejich dosažení. Přitom se dá předpokládat, že existuje určitá, objektivní norma, vyjádřitelná cestou komplexního systému ukazatelů efektivnosti, ke které se přibližujeme nebo naopak se od ní vzdalujeme.

Tržní sektor, v relaci mezi tím, co bylo do systému vloženo a tím, co systém vyprodukoval, má hodnotící přístup značně usnadněn. Při vstupech kvantifikuje vynaložené náklady na jednotlivé výkony, ale i za organizaci jako celek, výstup pak tvoří **hospodářský výsledek (zisk)**, jako absolutní ukazatel efektivity. Relace mezi vstupy a výstupy, vyjádřitelná v poměrových ukazatelích efektivity má přitom vysokou vypovídací schopnost.

Posuneme-li hranici měření efektivity na úroveň součástí RÚ MO, nelze ve vztahu k tomu co bylo doposud řečeno přehlédnout, že měřitelnost vstupů, výstupů, jejich odraz systémem ukazatelů a tedy i očekávané **spolupůsobení odpovědných osob** současný systém ekonomického řízení RÚ MO neumožňuje. Za těchto okolností je bezpředmětné o efektivity **plnění úloh** hovořit. Připomínám však znovu, že hovořím o hranici měření efektivity na taktickém, případně operačním stupni. Výsledky jejich činností však konec konců tvoří mozaiku celkové efektivity ekonomického systému rezortu. Zřejmě se ozvou námitky, že nemám úplnou pravdu a že rezort plní se svými útvary a zařízeními naprosto nezpochybnitelné - užitečné cíle. Plní je však efektivně? Je tato efektivnost kvantifikovatelná? A když ne, tak ji alespoň popíšeme, stanovme na její hodnocení určitá kritéria. Musíme totiž vycházet z faktu, že obtížně měřitelná efektivnost činností rezortu nemůže zakládat domněnku, že je nevyjádřitelná. Pak by tento pojem ztratil smysl.

Je pravdou, že to, co je ekonomicky efektivní, ještě nemusí být efektivní ve smyslu nepe něžního hodnocení, ve smyslu společenské efektivity, dosaženého užítu... Předpoklá dejme však, že útvar plní direktivně stanovené úlohy o jejichž užítu rozhodla centrální úroveň řízení a jeho povinností je tyto úlohy splnit podle určitých kritérií co nejefektivněji. Jsou alternativní postupy, které složitost hodnocení daného výstupu umožňují. Připomeň me si známé postupy např. analýzy efektivity nákladů nebo poměrování stínových a tržních cen výkonů. Tyto postupy lze pochopitelně vhodně kombinovat. Mně osobně se nejvíce zamlouvá tzv. řízení pomocí úkolu, který je determinován vstupy a míry jeho dosažení pomocí rozdílů (odchylek). Důležité je posoudit dosažené výstupy (efekty) dané transformace a jak odpovídají zadaným úkolům a cílům. Hovoříme o efektivity transformace, která tak představuje míru dosažení předem stanovených efektů.

O vzájemném vztahu hospodárnosti a efektivity platí, že představují dvě vzájemně pro pojená hlediska ekonomické racionality v činnosti každého, se vzácnými zdroji hospodářského subjektu. Musíme mít však neustále na paměti, že to jsou vlastnosti, které nelze kvantifikovat v určitém absolutním smyslu. Představují tendence, ke kterým se organizace v její činnosti různým způsobem přibližuje, kolem kterých hodnocené výsledky oscilují a kterým se musí neustále přizpůsobovat v důsledku neustále se měnících podmínek v jeho vnitřní činnosti i v okolí.

PŘEDPOKLAD ŘEŠENÍ (hypotéza)

Ze vztahu mezi vynaloženými náklady a vyprodukovaným prospěchem lze odvodit základní kritéria ekonomické racionality. Chovat se ekonomicky racionálně a tím podporovat a usměrňovat hlavní cíle organizace neomylně tvoří **hlavní cíl** systému ekonomického řízení. Je zřejmé, že velitelé nemohou být z těchto řídicích procesů jakýmkoliv způsobem vyloučeni.

V souladu s tím co bylo řečeno na počátku se budu dále zabývat nutnými předpoklady pro prosazování hospodárnosti a efektivity **funkcionáři součástí**.

Můžeme vyjádřit hypotézu, že očekávání pozitivního, osobního vkladu řídicích pracovníků útvarů, ve smyslu jejich cílevědomé činnosti směřující k hospodárnému a efektivnímu využívání zdrojů je reálné za předpokladu, budou-li moci řídit pomocí vhodných nástrojů ekonomického řízení.

OBJASNĚNÍ:

Připomeňme si některé oficiální materiály z nedávné minulosti, které objasňují zásady procesu transformace ekonomického chování v oblasti zajišťování obrany státu.

K zabezpečení prioritního cíle, tj. vybudování moderní a vycvičené armády, efektivně využívající zdroje na modernizační projekty a na kvalitní výcvik, Ministerstvo obrany navrhlo a vláda České republiky přijala pro období let 1993-1996 koncepci systémových změn v oblasti řízení zdrojů, v oblasti rozpočtování, plánování a pořízování majetku, v oblasti realizace rozpočtu a způsobů financování, v oblasti účetnictví a evidence majetku a v oblasti tzv. dalšího budování armády.

Dosažený stav umožnil počátkem roku 1997 ministru obrany předložit k projednání vládě České republiky „Záměr koncepce výstavby Armády České republiky do roku 2000 s výhledem do roku 2005“. Jednou z dominantních zásad je trvalé hledání nejefektivnějších způsobů zajištění obranyschopnosti České republiky.

I když jednotlivým oblastem systémových změn byly přiřazeny konkrétní, cílové úlohy, byly prosazovány relativně samostatně, s rozdílným úspěchem, v různém časovém horizontu a rozdílnými řídicími subjekty. Výsledky transformace se měly projevit v racionálním ekonomickém chování všech subjektů řízení, v prospěšných změnách organizace ekonomického systému a systému ekonomického řízení a rozšířením možností využívání nových nástrojů řízení ekonomiky AČR. Nestalo se tak. A není to z hlediska teorie managementu nic překvapivého. Co bylo zanedbáno?

Výsledky studie provedené firmou KPMG Management Consulting mezi vedoucími pracovníky 250 britských podniků odhalily, že pouze 31 % z nich považovalo své programy změn za účinné. Rozpoznání nutnosti změn je totiž relativně snadné. To, co představuje skutečný problém, je úspěšné provedení změn, říká zpráva KPMG.

Jiné zdroje uvádějí, že čím hrozivější je problém v představách těch, kdo jsou odpovědní za jeho řešení, tím hlouběji bude ukryt pod vrstvami kamufláže. Léčebnou metodou je proces podnikového učení, který by měl začít na nejvyšších místech a postupovat směrem dolů. Proč dolů? Protože praxe ukazuje, že cíle vypracované a stanovené vedením organizace, se kterými se realizátoři neztotožní, zůstávají pouhou teorií.

Položme si otázku, do jaké míry se v procesech ekonomické transformace rezortu počítalo s aktivní účastí velitelů a odborných funkcionářů součástí? Přílišná centralizace jim odejmula obrovskou invenci a kreativitu, která tím byla promrhána. **Manažerská práce vykazuje značnou podobnost - ať už ji dělá prezident firmy, administrativní pracovník ve zdravotnictví nebo předák v dílně.** Musí mít však adekvátní podmínky a prostor pro její vykonávání, musí mít vyváženě delegovanou odpovědnost a pravomoc. Je příliš riskantní přesunout díl pravomocí směrem dolů? Naopak, je to hlavní předpoklad úspěšné realizace ekonomické transformace.

Obecně platí, že významným prvkem charakteristik hospodárnosti a efektivnosti jednotlivých článků ekonomiky je chápání jejich sounáležitosti s celky vyšších řádů, jejichž jsou součástí. Toto obecné pojetí efektivnosti je nutno pro potřeby řídicí praxe konkretizovat. Jde o takový stupeň

konkretizace, který je operabilní, tj. může být východiskem pro konkrétní řídicí zásahy, resp. je schopen měřit jeho důsledky.

Tento proces postupné konkretizace může mít pochopitelně různou úroveň, od legislativních opatření, vyhlášek, směrnic, opatření interního charakteru až **po konkrétní souhrny cílů a úkolů pro daný článek ekonomického řízení. Je odrážen i soustavou ukazatelů, se kterými se v daných podmínkách a souvislostech pracuje.**

V každé hospodářské organizaci probíhá obrovský počet různých, bohatě diferencovaných procesů (v ČR bojový výcvik, logistická podpora vojsk, finanční zabezpečení, řídicí procesy...). Každý z těchto procesů může být postižen ne jedním, ale často celou skupinou ukazatelů ve smyslu nikoliv bezprostředního, ale zprostředkovaného odrazu skutečnosti, kterým vyjadřujeme hloubku poznání daných jevů. Pro ekonomické řízení a analytickou činnost je nutno tento prakticky nezvládnutelný počet ukazatelů redukovat. Tato **redukce**, která má většinou formu abstrakce a agregace, **vychází z toho, že v každé ekonomice existuje omezený počet souvislostí, jejichž poznání a ovládnutí má rozhodující význam pro zvyšování úrovně racionálního chování.** Tím se dochází k omezenému počtu procesů a ukazatelů, které je odrážejí. I na první pohled tak odlišné činnosti, jako je například logistická podpora vojsk, bojový výcvik, výuka na vysoké vojenské škole, činnost správních orgánů ministerstva apod. lze popsat omezeným počtem ukazatelů, protože i tyto různorodé činnosti mají některé **podobné ekonomické souvislosti, ale i shodné prvky.**

Obdobné zdroje uvádějí, že ekonomické řízení znamená takové **usměrňování** dění, které je zaměřeno na podporu a dosažení hlavních cílů organizace. Zajišťování obrany státu není tedy hlavním cílem ekonomického řízení (jako subsystému řízení rezortu), ale spočívá v zabezpečování těchto činností s co nejhospodárnějším a nejefektivnějším vynakládáním zdrojů. Týká se ovšem všech stupňů subordinace, při realizaci všech řídicích funkcí, ve všech fázích rozpočtového procesu.

Filozofii **ekonomického řízení** charakterizujeme těmito základními znaky:

- ☐ je orientováno na cíle,
- ☐ je zaměřeno na slabá místa,
- ☐ je zaměřeno na aktivity,
- ☐ rozvíjí nepřetržitě analytické procesy v důsledku permanentního porovnávání plánu se skutečností,
- ☐ je zaměřeno na budoucnost, o minulost se zajímá jen do té míry, do jaké může minulý vývoj ovlivnit vývoj budoucí,
- ☐ řízení nežije ze správného plánování, ale z nesprávného ... jsou to odchylky, které nutí řídicího pracovníka hledat a provádět protiopatření ... v popředí již nestojí to, co bylo uděláno špatně a viník, ale analytický proces, který je možný díky odchylkám.

Pojmy strategické, operativní a taktické ekonomické řízení jsou svými znaky a použitím nástrojů ekonomického řízení odlišné kategorie.

Strategické řízení (ve vztahu k taktickému) již nepracuje s přesnými náklady (jsou to relativní hodnoty), středem zájmu se stává užitek, časový horizont je otevřený, zasahuje do delšího časového horizontu. Charakter nástrojů je taktéž odlišný.

Taktické ekonomické řízení je bezprostřední řízení a koordinace v relativně uzavřeném systému. Řídicí nástroje jsou vytvářeny jednoduše a pružně a poskytují základní údaje pro operativní řízení.

Samotné operativní řízení (v časovém horizontu 1-3 let) používá v zásadě tyto základní ekonomické nástroje:

- ☐ rozpočet výkonů
- ☐ finanční plán
- ☐ plánovaná bilance
- ☐ kalkulace plánovaných výkonů
- ☐ porovnání požadovaného a skutečného stavu
- ☐ analýza, vysvětlení, upřesnění, návrhy
- ☐ hodnocení problémů samotného ekonomického řízení

Obsah každého z těchto nástrojů je značně široký a vyžadoval by podrobný výklad. Nástroje jsou uváděny v širším slova smyslu a zajisté se najde široká škála pohledů na jejich členění. Zahrnují totiž další skupiny nástrojů, metod a technik. Např. pro porovnávání požadovaného a skutečného stavu je používáno dalších nejméně deset nástrojů. Obvykle bývají rozpracovány v učebnicích a odborné literatuře, specializující se na tržní sektor. Možno však diskutovat o paralelním uplatnění těchto nástrojů i v podmínkách rezortu MO, na úrovni taktického a operativního řízení nákladového střediska. Předpokládám totiž, že již v této fázi je zřejmá nenaplněnost představy o existenci, resp. využívání uvedených nástrojů veliteli nebo funkcionáři nákladových středisek. Cožpak v současnosti může velitel provést např. porovnání požadovaného a skutečného stavu plnění úloh z hlediska kritérií ekonomické racionality a adekvátně, ještě v průběhu plnění úlohy přijímat nápravná opatření? Určitě ne. Ale vždyť právě tohle chceme.

Přitom je všeobecně známo, že informace o nákladech z účetnictví mohou být podkladem a východiskem hodnocení a rozboru i zdánlivě odlišných subjektů, procesů, výkonů a že vhodnou metodikou a postupy můžeme nákladům dávat různý smysl k naplňování široké škály řídicích funkcí. Účetnictví tedy plní svou funkci jedině tehdy, je-li skutečným nástrojem ekonomického řízení. Význam účetnictví pro interní uživatele, kteří mohou do procesů operativně zasahovat možno demonstrovat na hlavních úkolech, které plní manažerské účetnictví:

- ☐ poskytuje informace o struktuře nákladů z hlediska druhového, ale i účelového členění, lze jím rozlišit náklady z hlediska struktury variabilních a fixních nákladů,
- ☐ poskytuje informace o výkonech ve vztahu ke kalkulacím, dává podklady pro běžnou kontrolu nákladů, poskytuje vazbu na finanční účetnictví,
- ☐ poskytuje informace o útvarech ve smyslu relativně samostatných středisek plnění konkrétní úkoly, o režijních střediscích, o odpovědnostním řízení,
- ☐ plní nezastupitelnou úlohu při vnitroorganizačním řízení, kalkulacích, rozpočtování,
- ☐ poskytuje informace nutné pro řešení rozhodovacích úloh...

Vývojové tendence přetváření nákladového účetnictví v manažerské praxi směřují k zdokonalování řídicích procesů. Užítí tohoto, bez nadsázky základního nástroje již v současnosti není výsadou podnikové sféry, ale implementuje se v různých modifikacích i ve vyspělých armádách NATO.

Názory na tento problém se pochopitelně mohou různit, nicméně pokládám proces zavádění manažerského účetnictví do rezortu MO za neodvratný. Jak vyplývá z úkolů manažerského

účetnictví, stává se nástrojem ekonomického řízení, volantem vozidla, kterým se dá sice řídit, ale k bezpečné jízdě nestačí. Zůstává definovat ve vztahu k rezortu obsah jednotlivých úloh, obsah dílčích pojmů, přiřadit jim dílčí nástroje a metody řízení ..., to je motor (teorie ekonomiky AČR), který s ostatními agregáty (strukturou ekonomického systému) a řídičským průkazem (proškolený personál) může zajistit plynulý rozjezd.

ZÁVĚR

Složitost ekonomických problémů v rezortu MO jsem naznačil již v úvodní části příspěvku. Zároveň jsem upozornil na skutečnost, že jsou řešitelné. Nemohou být však řešeny ukvapeně, nesystémově. V závěru shrnu alespoň ty nejzákladnější okruhy problémů, které jsem již uvedl ve spolupráci s FS MO na tvorbě návrhu Strategické revize obrany ČR za oblast finanční zdroje. Je potěšitelné, že se začínají projevovat snahy revidovat ekonomický systém rezortu, ochota respektovat širší spektrum názorů, vidět nedostatky a snaha je řešit. A že je co napravit, mohu doložit tím, že:

- ☐ ještě jsme nezačali plánovat náklady a již je chceme hodnotit a analyzovat jejich objem,
- ☐ ještě nehodnotíme výši nákladů a již chceme hodnotit hospodárnost,
- ☐ ještě jsme nezačali být hospodární a již chceme být efektivní,
- ☐ chceme být hospodární a efektivní, ale nedovedeme určit příčinu a místo vzniku nákladů,
- ☐ chceme hodnotit hospodárnost a efektivnost, ale nemáme k dispozici jediný ukazatel, který by ji vyjadřoval,
- ☐ chceme být efektivní, ale nehovoříme pro kterou společenskou úroveň či řídicí stupeň,
- ☐ ještě nemáme zavedeno manažerské účetnictví a již chceme provádět controlling,
- ☐ chceme mít pracovníky ekonomicky vzdělané, ale vzdělání na vojenských vysokých školách neprohlubujeme,
- ☐ ještě jsme nezačali školit personál, a již chceme, aby se racionálně choval,
- ☐ chceme, aby se racionálně ekonomicky choval, ale neumíme jej vhodně motivovat,
- ☐ ještě nemáme relevantní účetní informace o stavu a pohybu majetku a již chceme dokládat, s jakým objemem majetku hospodaříme,
- ☐ ještě jsme nezačali rozlišovat variabilní a fixní (přímé, nepřímé) náklady a již chceme vědět, jaké jsou skutečné náklady konkrétních činností,
- ☐ chceme hodnotit ekonomický systém, ale nedovedeme jej ani přesně definovat,
- ☐ chceme ekonomicky řídit, ale nemáme funkční nástroje ekonomického řízení,
- ☐ chceme, aby velitelé byli odpovědní za ekonomické řízení, ale nemají delegovanou dostatečnou rozhodovací pravomoc,
- ☐ chceme prosazovat exaktnost řízení ekonomických procesů, ale nemáme doposud ujasněnou a rozpracovanou společensko vědní disciplínu - ekonomika AČR apod.

Jaderné zbraně NATO – spolehlivost a bezpečnost

V průběhu zhruba deseti let po ukončení studené války se v důsledku zrušení Varšavské smlouvy a rozpadu SSSR výrazně změnila povaha konfliktů ohrožujících bezpečnost, jimž čelí členské státy NATO a ostatní země v euroatlantickém regionu. Aliance na tento proces reagovala transformací svého pojetí ochrany míru a radikálně snížila vlastní jaderné zásoby. Země Organizace Severoatlantické smlouvy souhlasily s tím, že si z politických důvodů prostředky k nukleárnímu odstrašení uchovávají. Své principy a svou strategii bude NATO stále přizpůsobovat měnícímu se celosvětovému a evropsko-atlantickému bezpečnostnímu prostředí tak, aby dokázalo čelit novým výzvám.

Nezávislé jaderné síly Velké Británie a Francie, jež mají svou vlastní odstrašující úlohu, přispívají k všeobecnému odstrašení a k bezpečnosti spojenců. V kontextu tohoto článku nejsou diskutovány. Výrazně redukované zásoby jaderných zbraní Organizace Severoatlantické smlouvy nejsou určeny proti žádné zemi a jejich spolehlivé a bezpečné skladování je prvořadou prioritou.

Poté, co NATO od konce studené války v roce 1991 snížilo množství svých jaderných zbraní o více než 85 %, jsou jedinými nukleárními zbraněmi v Evropě pouze letecké bomby americké výroby na pozemních základnách. Zajištění, aby tyto zbraně byly uloženy v bezpečí a aby byly bezpečné a spolehlivé, je na prvním místě důležitosti při prosazování důvěryhodného jaderného odstrašení.

Jsme pevně odhodláni i nadále udržovat spolehlivost a bezpečnost jaderných zbraní. Nikdy nedošlo k náhodnému výbuchu jaderné zbraně patřící do výzbroje NATO a nikdy se žádná zbraň nedostala do nepovolených rukou. Aby to tak zůstalo i nadále, všechny tři jaderné státy Aliance - USA, V. Británie a Francie - stejně jako ostatní zainteresované spojenecké země přijímají potřebné kroky k zajištění bezpečnosti a spolehlivosti jaderných sil NATO; pravidelně provádějí hodnocení a na jeho základě zdokonalují metodiku, procedury, stejně jako kvalitu zbraňových a skladovacích systémů tak, aby zajistily jejich bezpečnost i soulad s úrovní současných požadavků.

Spolehlivost, bezpečnost a řízení jaderných sil NATO

Spojené státy, jakožto vlastníci a jediný správce těchto zbraní, prosazují ve spolupráci se svými spojenci v NATO přísné normy týkající se spolehlivosti, bezpečnosti a řízení amerických zbraní rozmístěných v Evropě. Dvoustranné programy spolupráce (POC - Programmes of Cooperation) vytvořené mezi USA a některými spojenci NATO, stanoví povinnosti a odpovědnosti stran podílejících se na rozmístění US-jaderných zbraní. I když každá dohoda POC je výjimečná, vždy jasně stanoví, že si USA ponechávají správu a kontrolu všech zbraní. Ačkoliv jsou tyto zbraně skladovány na území hostitelské země, zůstávají ve vlastnictví Spojených států. NATO je odhodláno spravovat svůj jaderný arzenál na základě nejvyšší možné opatrnosti

a přísných bezpečnostních norem a bude nadále přehodnocovat, zdokonalovat a zprůhledňovat procedury a výcvik personálu, aby udrželo a zlepšilo jejich dodržování.

Spolehlivost

Vedle dodržování normalizovaných postupů pro skladování zbraní a zacházení s nimi zajišťujících, aby nedošlo k náhodnému výbuchu nějaké zbraně nebo k rozptýlení radioaktivního materiálu, je při vyvíjení zbraní nejdůležitějším rysem jejich spolehlivost. Konstrukce zbraně se vyznačuje mnohonásobnými pojistkami, takže předčasný jaderný výbuch je ve skutečnosti nemožný a zlepšení technického vybavení hardware všech amerických jaderných zbraní rozmístěných v Evropě představuje další jistící bezpečnostní prvky.

Zvýšené zabezpečení proti možnosti jaderného výbuchu (*ENDS - Enhanced Nuclear Detonation Safety*) představuje souhrn konstrukčních prvků zabráňujících nežádoucímu výbuchu zbraně. Uvedené prvky zahrnují izolaci dané zbraně, neslučitelnost signálů, nečinnost zbraně v případě selhání signálů a nezávislost bezpečnostních podsystémů. *ENDS* je základem spolehlivosti zbraně z konstrukčního hlediska.

Od jaderných zbraní se vyžaduje, aby vyhověly tzv. *one-point safety standard*, tzn. pokud bojová hlavice utrpí vysoký explozivní náraz do jednoho bodu svého vnějšího povrchu, výsledná jaderná energie bude menší než ekvivalent čtyř liber (tj. méně než dva kilogramy) TNT. Vysoce explozivní materiál používaný v dnešních zbraních, kterému se říká „necitlivá vysoce výbušná látka“ (*IHE - Insensitive High Explosive*), má ve srovnání s dřívějšími projekty významně vyšší odolnost vůči úderu respektive zásahu. *IHE* je mnohem méně náchylný k detonaci za abnormálních podmínek, např. při pádu letadla nebo při zásahu projektilem o vysoké rychlosti.

Bezpečnost

Bezpečnostní systémy a procedury zajišťují striktní kontrolu přístupu tak, aby se k jaderným zbraním dostaly pouze povolané osoby. Kontrola přístupu k jaderným zbraním se skládá ze tří prvků: procedurální bezpečnost, personální bezpečnost a fyzická bezpečnost. Nejdůležitějším prvkem procedurální bezpečnosti je tzv. *two-person policy*, což znamená, že kdykoli dojde k přístupu k jaderným zbraním (manipulaci s jadernými zbraněmi), musí být přítomni nejméně dva kvalifikovaní odborníci s nejvyšším stupněm bezpečnostní prověrky. Každá taková osoba musí být schopna odhalit nesprávný nebo neoprávněný technický zásah (postup), a musí být obeznámena s příslušnými pojistnými a bezpečnostními požadavky.

Součástí osobní bezpečnosti je i skutečnost, že přístup je povolen pouze osobám, které dlouhodobě splňují nejvyšší standardy spolehlivosti. Programy osobní spolehlivosti (*PRP - Personnel Reliability Programmes*) ve všech zaangażovaných zemích NATO jsou projektovány tak, aby u personálu přiděleného k plnění povinností souvisejících s jadernými zbraněmi zajistily nejvyšší možné standardy individuální spolehlivosti. Uvedené programy kladou důraz na integritu osobnosti, její důvěryhodnost, jednání a chování. Jakmile vybraný jedinec začíná plnit povinnosti v rámci *PRP*, je tato osoba nepřetržitě hodnocena, aby bylo možné zaručit zachování standardů spolehlivosti.

Také přístup do prostoru skladů jaderné munice je přísně kontrolován, aby byla zaručena fyzická bezpečnost. Každý skladovací prostor pro jadernou munici disponuje velmi dobře

vyvíčenými zásahovými jednotkami, schopnými reagovat na jakýkoli incident v řádu několika minut po jeho odhalení. K posílení tohoto zásahového týmu je vždy k dispozici posila z řad dalšího bezpečnostního personálu. Zásahové síly se skládají z velmi dobře vyzbrojeného bezpečnostního personálu, jenž byl intenzivně cvičen v taktice nezbytné pro likvidaci ohrožení a prevenci neoprávněného přístupu k jaderným zbraním. Hostitelská země a představitelé Spojených států pravidelně provádějí společná bezpečnostní cvičení, při nichž hodnotí a učí se z výsledků provedených cvičení, čímž udržují vysokou spolehlivost bezpečnostních postupů souvisejících s jadernými zbraněmi.

Logistická přeprava jaderných zbraní je navíc omezována na minimum, provádí se certifikovaným způsobem přepravy a po přepravních trasách, umožňujících harmonizovat spolehlivost a bezpečnost s vojenskými požadavky. Politika Aliance, kdy specifické umístění jaderných zbraní není ani potvrzováno, ani vyvráceno, dále zvyšuje bezpečnost těchto zbraní proti případnému útoku nebo odcizení.

Fyzickou bezpečnost jaderných zbraní v Evropě zvyšuje v neposlední řadě také systém spolehlivosti a bezpečnosti zbraní (*WS3 - Weapon Survivability and Security System*). WS3 tvoří podzemní klenutá sklepení a pokrokové technologie pro uskladňování zbraní. Zmíněná sklepení oddálí neoprávněný přístup k jaderným zbraním a bezpečnostní síly tak získají čas k reakci na eventuální vniknutí. Veškeré jaderné zbraně NATO na pevnině jsou uskladněny v podzemních zařízeních WS3.

Rízení

Rízení nukleárních zbraní se skládá ze dvou oddělených složek: ovládání a vlastní velení a řízení.

V konstrukci jaderných zbraní jsou zakomponovány ovládací prvky, které brání neoprávněnému použití, ale umožní použití kompetentní. Například **pojistné systémy jaderné munice** (*PALs - permissive action links*) je zařízení nainstalované v jaderných zbraních za účelem zamezení odjištění a/nebo odpálení před zadáním předepsaného kódu. Dalším ovládacím prvkem je **systém pro vyřazení z provozu** (*CDS - command disable system*), který obsluze dovoluje bezpečně vyřadit z provozu rozhodující zbraňové součástky. Pokud by například bylo zjištěno, že bezprostředně hrozí ztráta kontroly nad zbraní (ze strany oprávněných osob), může vojenská obsluha aktivovat systém CDS, tím zbraň učinit nepoužitelnou.

Velení a řízení souvisí s organizačními a komunikačními postupy a schopnostmi, které opravňují řídicího pracovníka použít zbraň. Prezident Spojených států, jakožto vrchní velitel ozbrojených sil, je v konzultaci se členy NATO jedinou osobou, která může povolit použití amerických jaderných zbraní vyčleněných pro NATO. **Pohotovostní příkaz k akci** (*EAM - Emergency Action Message*) je médium, jehož prostřednictvím jsou povolovány akce s použitím jaderných zbraní. Uvedené zakódované zprávy povolující použití (jaderných zbraní) jsou předávány prostřednictvím komunikačních kanálů USA i NATO. Zprávy mají různé formáty závislé na účelu poslání a mohou vyžadovat ověření přes zapečetěné kódy.

Dohled prováděný na vysoké úrovni (*High-level Oversight*)

Alianční strategická koncepce, schválená představiteli států a vlád v roce 1999 stanovuje bezpečnostní cíle a strategie NATO. Od spojenců angažovaných v kolektivním obranném

plánování vyžaduje širší zapojení do jaderných úkolů, umístění jaderných sil v období míru na jejich území a opatření v oblasti velení, řízení a konzultací. Spojené státy určily státní organizace na vysoké úrovni, které dohlíží na spolehlivost a bezpečnost amerických jaderných zásob.

Dva vrcholné orgány NATO v Bruselu dohlíží na jaderné aktivity Aliance a pomáhají při formulaci a implementaci jaderné politiky NATO a souvisejících bezpečnostních standardů. **Skupina pro jaderné plánování (NPG - Nuclear Planning Group)** je hlavním rozhodovacím orgánem NATO pro záležitosti týkající se alianční nukleární politiky. Představuje fórum, jehož se ministři obrany zemí Aliance (jaderných i nejaderných) účastní při rozvíjení alianční jaderné politiky. **Skupina na vysoké úrovni**, /tj. na úrovni ministrů/ (**HLG - High Level Group**) je vrcholným poradním orgánem NPG.

HLG byla vytvořena v říjnu roku 1977, kdy ministerské zasedání NPG odsouhlasilo ustavení skupiny na vrcholné úrovni, jejímž úkolem by bylo rozšířit účast Aliance na jaderných odstrašovacích postupech a zaměřit se na zdokonalení programů jaderných zbraní na válčičsti. HLG je komplexní formací NATO na vrcholné úrovni pro dohled na veškeré jaderné záležitosti. Místopředseda HLG je přímo zodpovědný za spolehlivost, bezpečnost a odolnost aliančních jaderných zbraní na pevnině a na každém zasedání HLG o tom podává zprávu; pravidelně navštěvuje země a letecké základny, které jsou přímo zapojeny do jaderné pohotovosti a o svých zjištěních informuje HLG.

A dále je tu **Skupina pro bezpečnostní management společného válčičště (JTSMG - Joint Theatre Surety Management Group)**, která se zaměřuje na řešení jakýchkoli technických problémů souvisejících se zajištěním, spolehlivostí, bezpečností a odolností jaderných zbraní v rámci Spojeneckého velení v Evropě (**ACE - Allied Command Europe**). Tato skupina složená z technických expertů vojenských velitelství NATO a zemí přímo zainteresovaných v jaderných otázkách provádí šetření ohledně zajištění jaderné bezpečnosti a tam, kde je to vhodné, vylepšuje procedury a zařízení, aby zajistila udržení té nejvyšší úrovně spolehlivosti a bezpečnosti jaderných zbraní.

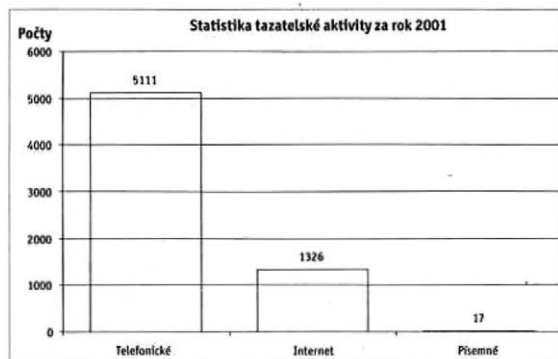
Závěr

Protože ve světovém a evropsko-atlantickém bezpečnostním prostředí dochází ke změnám, bude NATO své zásady a svou strategii nadále přizpůsobovat tak, aby dokázalo čelit novým výzvám. Jaderné zbraně jsou modernizovány a jsou udržovány na nejnižší postačující úrovni. Jaderné odstrašování v současné době představuje důležitou složku obrany Aliance a je pravděpodobné, že tomu tak zůstane i v dohledné budoucnosti. Z tohoto důvodu je NATO odhodláno svůj jaderný arzenál obhospodařovat v souladu s nejvyššími možnými standardy spolehlivosti a bezpečnosti a pokračovat v hodnocení a vylepšování procedur a výcviku personálu tak, aby svá bezpečnostní opatření udrželo a dále zlepšilo.

Článek pod názvem „NATO's Nuclear Weapons Safe and Secure“ připravil Robert B. Irvine Jr. - předseda Skupiny pro jaderné plánování NATO (NPG - Nuclear Planning Group). Pro časopis Vojenské rozhledy přeložili Ing. František Valach, CSc., a PhDr. Jana Tučková. HLG schválila článek k publikování na zasedání 3. 12. 2001.

Zkušenosti z práce na Otevřené lince armády a její další perspektivy

Považujeme za zcela opodstatněné, když stát zavazuje své občany k podílu na zajištění obrany země. Z tohoto hlediska ji chápeme nejenom jako povinnost - dokonce nejčestnější - ale i právo. Je zde ještě jeden aspekt, neméně významný - armáda, jako mocenská složka státu, musí vedle svých specifických úloh plnit i úlohu výchovnou, a to v celé šíři přípravy mladých mužů pro život ve společnosti. Z hlediska celého výchovného systému je armáda posledním článkem a současně poslední možností jak část mužské populace ovlivnit a přivést ji k takovým hodnotám a chování, které jsou společensky uznávané. Nástup vojenské základní služby staví každého vojáka do nezáviděníhodné role nováčka. Přes řadu pozitivních změn, kterými naše armáda od listopadu 1989 prošla, mnoha mladým mužům, kteří v ní plnili a plní svoji nejčestnější občanskou povinnost, přináší realizace této role nejen četné problémy a komplikace, nýbrž i výslovně negativní prožitky a zkušenosti. V řešení prvotních problémů spojených s adaptací na vojenské podmínky se snaží napomoci také Otevřená linka armády.

Forma telefonické komunikace jak s civilní, tak vojenskou veřejností představuje výrazný indikátor zájmu veřejnosti o vojenskou problematiku a názorovou hladinu veřejnosti ve vztahu k armádě. Hlavním úkolem Otevřené linky armády je poskytovat informační služby vztahující se k životu a k činnosti armády, průběhu vojenské činné služby a k problematice právních aspektů vyplývajících z plnění branné povinnosti.

Zabývá se interpersonálními vztahy a řeší složité psychické problémy těch vojáků, kteří se na ni obrátí (viz graf).

A. Nezbytnost vytvoření Otevřené linky armády

Linka armády vznikla v roce 1990. Její vznik si vynutila nezbytnost okamžitě reagovat na požadavky plynoucí z praktických potřeb vojáků v činné službě. Praxe potvrdila správnost rozhodnutí vytvořit tento nanejvýš potřebný orgán, na jehož provoz byly vynaloženy minimální finanční prostředky. Personální obsazení - 2 až 3 profesionálně, všestranně připravení pracovníci především se znalostí problematiky AČR, právního a psychologického zaměření,

včetně schopností komunikace a základního vzdělání pracovníka linky důvěry se stalo určujícím kritériem.

Linka armády působí jako

- ❑ PORADNÍ CENTRUM PRVOTNÍ POMOCI při řešení osobních krizových situací, zejména pro vojáky v základní (náhradní) vojenské službě. Jde o negativní jevy spojené se šikanováním, požíváním drog a alkoholu, se sexuálním obtěžováním, homosexualitou a celou škálou deformovaných interpersonálních vztahů na pracovišti, včetně fyzického napadení apod.
- ❑ INFORMAČNÍ SERVIS v otázkách vztahujících se k průběhu vojenské činné služby a pracovního poměru občanských zaměstnanců v rezortu obrany.
- ❑ MÍSTO PRO PŘIJÍMÁNÍ OZNÁMENÍ o závažném porušování vojenských řádů a předpisů a právních norem v okruhu působnosti MO a Generálního štábu AČR. Případy, které nespadají do působnosti MO a GŠ AČR, jsou předávány příslušným orgánům (Vojenská kancelář prezidenta republiky, Civilní ochrana apod.) Pokud se jedná o podezření ze spáchání trestného činu, jsou postupovány orgánům činným v trestním řízení.

Otevřená linka armády v roce 2001

Otevřená linka armády (dále jen OLA) byla zřízena rozkazem ministra obrany č. 41 z 12. 11. 1998 v rámci oddělení kontroly lidských práv odboru kontroly právních činností Inspekce ministra obrany a dne 1. 12. 1998 zahájila provoz. Od 1. 7. 2000 do 31. 12. 2001 působila jako součást Inspektorátu speciálních služeb IMO. (Od 13. 12. 2001 byla přesunuta na nové pracoviště GŠ AČR, kde zahájila zkušební provoz v rámci tzv. Zpětnovazebního informačního systému GŠ AČR, jehož součástí se stala dnem 1. 1. 2002.)

Statistika dotazů na OLA za rok 2001

Kategorie	Počet dotazů
Šikanování - oznamovatel VZS	9
Šikanování - oznamovatel příbuzný či blízký VZS	12
Šikanování - oznamovatel jiný, neanonymní	4
Šikanování - oznamovatel anonymní	4
Průběh vojenské základní (náhradní) služby	181
Průběh služby VZP	896
Pracovní poměr	123
Interpersonální vztahy - oznamovatel VZP	33
Interpersonální vztahy - oznamovatel občanský zaměstnanec	13
Interpersonální vztahy - oznamovatel jiný, neanonymní	18
Interpersonální vztahy - oznamovatel anonymní	9
Drogy	7
Civilní služba	172
Ostatní	3 973
Celkem	6 454

B. Některé negativní jevy v armádě znepokojující naši veřejnost

V první řadě jde o tzv. **šikanu** jako příklad porušování chráněných práv a zájmů vojáků. Nepochybně platí obecně za negativní, doslova patologický jev. Specifičnost šikany v naší armádě proti jiným armádám spočívá ve dvou stěžejních rysech:

- není spojena s výcvikem, nýbrž s dobou osobního volna,
- neděje se cestou velitelů k mužstvu, nýbrž mezi mužstvem samotným.

Znamená to, že její založení se neodvíjí od vztahů nadřízenosti a podřízenosti, nýbrž vychází z ideologie staromazáctví, která v podobě nepsaného kodexu zapustila hlubší kořeny, než si připouštíme, a „propracováním“ až do rituálových detailů se v armádě stihla rozšířit celoplošně. Jako taková je „mazácká vojna“ protikladem vojny „lampasácké“ nebo také „gumácké“, což jsou výrazy pro pevný vojenský režim. Ignorance tohoto vojenského řádu více než jeho deformační důsledky signalizuje narušené sociální vztahy v jednotkách. Měla by upozornit na potřebu revize přežitých norem a souběžně i na přehodnocení a nápravu s nimi spojeného stylu vedení a velení profesionálních vojáků.

Do popředí se dostává tzv. **šikana ekonomická**. Dnes je patrně nejrozšířenější a na Otevřené lince armády byla zaznamenána ve všech nahlášených případech (od 1. prosince 1998, tedy od vzniku Otevřené linky armády, do konce března 1999 bylo zaznamenáno celkem 53 případů týkajících se šikanování). Jako ekonomická šikana se označuje například obstarávání pití, cigaret a jídla mazákům, vydírání a vymáhání peněz např. za tzv. „plácnutí“ tj. přijetí podmínek „mazácké vojny“, vstupné na televizi či zpětný výkup „ztracených“ výstrojních součástek, ale i nucení ke krádeži a prodeji vojenského materiálu (pohonných hmot apod.). Částky se pohybují v rozmezí od několika set až po několik tisíc korun.

Šikana fyzická spočívá v tělesném trestání, působení bolesti, týrání a mučení, poškozování zdraví, omezování osobní svobody, přejímání pracovních povinností a plnění úkolů za starší vojáky (úklid rájů, ošetřování zbraní a techniky, výkon služby apod.)

Šikana psychická spočívá v ponižování a zesměšňování, často jen pro zábavu a zahnání nudy, v arogantním jednání starších vojáků, v nesmyslném přikazování a v úmyslném ztěžování různých činností.

Každá forma šikanování vede ve svých důsledcích k neoprávněnému zásahu do zásadních, přirozených práv občana, garantovaných zejména **Listinou základních práv a svobod, která je nedílnou součástí ústavního pořádku ČR**. I když samotná listina připouští, že některá práva a svobody mohou být omezeny, lze tak učinit toliko na základě zákona a v jeho mezích a vždy musí být šetřeno jejich podstaty a smyslu. Omezení nesmí být zneužívána k jiným účelům, než pro které byla stanovena. Neoprávněným zásahem do základních práv a svobod mohou být, podle stupně nebezpečnosti takového jednání, naplněny znaky skutkové podstaty trestného činu nebo přestupku. Jinými slovy – šikanování je ve všech svých projevech a formách jednáním protiprávním.

Zákon č. 40/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů považuje porušování práv a chráněných zájmů vojáků za trestný čin. Konkrétně:
§ 279a

- (1) Kdo vojáka stejné hodnosti nutí k osobním úsluhám nebo ho omezuje na právech nebo svévolně ztěžuje výkon jeho služby, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok.

- (2) Odnětím svobody na šest měsíců až tři léta bude pachatel potrestán,
 - a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 násilím nebo pohrůzkou násilí nebo pohrůzkou jiné těžké újmy,
 - b) spáchá-li takový čin nejméně se dvěma osobami, nebo
 - c) způsobí-li takovým činem ublížení na zdraví,
- (3) Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán,
 - a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 zvlášť surovým způsobem nebo se zbraní,
 - b) způsobí-li takovým činem těžkou újmu na zdraví nebo jiný zvlášť závažný následek, nebo
 - c) spáchá-li takový čin za branné pohotovosti státu nebo za bojové situace.
- (4) Odnětím svobody na osm až patnáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 smrt.

§ 279b

- (1) Kdo podřízeného nebo nižšího nutí k osobním úsluhám nebo ho omezuje na právech nebo svévolně ztěžuje výkon jeho služby, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.
- (2) Odnětím svobody na jeden rok až pět let bude pachatel potrestán,
 - a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 násilím nebo pod pohrůzkou násilí nebo pohrůzkou jiné těžké újmy,
 - b) spáchá-li takový čin nejméně se dvěma osobami, nebo
 - c) způsobí-li takovým činem ublížení na zdraví.
- (3) Odnětím svobody na tři léta až deset let bude pachatel potrestán,
 - a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 zvlášť surovým způsobem nebo se zbraní,
 - b) způsobí-li takovým činem těžkou újmu na zdraví nebo jiný zvlášť závažný následek, nebo
 - c) spáchá-li takový čin za stavu ohrožení státu nebo za bojové situace.
- (4) Odnětím svobody na osm až patnáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 smrt.

Základní řád ozbrojených sil České republiky výslovně ukládá povinnost všem vojákům, aby zjištěná protiprávní jednání ihned nahlásili služebním postupem. Uzná-li to však voják za nezbytné, je oprávněn takové hlášení učinit přímo orgánům vojenské policie nebo přímým nadřízeným. Z uvedeného vyplývají základní zásady a postupy při obraně proti šikanování:

- ☐ oznámit šikanování přímému nadřízenému, případně přímo vyššímu nadřízenému nebo vojenské policii,
- ☐ také orgány Policie ČR, vyšetřovatelé a státní zástupci jsou povinni přijímat a vyřizovat „trestní oznámení“,
- ☐ dostane-li se voják z důvodů šikanování do osobní krizové situace, měl by se ihned obrátit o pomoc na specializované orgány vojenského útvaru - psychologa, právního poradce a velitele, a pokud u útvaru nejsou, i na lékaře,
- ☐ lze využít regionálních linek důvěry včetně mimorezortních,
- ☐ významnou pomoc poskytuje také Otevřená linka armády.

Otevřená linka armády poskytuje jednak prvotní pomoc, jednak se snaží preventivně napomáhat nejen vojákům v základní (náhradní) službě, nýbrž i velitelům. Odvedenec dostává

společně s povolávacím rozkazem k výkonu vojenské služby publikaci „Vojna do kapsy aneb průvodce vojenskou službou“, kde najde odpovědi na většinu otázek, které ho zajímají. Jde o jasné vymezení toho, kdo je jeho nadřízený, kdo mu může vydávat rozkazy, nařízení, jaká jsou jeho práva a povinnosti, co je šikana a jak se může bránit. Zkušenosti z práce na Otevřené lince armády ukazují, že je nutné vojákům tyto informace podrobně dát.

Obrana proti různým formám šikanování

Jednou z hlavních zásad obrany proti šikanování je znalost toho, kdo je vaším velitelem a kdo je oprávněn vám ukládat úkoly – jsou to v souladu se Základním řádem ozbrojených sil ČR (Zákl-1) velitelé družstev a jim nadřízení velitelé.

Další podstatnou věcí je neustupovat snahám jiných vojáků a neplnit jejich neoprávněné požadavky. V této formě odporu je potřebné mít kolem sebe další vojáky, kteří se stejně jako vy nebudou chtít nechat ponižovat a týrat. Není správné se domnívat, že „nyní to nějak vydržím“ a pak to svým „mladým“ oplatím.

Jestliže k šikaně u dané jednotky dochází, potom je nezbytné sdělit okamžitě veliteli jednotky nebo útvaru, psychologovi, právnímu poradci velitele, event. úvarovému lékaři, veškeré skutečnosti o případných sebemenších náznacích šikanování ze strany kohokoli a současně žádat o ochranu svých práv a chráněných zájmů.

Nebudete-li mít důvěru k uvedeným způsobům řešení situace, můžete se obrátit na vojenskou policii v posádce, případně na Policii ČR, nebo zavolat na speciální pracoviště - Otevřenou linku armády. Můžete tak učinit vy osobně nebo vaši rodiče či příbuzní.

Kontaktní spojení: 02/20 210255, 02/20 210200, 02/201313

Adresa: Středisko pro komunikaci s veřejností

Otevřená linka armády

Vítězné náměstí 4

160 01 PRAHA 6 - Dejvice

fax: 02/20 210257

e-mail: otevrenalinka@army.cz

Pro zahájení šetření celého případu je potřebné uvést následné údaje:

- ☐ o který útvar se jedná (jeho krycí číslo a místo dislokace),
- ☐ kdo a v jaké formě se o šikanování pokouší, popřípadě co vyžaduje a kdy tak nejčastěji činí,
- ☐ zda jste ochoten vy, případně další vojáci věc oznámit a svědčit proti viníkům.

Bohužel existují případy, kdy šikaně nahrává nízké právní vědomí velitelů na základních úrovních velení a někdy i neochota zjištěné nedostatky řešit. Je to mnohdy i důsledek negativní zkušenosti, kdy je jednotka, u které vyšla šikana najevo, hodnocena jako nejhorší se všemi důsledky a dopady na jejího velitele. Do budoucna je pak takový velitel negativně motivován a řešení šikany se snaží vyhnout a zatajit ji. Vůbec si přitom neuvědomuje, že svou nečinností se sám dopouští kázeňského přestupku, popř. trestného činu. Má-li být tažen proti šikaně úspěšně, je nezbytným předpokladem odvaha, vědomí své vlastní důstojnosti a vůle dotáhnout věc do konce. Bez důkazů nelze nikoho kázeňsky potrestat či postavit před

soud. Nejsou-li šikanováni vojáci ochotni svědčit, chtějí-li zůstat v anonymitě nebo pod tlakem výhrůžek dokonce změnit výpověď, je marná veškerá snaha kompetentních orgánů šikanování řešit. Vystoupení z anonymity samozřejmě neznamená, že v případě reálného ohrožení zdraví nebude vojákovi zajištěna ochrana, případně i utajení osoby jako svědka v trestním řízení.

Výzkumem v rámci armády bylo zjištěno, že mezi vojáky v jednotce se vojáci základní služby cítí spíše dobře (62 %) až velmi dobře (30 %), zejména ti, kteří již mají větší část vojenské služby za sebou. Nejvíce oceňují to, že umějí držet pohromadě, pochvalují si kamarádství a přátelství. Zároveň se jim však nelíbí agresivní chování některých z nich a nerovnoprávné postavení starších a mladších v jednotce. Výskyt šikanování však nepovažují za hlavní problém. Podstatně více jim vadí (75 % vojáků v základní službě) způsob organizace vojenských činností, neustálé změny nařízení, zmatky a zbytečné činnosti, špatné zabezpečení (například strava a materiální zabezpečení vojenské služby) a nedostatky v možnostech využití volného času (nuda a stereotypní život v kasárnách, malé možnosti sportovního a kulturního vyžití, odloučení od rodiny, blízkých).

Jakkoli šikanování nemusí být hlavním důvodem nespokojenosti vojáků se vztahy v jednotce, necelá polovina uvedla, že jim nevadí. Většina vojáků základní služby přijala systém tzv. „mazácké vojny“ za svůj ještě dříve, než byli oficiálně seznámeni se zákony, předpisy a nařízeními od svých velitelů. Nepřijetí „mazácké vojny“ je pro nováčka ve většině případů nemyslitelné. Role „bažanta“ je akceptovatelná po dobu nezbytně nutnou, tj. 3 - 6 měsíců. S vidinou role „mazáka“ se všemi jeho právy a výhodami mladý voják obvykle dobrovolně podstoupí všechny formy ponižování, včetně šikany. „Mazácká vojna“ existuje většinou u těch útvarů a jednotek, kde není plně funkční organizace velení a kde je vytvořen nekontrolovatelný prostor pro její působení. Naopak vhodná reakce velitelů na výskyt šikany a její následné ohlášení vede bohužel často k postihu velitelů ze strany nadřízených, a obrací se tak proti nim samotným. To je ovšem v rozporu se zásadami prevence šikany. U některých jednotek se výskyt šikany nebo jejích náznaků tvrdě postihuje a řeší bez ohledu na odezvu nadřízených. Existují však i jednotky, kde šikanování a s ním spojená „mazácká vojna“ neexistují.

Perspektivy Otevřené linky armády

Celá činnost je podmíněna profesionalizací AČR. Zcela jistě dojde k určité modifikaci cílových skupin a rozložení tazatelské aktivity klientů. Již dnes je zřejmé, že dojde k rozšíření cílových skupin, tzn. půjde o:

☐ vojáky v činné službě	☐ občanské zaměstnance
☐ odvedence	☐ vojenské důchodce a veterány
☐ příbuzné a blízké vojáků	☐ státní správu
☐ vojáky v mírových misích	☐ zahraničí (příslušníci armád NATO
☐ aktivní zálohy	a ostatní občané žijící v zahraničí).

*Zpracoval: vedoucí Otevřené linky armády plk. v zál. Dr. Petr Majer
tel.: 02/201313
fax: 02/20210257
e-mail: majer.petr@centrum.cz
otevrenalinka@army.cz
zls@army.cz*

Major Ing. Čestmír Blažek, Mgr. Jiří Hodný

Stresory ovlivňující psychický stav vojáků československé protichemické jednotky vyslané do oblasti Perského zálivu v letech 1990 - 1991

Válka v Perském zálivu znamenala pro československé vojáky první oficiální válečnou operaci od skončení druhé světové války. Vyslání této malé jednotky mělo svůj počátek v roce 1990, kdy se plukovníkovi Janu Valo podařilo prosadit vytvoření výcvikového střediska mírových sil OSN v Českém Krumlově. Díky této iniciativě se také mohla uskutečnit myšlenka vzniku československé protichemické jednotky (ČSPCHJ). Nasazení jednotky v oblasti Středního východu v témže roce bylo pro velení armády a její příslušníky zcela novou zkušeností. Všichni zúčastnění se proto museli vypořádat s celou řadou obtíží, nedostatků a problémů, které měly negativní vliv na psychický stav příslušníků jednotky. V této stati jsou naznačeny stresogenní situace, které prožívali naši vojáci během přípravy jednotky na našem území, při vlastním nasazení v Perském zálivu a po návratu do vlasti.

Výběr osob a příprava jednotky na území Československa

V tomto období probíhalo formování jednotky a její příprava pro nasazení v Perském zálivu. Psychický stav příslušníků protichemického praporu byl během této fáze ovlivňován jak příznivými, tak ale i negativními faktory. Mezi činitele, jež vedly k pozitivní aktivaci organismu příslušníků jednotky vzhledem k nadcházející misi, je možné zahrnout následující:

Smysluplnost akce. Na základě smlouvy uzavřené mezi ministerstvem obrany ČSFR a Saúdskou Arábií se mělo jednat o úkoly plněné ve prospěch civilního obyvatelstva pouze na jejím území, tzn. mimo oblast přímého válečného konfliktu. Šlo tedy o prospěšnou a pozitivní akci zaměřenou na ochranu bezbranných osob. Saúdská Arábie v té době neměla vybudováno chemické vojsko a pro zabezpečení obyvatelstva neměla k dispozici prostředky ani zkušenosti k ochraně před chemickými a biologickými zbraněmi.

Naděje na mírové řešení konfliktu. V době formování jednotky Organizace spojených národů stanovila ke dni 15. ledna 1991 ultimátum k opuštění okupovaného území iráckými jednotkami. Vznik široké celosvětové protiirácké koalice a probíhající intenzivní jednání na mnoha úrovních naznačovala, že by situace v oblasti konfliktu mohla být vyřešena mírovou cestou.

Vysoká odborná připravenost vojáků. Na převážnou část funkcí byli vybíráni lidé, kteří měli většinou za sebou dlouhodobý výcvik, zkušenosti a byli v dané oblasti odborníky. Příprava tedy byla především zaměřena do materiální oblasti, na působení v odlišném prostředí a klimatických podmínkách a sladění činnosti jednotky.

Zásada dobrovolnosti při výběru do jednotky. Na rozdíl od některých jiných armád protirácké koalice byla účast v naší jednotce založena na principu dobrovolnosti. Přihlásit se mohli samostatně vojáci od útvarů a na vytipované jednotlivce nebyl vyvíjen žádný nátlak. Kromě toho bylo možné kdykoliv po domluvě s velitelem tuto jednotku opustit a to jak v době přípravy, tak i v době nasazení v Perském zálivu, samozřejmě s ohledem na možnost vojenské přepravy do republiky.

Vlastní období přípravy, která probíhala částečně v Liberci (pro chemické specialisty), a poté centrálně ve Slaném u Prahy, znamenalo oprostění od rutinních povinností spojených s výkonem funkcí u útvarů větší volnost a také větší odpovědnost za přípravu ve své odbornosti. Pozvolna docházelo ke zvyšování pocitu důležitosti, osobní odpovědnosti a vytváření příznivé atmosféry v místě soustředění. K tomu přispělo i vystoupení velitele jednotky a především pak osobní návštěva ministra obrany Dobrovského a prezidenta republiky Václava Havla, jehož projev znamenal pro mnohé vojáky příslib profesního vzestupu po ukončení mise, pro některé dokonce příslib určitých konkrétních výhod (např. uznání dvojnásobného zápočtu doby služby v armádě za službu v zahraničí). To nebylo splněno a po návratu se tato skutečnost projevila jako jeden z rozhodujících frustrujících faktorů.

K úspěchu naší jednotky v Zálivu měla přispět i zdravotní a psychologická vyšetření zájemců ve vojenských nemocnicích. Psychologické testy byly zaměřeny na zjišťování psychické odolnosti, úrovně inteligence, motivace, adaptability a případných psychopatologických rysů osobnosti. Zde je však nutné zmínit jednu velmi důležitou okolnost, která podstatně ovlivnila složení jednotky, a to i z psychologického hlediska.

V době počátečního formování jednotky neexistovaly žádné dohody či smlouvy o jejím nasazení. Veškeré plány a představy byly v té době konzultovány a utvářeny na diplomatické úrovni, což způsobovalo nedostatek veřejně dostupných informací. To se odrazilo i na průběhu vstupních pohovorů, které probíhaly přibližně tímto způsobem: *„Bude se jednat o humanitární akci ve prospěch blíže neurčeného státu pravděpodobně v oblasti Středního východu, potřebujeme především chemické specialisty na dobu šesti měsíců až jednoho roku, finanční ohodnocení zatím není známé, termín odjezdu neurčen, rozhodněte se dnes do třinácti hodin.“*

Výše naznačený způsob výběru významně přispěl ke specifickému složení uvedené skupiny lidí. Tuto nabídku v počáteční fázi přijímali především lidé:

- ❑ se silnou motivací získat odborné a vojenské zkušenosti, a tak si v budoucnu zajistit lepší postavení v armádě či získat finanční prostředky, přičemž tento druh motivace může vést až k nepřiměřeně odvážnému jednání a ochotě přijímat značné riziko,
- ❑ s vyšší celkovou mírou osobního sklonu k riskování,
- ❑ s konstitučně vysokou úrovní reaktivity (často osoby se sklonem vyhledávat dobrodružství),
- ❑ s tendencí k represivitě,
- ❑ s nadprůměrnou aktivitou,
- ❑ s nezralou osobností (jednalo se především o některé vojáky základní služby vybrané na funkce průzkumníků, kuchařů, řidičů či zdravotníků).

Souběžně s výše uvedenými skutečnostmi působil jeden z výrazných stresogenních faktorů, který se pak naplno projevilo po návratu domů. Jednalo se o odtržení vojáků od mateřských

útvárů, což vyvolávalo pocit existenční nejistoty a ztrátu profesního zázemí. Navíc výcvik a příprava probíhaly v místě soustředění, takže jen víkendy trávili vojáci s rodinou ve svém bydlišti.

Dalším z negativních vlivů bylo neustálé oddalování doby nasazení a dokonce se několikrát přesouvaly již pevně naplánované termíny přesunu jednotky. Postupně se vytvářely obavy z toho, zda k vyslání jednotky vůbec dojde. Případný návrat k útvarům, odkud mnozí odešli proti vůli svých velitelů, neboť ti za ně nedostali náhradu, spolu s rozšířeným názorem, že jde o dobrodruhy a „zlatokopy“, vytvářel obavy z posměchu a diskriminace. Důsledek faktického i emocionálního oddělení příslušníků jednotky od svých dřívějších spolupracovníků se však plně projevil až po návratu z Perského zálivu.

Několikrát odložený termín odletu opakovaně způsoboval bolestný proces loučení v rodinách vojáků, což špatně snášely především manželky. Vzhledem k tomu, že každé dlouhodobější opuštění harmonicky fungující rodiny znamená pocit ztráty u všech příslušníků rodiny, je nutné se pozastavit nad reakcí způsobenou touto skutečností. Podle E. Kübler-Rossově existuje šest základních stadií reakce na ztrátu: šok, hněv a odmítání, smlouvání, akceptace, emoční bolest a adaptace (Štrobl, 1999). Tento proces museli členové rodiny prožít vícekrát. V tomto období, především ve stadiu emoční bolesti, se dostávají na povrch otázky jindy záměrně potlačované (možnost smrti, problém zabezpečení a uspořádání chodu domácnosti, otázky intimního života).

Mezi členy rodiny docházelo k narušení již proběhlého stadia akceptace, především úvahami, že možná k nasazení, a tím ani k odloučení vůbec nedojde. Toto dlouhodobé střídání a neustálé vracení se k předchozím stadiím po dobu asi šesti týdnů u mnohých nakonec přerostlo v rodinné trauma. Podle výpovědí některých manželek *„by bylo lepší, kdyby v tomto období vojáci již domů raději nejezdili, zejména kvůli dětem, a mohl by probíhat proces smířování se s dočasným odloučením“*.

K pocitu nejistoty přispíval i sílící dojem, že lidé kteří zabezpečovali přípravu jednotky, nejsou pro tuto práci dostatečně kompetentní. Výcvik byl prováděn tradičním způsobem typickým pro naše podmínky. Nebylo ani zařazeno zdokonalování se v cizím jazyce, přičemž někteří příslušníci nebyli schopni se dorozumět žádným západním jazykem. Vojáci nebyli rovněž spokojeni s finančním ohodnocením, které podle jejich názoru neodpovídalo míře nadcházejícího rizika. Reakcí na to byl odchod skupiny chemických odborníků z VVŠ PV ve Vyškově na Moravě.

Nasazení jednotky v místě válečného konfliktu

V průběhu plnění úkolů v Saúdské Arábii se objevila řada situací, na jejichž zvládnutí nebyli příslušníci jednotky připravováni, neměli dostatečné materiální zabezpečení anebo docházelo k zásadním změnám podmínek, podle nichž byli vojáci do oblasti válečného konfliktu vysláni. Zatímco definitivní termín nasazení znamenal jistou úlevu a uklidnění, vlastní období, počínaje odletem, přineslo množství problémů. Ihned v prvních hodinách a dnech byly kladeny značné nároky na adaptaci a odolnost převážné většiny jednotky. Postupně tak byli všichni příslušníci vystavováni dalším stresogenním situacím a událostem, přičemž ty nejdůležitější budou zmíněny v následujícím textu.

1. Nedostatečná jazyková připravenost

Při leteckém přesunu jednotky byli někteří naši vojáci určeni do funkcí velitelů letadel, která přepravovala osoby a materiál do Saúdské Arábie. Tito vojáci byli nuceni s americkými piloty komunikovat s minimálními jazykovými znalostmi.

Neznalost angličtiny se ostatně projevila jako značná bariéra i později. Docházelo k nedorozumění s americkými chemickými specialisty a často k nesprávnému a nejednoznačnému pochopení situace a rozkazů, které vydávalo velení saúdskoarabských brigád, v jejichž podřízenosti byly jednotlivé chemické odřady.

2. Neadekvátní příprava na působení v oblasti Saúdské Arábie

Vzápětí po příjezdu vystoupily na povrch nedostatky v přípravě, respektive diametrální rozdíly mezi sdělovanými skutečnostmi na území našeho státu o budoucí misi a realitou. Vzhledem k tomu, že tato část světa nepatřila v osmdesátých letech mezi zájmové oblasti naší armády, nebyly k dispozici podrobné mapy Kuvajtu, Iráku ani Saúdské Arábie. Československá strana zabezpečila pouze dvě mapy, které měl u sebe velitel a náčelník štábu. Při roztržitém jednotky a plnění samostatných úkolů bylo nutno se pohybovat pouze podle instrukcí nebo „po paměti“.

Příprava na vedra se změnila v obranu proti chladu. Po třech týdnech pobytu se teplota pohybovala kolem bodu mrazu a jednotka nebyla zabezpečena téměř žádnými prostředky k zajištění tepla. V poušti nelze tento banální problém vyřešit nasbíráním dřeva a rozděláním ohně. Kromě písečných bouří, které sužovaly vojáky, navíc v měsících leden a únor vydatně přšelo a poušť byla místy značně rozmoklá. Mnoha vojákům rovněž nastaly zažívací potíže. Zatímco se předpokládal spíše výskyt průjemových onemocnění, většina vojáků trpěla zácpou.

3. Vyslání jednotky před vánočními svátky

Přesun jednotky byl shodou okolností proveden 11. - 14. prosince 1990. Vzpomínky na rodinu a přátele během vánočních svátků a skromné oslavy Silvestra poněkud ztížily počáteční stadium adaptace. U mnoha příslušníků se probudila ještě nezhojená emoční bolest, avšak vzhledem k překotnému vývoji situace v místě konfliktu a blížícímu se termínu vypršení ultimáta Rady bezpečnosti OSN se služební povinnosti a problémy dostaly rychle na první místo.

4. Nasazení do přímého válečného konfliktu v sestavě bojových jednotek Saúdské Arábie

Brzy po přiletu do Saúdské Arábie bylo rozhodnuto rozdělit jednotku na čtyři celky - chemické odřady - a začlenit je do bojové sestavy saúdskoarabských vojsk. Pozdější nasazení do první linie několik kilometrů od hranic s Irákem znamenalo nejen porušení původní smlouvy sepsané s velením naší armády, ale zejména určitý šok pro ty příslušníky jednotky, kteří do Perského zálivu odjízďeli s vědomím, že se bude jednat o výše zmíněnou humanitární pomoc ve prospěch civilního obyvatelstva.

Tato skutečnost byla značnou zátěží i pro ty vojáky, kteří očekávali, že díky intenzivním politickým jednáním o pokojném vyřešení situace v oblasti krize snad ani k ozbrojenému střetu vůbec nedojde. Návrh velení armády a následné rozhodnutí politické reprezentace

státu o nasazení jednotek spolu s vojsky mezinárodní koalice i mimo území Saúdské Arábie pak už jen logicky vystupňovalo napětí mezi příslušníky jednotky a velením armády.

Jednotlivé skupiny a osádky musely plnit některé důležité a odpovědné úkoly, na které však nebyly po stránce materiální vybaveny. V období leteckých úderů a pozemní operace byli naši příslušníci nasazení v první linii u iráckých hranic. Několikatýdenní noční otřesy způsobené tlakovými vlnami od dopadajících spojeneckých raket a bomb vyvolávaly u většiny z nich značnou psychickou zátěž.

5. Nepřipravenost československé strany adekvátně reagovat na změněné podmínky

Na základě výše uvedené změny situace naší jednotky v oblasti konfliktu a poté, co se vojáci náhodou dozvěděli výši částky, kterou přispívala podle dohody Saúdská Arábie československé armádě na jednoho vojáka protichemické jednotky, byly jejími příslušníky vzneseny požadavky na změnu smlouvy vojáků s armádou, a tím i na výši finančního ohodnocení.

Při komunikaci velitele jednotky s odpovědnými představiteli armády a posléze i při osobním setkání příslušníků jednotky s náčelníkem sekce zahraničních vztahů MO generálem Jindrou v Saúdské Arábii se plně ukázala nepřipravenost, neochota a neschopnost operativně reagovat na probíhající změny a z toho pramenící odůvodněné požadavky jednotky, směřované především do oblasti zabezpečení materiálem, technikou a oblastí finanční. Místo toho se vojáci dočkali nátlaku, arogantního jednání a vystupování. To v mnohých vyvolalo pocit podvedení a bezvýznamnosti, prohloubilo pocit nemožnosti ovlivnit běh událostí, včetně neschopnosti domoci se alespoň určitého „odškodnění“ za zmíněné nekorektní jednání.

Tato skupinová frustrace byla částečně překonána v dalším období, kdy došlo pod silným tlakem jednotky k uznání oprávněnosti požadavků vojáků. V této souvislosti je potřeba připomenout i skutečnost, že výše uvedené příplatky za ztížené životní a klimatické podmínky byly připisovány na účty v Československu se značným zpožděním. Přitom vlastní příprava na odjezd a zabezpečení rodiny v období nepřítomnosti vojáka znamenalo značné finanční náklady a mnohdy vedlo i k zadlužení. V důsledku opožděných plateb z MO, k němuž docházelo i v době zahájení leteckých úderů spojenců, mnoho rodinných příslušníků vojáků protichemické jednotky prožívalo nejen značný strach o své blízké, ale dostávali se i do dočasné finanční tísně.

6. Nedostatečná a pozdní informovanost velitelů jednotky o požadavcích Saúdské Arábie

V důsledku zařazení do sestavy prvosledových bojových jednotek se brzy zjistilo, že materiální vybavení není dostačující pro plnění stanovených úkolů. Dodatečná příprava obrněných průzkumných vozidel v republice byla nicméně tak zdoluhavá, že do oblasti byl dopraven pouze jediný obrněný transportér (mimořádně se závažnou závadou). Po skončení pozemní operace již obrněná vozidla nebyla zapotřebí. V podstatě to znamenalo, že po celou rozhodující dobu bojového nasazení prováděly osádky průzkumných vozidel radiální a chemický průzkum v nechráněných vozidlech a byly tak denně vystaveny jako snadný cíl útoku i pro podprůměrně vyzbrojeného protivníka, a to bez možnosti účinné obrany. Pravděpodobnost ztrát průzkumníků v takovém případě byla velmi vysoká.

Skutečným šokem však bylo zjištění, že saúdskoarabská strana předpokládala, že v případě zamoření vojsk otravnými látkami bude československá jednotka provádět jejich odmoření. Na to nejenže nebyla vybavena, ale v dané oblasti nebylo použito standardního způsobu

speciální očištění reálné. Snaha připravit se, byť v rámci omezených možností, i na splnění tohoto zásadního úkolu narážela na absolutní nepřipravenost nejen v oblasti materiální, ale hlavně v oblasti kulturní a náboženské.

Saúdská Arábie - ortodoxní islámská země - má zcela odlišné kulturní vzorce, které je nutné brát v úvahu. Např. je zcela nepřijatelné odhalení tváře ženy ve společnosti mužů s výjimkou vlastní rodiny. Dokonce i mnoho mužů předpokládalo individuální sprchování. Za těchto okolností nelze při zamoření chemickými otravnými látkami v žádném případě zabezpečit včasnou a účinnou speciální očištění. Toho si naši chemici byli plně vědomi a vyvolávalo to u nich zcela oprávněné obavy, neboť akceptování těchto odlišností charakteristických pro ortodoxní muslimský svět by způsobilo značné dodatečné ztráty, ze kterých by mohli být obviněni právě chemičtí specialisté. A překročit islámská „tabu“ i v krizových situacích je téměř nemožné.

7. Izolace od událostí v republice a absence komunikace s rodinnými příslušníky

Jedním z významných stresujících faktorů bylo také informační vakuum. Týkalo se nejen zpráv z republiky, ale i samotného dění v oblasti válečného konfliktu. Jednotlivé chemické odřady byly od ledna 1991 od sebe vzdáleny desítky až stovky kilometrů. Radiostanice jednotky neumožňovaly na tuto vzdálenost v daném prostředí spojení. Převážná část informací se tak získávala pouze při příjezdu velitele, příslušníků štábu jednotky nebo při komunikaci mezi příslušníky chemických odřadů a velením saúdských tankových brigád - zde je ovšem nutno opět připomenout uvedenou jazykovou bariéru. Paradoxně tak nejčastějším zdrojem aktuálních informací, byť pouze všeobecného charakteru, bylo české vysílání rozhlasové stanice BBC. Takovýto stav byl vždy živnou půdou pro šíření polopravd, fám a dezinformací.

Komunikace s rodinnými příslušníky se z počátku uskutečňovala prostřednictvím dopisů. První z nich se však dostaly k vojákům, ale i poté k jejich rodinným příslušníkům, až v polovině ledna. Nicméně, již 4. ledna přiletěl do Saúdské Arábie „vojenský speciál“ s ministrem zahraničí Jiřím Dienstbierem a jeho doprovodem z ministerstva obrany. Smyslem této návštěvy sice bylo morálně podpořit vojáky, avšak na tuto dlouho očekávanou „malíčkost“ pozapomněli.

V době rozpoutání válečného konfliktu byla situace s korespondencí ještě horší. Koncem ledna bylo možné v naléhavém případě využít vojenskou linku i ke spojení s rodinnými příslušníky, ale to fungovalo spíše jednosměrně z republiky do Saúdské Arábie a bylo nutné za předem ohlášeným hovorem cestovat pouští desítky i stovky kilometrů na velení jednotky, pokud to situace vůbec dovolávala.

V době, kdy byla válečná operace v plném proudu, zajistili pracovníci na generálním štábu v Praze zasílání vzkazů manželek, rodičů a přátel do Saúdské Arábie. Tato dobře míněná iniciativa však byla vrcholem absolutní neprofesionality a měla spíše destruktivní důsledky. Např. 20. ledna - v době, kdy naplno probíhala bitva za osvobození Kuvajtu - přišla zpráva pro npor. Čičmanského: „...vaše manželka zvládá celou situaci po psychické stránce velmi špatně...“. Ppor. Vajda obdržel vzkaz, že: „...návrat ppor. Vajdy je kvůli rodinným záležitostem zcela nezbytný!“

Později, v době podepsání příměří, se naskytla možnost využít satelitní spojení, které uvedli do provozu američtí vojáci pro své příslušníky na území Kuvajtu. Američané byli velmi vstřícní a umožnili volání přes New York, Mnichov a Prahu i československým vojákům. Tento způsob však byl závislý na osobním dohovoru s Američany. Cesta k americkým jednotkám byla možná jen na vlastní riziko vojáků, resp. jejich nejbližších nadřízených.

Ještě hůře prožívaly situaci rodiny vojáků. Na ministerstvu obrany byla sice později zřízena telefonická linka, zde však byly podávány pouze neúplné, všeobecné a neustále stejné informace, které se tím stávaly postupem času nevěrohodné. Namísto uklidnění tak stále více narůstaly obavy, které byly podporovány jediným zdrojem informací - médií. Především televizní záběry z místa konfliktu, mnohdy zveličené a zkreslené, s naší jednotkou nemajíc většinou nic společného, znamenaly pro rodinné příslušníky zbytečné trauma.

8. Absence mechanismů k uvolňování psychického napětí

Příslušníci jednotky v krizových obdobích obtížně nalézali činnosti, které by jim napomáhaly uvolňovat a odstraňovat psychické napětí. Situace a prostředí nepřály ani těm, kdož byli zvyklí svou vnitřní tenzi uvolňovat sportem. K tomu zde byly zcela minimální podmínky. Na tuto skutečnost reagovali příslušníci jednotky různým způsobem. Někteří nebyli vůbec schopni nalézt ekvivalentní náhradu k uvolnění napětí a emocí, reagovali podrážděně, běžné problémy stupňovali do neřešitelného stadia a často vše končilo interpersonálními neshodami. Někteří si naopak i v této svízelné situaci dokázali poradit. Vytvořili si rituály, které jim pomáhaly překlenout období napětí, usnadňovaly jim vzájemnou komunikaci a zbavovaly je částečně i obav z následujících dnů. Např. osádka jedné pojízdné chemické laboratoře během volných večerů usedala k jednoduché kolektivní hře „Člověče, nezlob se“, jejímž prostřednictvím ventilovala své napětí, intenzivní komunikací při ní řešila problémy, obavy a pochybnosti a zároveň současně její členové upevňovali soudržnost osádky, která se tak stala laborantům určitou psychickou oporou v těchto podmínkách.

9. Obava z nemožnosti účinné ochrany svého zdraví a života

Na případné použití chemických a otravných látek ze strany Iráku byli vojáci, zvláště pak chemičtí specialisté, po psychické stránce dobře připraveni. Většina z nich měla dlouhodobou praxi vojenských chemiků, značné zkušenosti, disponovali osvědčenou technikou a materiálem, což v rámci možností zaručovalo dostatečnou ochranu před chemickými a otravnými látkami. Situace se však značně zkomplikovala, když došlo k zapálení kuvajtských ropných vrtů a ropných zásob. Každý den v této oblasti shořelo nejméně tři miliony tun surové ropy a do ovzduší přitom uniklo tisíce tun sazí, nebezpečných plynů a částic látek s karcinogenním účinkem. Podle výzkumu britských expertů byly mnohonásobně překročeny hygienické normy oxidů síry, dusíku a uhlíku (až dvacetinásobky běžných hodnot naměřených ve velkoměstech). V případě nepříznivého směru větru způsoboval dým po dobu i několika dnů úplnou absenci slunečního svítu, a tak se prakticky vůbec nerozvedlo. U většiny příslušníků jednotky docházelo k narůstajícím obavám z ohrožení jejich zdraví.

Psychický tlak narůstal zejména kvůli bezmocnosti podniknout jakákoliv protipatření. Ochranné masky se standardním filtrem jsou totiž určeny pouze na ochranu proti omezenému počtu škodlivin, především proti chemickým a otravným látkám. Opustit zamořený prostor nebylo v podstatě možné a případný způsob postupného odbourávání škodlivin zanesených do organismu vdechováním zplodin z hoření surové ropy nebyl za dané situace rovněž reálný. U některých osádek, které operovaly přímo v prostoru hořících ropných vrtů, kde zabezpečovaly odběry vzorků, chemický průzkum a případnou identifikaci chemické munice, občas docházelo k pocitu ztráty kontroly nad situací.

10. Neúčinná pomoc psychologa u jednotky

Naši vojáci byli vysláni do oblasti Perského zálivu v období raných změn v naší společnosti i v armádě. Je tedy zcela přirozené, že na počátku devadesátých let převažovaly určité stereotypy v myšlení vojáků, což se odrazilo i v podceňování role vojenského psychologa. Obecně převládá názor, že pomoc psychologa je určena zejména pro nervově labilní jedince nebo psychicky narušené osoby. U jednotky byla také rozšířena obava, že případné vyhledání psychologické pomoci by se mohlo negativně obrátit proti danému jedinci. Bohužel psycholog, který byl s jednotkou vyslán, nemohl tento vžitý názor příliš změnit. Jednalo se o člověka, který ve své profesi teprve získával potřebné zkušenosti a samozřejmě to byla jeho první mise. Mnoho vojáků, kteří by snad i využili jeho služeb, to předem odradilo a celkově se v nich umocňoval traumatizující pocit, že danou situaci musejí zvládnout sami bez odborné pomoci.

K výše uvedeným specifickým stresorům působícím na psychický stav našich vojáků lze také přiřadit ty, jež byly po ukončení konfliktu v Perském zálivu zjištěny u amerických jednotek. Mezi ně patří především pobyt v blízkosti nepřátelské linie, hrozba útoku nepřátelských raket, prostředí pouště a strach z min.

Ukončení mise a návrat do republiky

Květen 1991 znamenal nejen ukončení mise, ale i rozdělení jednotky na hlavní skupinu, která se vracela do vlasti, a na skupinu učitelů a instruktorů, jež měli v následujících měsících za úkol předat Saúdské Arábii používanou techniku a materiál a poté provést zaškolení obsluh v oblasti OPZHN. V této stati bude pozornost dále zaměřena na první a početnější skupinu, jejíž přechod do běžného života byl podstatně rychlejší a proces adaptace byl daleko náročnější a svými dopady i tvrdší.

Bezprostředně po přiletu jednotky se projevila nepřipravenost a nekoncepční práce armády. Představitelé resortu nezajistili žádný účinný plán přechodu jednotky z válečných podmínek do normálního života. Krátký pobyt v Komorním Hrádku u vojáků spíše vyvolával pocit, že hlavním cílem tohoto soustředění je vykonat několik nutných oficiálních akcí a rychle se zbavit odpovědnosti za příslušníky jednotky.

Podle zkušeností armád NATO není návrat vojáků z mise vůbec jednoduchou záležitostí. Přechod do běžného života neprobíhá u všech jedinců stejným způsobem. Zejména raná fáze adaptace bývá pro vojáky jednou z nejobtížnějších a nejrizikovějších. Američtí vojenští psychologové zmapovali nejčastější prožitky vojáků vracejících se z mise (Pávková, 2000):

☐ Jsem emocionálně na dně.	☐ Cítím se doma jako cizinec.
☐ Nedokážu spát ani si pořádně odpočinout.	☐ Moje děti mi připadají zmatené a nejisté.
☐ Nikdo nerozumí tomu, co jsem prožil.	☐ Kdy budu zase všechno prožívat normálně?
☐ Byla mi moje žena věrná?	☐ Zajímám se dost o peníze.
☐ Postrádala mě vůbec?	☐ Chovám se správně?
☐ Moji kamarádi jsou jiní.	☐ Mohu vůbec nahradit ten ztracený čas?
☐ Nemyslel jsem si, že se všechno tak změní za dobu, co jsem tu nebyl.	
☐ Ten jejich život se mi zdá malicherný.	

Z výše uvedených bodů u československých vojáků po návratu převládaly především následující pocity:

☐ Cítím se doma jako cizinec.	☐ Zajímám se dost o peníze.
☐ Ten jejich život se mi zdá malicherný.	☐ Byla mi moje žena věrná?
☐ Moji kamarádi jsou jiní.	☐ Postrádala mě vůbec?
☐ Nikdo nerozumí tomu, co jsem prožil.	

S těmito myšlenkami se museli vojáci vyrovnávat převážně sami. Snad i proto iniciativa, která vzešla z vlastních řad, založit „Sdružení veteránů“, získala okamžitě značnou podporu. Vlastní vznik sdružení znamenal určitý pevný bod a pocit jistoty, že existuje společenství lidí, na které se může voják obrátit o pomoc, kde nalezne pochopení a především si udrží tolik potřebný kontakt s bývalými příslušníky mise. Sdružení brzy převzalo i velmi důležitou funkci sociální opory.

Vytvoření a následná registrace „Sdružení veteránů“ se časem ukázalo jako velice prozíravé. Brzy se totiž objevily nové stresogenní situace, které by bez pomoci ostatních a společného postupu, mohly vyvolat další zdravotní problémy a eventuálně vážnější psychické poruchy. Specifické stresory, jimž byli vystaveni příslušníci jednotky v období po návratu, jsou popsány v následujících řádcích.

1. Návrat k mateřským útvarům

Příchod k mateřským útvarům znamenal pro většinu veteránů rychlý návrat ke každodenní práci. Mnohdy se těžko zbavovali pocitu, že jsou svými kolegy u útvaru vnímáni jako lidé, kteří si vydělali mnoho peněz, jsou příliš sebevědomí, a přitom toho v poslední době mnoho nevykonali. S příchodem k útvarům byla definitivně pohřbena představa, že věci budou stejné jako před odjezdem. Podobné pocity uvádí značná část vojáků, snad s výjimkou veteránů z brigády chemické ochrany v Liberci, odkud odešla do československé protichemické jednotky větší skupina vojáků.

2. Specifická onemocnění a problémy některých veteránů

V letech 1992-93 se k veteránům začaly postupně dostávat zprávy z USA o zdravotních problémech amerických vojáků, obecně nazývaných „syndromem ze Zálivu“. V důsledku toho se i bývalí příslušníci jednotky začali více věnovat svému zdravotnímu stavu. Kromě toho již někteří měli vážné zdravotní problémy. U některých to byla zvýšená až abnormální únava, u jiných problémy s chrupem (ztráta většiny počtu zubů) či vypadávání vlasů. U J. Marečka (chemik průzkumník) bylo prokazatelně zjištěno, že prodělal virový zánět jater. Tento voják byl vůbec první, jenž dosáhl od armády určitého odškodnění za nemoc získanou v Perském zálivu. Další smutnou událostí pro veterány bylo v roce 1993 úmrtí Jana Huzána na rakovinu.

V letech 1996 a 1997 se objevilo podezření na nadměrný obsah těžkých kovů v organismu československých vojáků. Tehdejší poslankyně MUDr. M. Emmerová z plzeňské interní kliniky, odborník na toxikologii, nabyла přesvědčení, že vojáci v Perském zálivu prodělali těžkou chronickou otravu zplodinami vzniklými při nedokonalém spalování surové ropy. Tento názor se jí však nepodařilo prosadit do závěrečné zprávy zdravotní komise MO.

3. Snaha eliminovat vliv veteránů ve vztahu k budoucím misím a transformaci armády

Příslušníci jednotky, kteří odjeli do Perského zálivu zejména kvůli zvýšení profesních dovedností a jejich následnému uplatnění v další vojenské praxi, byli po návratu značně frustrováni. Jen velmi malému počtu z nich se nakonec podařilo postoupit do vyšších armádních funkcí a pokud se tak stalo, bylo to většinou pouze za cenu „přizpůsobení se stávajícímu systému“. Zkušenosti, které získala jednotka v Zálivu, zůstaly nevyužity. Uplatnění a vliv těchto vojáků na změny v zabezpečení následujících zahraničních misí, případně na transformaci armády tak byly minimální.

4. Nechuť velení armády připustit chyby ve vztahu k celé misi

Část veteránů se nespokojila se stavem po návratu domů, který se zcela odlišoval od slibů daných před odjezdem do Saúdské Arábie. Vedení Sdružení veteránů a občas i někteří jednotlivci vytvářeli tlak na velení armády, většinou prostřednictvím sdělovacích prostředků, aby byly uznány chyby ze strany armády a naplnily se alespoň některé sliby dané před vysláním jednotky. Dlouhou dobu se tyto aktivity mýjely účinkem. Představitelé armády je buď ignorovali nebo vydávali prohlášení, že veteráni prezentují pouze jednostranný pohled na věc či se jedná jen o nepodstatné záležitosti.

Podle představitelů armády zdravotní problémy vojáků nemají spojitost s uváděnou misí a v žádném případě nevybočují z průměru u běžné populace. Snaha veteránů byla interpretována jako výpady proti armádě, jejichž cílem je jen získat finanční odškodnění. Situace nakonec vyústila v roce 1996 k vytvoření komise MO, která měla za úkol zjistit skutečný stav a možné chyby vzniklé v souvislosti s vysláním československého protichemického praporu do Perského zálivu. Šetření komise mělo uzavřít dané období, a mělo být podkladem pro přijetí potřebných opatření. Jeho součástí byly i podrobné lékařské prohlídky (po nevydařených v roce 1993) ve vojenské nemocnici.

5. Zatajování výsledků měření CHOL v Perském zálivu

Velmi závažnou skutečností bylo zatajování výsledků měření jednotky v oblasti konfliktu.

„Nejsou žádné důkazy, že by ČSPCHJ v Perském zálivu naměřila nějaké podstatné koncentrace chemických otravných látek,“ tak zněla oficiální prohlášení velení armády nejméně po dobu dvou let po návratu z akce. Tento postoj vyvolával značné rozhořčení, zvláště mezi chemickými specialisty. V průběhu konfliktu předávala jednotka o svých měřeních zprávy do republiky. Velitel jednotky vedl podrobný deník s daty a naměřenými koncentracemi konkrétních CHOL. Toto úmyslné zatajování pravdy ze strany armády, bagatelizování významu jednotky anebo úplné mlčení o její činnosti jen dále komplikovalo již tak složitou situaci značné části veteránů u útvarů.

V každém ze zmíněných období procházeli vojáci řadou odlišných stresogenních situací. Paradoxně nejdestruktivněji působily na psychiku vojáků stresory v této závěrečné etapě. Jejich důsledky u mnoha z nich přetrvávají dodnes, projevují se především ve vztahu k AČR.

Závěr

Přestože příslušníci jednotky byli v průběhu všech období vystaveni mnoha zátěžovým situacím, představitelé armády jim nezajistili po návratu do vlasti řádná vyšetření, která by

indikovala případná psychická či jiná zdravotní poškození. To nastalo až po dlouhotrvajícím tlaku veteránů a veřejnosti, nicméně již v době, kdy většina bývalých příslušníků ČSPCHJ ztratila důvěru k velení armády a zájem se jim jevil pouze jako předstíraný. Odrazilo se to i na počtu veteránů, kteří se do vojenských nemocnic dostavili. V důsledku nízkého počtu vojáků, ovlivněného i neúčasti slovenských příslušníků, nemohl být vytvořen objektivní obraz o psychickém a zdravotním stavu veteránů z Perského zálivu. Snahu nevracet se do minulosti víceméně potvrdily i závěry komise MO v roce 1997, která očividně zlehčovala uváděné problémy a některé otázky byly dokonce zcela vypuštěny, pravděpodobně z obavy možného obvinění některých funkcionářů armády, kteří nesli odpovědnost za tehdejší stav. Mimo to, část zprávy komise byla označena jako neveřejná, a tím se staly výsledky pro mnohé nepřístupné. Z výše uvedeného jednoznačně vyplývá, že i úloha psychologické práce související s vysláním československé protichemické jednotky do Perského zálivu byla velením armády značně podceněna a lze i říci, že v určitých obdobích neexistovala vůbec. V pozadí zdravotních problémů mnohých československých veteránů jsou pravděpodobně neřešené psychické problémy pramenící ze zanedbání psychosociální péče ve fázi „po návratu“.

V posledních letech lze zaznamenat zvýšený zájem o vojáky účastnících se války v Perském zálivu. V současné době je již garantována všestranná zdravotní péče o veterány v ÚVN či ostatních vojenských nemocnicích. Náležitosti vojáků z povolání vyslaných do zahraničních misí jsou zakotvena v zákoně č. 221/1999 Sb. a byl rovněž předložen návrh zákona o veteránech. Zástupce příslušníků bývalé ČSPCHJ byl přijat do struktury Vojenského úřadu veteránů válek a odboje. Organizují se také setkání s veterány v rámci Dne veteránů a je jim věnována pozornost i při jiných příležitostech, např. v rámci cvičení „Bahna“.

Tyto skutečnosti představují důvěryhodnou snahu velení armády o vytvoření fungujícího systému péče o veterány. Pro samotné bývalé vojáky z Perského zálivu to znamená opětovné nabývání vědomí o významu a smysluplnosti jejich mise, a tím i této fáze jejich života. Reálná opatření v budování komplexní péče o veterány může napomoci nejen překlenout přetrvávající pocity frustrace, podvedení a zneužití veteránů, ale bude mít i význam při rozhodování potenciálních uchazečů o službu v AČR.

V období válečných konfliktů a během mírových misí jsou vojáci vystaveni mnoha zátěžovým a traumatizujícím událostem, jimž přirozeně není možné předejít. I v době války v Zálivu museli naši vojáci čelit řadě nepředvídaných situací. Nicméně, mnoho stresogenních faktorů, které se objevovaly během všech tří etap československé mise, a jež měly negativní vliv na psychiku vojáků, vzniklo zcela zbytečně. Je nutné mít samozřejmě na zřeteli, že se jednalo o první akci tohoto typu, s níž naše armáda neměla žádné předchozí zkušenosti. Na druhou stranu je však nutné připomenout, že mnoho z naznačených problémů i nadále přetrvávalo při nasazení našich jednotek zahraničí v průběhu devadesátých let až do současnosti.

Literatura:

- Čačka, O.: Dynamika prožívání a chování ve frustračních situacích. Brno 1993.
Čačka, O.: Psychologie vrstev duševního dění osobnosti a jejich autodiagnostika. Brno 1997.
Čáp, J. - Dytrych, Z.: Konflikt, frustrace, stres a vytváření osobnosti. Praha 1967.
Kmenta, J.: Pouštní horečka. Praha 1998.
Nakonečný, M.: Základy psychologie osobnosti. Praha 1993.
Pávková, E.: Supplementum prevence před posttraumatickou stresovou poruchou pro vojáky MS. Praha 2000.
Štrobl, D.: Psychologické důsledky moderní války. Magisterská práce, Karlova univerzita Praha 1999.

Místo a úloha Inspekce ministra obrany v systému ekonomické kontroly rezortu

1. ÚVOD

V souladu s požadavky Severoatlantické aliance stanovila vláda České republiky úkoly Ministerstvu obrany ČR, které souvisí se vstupem ČR do NATO. Jedním z těchto úkolů je povinnost rezortu obrany zprůhlednit své hospodaření, zvýšit efektivnost nakládání s rozpočtovými prostředky a optimalizovat vnitřní organizační strukturu, systémy, procesy, postupy a zdroje.

Současně s těmito úkoly je řešen požadavek Evropské unie na restrukturalizaci a zkvalitnění státní správy ČR. Z těchto důvodů jsou vládou ČR v souladu s jejím programovým prohlášením podporovány veškeré aktivity na zvýšení účinnosti řídicích a kontrolních systémů u jednotlivých ústředních orgánů státní správy.

Základní cíle stanovené rezortu vyplývají z ustanovení zákona č. 122/1999 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy ČR, v platném znění.

Tyto cíle jsou dále upřesňovány v rámci dlouhodobých cílů na určité období. Mezi dlouhodobé cíle rezortu obrany na období 2001- 2003 patří:

- ☐ spolehlivé zajištění eliminace rizik a ohrožení a připravenost ozbrojených sil k odpovídajícím aktivitám v mírovém stavu, ve stavu ohrožení a ve válečném stavu v rámci kolektivní obrany při plném zachování schopnosti autonomní obrany ve smyslu článku 51 Charty OSN,
- ☐ dosažení plné schopnosti určených ozbrojených sil spolupůsobit s armádami Aliance při vedení vojenských operací i mírových misí,
- ☐ systémově odstranit negativní rysy současného stavu a dosáhnout souladu vývoje výdajů na obranu s možnostmi ekonomických zdrojů státu.

Je zřejmé, že realizaci stanovených cílů zásadním způsobem limitují možnosti lidských, věcných a finančních zdrojů, které je ČR schopna vyčlenit pro svou obranu. Skutečná výše finančních zdrojů je přímo závislá na vývoji ekonomické situace státu a jeho možnostech optimálně rozdělit své disponibilní zdroje na část umožňující jeho reprodukci a rozvoj a na část určenou k obraně.

Usnesení vlády ČR č. D560/1999, ke koncepci výstavby rezortu obrany, mimo jiné stanovilo, že podíl celkových výdajů rezortu obrany (včetně sociálních dávek) na hrubém domácím produktu nepoklesne v jednotlivých letech do roku 2004 pod hranici 2,2 %.

S ohledem na realizaci cílů výstavby sil Armády České republiky přijatých v souvislosti s členstvím ČR v NATO a zejména schválených investičních programů a projektů vzdušných a pozemních sil Armády ČR je však nominální a procentuální výše rozpočtu MO v návaznosti na snížení HDP (v letech 1999-2000) minimální a plně nedostačující.

K nejvýznamnějším rozpočtovým prioritám v oblasti kapitálových výdajů 2001-2003 patří:

- a) pokrytí programu L-159,
- b) zabezpečení plnění cílů výstavby ozbrojených sil (TFG) a účast na projektech NATO (NSIP) vyplývající z přijatých závazků vůči NATO,
- c) realizace zákonů s dopady do oblasti investic (především zákon č. 148/1998 Sb.),
- d) výstavba mechanizované divize,
- e) modernizace tanku T-72,
- f) zajištění bytového programu,
- g) zahraniční pracoviště,
- h) věda a obranný výzkum.

I přes množství vytyčených, více či méně reálných úkolů a cílů, konstatování problémů s financováním programu L-159, financování zapojení AČR do zahraničních operací SFOR a KFOR a řady dalších problémů, neznal ve vystoupení ministra obrany v březnu 2001, ale ani ve vystoupení dalších čelných představitelů Ministerstva obrany a Generálního štábu AČR jediný návrh, který by zásadním způsobem mohl řešit současný i budoucí deficit rozpočtových prostředků. Přitom právě toto vrcholné shromáždění řídicích funkcionářů rezortu obrany mělo předložit návrhy a diskutovat směry vývoje rezortu obrany k vyrovnání se s rozpočtovým deficitem zásadní změnou organizační struktury rezortu, snížením počtů osob podle jednotlivých osob, rozsahu nemovité infrastruktury, přijmout velmi zásadní a razantní opatření v oblasti běžných výdajů, vyžadovat jejich jednoznačné splnění a nastavit systém kontroly. V tomto čase ještě rezort obrany, tehdejší ministr, stejně tak jako i jeho předchůdce, trpně přežíval z roku na rok, nebyl schopen připravit radikální a důslednou změnu, čekal.

2. Kontrolní systém ekonomiky rezortu MO

Zásadní podmínkou auditu vynakládání rozpočtových prostředků vyčleněných ze státního rozpočtu na zabezpečení obranyschopnosti země je stanovení zásad a kritérií hodnocení efektivnosti při jejich plánování, realizaci, rozdělení působností a osobní zodpovědnosti a vybudování účinného kontrolního systému.

Pro rezort obrany lze prvky kontrolního systému dělit **podle vztahu k rezortu na:**

- prvky **vnitřní - vnitrozrezortní kontroly**, kam řadíme především Inspekci ministra obrany, dosud existující Úřad ekonomické kontroly (zrušen k 31. 12. 2001) a další stále i nestále kontrolní orgány jednotlivých organizačních jednotek,
- prvky **vnější kontroly rezortu**, které jsou zastoupeny orgány Parlamentu ČR, Nejvyšším kontrolním úřadem, vládou ČR, a dále například: orgány s působností ve správě daní poplatků - územními finančními úřady, orgánem s působností v sociálním pojištění a zabezpečení - Státní správou sociálního zabezpečení, orgány s působností ve zdravotním pojištění - zdravotními pojišťovnami. Velmi významným prvkem vnější kontroly (velmocí) je ovšem tisk a další hromadné sdělovací prostředky zastupující širokou občanskou veřejnost.

Kontrolní činnost v rezortu obrany vychází z dosud platného zákona o státní kontrole č. 552/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Podle tohoto zákona se **státní kontrolou**

rozumí kontrolní činnost orgánů zaměřená na hospodaření s finančními a hmotnými prostředky ČR a plnění povinností vyplývajících z obecně závazných právních předpisů. Za státní kontrolu podle tohoto zákona se nepovažuje kontrola vykonávaná v rámci vztahu nadřízenosti a podřízenosti.

Vnitřní kontrola je v působnosti MO prováděna podle vojenského předpisu Všeob-P-35 Kontrolní činnost v působnosti MO.

V tomto předpise je obecně stanovena povinnost zpracování koncepce kontrolní činnosti v působnosti rezortu v souladu s celostátně platnými zásadami pro kontrolu, provádění kontroly v rámci MO a metodicko-odborného řízení kontroly v působnosti rezortu Inspekci ministra obrany.

V organizačním řádu ministerstva obrany a jeho PPÚZ účinném od 1. 7. 2000 je mimo jiné stanoven pro Inspekci ministra obrany úkol koordinovat vytváření systému vnitřní kontroly, zabezpečovat jeho metodické řízení, vykonávat dohled nad jeho jednotným výkonem, jakož i nad kontrolními zjištěními jiných kontrolních orgánů.

Kontrolu v AČR řídí a koordinuje NGŠ AČR. V souladu s ustanovením čl. 17 předpisu Kontrolní činnost v působnosti MO stanovil NGŠ AČR v nařízení náčelníka generálního štábu č. 22 z 28. 5. 1998 rozsah komplexních kontrol v AČR a způsob hodnocení jejich výsledků.

Vnitřní kontrole podléhají všechny orgány, organizace, právnické osoby, složky, útvary i všichni vojáci a občanskí zaměstnanci v působnosti MO.

Cílem vnitřní kontroly je zjistit skutečný stav, porovnat ho se standardem, stanovit příčiny nedostatků, navrhnout a stanovit opatření k nápravě, působit preventivně a zevšeobecnit zkušenosti z výsledků kontroly.

Článek 9 uvedeného vojenského předpisu vyjmenovává funkcionáře a orgány, uskutečňující kontrolu uvnitř rezortu obrany, přičemž kontrolu považuje za nedílnou součást řídicí práce vedoucích pracovníků a velitelů všech stupňů velení a řízení.

Kontrolu uskutečňují:

- ☐ velitelé, náčelníci, vrchní ředitelé, ředitelé, vedoucí organizací, velitelé operačních stupňů, a ostatní vedoucí pracovníci v rámci svých funkčních povinností – kontrola je nedílnou součástí jejich řídicí práce,
- ☐ nestálé kontrolní orgány, které stanovil velitel pro jednotlivé případy,
- ☐ stálé kontrolní orgány, které ustanovili a jejichž činnost řídí náměstkové ministra obrany, NGŠ AČR, vrchní ředitelé, velitelé operačních stupňů ve své působnosti,
- ☐ Inspekce ministra obrany.

Předpis Všeob-P-35 (platný od 1. ledna 1996) v hl. 2, čl. 16 uvádí jako základní druhy vojenských kontrol:

- ☐ komplexní kontrola,
- ☐ tematická kontrola,
- ☐ prošetřování.

Dalšími druhy kontrol podle čl. 20 jsou zejména:

- ☐ revize hospodaření s materiálem a inventarizace materiálu,
- ☐ finanční kontrola,
- ☐ kontrolní dny.

2.1 Stálé kontrolní orgány v rezortu MO (k 30. 6. 2001)

Inspekce ministra obrany:

- Inspekce ministra obrany je nejvyšší a nezávislý kontrolní orgán v okruhu působnosti ministerstva obrany, podřízený a odpovědný pouze ministru obrany České republiky,
- její postavení, hlavní úkoly a některé pravomoci jsou upraveny přímo zákonem o ozbrojených silách České republiky č. 219/1999 Sb. a dalšími interními normativními akty,
- organizační strukturu, tabulky počtů, systemizaci funkcí, materiální a finanční zabezpečení, nezávisle na struktuře ostatních organizačních celků ministerstva obrany, stanovuje ministr obrany na návrh vrchního ředitele Inspekce ministra obrany,
- Inspekce ministra obrany kromě vlastní kontrolní činnosti koordinuje vytváření systému vnitřní kontroly, zabezpečuje jeho metodické řízení, vykonává dohled nad jeho jednotným výkonem, jakož i nad kontrolními zjištěními jiných kontrolních orgánů,
- působnost, pravomoci a úkoly Inspekce ministra obrany jsou obsahem samostatné kapitoly.

Ze základních organizačních dokumentů ministerstva obrany (Organizační řád ministerstva obrany a jeho PPÚZ, č.j. V20504-35/2000-3691, Nařízení k realizaci organizačních, mobilizačních a dislokačních změn v MO ČR a jeho PPÚZ, č.j. D706-10/2000-3691, RMO č. 17/2000 Organizační struktura ministerstva obrany, přímo podřízených útvarů a zařízení a podřízenost orgánů velení operačního stupně) vyplývá, že ke dni 1. července 2000 působí u ministerstva obrany **další specializované kontrolní orgány:**

Úřad ekonomické kontroly (PPÚZ) je orgánem NMO-E pro řízení a provádění kontroly správnosti, efektivnosti a hospodárnosti vynakládání rozpočtových prostředků a hospodaření s majetkem a majetkovými právy státu ve správě rezortu. Je členěn na skupinu koncepce a metodiky, oddělení kontroly financí a rozpočtu, oddělení kontroly hospodaření s majetkem.

Oddělení kontroly státních podniků (PPÚZ) je odborným orgánem vrchního ředitele sekce správy majetku MO pro kontrolu hospodaření státních podniků a příspěvkových organizací, jejichž zřizovatelem nebo zakladatelem je ministerstvo obrany. Provádí plánované a mimořádné státní kontroly ve státních podnicích a příspěvkových organizacích v rezortu v oblastech vymezených zákonem ČNR č. 552/1991 Sb., o státní kontrole se zaměřením na hospodaření s finančními prostředky ČR a plnění povinností vyplývajících z obecně závazných právních předpisů nebo uložených na základě těchto předpisů.

Kromě toho existuje u ministerstva obrany řada dalších organizačních celků, příp. přímo podřízených útvarů a zařízení, u nichž kontrolní činnost představuje pouze **část jejich působnosti**, a to zejména:

- **ředitelství bezpečnosti informací MO s Vojenským bezpečnostním úřadem,**
- **odbor bezpečnosti informací GŠ,**
- **odbor mobilizačního plánování GŠ,**
- **inspektor Armády České republiky,**
 - řídí oblast problematiky bezpečnosti a ochrany zdraví v AČR,
 - řídí kontrolní činnost oblasti bezpečnosti a ochrany zdraví,

- sleduje úroveň bezpečnosti výcviku a navrhuje opatření k jejímu zlepšení,
 - zpracovává programy bezpečnosti výcviku a letů,
 - provádí objektivní šetření leteckých nehod, závažných a mimořádných událostí,
 - řídí **Středisko bezpečnosti výcviku a letů (PPÚZ)**.
- **Hlavní finanční úřad** včetně podřízených **vojenských finančních úřadů**, který je orgánem pro zajištění výkonu státní správy v oblastech rozpočtování a financování, účetnictví a výkaznictví, realizace platové politiky, finančně právní problematiky a finanční kontroly, finančního zabezpečení zahraničních aktivit rezortu a informační podpory řízení finančního zabezpečení rezortu,
 - **Ústřední vojenská lékařská komise (PPÚZ)**,
 - **Úřad pro kontrolu odzbrojení (PPÚZ)**,
 - **Hlavní úřad pro obrannou standardizaci, katalogizaci a státní ověřování jakosti (PPÚZ)** s **odbohem strategie státního ověřování jakosti**, který ve vztahu k mimorezortním subjektům je úřadem státního ověřování jakosti ČR jako správní úřad.

U ostatních součástí MO, GŠ AČR, jednotlivých operačních velitelství nejsou vytvořeny žádné stálé orgány kontroly, které by se větší či menší měrou podílely na kontrole ekonomické činnosti.

2.2 Nestálé kontrolní orgány

Nestálé kontrolní orgány stanovuje velitel, náčelník na jednotlivé druhy kontrol. Může to být např. komise pro revizi hospodaření s materiálem, komise pro inventarizaci majetku, atd. Do této části patří také komplexní kontroly.

2.3 Kontrola jako součást řídicí práce

Nedílnou součástí péče o svěřený majetek a nakládání s ním na všech stupních je kontrolní činnost jako součást řídicí práce. Cílem kontrol je zjištění skutečného stavu majetku, hospodaření s ním, a jeho porovnání s požadovaným stavem.

Velitelské orgány:

Kontrolu v rámci svých funkčních povinností organizují a provádějí velitelé všech stupňů, svazů, svazků a ostatních součástí, dle schválených organizačních řádů. Kontrolu majetku na stupni jednotka, útvar organizuje velitel v souladu s předpisem Vševojsk-1-1, Povinnosti funkcionářů útvarů a jednotek.

Z uvedeného vyplývá, že kontrolní činnosti zaměřené do ekonomické oblasti je na všech stupních velení a řízení věnována určitá pozornost. Kontrola je však zaměřena pouze na dílčí oblasti, není stálá, není komplexní a jednotná. Od operačního stupně až po útvar (nákladové středisko) není stálý kontrolní orgán, který by řešil oblast ekonomické kontroly a hospodaření s majetkem.

Kontrolní mechanismy v rezortu obrany neodpovídají současným pohledům na moderní řízení a správu organizace, neodpovídají ani zákonu č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech a o změně některých souvisejících zákonů a ani zákonu č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích, účinných od 1. 1. 2001.

Předpis Všeob-P-35 hovoří o druhu kontroly revize hospodaření s materiálem, ale orgány provádějící tyto revize byly zrušeny, tudíž se od roku 1996 tyto revize neprovádějí.

3. Inspekce ministra obrany jako nejvyšší orgán vnitřní kontroly MO

Zákon č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky, s účinností od 1. prosince 1999 nově upravil postavení a působnost **Inspekce ministra obrany**. V ustanovení § 7 odst. 5 uvedeného zákona je uvedeno:

„Kontrolu armády provádí Inspekce ministra obrany, která je nejvyšším vnitřním kontrolním orgánem ministerstva a je přímo podřízena ministroví. Za podmínek stanovených zvláštními právními předpisy je oprávněna seznamovat se s utajovanými skutečnostmi, jakož i s osobními údaji, které jsou předmětem ochrany osobnosti. Při své činnosti spolupracuje s kontrolními orgány vnější kontroly.“

K realizaci uvedeného zákonného ustanovení byl vydán RMO č. 20/2000 „Inspekce ministra obrany“ ze dne 18. 5. 2000. Tento rozkaz nabyl účinnosti dnem 1. července 2000 s výjimkou ustanovení čl. 5 až 8, které nabývají účinnosti až dnem nabytí účinnosti prvního doplňku k předpisu Kontrolní činnost v působnosti ministerstva obrany - Všeob-P-35, nejpozději však dnem 1. ledna 2001. Návrh prvního doplňku k předpisu Všeob-P-35 byl vrchní ředitel IMO povinen předložit ministru obrany do 1. září 2000.

3.1 Působnost Inspekce ministra obrany

Inspekce ministra obrany v okruhu působnosti ministerstva obrany:

- ❑ vykonává z pověření ministra obrany kontrolu v rozsahu a způsobem, které stanovují právní předpisy, např. zákon č. 552/1991 Sb., o státní kontrole, ve znění pozdějších předpisů,
- ❑ uskutečňuje ve sféře vnitřní kontroly všechny druhy kontrol ve všech oblastech s výjimkou těch, které svěřuje zákon jiným subjektům, např. zákon č. 153/1994 Sb., o zpravodajských službách České republiky, ve znění zákona č. 118/1995 Sb.,
- ❑ vyřizuje nebo zajišťuje vyřízení petic ve smyslu ustanovení § 7 zákona č. 85/1990 Sb., o právu petičním,
- ❑ spolupracuje ve své činnosti s kontrolními orgány vnější kontroly, zejména s Nejvyšším kontrolním úřadem, jakož i s orgány činnými v trestním řízení,
- ❑ koordinuje vytváření systému vnitřní kontroly, zabezpečuje jeho metodické řízení, vykonává dohled nad jeho jednotným výkonem, jakož i nad kontrolními zjištěními jiných kontrolních orgánů.

Působnost Inspekce ministra obrany stanoví čl. 3 RMO č. 20/2000 „Inspekce ministra obrany“. Z ustanovení čl. 3 písm. e) uvedeného RMO vyplývá, že IMO mj.:

- ❑ koordinuje vytváření systému vnitřní kontroly,
- ❑ zabezpečuje jeho metodické řízení,
- ❑ vykonává dohled nad jeho jednotným výkonem,
- ❑ vykonává dohled nad kontrolními zjištěními jiných kontrolních orgánů.

Postavení Inspekce ministra obrany jako nejvyššího a nezávislého orgánu v okruhu působnosti ministerstva obrany je zvýrazněno i organizační strukturou a systemizací funkcí, která zahrnuje vytvoření zvláštních funkcí pro IMO. V čele každého inspektorátu stojí hlavní inspektor na úrovni ředitele odboru ministerstva, jednotlivá oddělení vedou vedoucí inspektoři a funkce inspektorů MO nahradily dřívější označení vedoucí starší důstojníci-specialisté. Z organizačního hlediska je IMO členěna na:

- ☐ 1. inspektorát,
- ☐ 2. inspektorát,
 - inspektorát speciálních služeb IMO,
 - oddělení vnitřní kontroly IMO.

3.2 Pravomoc Inspekce ministra obrany

Inspekce ministra obrany je oprávněna:

- ☐ vyžadovat stanovení a realizaci opatření k nápravě zjištěných nedostatků a odstranění jejich příčin, jakož i vyžadovat informace o stanovení těchto opatření a jejich splnění,
- ☐ seznamovat se s utajovanými skutečnostmi, jakož i osobními údaji, které jsou předmětem ochrany osobnosti, a to za podmínky, které stanovují zvláštní zákony.

Hrozí-li nebezpečí z prodlení je vrchní ředitel Inspekce ministra obrany dále oprávněn v závažných případech:

- ☐ pozastavit účinnost rozkazu (nařízení, opatření, směrnic apod.), pokud je v hrubém rozporu s právními předpisy,
- ☐ pozastavit účinnost rozkazu (nařízení, opatření, směrnic apod.), který má nebo by měl za následek značnou škodu na majetku státu.

Hrozí-li nebezpečí z prodlení, je vedoucí kontrolního úkolu Inspekce ministra obrany v rozsahu nezbytně nutném kdykoli v průběhu kontroly oprávněn uložit kontrolovaným osobám stanovit a učinit okamžitá opatření v okruhu jejich pravomoci k obnovení či zachování právního stavu (něco vykonat, něčeho se zdržet nebo něco strpět).

Inspekce ministra obrany je oprávněna požádat Vojenskou policii, v mezích zákonného zmocnění, aby zajistila věci (např. listinnou dokumentaci), které jsou potřebné k provedení důkazů (např. zapečetěním skladů a prostor, ve kterých se doklady a materiál nacházejí).

3.3 Postavení a úkoly Inspekce ministra obrany

Z ustanovení čl. 3 písm. e) RMO č.20/2000 vyplývají tyto hlavní úkoly:

a) koordinace vytváření systému vnitřní kontroly

Část úkolu již IMO splnila vytvořením tlaku na vznik dalších kontrolních orgánů rezortu. V další fázi půjde o to, vytvořit ze všech kontrolních orgánů *systém*. Tím je rozuměn *soubor vazeb* mezi jednotlivými kontrolními orgány za účelem vhodného *toku informací* o počtu a zaměření kontrolních akcí, zjištěných nedostatkách, příčinách nedostatků a provedených

opatření k nápravě, jakož i následné využití těchto informací k posílení účinnosti kontrolní činnosti rezortu. Úkolem IMO by mělo být:

- *upravit způsob toku informací*, tj. stanovit, které informace a kdy budou ostatní kontrolní orgány rezortu Inspekci ministra obrany poskytovat;
- *vyhodnocovat získané informace* k získání poznatků o vzniklých nedostatcích, jejich příčinách a trendech vývoje;
- *informovat ministra obrany o vývojových trendech* se současným předložením návrhů vhodných opatření k nápravě nepříznivého stavu a preventivnímu působení;
- *cestou příslušných nadřízených funkcionářů MO ovlivňovat obsahovou náplň dalších kontrolních akcí* ostatních kontrolních orgánů rezortu.

b) metodické řízení systému vnitřní kontroly

Metodické řízení plní IMO částečně přípravou *aktualizace základního kontrolního předpisu rezortu*, tj. předpisu Všeob-P-35, Kontrolní činnost v působnosti ministerstva obrany. Tím ujednává základní kontrolní postupy. Kromě včasné aktualizace tohoto předpisu podle provedených legislativních změn se k plnění tohoto úkolu nabízejí další možné formy metodického působení:

- *pravidelná pracovní jednání* vrchního ředitele IMO (příp. dalších vedoucích pracovníků) s vedoucími pracovníky ostatních kontrolních orgánů za účelem předání (zevšeobecnění) zkušeností a poznatků, rozebrání zjištěných nedostatků apod.;
- *další vzdělávání pracovníků ostatních kontrolních orgánů* rezortu (doporučení vhodných kurzů k dalšímu vzdělávání kontrolních pracovníků, kurzy pro kontrolní pracovníky u vojenských škol, vlastní školicí akce IMO);

c) výkon dohledu nad jednotným výkonem vnitřní kontroly a výkon dohledu nad kontrolními zjištěními jiných kontrolních orgánů rezortu. K plnění dohledové funkce je možno použít zejména následující postupy:

- *kontrolní akce IMO* obsahově zaměřené na kontrolní činnost ostatních kontrolních orgánů rezortu;
- *řešení stížností* pracovníků rezortu, příp. jiných občanů, na nesprávné kontrolní postupy ostatních kontrolních orgánů rezortu;
- *provedení nové kontrolní akce Inspekci ministra obrany* na základě rozhodnutí ministra obrany v případě, kdy kontrolní akce některého z ostatních kontrolních orgánů rezortu byla provedena nesprávnými postupy, příp. kontrolní zjištění obsahují zjevné nesprávnosti;
- *posouzení kontrolního protokolu* jiného kontrolního orgánu rezortu MO Inspekci ministra obrany v případě, že faktická a reálná skutková zjištění jsou zjevně nesprávně hodnocena (z podnětu ministra obrany nebo funkcionáře MO nadřízeného kontrolnímu orgánu).

Uvedené činnosti je nutné vykonávat vůči specializovaným kontrolním orgánům rezortu, v některých případech však též vůči organizačním celkům MO, příp. PPÚZ, v nichž kontrolní činnost představuje pouze část stanovené působnosti.

V jednotlivých oblastech systému kontroly, podle postavení objektů kontroly, vystupuje Inspekce ministra obrany v konkrétních kontrolních případech jako:

- orgán vnitřní kontroly dle předpisu Všeob-P-35, Kontrolní činnost v působnosti MO,

- ❑ vykonavatel všech druhů kontrol v rezortu obrany ve všech oblastech s výjimkou těch, které svěřuje zákon jiným subjektům, např. zákon č. 153/1994 Sb., o zpravodajských službách České republiky, ve znění zákona č. 118/1995 Sb., zákon č. 124/1992 Sb., o Vojenské policii, ve znění pozdějších předpisů,
- ❑ orgán státní kontroly dle zákona č. 552/1991 Sb., o státní kontrole, ve znění pozdějších předpisů,
- ❑ je oprávněna z pověření ministra obrany vykonávat státní kontrolu dle výše uvedeného zákona u všech příspěvkových organizací a státních podniků, jejichž zřizovatelem či zakladatelem je rezort obrany – příslušnost k tomuto druhu kontroly má ministerstvo obrany podle ustanovení § 2 písm. b) zákona č. 552/1991 Sb.,
- ❑ orgán finanční (ekonomické) kontroly dle zákonů 218/2000 Sb., 219/2000 Sb., 199/1994 Sb., a především dle dlouhodobě připravovaného (a těžce se rodícího) samostatného zákona o finanční kontrole.

4. ZÁVĚR

Nový ministr obrany spolu s nejvyšším rezortním managementem v současné době intenzivně a důsledně analyzuje četné problémy v ekonomickém systému rezortu obrany.

Po provedení systémových a organizačních změn ve všech rozhodujících oblastech rezortu obrany, které byly ale především kvantitativního – extenzivního charakteru, se rezort dostal do situace, která si vyžaduje především kvalitativní přeměnu mnoha zavedených, ale ne vždy dostatečně funkčních, procesů a systémů. Tato potřeba je vyvolaná jak zvenčí (společenská potřeba a objednávka, alianční úkoly), tak i zevnitř rezortu.

Důraz na kvalitní řízení a velení, kvalitu plánování a rozpočtování, ekonomického řízení a kontroly bude nutné reálně naplnit. Na poli kontroly zcela určitě sehraje podstatně větší a významnější roli Inspekce ministra obrany a k 1. 10. 2001 nově zřízený odbor interního auditu.

Cílem probíhajících změn ekonomického systému je zejména výrazně zefektivnit systém plánování zdrojů, zkvalitnit akvizitní systém, tj. navést optimální systém pro nákup majetku a služeb, zefektivnit a zprůhlednit rozpočtový systém a hospodaření s finančními prostředky (účinné řízení finančních toků, důsledná evidence a řízení nákladů).

Postupná kvalitativní změna ekonomického systému rezortu obrany má odebrat rozhodovací pravomoc článkům distribučního servisního zabezpečení jednotlivých činností a přesunout co největší díl pravomoci a odpovědnosti za komplexní zajištění činnosti především na velitele. Má být koncipována na základě komplexní odpovědnosti velitele za celkové zplánování svých potřeb ve vazbě na zadané a verifikované úkoly, za hospodaření (ekonomičnost provozu) s přidělenými rozpočtovými prostředky a materiálem.

Nově koncipovaný ekonomický systém a způsob ekonomického řízení má veliteli umožnit reálné zplánování potřeb, nákladů, ve střednědobém horizontu, zalkulování rozpočtových výdajů na běžný rozpočtový rok podle jasných pravidel a užívání potřebných zdrojů podle stanovených kritérií.

Zprostředkovaně je možno efektivnost činnosti posuzovat mírou nárůstu úrovně obrany-schopnosti státu, mírou schopnosti eliminovat rizika ohrožení státu. Měřítkem pro hodnocení bezprostředních výstupů je kvalita splnění stanovených úkolů a rozsah a dosažená úroveň výcviku.

Legislativní rámec v ekonomické oblasti byl výrazně ovlivněn přijetím dvou zásadních zákonů, a to zákona č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech a o změně některých souvisejících zákonů a zákona č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích, účinných od 1. ledna 2001. Zásadním mezníkem v oblasti ekonomické kontroly a systému finanční kontroly v nejširším slova smyslu však je zákon č. 320/2001 Sb., o finanční kontrole ve veřejné správě a o změně některých zákonů (zákon o finanční kontrole), který byl schválen v srpnu 2001. Zákon vymezuje právní rámec pro ustavení uceleného systému finanční kontroly, stanovuje její předmět, hlavní cíle, zásady a ukládá vedoucímu orgánu veřejné správy (ministrowi) zajistit zavedení systému finanční kontroly podle tohoto zákona do 6 měsíců od nabytí jeho účinnosti.

Zavedení systému finanční kontroly v rámci rezortu obrany znamená vytvořit systém finanční kontroly jako nedílné součásti systému finančního řízení, který zabezpečuje hospodaření s veřejnými prostředky (veřejné finance, věci, majetková práva a jiné majetkové hodnoty patřící státu).

Takto pojatou finanční kontrolu tvoří:

- ☐ Veřejnosprávní kontrola.
- ☐ Finanční kontrola podle mezinárodních smluv.
- ☐ Vnitřní kontrolní systém, který se člení na řídicí kontrolu a interní audit.

Nejaktuálnější informace o představách vrcholných představitelů rezortu obrany na realizaci zákona o finanční kontrole (k datu zpracování tohoto materiálu) lze získat pouze z Prozatímního organizačního řádu MO čj. V10070/12/2001-1203/3, který schválil ministr obrany ČR dne 27. srpna 2001, a Prozatímního organizačního řádu ekonomické sekce MO čj. 51/4-45/2001-FS schváleného vrchním ředitelem finanční sekce MO dne 31. srpna 2001.

Ačkoliv výše uvedenými dokumenty jsou dnem 1. 10. 2001 zřízeny odbor interního auditu MO a odbor finanční kontroly ES MO je zřejmé, že v působnosti žádného z organizačních prvků MO není stanovena přímá gesce za realizaci zákona č. 320/2001 Sb., o finanční kontrole ani plná realizace stále platného zákona č. 552/1991 Sb., o státní kontrole.

Naplnění jednotlivých ustanovení jmenovaných zákonů o kontrole, stanovení působnosti a zodpovědnosti organizačních celků MO bude jistě předmětem dalších jednání představitelů rezortu obrany.

Mgr. Antonín Mládek, Ph.D.

Zapojování České republiky do záchranných operací a poskytování humanitární pomoci do zahraničí

INFORMACE

Kompetence a formy pomoci

Do mezinárodních záchranných operací (MZO) se může Česká republika zapojit v případě:

- ☐ mimořádných událostí (MU) v zahraničí
- ☐ poskytování humanitární pomoci (HP) do zahraničí.

Plnit úkoly v této oblasti je kompetentní ministerstvo vnitra (MV) v součinnosti s ministerstvem zahraničních věcí (MZV). Po dohodě s MZV rozhoduje MV jak o humanitární pomoci, kterou poskytuje ČR do zahraničí, tak o zapojení do mezinárodních záchranných operací.

Zapojení ČR do MZO v případě vzniku MU v zahraničí může mít následující formy:

- ☐ vyslání záchranné jednotky (ZJ) pro provádění záchranných prací (ZP) nebo k hašení požárů,
- ☐ vyslání odborníků,
- ☐ poskytování odborných informací,
- ☐ poskytování humanitární pomoci.

Vyslání ZJ pro provádění ZP nebo k hašení požárů

Pokud bude poskytnuta tato tzv. pomoc záchranná, bude do zahraničí vysílána ZJ. Do ZJ mohou být do povolání:

- ☐ příslušníci Hasičského záchranného sboru ČR (HZS), odborně a zdravotně k tomu způsobilí,
- ☐ členové dalších složek integrovaného záchranného systému (IZS),
- ☐ odborníci zapsaní do dokumentu Seznam odborníků z řad příslušníků a zaměstnanců HZS (seznam vede MV),
- ☐ odborníci zapsaní do dokumentu Seznam dalších odborníků, jež lze zařadit do ZJ vysílané do zahraničí (seznam vede MV).

Pod pojmem *další složky IZS* lze chápat složky IZS, jejichž členění je upraveno obecně závazným právním předpisem (§ 4, zákona č. 239/00 Sb.). Další odborníky lze vytipovat především mezi profesionály a dobrovolníky, kteří jsou v těchto složkách IZS zařazeni.

Další složky IZS jsou členěny takto:

- ☐ další základní složky IZS,
 - jednotky požární ochrany (PO) zařazené do plošného pokrytí okresu jednotkami PO,
 - zdravotnická záchranná služba (ZZS),
 - Policie České republiky (PČR),

- ❑ ostatní složky IZS,
 - vyčleněné síly a prostředky (SaP) ozbrojených sil (OS),
 - ostatní ozbrojené bezpečnostní sbory,
 - ostatní záchranné sbory,
 - orgány ochrany veřejného zdraví,
 - služby havarijní, pohotovostní, odborné a jiné,
 - zařízení civilní ochrany (CO),
 - neziskové organizace a sdružení občanů, která lze využít k záchranným a likvidačním pracím (ZLP).

Vyslání odborníků

Odborníci, kteří mohou být povoláni k MZO při MU v zahraničí jsou vybíráni mezi příslušníky a zaměstnanci HZS. Další skupinu potenciálních účastníků MZO - odborníků tvoří osoby zařazené na MV do Seznamu dalších odborníků, které lze zařadit do ZJ vysílané do zahraničí.

Vybraní odborníci mohou být vysláni do zahraničí také samostatně. Tito odborníci mohou být také využiti pro poskytování odborných informací a pro komunikaci se zahraničními ZJ nebo se zahraničními odborníky. Jedná se v podstatě o tzv. pomoc poradenskou

Poskytnutí humanitární pomoci

Humanitární pomoc do zahraničí lze poskytnout k:

- ❑ uspokojování základních životních potřeb obyvatelstva
- ❑ obnově území postiženého MU.

Tuto pomoc lze poskytnout jednak v podobě tzv. materiální pomoci (materiálního daru), která je potřebná buď z hlediska vlastní analýzy, případně je vyžádána přijímací stranou. Další možností je tzv. finanční pomoc a to jak českým tak mezinárodním organizacím, které v postižené zemi působí. Finanční pomoc lze poskytnout také přímo příslušným orgánům postižené země.

Organizace pomoci do zahraničí

Mezinárodní záchranné operace

Rozhodování vlády ČR o poskytnutí pomoci v rámci MZO bude vycházet ze dvou zásad:

- ❑ Rozhodujícím hlediskem pro poskytnutí pomoci ČR budou potřeby postižené země, které budou vyjádřeny v oficiální žádosti příslušné vlády.
- ❑ Při stanovení formy a objemu pomoci bude vláda ČR zvažovat jak potřeby postižené země, tak možnosti ČR dané výší rozpočtových prostředků vyčleněných pro MZV ve finanční rezervě na humanitární pomoc v rozpočtové kapitole Všeobecná pokladní správa; v současnosti cca 30 mil Kč.

Rozhodovací proces:

- ❑ Informace o závažné MU v zahraničí (obdrží MV, MZV).
- ❑ Konzultace MV a MZV ve spolupráci se Správou státních hmotných rezerv (SSHR), případně s dalšími ústředními správními úřady (ÚSÚ), technicky je připravován způsob poskytnutí pomoci, informováni jsou předurčené SaP.

- ☐ Vyhodnocení situace, posouzení vhodnosti a možnosti poskytnout pomoc, posouzení případné žádosti postižené země o pomoc, příprava podkladů pro rozhodnutí vyslat ZJ (MZV, MV).
- ☐ Rozhodnutí ministra vnitra a ministra zahraničních věcí o poskytnutí pomoci, aktivace předurčených SaP, svoz specialistů, příprava ZJ k vyslání, soustředování materiální pomoci.
- ☐ Přeprava ZJ nebo materiální pomoci na místo určení.
- ☐ Zapojení ZJ do organizovaných záchranných prací a předání materiální pomoci určeným organizacím v zahraničí.

Humanitární pomoc do zahraničí

Humanitární pomoc do zahraničí je možno poskytnout formou:

- ☐ věcných prostředků,
- ☐ finančních prostředků,
- ☐ služeb,
- ☐ speciálních prací.

Humanitární pomoc do zahraničí je poskytována výhradně dobrovolně a bezplatně. Poskytují ji na základě výzev nebo z vlastní iniciativy a to formou nabídek:

- ☐ orgány státní správy,
- ☐ orgány územních samosprávných celků,
- ☐ právnické osoby,
- ☐ podnikající fyzické osoby,
- ☐ nevládní organizace,
- ☐ sdružení občanů,
- ☐ skupiny osob,
- ☐ jednotlivci.

Přehled nabídek na jedné straně a požadavků na HP na straně druhé vedou:

- ☐ státní orgány,
- ☐ orgány územních samosprávných celků,
- ☐ humanitární organizace.

Důležitá role je dána humanitárními organizacím, které na základě aktuálních požadavků ze zahraničí konají sbírky pro HP. Z těchto sbírek je HP soustřeďována ve skladech organizačních složek státu. Pokud je to účelné, lze v konkrétním případě a to z důvodu účelnosti, soustředit HP ve skladech humanitárních organizací.

Významným orgánem státní správy, který vytváří zásoby pro humanitární pomoc je SSHR. Zásoby pro humanitární pomoc jsou nedílnou součástí systému nouzového hospodářství a SSHR je vytváří v systému státních hmotných rezerv (SHR). Zabezpečení pomoci do zahraničí.

Finanční zabezpečení

V rozpočtové kapitole Všeobecná pokladní správa je vytvořena finanční rezerva na humanitární pomoc. Veškeré náklady spojené se zapojením ČR do MZO jsou hrazeny z této finanční rezervy a to prostřednictvím MZV. Ministerstvo zahraničních věcí uhradí složkám IZS, jejichž příslušníci se podílí jako členové ZJ na MZO, určené hmotné zabezpečení pro tyto příslušníky.

Hmotné zabezpečení

Členové ZJ vysílané do zahraničí jednotlivými složkami IZS jsou odpovídajícím způsobem zabezpečeni. V okamžiku zapojení ZJ do MZO zabezpečují jednotlivé složky IZS pro svoje příslušníky:

- ☐ finanční náhrady
- ☐ pojištění léčebných výloh pro cesty a pobyt v zahraničí
- ☐ očkování.

Náklady s tím spojené uhradí také MZV.

Technické zabezpečení

Záchranná jednotka bude vybavena pro MZO dopravními a technickými prostředky, kterými disponují především Ministerstvo vnitra a jeho součást Hasičský záchranný sbor ČR. Další prostředky (včetně speciálních dopravních prostředků, těžkých ženiijních strojů a speciální techniky) mohou poskytnout již jmenované další základní složky IZS a ostatní složky IZS.

Příslušníci HZS zařazení do ZJ budou vybaveni standardní technikou, včetně dopravních prostředků a prostředků logistického zabezpečení.

Technické zabezpečení umožní:

- ☐ vyhledávací a záchrannou činnost ze zříčených budov,
- ☐ hašení požárů,
- ☐ záchranné práce při povodních.

Příslušníci PČR budou doplňovat ZJ o specialisty vybraných profesí a tomu bude odpovídat jejich zabezpečení dopravními prostředky a technikou. Jedná se především o následující profese:

- ☐ pyrotechnici,
- ☐ potápěči,
- ☐ psodvi,
- ☐ specialisti schopní práce v podvěsu vrtulníku,
- ☐ letecká služba.

Ministerstvo zdravotnictví bude nasazovat v případě hromadných neštěstí nebo katastrof příslušníky ZZS, hygienické služby (HS) a týmy lékařských specialistů (Trauma-team ČR)

s odpovídajícím technickým vybavením, včetně dopravních prostředků upravených pro transport raněných. Hmotnost mikrobuse ve zdravotnické verzi se vestavbou zvyšuje cca o 500 kg.

Ministerstvo obrany může poskytnout složky AČR k záchranným akcím v zahraničí. Především se jedná o vojenské záchranné útvary (VZÚ). Pro nasazení do MZO je v současnosti vyčleněna **75. záchranná a výcviková základna Olomouc**.

Prvořadým úkolem VZÚ je provádění záchranných a dalších neodkladných prací. Tyto práce tvoří komplex specializovaných činností k poskytnutí masové a všestranné pomoci postiženému obyvatelstvu a k vytváření nezbytných podmínek pro jeho přežití. Vyslán může být celý VZÚ, případně jeden jeho záchranný a vyprošťovací odřad s průzkumným družstvem (cca 50+4 příslušníků).

K dispozici má VZÚ jak veškerou potřebnou techniku, tak také kompletní logistické zabezpečení. To by mohlo být za určitých předem stanovených podmínek využito v případě nutnosti také pro další složky působící v ZJ. Kromě toho může AČR nasadit další speciální techniku, která není ve výbavě u VZÚ.

Další speciální techniku lze ve specifických případech zabezpečit smluvní cestou od jednotlivých provozovatelů (právnických a fyzických osob).

Zabezpečení přepravy (přesunu)

Za základní kritérium pro stanovení způsobu přepravy (přesunu) určených sil a prostředků (SaP) do mezinárodních záchranných operací a při poskytování humanitární pomoci do zahraničí je považováno místo určení (nasazení ZJ) a tomu odpovídající vzdálenost přepravy (přesunu). Na základě získaných údajů bude rozhodnuto o dopravní cestě, která pro přepravu (přesun) využita.

Určitým vodítkem pro plánování přepravy (přesunu) a pro stanovení dopravní cesty mohou být následující východiska, která však nejsou jednoznačná:

Vzdálenost do 1000 km vyslání ZJ pozemní cestou.

Vzdálenost nad 1000 km vyslání ZJ letecky.

V případě vzniku MU v zahraničí, např. v příhraničním pásmu, bude žádoucí využít vybranou leteckou techniku (vrtulník, malé dopravní letadlo) i na mnohem kratší vzdálenosti.

Pro přepravu (přesun) určených SaP lze využít dopravní prostředky a odpovídající dopravní cestu dopravy:

- ☐ silniční po pozemních komunikacích
- ☐ železniční po železniční dráze
- ☐ letecké
- ☐ vodní (vnitrozemské, námořní) po vodní cestě
- ☐ kombinované.

Pozemní přeprava umožní přesun velkého množství techniky, materiálu a osob a to v podstatě bez omezení. Pro přepravu po pozemních komunikacích by ZJ využila vlastní dopravní prostředky, kterými bude vybavena. Pro přepravu po železniční dráze bude využita kapacita státní organizace České dráhy (ČD). Příslušníci ZJ včetně vybavení budou přepraveni železničními osobními a nákladními vozy na místo určení.

Leteckou přepravu by zajišťovala AČR. Na kratší vzdálenost a při přepravě menšího počtu osob pouze s osobním vybavením a bez techniky lze využít vrtulník MI-17, případně dopravní letadlo AN-26. Při využití dopravního letadla TU-154 lze kalkulovat se ZJ o počtu max. 25 osob s veškerým potřebným materiálním vybavením, ale také bez techniky. Přeprava ZJ s veškerým vybavením a technikou by vyžadovala pomoc spojenců speciálními vojenskými dopravními letadly C-130 Hercules, případně C-5 Galaxy.

Přeprava po vodní cestě je málo pravděpodobná vzhledem k tomu, že jeden ze základních předpokladů efektivity pomoci při MZO je včasné nasazení ZJ. Přesto bude i tento způsob přepravy v některých specifických případech možný a to především ve fázi obnovy.

Kombinace jednotlivých druhů přepravy bude využívána vždy kdy to bude pro organizátory MZO výhodné.

Současný stav řešení dané problematiky

Česká republika nemá v současné době k dispozici ucelený dokument, který by byl závaznou normou pro plánování a zabezpečování přepravy do zahraničí v případě účasti ČR na MZO.

Ministerstvo dopravy a spojů (MDS) zpracovalo ve spolupráci s ministerstvem obrany (MO) Návrh systému plánování a zabezpečování přepravy občanů, jednotek a prostředků do postižených zemí v rámci mírových a záchranných operací a humanitární pomoci (dále jen návrh). Bezpečnostní rada státu (BRS) vzala na svém zasedání dne 30. 10. 2001 návrh na vědomí a souhlasila s tím, aby Národní centrum pro koordinaci přesunů a dopravy ozbrojených sil (NCKPD OS) bylo mj. koordinátorem pro plánování a zabezpečování přeprav požadovaných pro MZO.

Návrh byl zpracován s cílem poskytnout základní informace nutné pro plánování, organizaci, zabezpečení a realizaci mezinárodních přesunů a přeprav. Systém nezahrnuje zabezpečování přepravy k zabezpečení záchranných a humanitárních operací zabezpečovaných přímo jednotlivými resorty s využitím již uzavřených dvoustranných ujednání. Návrh byl zpracován na základě dosavadních zkušeností z přesunů a přeprav s cílem zajištění jejich hladkého průběhu, k zajištění celního řízení, pasového odbavení přepravovaných osob a zásilek a k zamezení vzniku závad a nedostatků v průběhu přesunů a přeprav.

Součástí návrhu jsou mj. zásady obsažené v předpisech NATO z oblasti vojenské dopravy - AMovP-1 až AMovP-4 (STANAG 2454, 2455, 2456 a 2468). Návrh zahrnuje postupy, bez jejichž znalostí a přísného dodržení při přesunech a přepravách do spojeneckých států se nelze obejít, a proto bude závazný pro všechny odesílatele přesunů a přeprav.

Rozhodovací proces:

- ☐ Rozhodnutí o poskytnutí pomoci (MZV, MV).
- ☐ Žádost MV (orgánů MV) o zabezpečení (projednání) přepravy s upřesněním požadavku po jednotlivých druzích dopravy a jednotlivých termínech zahájení a ukončení přepravy.
- ☐ Projednání a zabezpečení přepravy (NCKPD OS).
- ☐ Vyrozměnění objednatele (MV) o způsobu zabezpečení přepravy a o podmínkách přepravy (NCKPD OS).
- ☐ Realizace přepravy (MV, MO, smluvní dodavatelé).
- ☐ Předání faktur za přepravu, kontrola a proplacení, refundace vynaložených prostředků (MV, MO, MZV).

Rozhodnutí o poskytnutí pomoci

V rozhodnutí o zabezpečení přepravy je nutné stanovit její předpokládaný rozsah, lhůty realizace, způsob přepravy. Upřesnit, zda přepravu organizovat jako:

- ☐ vojenskou (vyžaduje ochranu - střežení)
- ☐ nevojenskou.

Žádost MV (orgánů MV) o zabezpečení (projednání) přepravy

Rezorty, které se budou podílet na pomoci zváží své vlastní možnosti zabezpečení (případně projednání) přepravy a stanoví rozsah požadavku, který bude postoupen k zabezpečení NCKPD OS. To nevylučuje, aby např. přeprava osob a prostředků byla provedena vlastními prostředky, zejména při poskytování pomoci podle dvoustranných dohod, které jsou sjednány se Slovenskem, Polskem, Maďarskem, Německem, Rakouskem.

Projednání a zabezpečení přepravy

K zabezpečení přepravy postupuje NCKPD OS takto:

- ☐ vybere dopravce
- ☐ upřesní přepravní podmínky (pasové a celní odbavení, notifikace přeprav jež ji vyžadují, apod.)
- ☐ zpracuje plán přepravy (přesunu)
- ☐ uzavře nezbytné dohody s přepravci
- ☐ zpracuje a odešle pro MV dokument Vyrozumění o přepravě (přesunu).

Vyrozumění objednatele (MV) o způsobu zabezpečení přepravy a o podmínkách přepravy

Upřesnění podmínek nakládky, vykládky, průběhu přepravy a zvláštních podmínek pro přepravu.

Realizace přepravy

Nakládku, předání k přepravě, přepravu, vyložení a předání zásilky (přepravy) příjemci realizuje odesílatel v součinnosti s NCKPD OS

Kontrolu, finanční uzavření přepravy a refundace zabezpečuje pro přepravce objednatel (plátce) ve spolupráci s NCKPD OS.

Pro kalkulaci nákladů spojených s vysláním speciálních dopravních prostředků, těžkých ženíjních strojů a speciální techniky jsou k dispozici tabulky s jejich základními technickými údaji. Při znalosti druhu a počtu nasazované techniky lze z těchto údajů přesně stanovit počty obsluh. Za pomoci kalkulačního listu lze následně stanovit předběžné náklady spojené s přesunem techniky na místo MU v zahraničí a s jejím provozem.

Seznam použité literatury a jiných pramenů:

Nařízení vlády ze dne 27. 11. 2000 č. 463/2000 Sb., o stanovení pravidel zapojování do mezinárodních záchranných operací, poskytování a přijímání humanitární pomoci a náhrad výdajů vynakládaných právníky osobami a podnikajícími fyzickými osobami na ochranu obyvatelstva, In. Sbírka zákonů, ročník 2000, částka 132.

Návrh systému plánování a zabezpečování přepravy občanů, jednotek a prostředků do postižených zemí v rámci mírových a záchranných operací a humanitární pomoci, 19 s., MDS, Praha 2001.

Novák R.: Mezinárodní přeprava a zasilatelství I, ISBN 80-7079-871-8, 105 s., VŠE, Praha 1996.

Prozatímní metodika činnosti při plánování a zajišťování nezbytných dodávek v systému hospodářských opatření pro krizové stavy (pro krajské úřady, okresní úřady a určené obce), 38 s., SSHR, Praha 2001.

Zákon č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky, In. Sbírka zákonů, ročník 1999, částka 76.

Zákon č. 238/2000 Sb., o Hasičském záchranném sboru a o změně některých zákonů, In. Sbírka zákonů ročník 2000, částka 73.

Zákon č. 239/2000 Sb., o integrovaném záchranném systému a o změně některých zákonů, In. Sbírka zákonů ročník 2000, částka 73.

Zákon č. 361/2000 Sb., o silniční dopravě, úplné znění zákona č. 111/1994 Sb., ve znění pozdějších předpisů, In. Sbírka zákonů ročník 2000, částka 1.

Zákon č. 1/2001 Sb., o provozu na pozemních komunikacích a o změně některých zákonů, In. Sbírka zákonů ročník 2000, částka 98.

Zákon č. 35/2001 Sb., o drahách, úplné znění zákona č. 266/1994 Sb., ve znění pozdějších předpisů, In. Sbírka zákonů ročník 2001, částka 12.

Zákon č. 67/2001 Sb., úplné znění zákona č. 133/1985 Sb., o požární ochraně, ve znění pozdějších předpisů, In. Sbírka zákonů ročník 2001, částka 25.

Zákon č. 122/2001 Sb., úplné znění zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů, In. Sbírka zákonů ročník 2001, částka 49.

Vědecká knihovna MO ČR

Vědecká knihovna je databázově orientovaným informačním centrem pro oblast vědeckých a technických informací v rezortu MO ČR. Svou činnost provádí ve prospěch uživatelů z rezortu obrany, s přednostním zaměřením na vědeckoinformační zabezpečení hlavních funkcí a složek MO ČR a GŠ AČR a parlamentních a státních složek.

Výpůjční doba:

pondělí:	8 – 12	13 – 16 hod.,
úterý:	8 – 12 hod.,	
středa:	8 – 12	13 – 16 hod.,
čtvrtek:	8 – 12	13 – 16 hod.,
pátek:	8 – 12 hod.	

Rešerše jako vyhledávání bibliografických a dokumentačních záznamů na zadané téma se zpracovávají na základě telefonického požadavku nebo osobní návštěvy.

(02)-20-215 915, fax:(02)-20-215 917 (Federerová).

Telefon: (02)-20-215 546, (02)-20-215 544, fax: (02)-20-215 917

Adresa: Praha 6-Dejvice, Rooseveltova 23, PSČ 160 76

Tento článek nelze považovat za úplný a podrobný popis letecké operace v Afghánistánu, vedené v rámci operace „Trvalá svoboda“. Byl sestaven na základě dvanácti článků uveřejněných v časopisech Jane's Missiles and Rockets, Jane's International Defense Review a Jane's Defence Weekly.

Fáze operace

Letecká operace v Afghánistánu měla tři fáze.

Úkolem první fáze bylo umlčet prostředky protivzdušné obrany Talibánu a vytvořit podmínky pro soustavné protiteroristické a humanitární operace v Afghánistánu, tj. zajistit trvalou volnost jednání ve vzduchu i na zemi. Během první noci byly provedeny údery na přibližně třicet cílů. Z nich tři byly v Kabulu, čtyři v blízkosti velkých měst a ostatní jinde v zemi. Jeden z cílů byl zasažen křídlatými střelami.

Tomahawk z britských ponorek, ostatní byly předmětem útoku sil USA.

Ke zjištění informace o cílech bylo použito otevřených i skrytých metod. Teroristické skupiny nemají mnoho hodnotných cílů. Bylo známo, že Talibán disponuje přenosnými protiletadlovými raketami Stinger, protiletadlovými raketami zem-vzduch, několika letouny MiG a několika vrtulníky.

Ke vzdušným bojům nedošlo.

Přibližně jednu hodinu po zahájení útoku dva dopravní letouny letectva USA shodily potraviny pro uprchlíky na území Afghánistánu. Záměrem bylo shodit přibližně 37 000 dávek potravin, léčiva a jiné potřeby během první noci operace. Trati letu dopravních letounů byly voleny tak, aby nemohly být zasaženy protivzdušnou obranou, převážně ve velké výšce.

Údery letounů a křídlatých střel pokračovaly také ve druhé noci. Dne 9. října byly zahájeny útoky ve dne.

Prvá fáze snížila, avšak zcela nevyloučila ohrožení letounů ze země, především raketami Stinger. Během této fáze bylo dosaženo letecké nadvlády a volnosti jednání na zemi. Zároveň byla vytvořena možnost k zahájení druhé fáze.

Úkolem druhé fáze bylo vytvořit podmínky pro soustavné působení proti organizacím Talibán a Al Kajda. Cíle úderů byly objekty velení a řízení, letiště a mnoho jiných vojenských objektů. Do 1. listopadu byl systém velení a řízení Talibánu značně rozvrácen. Talibán měl vážné potíže se spojením, zásobováním a doplňováním. Jeho vojenské možnosti se velmi zmenšily.

Dne 25. října byly napadeny prvky velení teroristů a Talibánu v jeskyních. To bylo počátkem úsilí o zjištění a zničení jeskyní a tunelů, v nichž se podle předpokladů skrývaly Al Kajda a Talibán. Údery na personál a zařízení v podzemí byly velmi nesnadné, protože existovaly

celé kilometry tunelů a jeskyní. Působení bylo zaměřeno na jejich četné vchody a mělo určitý úspěch přesto, že byly nesnadno zjištělné a na seznamu cílů se objevovaly stále nové.

Ve třetí fázi bylo přibližně 80 % leteckého úsilí soustředěno na podporu sil bojujících proti Talibánu.

Použité letouny

Na počátečních útocích dne 7. října se podílelo přibližně 15 letounů startujících z pozemních základů a přibližně 25 letounů z letadlových lodí. Byly to letouny B-2 ze základů v USA a letouny B-1 a B-52 z ostrova Diego Garcia. Bojový let z tohoto ostrova trval 12 až 15 hodin. Byly zasazeny bojové letouny F-14 a F/A-18C, cisternové letouny a dopravní letouny, jakož i letouny včasné výstrahy E-3D AWACS. Let cisternového letounu s několikanásobným doplněním paliva trval až 22 hodiny.

Byl zasazen „dělový letoun“ (gunship) AC-130H sil pro speciální operace k vedení přesných úderů svým 105 mm kanonem.

Taktika leteckých úderů

Dne 16. října letectvo USA začalo používat koncepci „pásem působení“, tj. zeměpisných oblastí, v nichž bylo možno útočit na cíle předem stanoveného typu po jejich přesném rozpoznání předstunutým leteckým návodčím. Pilot bojového letounu plní úkol v pásmu působení věděl, na jaký typ cílů má útočit, zda na tanky nebo mobilní protiletadlové prostředky. Při pružné volbě cílů bylo možno pilotovi, jemuž bylo uloženo působit proti předem rozpoznávaným cílům, změnit úkol tak, aby útočil na pohyblivé cíle. Tak bylo možno používat leteckou sílu způsobem dosud neznámými.

Předsunutí letečtí návodci byli nejdříve ve vzduchu, avšak na konci října podávali informaci o cílech pozemní pozorovatelé. Někteří z nich byli příslušníky afghánské opozice a jiní byli příslušníky speciálních sil USA působící v severním a jižním Afghánistánu. Tito pozemní pozorovatelé hráli důležitou úlohu, jakmile letecká operace vstoupila do třetí fáze, v níž byly letecké útoky soustředěny ve prospěch antitalibánských skupin a laserem označovali cíle pro přesně řízenou munici.

Důležitou úlohu hrály letouny vojenského námořnictva F-14 Tomcat. Prováděly lety se změnou úkolu proti vzdušným cílům na úkol proti pozemním cílům (swing-role). Prováděly přesné údery na předem stanovené cíle, umlčovaly pozemní protivzdušnou obranu, plnily úkoly představených leteckých návodčích, průzkumu a doprovodu humanitárních letů a obvykle kombinovaly několik těchto úkolů za jediného letu. Byly vyzbrojeny smíšenou bojovou zátěží: laserem řízené pumy GBU-12 pod trupem, gondolou pro označení cílů laserem a raketou vzduch-vzduch AIM-54C Phoenix doletu 150 km, schopnou působit proti vzdušným cílům ve výšce 15 m a určenou k tomu, aby se zabránilo velitelům Talibánu anebo Al Kajdy uniknout vzduchem.

Snahou USA je zabránit, aby Talibán a Al Kajda mohly používat rozsáhlé síť tunelů a jeskyní jako úkrytů a míst velení. V mnoha případech se tak děje zavalením vchodů do podzemních objektů pomocí leteckých pum. Po zásazích vchodů do tunelů byly několikrát pozorovány sekundární exploze, a to v některých případech až několik hodin po zásahu.

Nebylo zjištěno, že by Talibán používal klamných cílů. Leteckým úderům se snažil čelit klasickými metodami jako rozptýlení, vyhýbání se vládním objektům, umísťováním vojenského materiálu v blízkosti měsit a civilního obyvatelstva.

Výsledky leteckých úderů byly soustavně ověřovány fotografickým průzkumem prováděným před úderem a po něm.

Vrtulníky

Vrtulníky AH-64 rozsáhle používaly protitankové rakety Hellfire a způsobily jimi silám Talibánu velké ztráty.

Talibán uveřejnil obraz kol vrtulníku, který údajně sestřelil. Avšak vrtulník MH-47 naražil svými koly na překážku a kola se utrhla. Vrtulník pokračoval ve svém úkolu a bezpečně se navrátil.

Bezпилotní letadla

Bezпилotní letadlo RQ-1A Predator může být řízeno z pozemní stanice, z pilotovaného letounu (např. E-2C) včasné výstrahy na vzdálenost stovek kilometrů, nebo personálem speciálních sil působícím na nepřátelském území. Nejbezpečnější metodou řízení je řízení pozemní stanicí, protože její operátor dobře zná situaci.

Bezпилotní letadlo RQ-1A Predator s úspěchem používalo protitankové rakety AGM-114 Hellfire od 17. října. Jeho bojová zátěž činí 14 raket AGM-114. Je schopno zasáhnout cíl do pěti minut od jeho zjištění. Střelba byla vedena z výšky 5000 m nebo menší proti cílům jako vozidla aj. Predator má malé infračervené demaskující příznaky, takže je málo zranitelný přenosnými raketami zem-vzduch. Jeho možnosti použití za každého počasí jsou omezené: nemůže zjistit cíle z velké výšky za každého počasí a v noci. Proto Predator působil ve střední výšce. Rakety Hellfire vypuštěné z bezпилotního letadla Predator se používaly také k označování cílů úderů taktických letounů vyzbrojených pumami řízenými laserem. Bezпилotní letadla Predator během prvního měsíce operace vypustila přes 40 raket Hellfire.

Snímky z průzkumného letadla Predator byly datovým spojením přenášeny na „dělový letoun“ AC-130 a na vrtulníky AH-64D Apache.

Během prvních čtyř týdnů letecké operace byla ztracena čtyři bezпилotní letadla.

Nad Afghánistánem bylo ztraceno bezпилotní letadlo Predator, které nebylo sestřeleno, nýbrž se zřítilo v důsledku námrazy.

Munice

V letecké operaci proti Talibánu převládaly střely s plochou dráhou letu a přesně řízená munice. Během prvních pěti dnů byly použity necelé dva tisíce kusů této munice a během prvního měsíce operace přibližně osm tisíc.

Dne 7. října bylo použito přibližně 50 křídlatých střel z různých nosičů, včetně lodí a ponorek námořnictva USA a Británie. Během první noci operace letouny B-52 použily 2000librové pumy JDAM a později používaly 500librové pumy JDAM ve snaze omezit vedlejší škody v obydlených oblastech. K vedlejším škodám způsobeným pumami JDAM docházelo, když v důsledku atmosférických podmínek nebo elektronického rušení navigační systém ztratil

signál globálního polohového systému a puma byla řízena pouze inerciálním systémem, takže se pravděpodobná úchylna ze 13 m zvětšila na přibližně 30 m. Rozsáhle byly používány laserem řízené pumy od 1000librové GBU-16. 5000librová puma GBU-28 byla v omezeném počtu použita proti velmi odolným podzemním cílům.

Proti vchodům do jeskyní a tunelů byla použita raketa vzduch-zem AGM-130 v koordinaci s bezpilotními letadly vybavenými tepelnými zobrazovacími přístroji, jakož i 2000librová puma BLU-109 s laserovým řízením. Přesná raketa AGM-130 sloužila také k umlčování PVO v obydlených oblastech.

Na počátku listopadu letectvo USA svrhlo dvě aerosolové pumy BLU-82 hmotnosti 6800 kg z letounu MC-130H z velké výšky. Puma umístěná na padáku vybuchne nízko nad zemí a vytvoří přetlak 73 kg/cm². Puma je účinná proti jednotkám v lehkých polních postaveních.

Kromě toho byla provedena zkušební střelba aerosolové pumy BLU-118B proti vchodu do tunelu, vybavená stejným průrazným prvkem jako puma BLU-109 a laserovým řízením.

Poprvé byl použit zásobník submunice řízený globálním polohovým systémem a inerciálním řízením a vybavený řídicími ploškami, které vylučují vliv větru na dráhu zásobníku.

Protitankové řízené rakety AGM-114 Hellfire používaly vrtulníky AH-64 Apache a bezpilotní letouny RQ-1A Predator. Vzhledem k malé bojové hlavici (10 kg) byla raketa Hellfire používána tam, kde bylo nutno vyloučit vedlejší škody.

Byly použity také kazetové pumy CBU-87 a 500librové pumy Mk82.

18. březen se zapsal do historie jako významný příspěvek k rozvoji občanského a společenského vědomí odpovědnosti za bezpečnost, obranu i ochranu občana a státu. Ministr obrany Jaroslav Tvrdík představil jménem Bezpečnostní rady státu CENU JAROSLAVA JANDY. Tato bude počínaje letošním rokem každoročně udělována za významný přínos v oblasti bezpečnostní politiky České republiky.

Bezpečnostní rada státu udělila pro rok 2002 v hlavní kategorii jednu cenu. Prvním oceněným se stal armádní generál v. v. Ing. Karel Pezl za celoživotní prospěšnou práci v oblasti bezpečnostní politiky.

Armádní generál v. v. Karel Pezl pracoval ve velitelských a štábních funkcích na různých stupních naší armády. Po okupaci v roce 1968 musel odejít z armády. Od roku 1991 působil jako poslední náčelník Generálního štábu Československé armády, od roku 1993 byl prvním náčelníkem Generálního štábu Armády České republiky. Osobně se podílel na výstavbě samostatné Armády České republiky. Má velký osobní podíl na vstupu České republiky do NATO. Je vnímán jako symbol čestného vojáka a experta v oblasti bezpečnosti a obrany státu.

Bezpečnostní rada státu současně udělila ve studentské kategorii čestné uznání studentce Fakulty sociálních věd UK v Praze Petře Novotné za práci „Úloha a místo Západoevropské unie při vytváření evropské bezpečnostní a obranné identity“.

Iniciátorem vzniku nového ocenění byla Asociace pro bezpečnost, obranu a ochranu společnosti a státu - BOOSS, která rozvíjí svou činnost i v prestižní mezinárodní organizaci Asociaci atlantické smlouvy - ATA. Letošní rok, tedy rok summitu Aliance v Praze, vnímá BOOSS jako výzvu pro odpovědnou práci v oblasti bezpečnosti a obrany a výzvu pro efektivnější působení bezpečnostní komunity.

Kontakt:

Ing. Jaroslav Vítek
výkonný ředitel Asociace BOOSS
BOOSS
Jilská 24
110 00 Praha 1

tel.: + 420 2 24 22 71 97
fax.: + 420 2 24 23 82 80
e-mail: booss@booss.cz
www: booss.cz

Divizní generál Matěj NĚMEC

* 8. 11. 1886 Janov

† 29. 8. 1975 Praha

Vyrůstal na rodném janovském statku nedaleko Kosovy Hory spolu s pěti svými sourozenci - třemi bratry a dvěma sestrami - jako druhý nejmladší. Když ukončil studium na dvouleté hospodářské škole v Sedlčanech, zůstal podle přání rodičů doma, aby pomáhal v hospodářství. Přelom v jeho životě znamenal Sokol a založení tělocvičné jednoty v Kosově Hoře v roce 1903; už následující rok se stal cvičitelem. Počátkem roku 1906 absolvoval v Praze kurz České obce sokolské a v létě téhož roku byl zvolen místonáčelníkem Blanické sokolské župy, kde se především věnoval těm nejmladším - žákům.

Na jaře 1909 pak dostal nabídku k odjezdu do Ruska jako učitel tělocviku, a proto se v létě zúčastnil dalšího cvičitelského kurzu; vlastně to byla příprava budoucích českých cvičitelů na ruských středních školách a pak ještě musel vykonat dva měsíce náhradní služby u Landwehr-Infanterie-Regiment Nr. 28 v Písku. Teprve poté mu úřady vydaly cestovní pas s platností na tři roky. Před odjezdem ještě absolvoval Maděrovu soukromou obchodní školu v Praze, u Berlitz se učil ruštině, k Wanderlichovi chodil na šerm a ještě čtyřikrát v týdnu cvičil v Sokole.

„*Loučení s rodiči se neobešlo bez slz.*“ Náčelník České obce sokolské JUDr. Karel Vaníček tehdy rozhodl, že Němec bude působit jako učitel na chlapeckém gymnáziu v Jekatěrinburku; současně mu předal doporučující dopis pro budoucího ředitele a informoval jej, jaký plat má dostat při úvazku nejméně 24 hodin tělocviku týdně. Když však v září 1910 nastoupil, byl zájem o jeho vyučování takový, že ještě působil na místní reálce. Získal si přízeň guberniálních školských úřadů - společně s dalšími českými cvičiteli založil pravidelné dvouměsíční tělovýchovné kurzy, jejichž absolventi se stávali aprobovanými učiteli tělocviku v uralských guberniích. O prázdninách se pak vracel na rodný statek, i když v roce 1912 se více věnoval sokolskému sletu a následující rok pak měsíčnímu vojenskému cvičení. Otec mu tehdy navrhl, aby se v Rusku usadil, když tam získal zajištěné postavení, a to mu usnadnilo pozdější rozhodování v létě 1914.

Když začala první světová válka, hrozilo mu jako občanovi Rakouska-Uherska zatčení. Od internace jej uchránila „státní služba“, neboť jako učitel střední školy byl zařazen do kategorie ruských státních zaměstnanců. Z novin se dověděl, „*že zástupci českých spolků na Rusi byli přijati carem, že jim bylo povoleno organizovat české vojsko a že se již dobrovolníci sjíždějí do Kyjeva*“. Na nic nečekal a okamžitě tam odeslal přihlášku do České družiny. Ředitel realky, jehož předci se zúčastnili polského povstání, i když nerad souhlasil s jeho rozhodnutím a ještě mu zajistil výjimku - na místo 75 kopejek služného řadového vojáka totiž dostával od ruského

státu až do 1. ledna 1918 svůj měsíční plat, tj. 180 rublů, a proto během války neměl takové finanční starosti jako ostatní.

A tak v prvním říjnovém týdnu 1914 přijel do Kyjeva a byl zařazen jako řadový střelec k základnímu výcviku u náhradní roty, koncem měsíce do skupiny frontových doplňků a v polovině listopadu k 1. rotě *České družiny*. Pod velením Zdeňka Fierlingera se zúčastnil v prosinci svého prvního bojového úkolu, o němž později uvedl: „Podle mých představ měla tato moje první rozvědka všechny vlastnosti, jaké průzkum mít nemá. Věděl jsem, že bratr Fierlinger nosí v torně učebnice cizích jazyků, s nimiž spojuje nějaké cíle, ale na rozvědku bych s ním už nešel.“ Na začátku roku 1915 působil jako instruktor nováčků, ale po dvou měsících byl zařazen do elitního Sokolského oddílu, jenž byl zálohou velitele *České družiny* - s ním se dostal až na severovýchodní Slovensko; když byl oddíl zrušen vrátil se k 1. rotě podporučíka Stanislava Ččka, poté působil v rámci 5. roty v oblasti Pripjaťských močálů.

Na začátku roku byl Němec ustanoven šikovatelem u 1. roty; po složení důstojnické zkoušky byl v polovině června povýšen na praporčíka a následně jmenován velitelem 7. roty 1. čs. střeleckého pluku. Na podzim 1916 byl zařazen do 12. roty III. praporu, jenž byl v březnu 1917 reorganizován na 3. čs. *střelecký pluk* a Němec se stal velitelem jeho 5. roty.

2. července 1917 v bojích u ukrajinského městečka Zborova dočasně převzal velení II. praporu pluku (definitivně na začátku srpna 1917). Ve svých pamětech o této bitvě také uvedl: „Nesmím zde ovšem nepřipomenout, že převážně české jednotky rakouského 75. a 35. pluku nekladly tuhý odpor, i když měly proti nám velkou přesilu. Většinou se jejich příslušníci ochotně vzdávali. A nejen to. Navíc se staly i takové případy, jako třeba zažili vojáci 6. roty prvního pluku. V třetí linii rakouských zákopů našli ležícího těžce raněného rakouského důstojníka. Ptali se ho, zda nepřítel půjde do protiútoků. Podíval se na ně a hned pochopil. „Vy jste Češi?“ přece se zeptal, a když se mu dostalo stručného vysvětlení, řekl jim klidným, vyrovnaným hlasem: „Nazdar hoši! Tady máte automatickou pistoli, je to výborná zbraň, model sedmnáct. Tam zprava přijde německý úderný prapor. Nebojte se, oni o vás nevědí, řekněte jim do boku ze strojních pušek.“ Stalo se. Prapor byl na místě rozbit. I ze zásluh českých vojáků v rakouských uniformách pramenilo naše tehdejší vítězství.“

Následoval ústup z Ukrajiny do středního Ruska a také konflikt s bolševiky, když komisař války L. D. Trockij vydal rozkaz k odzbrojení a soustředění Čechoslováků do pracovních táborů. V této době - 27. května 1918 - Němec byl se svým praporem v Čeljabinsku, kde dostal za úkol obsadit nádraží a poté zabezpečit město ze severovýchodu; později již jako kapitán velel celé obraně města v rámci *čeljabinské skupiny*. V září pak byl ustanoven velitelem plukovní skupiny na *lysvěnské frontě* západně od Jekatěrinburku. Boje na této frontě trvaly až do konce roku, kdy byl 3. čs. střelecký pluk stažen do týlu a vystřídán jednotkami ruské *sibiřské armády*; 22. listopadu pak major Němec převzal velení tohoto pluku.

Na jaře následujícího roku „jeho“ pluk zaujal postavení na nejvýchodnějším úseku Československého vojska na Rusi v prostoru od Bělska přes Irkutsk až po jezero Bajkal. Na podzim se konečně začala realizovat evakuace Čechoslováků do Vladivostoku a následně domů - do vlasti. Začátkem března 1920 byl ustanoven velitelem 19. transportu legionářů na americké lodi *Madawaska*; následoval Singapur, Kolombo, Port Said. 16. dubna se transport vylodil v Terstu a 21. dubna překročil československé hranice v Horním Dvořišti, a na nádraží v Plané nad Lužnicí jej očekával prezident T. G. Masaryk. Němec později vzpomínal:

„Domníval jsem se, že vzhledem k deštivému počasí bude pan prezident v čekárně. Proto jsem jel na lokomotivě a požádal strojvedoucího, aby před nádražím zpomalil, že vystoupím dříve

a domluví se s prezidentovým pobočníkem. Chtěl jsem, aby chvíli posečkali, než se mých 750 vojáků seřadí podél vlaku. Strojvůdce tedy před nádražím zpomalil, a když jsem chtěl seskočit, vidím, že na nádraží bez jakékoliv suity stojí sám pan prezident s chotí a očekává nás. "

Podobně jako mnozí jiní legionáři, rozhodl se po návratu do vlasti i Němec pro vojenskou službu. „Jeho“ pluk – 3. čs. střelecký pluk Jana Žižky z Trocnova byl dislokován do Kroměříže, kde byl unifikován s „domácím“ plukem v pěší pluk 3 Jana Žižky z Trocnova, jehož velitelem byl ustanoven podplukovník Matěj Němec.

Koncem roku 1920 došlo k další změně v jeho životě, neboť se v Kosové Hoře oženil s Ňurou Tesařovou, dcerou bývalého správce jekatěrinburského pivovaru.

Němec byl v prosinci 1924 vyslán do kurzu při Válečné škole v Praze; od května do září následujícího roku absolvoval řadu stáží v učilištích jednotlivých zbraní i praxi u divizního štábu v Košicích. Poté následovalo ustanovení velitelem *pěší brigády 19* v Lučenci; současně se stal velitelem místní vojenské posádky. Dnem 4. května 1928 byl prezidentem republiky jmenován do první generálské hodnosti – brigádního generála.

V listopadu 1931, po politické intervenci, kdy Němec byl nařčen, že obviňuje roduvěrné Slováky ze špionáže, převzal velení opavské *pěší brigády 15* i místní vojenské posádky. Také zde měl podřízené jednotky rozmístěny ve více posádkách – v Opavě, Krnově, Bruntálu, Hranicích na Moravě a Novém Jičíně, ale po dvou letech se mu podařilo prosadit jejich soustředění v menším množství posádek.

Ve druhé polovině třicátých let se oblast severomoravského pohraničí dostávala pod přímý dohled hlavního štábu čs. branné moci, a to vzhledem k budování linie opevnění. Při této příležitosti (vytyčení optimální trasy) se Němec dostal do rozporu se svým nadřízeným – velitelem divize generálem J. Birulou – , jenž vyvrcholil hrozbou podání žádosti o penzionování. Birula ve svém hodnocení ze září 1937 o svém podřízeném totiž mimo jiné uvedl: „*Má dobře vyvinutý smysl jak pro povinnost, tak i pro odpovědnost. Průměrně iniciativní... Cholerická letora. Přecitlivělá, nedůvěřivá, ješitná povaha. Duch dosti průměrný, bez nadání, takticky bez širšího rozhledu, méně rozhodný a méně předvídavý... Poněvadž se cítí odstrčeným a neuznaným hlavně vzhledem k tomu, že se nestal dosud velitelem vyšší jednotky, je bez nálady a bez chuti k tvořivé práci. Koná jen svou povinnost. Nepovažují ho způsobilým velet vyšší jednotce ani v míru, ani ve válce.*“ Spor mezi nimi musel řešit až zemský vojenský velitel v Brně generál V. Luža.

Osobní situace generála Němce se poněkud zkomplikovala v důsledku reorganizace čs. armády, kdy na konci roku 1937 byl zrušen brigádní stupeň. Nakonec pro něho „bráškové“ našli umístění – dnem 2. ledna 1938 převzal po generálu A. M. Čilovi funkci předsedy *odvolacího kárného výboru* ministerstva národní obrany, jenž sídlil v Praze na Hradčanech.

„*Byla to jistě důstojná funkce,*“ vzpomínal později, „*ale znamenala také, že se už se mnou na vyšší velitelská místa nepočítá. Stal jsem se tak vlastně kancelářskou krysou. Pro rodinu a zvláště vzhledem k budoucím událostem, to ovšem špatné nebylo.*“

Na podzim 1938 se generál Němec snažil o sjednocení několika, i proti sobě stojících, legionářských skupin a organizací, ale jeho snaha nebyla úspěšná. 5. března 1939 se totiž vytvořila Národní jednotka legionářská, jež spolupráci odmítla. Také jeho opakovaný pokus o spojení všech legionářských organizací po nacistické okupaci byl neúspěšný – jejich funkcionáři se v dané situaci snažili spíše ukrýt majetek svých organizací a využít jej ve prospěch domácího odboje. Krátce před rozpuštěním legionářských organizací německou okupační správou se Němec setkal s tehdejšími ministerským předsedou generálem A. Eliášem, který

se s ním tenkrát rozloučil slovy: „Jde nám všem o krk - takže na shledanou buď v koncentráku, nebo na pravdě Boží.“

Generál Eliáš byl popraven za německého stanného práva 19. června 1942 a generál Němec byl 1. září 1939 zatčen jako rukojmí - následovala cela na Pankráci, poté koncentrační tábor Dachau, koncem září 1939 koncentrační tábor Buchenwald. Jako „čestný vězeň“ měl přece jen určité „výhody“ - poněkud větší přiděly jídla, možnost omezené korespondence s domovem, včetně balíčků „na přilepšenou“, ale... na podzim 1941 se situace v důsledku válečné situace značně zhoršila; přiděly jídla byly sníženy na polovinu a již od dubna 1941 platila i pro „čestné vězně“ pracovní povinnost. Generál Němec se tak stal zahradníkem, později pracoval v lese a od začátku roku 1942 v oděvním skladu. I přes relativní zajištění jeho majestátná postava v německém koncentračním táboře „zeštíhlela“ téměř o čtyřicet kilogramů.

V úterý 11. dubna 1945 Buchenwald osvobodila americká armáda. „Už bylo jedenáct hodin, a nikdo nás nevolal k nástupu. Do našich úvah zahoukala siréna signál „Nepřítel se blíží k táboru!“ A v zápětí se ozvala - ach to byl okamžik! - osvobozující výzva: „Všichni příslušníci SS okamžitě opustí tábor!“ Hned pozorujeme, jak ti „nadlidé“ z různých konců vlečou těžké kufry k bráně. Bázlivě se ohlížejí po vězních, zda nedojde k vyrovnávání dluhů. Ale ani facka nepadne. Za chvíli již nad branou vlaje bílý prapor z povlaku na polštář, který jsem k tomu účelu přinesl ze skladiště bratru Konopovi. Tábor přeletují první americké stíhací letouny. Tatata - zašteká německý kulomet z dolní věže tábora, ale hned hoří zasažena dobře mířeným dělostřeleckým granátem.“

Díky následné americké péči se generál Němec mohl již týden po svém návratu domů hlásit na ministerstvu národní obrany do služby. Koncem května 1945 se tak stal místopředsedou komise pro přijímání důstojníků a rotmistrů čs. branné moci; v únoru 1946 byl sice jako šedesátiletý penzionován, ale po několika měsících se vrátil na ministerstvo jako předseda nové přijímací komise. Funkci vykonával až do června 1949, kdy definitivně odešel do výslužby.

Opakovaný návrat do služby nepochybně souvisel s jeho „známostmi“ ve vedení rezortu obrany - ministr národní obrany generál L. Svoboda, náčelník hlavního štábu generál B. Boček i velitel 1. vojenské oblasti generál K. Klapálek byli jeho podřízení z 3. čs. střeleckého pluku Jana Žižky z Trocnova. Přesto - anebo právě proto - Němec si udržel určitý odstup. Později ve svých pamětech totiž také napsal:

„Nejeden novopečený člen komunistické strany se ucházel o přízeň ministerského předsedy Klementa Gottwalda, a ten se potom písemně přimlouval u generála Svobody za přijetí takového „soudruha“. I když dotyčný byl třeba do nedávné doby fašista a až na sklonku války se v koncentračním táboře hlásil mezi komunisty... Postoj generála Svobody mi není jasný... Gottwaldovi vyhovuje v jeho intervencích.“

I když při jeho odchodu do výslužby náčelník hlavního štábu generál Š. Drgač konstatoval, že „funkci předsedy přijímací komise vykonával dobře - spravedlivě. K lidově demokratickému zřízení - k socialismu - ke spojení se SSSR a lidově demokratickými státy zaujímal postoj „taktního pozorovatele“; v roce 1951 v rámci akce „B“ (byty) se Němec musel vystěhovat z vlastního domku v Praze. Usadil se tehdy v Černošicích, ale i tam si ho našla Státní bezpečnost, jejíž zájem pomínil až po procesu s „R. Slánským a spol.“.

V šedesátých letech se společně s generálem A. Čílou angažoval v „rehabilitaci“ prvního československého odboje, zvláště legionářů. V červnu 1967 dosáhli toho, že se mohli vypravit na zborovské bojiště, kde byl nově odhalen původní pomník padlým legionářům ...

Tyto snahy zastavila sovětská okupace a následná normalizace, o čemž svědčí jeho další zkušenost. Zatímco v září 1969 bývalé příslušníky České družiny přijal a vyznamenal tehdejší prezident Ludvík Svoboda, následující rok je neskutečným způsobem urazil, když se na své bývalé nadřízené osopil: „*Jak jste sem mohli přijít, když jste nedostali písemné pozvání... Ať se to vícekrát neopakuje! Když nedostanete pozvání, tak sem nechoďte!*“

Písemné pozvání na Hrad už pochopitelně nikdy nepřišlo, ale v důsledku určitého zmírněného tlaku se podařilo, že bývalí příslušníci České družiny se mohli pravidelně každý rok setkávat (a také pod pravidelnou „kontrolou“ Státní bezpečnosti). Vzhledem k času jich bylo méně a méně, a proto se podstatně častěji scházeli při poslední cestě svých „bratrů“. Organizátorem těchto setkání byl právě generál Němec, který při rozloučení neopomenul připomenout jejich výjimečné zásluhy - v září 1973 plukovníka Rambouska, v prosinci 1973 se starodružiníkem Vavrochem, v srpnu 1974 s generálem Fajfrem, v červnu 1975 s plukovníkem Šnejdárkem. V srpnu se pak s ním jménem všech rozloučil ve střešovickém krematoriu generál Antonín Číla.

Až šestnáct let po jeho smrti, 1991, se podařilo jeho synovi Igorovi vydat otcovi paměti pod názvem „Návraty k svobodě“.

PhDr. Zdeněk Vališ

English Annotation

The Security Policy of the Czech Republic on Entering the European Union by PhDr. Antonín Rašek. It is a very comprehensive study about our security policy before we enter the EU. The author summarizes the history of European continent where we can see disintegration trends running parallel with trends of democratic integration that are in fact the only solution to chauvinist policy and ethnic purges. Common European security and defence policy was shaped by the conflicts in the territory of the former Yugoslavia, especially Kosovo crisis. Although European countries give two thirds of American military budget for their armies, they are relatively weak. The Council of Europe therefore took over Western European Armament Group and the Security Institute in Paris (France) so that effective military potential could be developed. Similar military structures like NATO (that already proved their efficiency) are created: General Affair Council, Political and Security Committee, European Union Military Committee, European Union Military Staff. Analysts from the Institute of Strategic Studies (Brno Military Academy) expect that this process will be at its top probably at the moment we enter the EU (2003).

The First War of the 21st Century and Its Possible Effects on the Security of the CR by PhDr. Jan Eichler, CSc. Our country is not directly exposed to terrorists attacks, but we could experience migration waves with accompanying epidemics, natural disasters or environmental damages. European countries are not strong enough and therefore the Americans take the lead in the combat against terrorism. The CR has several advantages at the start of the 21st century. We are in the zone of stability and peace. As a NATO member, we have the highest security guarantees we've ever had. We are on the way up, as far as economy and prosperity concern. We are going to take part in foreign missions, off NATO territory, as a part of multinational contingents. Firstly we must raise our military potential (e.g. via Defence Capability Initiative). Of course, we can't be compared with powers like the US, or the UK, but we can participate in humanitarian and peacekeeping missions as specialists, e.g. surgeon teams, chemists and airborne troops.

What is NATO for? Before 11 September, NATO had a strong European focus. Now the security priorities of its leading member (i. e. the US) are shifting from Europe. NATO is becoming more of a European security organisation, less of an alliance. Its utility as a Europe-wide

security structure should not be underrated: consolidation of a peaceful order across Europe is in itself a major achievement, permitting the US and its allies to focus their attention on other regions, with "coalitions of the willing" benefiting from the standardized procedures, training and infrastructure that NATO has developed among the armed forces of its member states and partners. All of this should be useful for the war against terrorism. But the United States should not expect too much from NATO itself, as a formal alliance outside Europe, despite the emergence of the new terrorist threat to Western security. Translated and adapted article is from *the Survival Magazine*, Winter 2001-02.

TERRORISM

Contemporary Terrorism by Lt.Col. Mgr. Marian Brzbyhatý, PhD. At present, we face high expectations of non-conventional conflicts. It is namely the threat of terrorism that can be seen as a sort of very dangerous non-conventional conflict. There are dozens of definitions of terrorism. Especially difficult is to draw a line between terrorism and plain criminality. The so-called superterrorism is closely tied with the deployment of weapons of mass destruction (atomic, biological, and chemical). The covering term is "non-conventional terrorism". Psychological terrorism also belongs to this group. It covers indoctrination (brain washing), public relations, PSYOPs. Brand-new form is informational terrorism in computers (logical bombs, Trojan horses, worms, mocking birds, back doors, to name at least few viruses). The fight against terrorism must be sophisticated and complex. It must stick to the following principles: Do not retreat, do not make any arrangements, to isolate states supporting terrorists and exercise pressure on them, and actively cooperate within antiterrorist coalitions.

The Third World War? The global counter-terrorism effort against al-Qaeda alone will require diverse and sustained military, law enforcement and shared intelligence resources. All conflicts in which Muslims groups are directly or indirectly involved occupy much of the current international agenda, taking in the Middle East, the Gulf, the Balkans, Central and East Asia, and parts of Africa. While the individual conflicts still have their critical distinctive features, a global structure of sorts is emerging that cannot but shake up local and global political structures, often in quite surprising and unin-

tended ways. Whether or not international politics will be so transformed at the end of this process that it can be described as the "third world war" remains to be seen. A key test will be how the United States emerges from this as an international actor, says Lawrence Freedman in an adapted article taken over from the *Survival*, Winter 2001-02.

OPINIONS, CONTROVERSY

Too Many Garrisons for a Small Professionalized Army
by PhDr. Antonín Rašek, et al. It is still more and more obvious that substantial reduction in numbers of the Army of the Czech Republic is a necessary prerequisite for the transformation of armed forces and ongoing professionalisation. While the communist army before 1989 used to have 200,000 troops in about 300 garrisons, today's army that is only one fourth or a fifth of its original size, but it has about one-half of the former garrisons, i. e. nowadays we have garrisons counting on average 400 servicemen, officers and civilian employees. Quite logically the Centre for the Reform of Armed Forces wanted to know the situation in present garrisons, from the point of their size, facilities and intended objectives. Field study "Social Problems of Constitution - Enlargement or Dismantling Military Bases and Garrisons" was of a pilot character, probing state of affairs so that further inquiry could be set in motion.

Aren't We "Over-doctrined?" *by Ing. Milan Kubeša, CSc.* The Institute of Strategy Studies (Military Academy, Brno) organised all-army workshop called "Place, Function and Missions, and Content of ACR Doctrines in the Alliance and National Defence Framework". Among those who participated in this workshop you could see representatives from nearly all-important military lines of work. Many proposals were propounded and discussed. Among them, the key position held a report by Col. (ret) Ing. Petr Němec, CSc., a Senior Lecturer at the Military Academy, Brno. The author of this article was shocked hearing that we are preparing 23 various army doctrines, brand-new, updated or revised. He supports drafting one "central" doctrine, from which all other doctrines could be derived. The decisive criterion is lucidity. Doctrines must be internally connected, avoiding terminology chaos. The source of such "central" doctrine ought to be not only Alliance publications, but also results reached in defence institutes. Army manuals would come out from those doctrines. This solution would be - according to the author - more effective than methods used now.

Economy and Effectivity within a MoD Department
by Ing. Svatopluk Kunc. The author poses several questions: What must we do to be effective and economical? Which measures should we undertake? Have we enough professional economists to introduce such measures?

And what about theory? From where can we get information? Those are only several items the author tries to solve. He compares the economy behaviour of civilian industrial plant with hypothetical military unit. He explains their economy behaviour - costs, profits - under the theory of free market. There are similarities in managerial work, both in the military and civilian sector. Such work is target oriented, oriented towards weak points, active, analytical, reflecting the future. Economy problems in a defence department are very sophisticated and complex. Proposed Strategy Defence Review places emphasis even on such economy problems, which is the fact warmly welcomed by the author.

INFORMATION PAGES

NATO Nukes - Safety and Security *by Col. Ing. František Valach, CSc., and PhDr. Jana Tučková.* As Euro-Atlantic international scene is rapidly changing, NATO alliance adapts its strategy and leading principles to new conditions. Nuclear weapons are still ready as a mighty deterrent tool, their potential is maintained at a sufficient level and they are continuously modernized. After the end of the so-called Cold War, NATO reduced its nuclear capacities by more than 85 %; the only nuclear weapons left in Europe are air force bombs, located on ground bases. The first necessity is to keep those weapons safe, reliable and trustworthy. All three nuke states of the Alliance, the US, the UK and France, as well as other states, do their best to prevent atomic accidents (Enhanced Nuclear Detonation Safety programme, Personnel Reliability Programmes, Weapon Survivability and Security System and so on). This contribution is based on the translation of an article "NATO's Nuclear Weapons Safe and Secure" by Robert B. Irvine Jr., chairman of NATO Nuclear Planning Group.

Experiences from an Open Army Line and its Future
by Dr. Petr Majer (Col., ret.). The author is a well-experienced specialist in the field of military laws, manuals, internal rules and principles. For nearly ten years he answers questions asked by ordinary servicemen or officers, members of their families or family dependants, relatives. He helps to solve legal problems, criminal offences, bossing, mobbing or bullying. New form of bullying is exacting financial means from "rookies", as a sort of hazing. Czech "speciality" is the fact that such bullying is done in leisure time of soldiers, not during training, among rank and file soldiers. Since 1998 Open Army Line has received 53 calls reporting such "economy bullying". It explains soldiers how to defend themselves, advices to commanders how to prevent such delicts of malefactions. Open Line also published a small booklet, called "A Pocket Guide to Military Service", explaining rights and duties of soldiers, because only their proper knowledge can prevent the

so-called "stager service". At the end the author states his web and e-mail addresses and phone numbers.

Stressors Influencing Psychic State of Soldiers in a Czechoslovak Chemical Unit sent in Persian Gulf Area in 1990 - 1991 by Maj. Ing. Čestmír Blažek, and Mgr. Jiří Hodný. In fact, since the end of World War II, the War in the Gulf has been the first hot war Czech servicemen actively participated. Stressors are events, negative experiences, etc., that cause stress. The authors enumerate many of them: insufficient language capacities, bad weather conditions (soldiers were prepared for hot climate, instead they met cold, with temperatures around the freezing point), engagement in war zone (soldiers were promised to fulfil only humanitarian missions), insufficient material support (e.g. in time of gunfight they had only one armed vehicle, partly out of order), conflict of different cultural patterns (Muslim world), lack of family ties, except for one table game there were no other means how to relieve psychic tension, inflexibility of Czech Command in Prague. We must also add living under continuous menace of missile attacks, desert with mines, and exhalations from burning oil fields. Fortunately, soldiers found a "Veteran Association" which helped them a lot, especially after their return home, when their stress was particularly imperative.

The Place and Role of Minister of Defence Inspection in an Economy Supervision System of Defence Department by Col. Ing. Pavel Beran. The purpose of inner control is to locate a real state of the Army, compare it with given norms, determine sources of traced deficiencies and propose measures that improve situation. Finally it analyses the problem, makes conclusions and generalizes results. The Inspection of the Defence Minister is the highest body of such inner investigation within the Ministry of Defence; it is subordinated and responsible only to the Minister of Defence. Its responsibility and authority are given by Act 219/1999 "Armed Forces of the Czech Republic". It coordinates the system of inner examinations, methodically controls and oversees this process. The basic milestone in economy and financial inspection is Act 320/2001 "Financial Inspection". Financial investigation is inseparable part of overall financial control that manages running public means (public expenses, contracts). It consists of (a) public control, (b) financial control based on international agreements, (c) inner control system that is divided into control and inner audit.

Czech Involvement in Rescue Operations and Humanitarian Assistance Abroad by Mgr. Antonín Mládek, Ph.D. The Czech Republic could joint international rescue and relief operations in cases (i) exceptional situation abroad, (ii) humanitarian assistance abroad. We can send a detached unit for rescue operations, firemen, and experts to instruct professional knowledge, people in humanitarian missions. The Ministry of Health has rescue teams, medical Trauma-Teams CR, including buses or means for transport of wounded. The Ministry of Defence has special military rescue units (75th Rescue and Training Base Olomouc) that are prepared for international rescue operations. But our republic has no legal document for planning and preparation and transport of units for such operations abroad, therefore the National Security Council agreed with the proposal saying that National Centre for Coordination of Transport and Movements of Armed Forces, with the use of international agreements, would be also a coordinator of planning and control of international rescue operations.

PERSONAL DATA

Divisioner Matěj Němec by PhDr. Zdeněk Vališ. He started his career as a teacher of physical education in tsarist Russia (1909). After World War I broke, he joined the Czech Cohort (company) composed of Czech and Slovak volunteers who wanted to fight against Habsburg Empire. He passed officer exam and became a commander. He became a regiment commander and was in charge of famous train that fought with the Bolsheviks in Siberia. When he returned home, like many others he decided to join newly born Czechoslovak Army. He became the commander of foot brigade 19 in Slovakia. He was also promoted to the first general rank - brigadier. In 1939 was arrested by German occupiers. He was held as an "honorary prisoner", in fact a hostage, in the concentration camp Buchenwald. From 1941 all "privileges" ended and even honorary prisoners had to work. In 1945 he was reactivated, definitely retired in 1949. Although he was not arrested he had to move out of Prague and lived in the country. In the 60s he made several steps to rehabilitate old legionaries, but his activity was interrupted by Russia invasion in 1968. Sixteen years after his death, in 1991, his son publishes his memories under the title "Returns to Freedom".

Představení autorů tohoto čísla

Plk. Ing. Pavel Beran, nar. 1954, Vysoká vojenská škola v Žilině, směr finance ozbrojených sil (1978). Postupně pracoval na všech stupních velení a řízení armády - útvar, svazek, svaz, ministerstvo obrany v různých posádkách a městech ČR. Na Inspekcí ministra obrany pracuje od roku 1994, dříve ve funkci vedoucího oddělení kontroly ekonomických činností, nyní hlavní inspektor 2. inspektorátu IMO. Vedle vysokoškolského studia postupně absolvoval dvouleté postgraduální studium na Vojenské akademii v Brně (1983-85) a roční studium na Vysoké škole ekonomické v Praze (1994). V roce 1997 absolvoval čtyřměsíční kurz anglického jazyka v Kanadě.

Mjr. Ing. Čestmír Blažek, nar. 1959, absolvent VVŠ Vyškov - obor vojenská chemie. V letech 1982-94 prošel velitelskými, technickými a štábními funkcemi od čtyř až po stupeň brigáda - převážně chemické odbornosti. Šest měsíců působil jako chemický specialista v československém protichemickém praporu v Perském zálivu. Od roku 1995 na Vojenské akademii v Brně, kde nyní zastává funkci tajemníka Fakulty velitelské a štábní. Je členem výboru Sdružení veteránů.

PhDr. Jan Eichler, CSc. nar. 1952. Po absolvování vojenské akademie pracoval v letech 1970-75 na ministerstvu národní obrany. V letech 1979-82 působil na československém velvyslanectví v Paříži, poté byl zaměstnán v Institutu pro strategická studia. V současné době pracuje v Ústavu mezinárodních vztahů v Praze. V r. 1990 vydal knihu *Francouzská armáda od Gaulla k Mitterrandovi*, v r. 1997 *Možnosti a perspektivy bezpečnosti České republiky*.

Mgr. Jiří Hodný, nar. 1965, vystudoval sociologii na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Absolvoval studium psychologických operací v John F. Kennedy Special Warfare Center and School v USA. Ve své práci se zabývá výzkou psychologických operací, sociální psychologií, sociologií a psychologií řízení. Je jedním ze spoluautorů knihy *The European Cadet: Professional Socialisation in Military Academies* (Nomos Verlagsgesellschaft, 1998). Publikuje v časopise *The Journal of Slavic Military Studies* a je členem jeho redakční rady. V současné době je vysokoškolským učitelem skupiny aplikovaných disciplín Ústavu managementu a podpory vzdělávání na Vojenské akademii v Brně.

Ing. Milan Kubeša, CSc., (plk. gšt. v zál.). Nar. 1949, absolvent Vojenské akademie v Brně, včetně VAK-GŠ.

Prošel základními velitelskými funkcemi na taktických a štábními na operačních stupních velení. Působil mj. jako vědecký pracovník Institutu vojenského umění (IVOU) Brno, ve funkci zástupce vedoucího katedry řízení obrany státu Fakulty velitelské a štábní na VA v Brně a vedoucí skupiny strategie operačního umění a dějin vojenského umění. V současné době pracuje jako odborný asistent na VA v Brně (katedra řízení obrany státu - K101). Je specialistou na otázky národního vojenského umění. Pravidelně publikuje ve Sborníku Vojenské akademie (řada A) a v našem časopise.

Ing. Svatopluk Kunc, nar. 1947, Vojenské automobilní učiliště v Nitře (1968). V r. 1970 z armády propuštěn. Následovaly dělnické profese. VŠE Bratislava, Fakulta ekonomie a řízení výrobních odvětví (1982), následně funkce v ekon. informační soustavě, šest let národně-obchodním náměstkem (do r. 1990). Reaktivován a rehabilitován. V hodnosti pplk. vykonával funkci staršího důstojníka finanční služby divize, ved. odd. rozpočtu a účetnictví VFU, poté vedoucí předmětové skupiny finančního zabezpečení armády katedry obchodně finanční na VVŠ Vyškov. Od r. 1998 pracuje jako odborný asistent finanční skupiny katedry logistiky VA v Brně. Zabývá se problematikou ekonomiky armády.

Mgr. Antonín Mládek, Ph.D. (plk. ve výslužbě). Nar. 1941, voják z povolání 1961-96. Působil v armádě ve velitelských, štábních a učitelských funkcích a na ministerstvu hospodářství. Absolvent PFUP v Olomouci (1972), VŠE v Praze pětisešmestrové postgraduální studium, obor krizový management (1992), VŠE v Praze jednosemestrový specializační kurz obor ekonomika a manažerské řízení v krizových situacích (1997), VVŠ PV ve Vyškově doktorský studijní program v oboru ekonomika obrany státu (2001). Nyní pracuje jako samostatný analytik pro krizový management ve veřejné správě. Specializuje se na řešení krizových situací v dopravě.

Dr. Petr Majer (plk. v zál.). Nar. 1950. Vyšší dělostřelecké učiliště v Martině, v r. 1981 Vojensko-pedagogická fakulta VA v Bratislavě, kurz pro informaci a komunikaci ve Strausbergu v Německu (1995), studium na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze (1996, 1999). Prošel různými velitelskými funkcemi, starší učitel VDS v Hranicích na Moravě. Od roku 1990 na tiskovém oddělení MO, odboru pro styk s veřejností Centra řízení informačních systémů. Tři roky byl ve funkci zástupce

náčelníka odd. informací a analýz AVIS - MO a téměř pět let vedl Linku AČR. V současné době je vedoucím Otevřené linky armády. Rozsáhlá publikační činnost ve vojenských i civilních časopisech.

Ing. Josef Nastoupil, plk. v zál., nar. 1924, absolvoval reálné gymnázium, v letech 1945 - 1982 ve vojenské službě. V současné době je v důchodu a zabývá se překladatelskou činností ve většinou vojenském oboru. Publikuje ve Vojenských rozhledech, Mezinárodní politice a dalších.

PhDr. Antonín Rašek (genmjr. v zál.). Nar. 1935, pěchotní učiliště, sloužil šest let u letectva. Dálkově vystudoval FF UK, obor filozofie a historie (1955-61). Poté se stal vojenským novinářem a pracoval v oblasti společenských organizací v armádě. Po srpnu 1968 z armády propuštěn. Věnoval se jako výzkumný pracovník, lektor a poradce průmyslové sociologii řízení, a to v Institutu poradenství Československého komitétu pro vědecké řízení (1970-75) a ve Výzkumném ústavu strojírenské technologie a ekonomiky (1975-89). V letech 1990-92 civilním náměstkem ministra obrany pro sociální a humanitární věci a později ředitelem Institutu pro strategická studia (1993). 1994-95 bezpartijní předseda branné komise ČSSD. Získal řadu literárních cen. Byl nominován na Literární cenu 96 Knižního klubu románem *Bud' na mě něžný*, v ročníku 98 získal zvláštní ocenění poroty za román *Dobrovolník Wanke*. Vydal celkem osm románů a měl povídky ve čtyřech sbornících povídek.

PhDr. Jana Tučková, nar. 1962, vystudovala tlumočnictví a překladatelství na Univerzitě Karlově, pracovala na Správě zahraničního cestovního ruchu Čedoku, v americké právní kanceláři Altheimer and Grey, britské poradenské společnosti Lonpra a investiční společnosti Patria Finance. V současné době je tlumočnicí na Úřadu zabezpečení zahraničních aktivit Ministerstva obrany ČR.

Plk. Ing. František Valach, CSc., nar. 1947, VA Brno, v roce 1988 aspirantura tamtéž. V roce 1994 ukončil kurz Monterey Mobile International Defense Management Course. V r. 1995 absolvoval stáž na velitelství ozbrojených sil USA v Evropě, kurz výchovy k národní bezpečnosti Fakulty velitelské a štábní VA v Brně a Center for European Security Studies (Grönningen). V roce 1996 kurz krizového managementu na škole NATO (SHAPE). Do roku 1990 ve vojících a štábech bývalého ZVO. Od r. 1991 na MO a GŠ AČR v Praze. V současnosti pracuje v sekci strategického plánování.

PhDr. Zdeněk Vališ, nar. 1955, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, obor historie a archivnictví. Až do r. 1993 pracoval coby samostatný vědecký pracovník ve Vojenském historickém ústavu v Praze, od r. 1994 byl zaměstnancem Ministerstva vnitra ČR ve funkci policejního rady. V současné době na volné noze. Autor řady životopisných knih, např. *Armádní generál Alois Liška* (1991), *Generál Heliodor Píka* (1993), *Generál Karel Janoušek* (1997), spoluautorem knih *Vojenské osoby odsouzené státním soudem* (1993), *Generál Karel Kutlvašr* (1993), *Generál Jaroslav Vedral - Sázavský* (1994) a další.

Upozornění pro autory časopisu Vojenské rozhledy

Příspěvky v českém jazyce zasílejte na adresu redakce na disketě v textovém editoru (T 602, RTF, Word) a v jednom vytištěném exempláři, nebo prostřednictvím e-mailu ***voj.rozhledy@army.cz***

Obrázky posílejte zvlášť, odděleně od textu, tiskárna zpracovává obrázky (grafiku) v programovém balíku Adobe Photoshop. Materiály určené ke skenování (fotografie, mapy) mají být kvalitní, obrázky dodávané v digitální podobě musí být skenované na 300 dpi pro velikost 1:1 a uložené ve formátu EPS, TIFF či JPEG s minimální kompresí.

Vlastní text příspěvku pište vždy hned od prvního sloupce, pro odstavce nepoužívejte tabulátor (tj. zarážku), ale funkci: Formát \ Odstavec \ Speciální \ První řádek. Slova na konci řádku nedělte a řádky nezarovnávejte. Tvrdé ukončení řádku (pomocí klávesy Enter) používejte pouze na ukončení odstavce, respektive titulu ap., ne jednotlivé řádky. Za textovými znaky: . , : ? ! nechte vždy mezeru. V textu na zdůraznění používejte pouze *kurzivu* nebo **tučné písmo**, nikoliv podtržené písmo. Poznámky v textu označujte číslicí (ne indexem), nejlépe v hranaté závorce, a jejich vlastní text umístěte na konec příspěvku, bez použití poznámkového aparátu textových editorů (funkce: Poznámky pod čarou).

Ke každému příspěvku, s výjimkou recenzí, je třeba přiložit stručné resumé.

Na konec každého příspěvku uveďte pod čarou svůj krátký životopis, včetně adresy, rodného čísla, čísla účtu (číslo účtu, specifický symbol) na nějž je možné zasílat honorář, a způsob kontaktu (telefonní číslo, fax, e-mail).

Článek by měl mít rozsah zhruba do 15 normostran. Jedna normostrana představuje třicet řádků na jedné straně – což je počet řádků, který odpovídá při formátu A 4 řádkování 2 – a šedesát úderů (písmen + mezer) na řádku, respektive 1 800 znaků (funkce: Soubor \ Vlastnosti \ Statistické údaje \ Znaků s mezerami).

CONTENTS

PhDr. Antonín Rašek	
The Security Policy of the Czech Republic on Entering the European Union	3
PhDr. Jan Eichler, CSc.	
The First War of the 21st Century and Its Possible Effects on the Security of the CR	24
What is NATO for?	34
TERRORISM	
Lt.Col. Mgr. Marian Brzybohatý, Ph.D.	
Contemporary Terrorism	46
The Third World War?	63
OPINIONS, CONTROVERSY	
PhDr. Antonín Rašek, at al	
Too Many Garrisons for a Small Professionalized Army	80
Ing. Milan Kubeša, CSc.	
Aren't We "Over-doctrined?"	91
Ing. Svatopluk Kunc	
Economy and Effectivity within a MoD Department	95
INFORMATION PAGES	
NATO Nukes - Safety and Security	102
Dr. Petr Majer	
Experiences from an Open Army Line and its Future	106
Maj. Ing. Čestmír Blažek, Mgr. Jiří Hodný	
Stressors Influencing Psychic State of Soldiers in a Czechoslovak Chemical Unit Sent in Persian Gulf Area in 1990 - 1991	112
Col. Ing. Pavel Beran	
The Place and Role of Minister of Defence Inspection in an Economy Supervision System of Defence Department	123
Mgr. Antonín Mládek, Ph.D.	
Czech Involvement in Rescue Operations and Humanitarian Assistance Abroad	133
Col. (ret.) Ing. Josef Nastoupil	
Air Operation in Afghanistan	141
JAROSLAV JANDA PRIZE	
Jaroslav Janda Prize Awarded	145
PERSONAL DATA	
Divisioner Matěj Němec	146
English Annotation	151
Who is Who in This Issue	154
English Table of Contents	157

OBSAH

PhDr. Antonín Rašek

Bezpečnostní politika České republiky při vstupu do Evropské unie 3

PhDr. Jan Eichler, CSc.

✓ **První válka 21. století a její možné důsledky pro bezpečnost ČR** 24

Na co je NATO? 34

TERORISMUS

Pplk. Mgr. Marian Brzybohatý, Ph.D.

✓ **Současný terorismus** 46

Třetí světová válka? 63

NÁZORY, POLEMIKA

PhDr. Antonín Rašek a kol. *2X*

Mnoho posádek na malou profesionalizující se armádu 80

Ing. Milan Kubeša, CSc.

Nemáme „předoktrínováno“? 91

Ing. Svatopluk Kunc

Hospodárnost a efektivnost v rezortu MO ČR 95

INFORMACE *tiich Valeri*

Jaderné zbraně NATO - spolehlivost a bezpečnost 102

Dr. Petr Majer

Zkušenosti z práce na Otevřené lince armády a její další perspektivy 106

Mjr. Ing. Čestmír Blažek, Mgr. Jiří Hodný

✓ **Stresory ovlivňující psychický stav vojáků československé protichemické jednotky vyslané do oblastí Perského zálivu v letech 1990 - 1991** 112

Plk. Ing. Pavel Beran

✓ **Místo a úloha Inspekce ministra obrany v systému ekonomické kontroly rezortu** 123

Mgr. Antonín Mládek, Ph.D.

✓ **Zapojování České republiky do záchranných operací a poskytování humanitární pomoci do zahraničí** 133

Plk. v. v. Ing. Josef Nastoupil

✓ **Letecká operace v Afghanistanu** 141

CENA JAROSLAVA JANDY

Cena Jaroslava Jandy udělena 145

PERSONÁLIE

✓ **Divizní generál Matěj Němec** 146

Anglické anotace 151

Představení autorů tohoto čísla 154

Obsah v angličtině 157

VOJENSKÉ ROZHLEDY

čtvrtletník

Vydavatel: MO ČR-GŠ, Agentura vojenských informací a služeb (AVIS),
Rooseveltova 23, 161 05 Praha 6-Dejvice

Tiskne Vojenský zeměpisný ústav Praha

IČO: 60162694

<http://www.army.cz/vti/vojroz/index.htm>
e-mail: voj.rozhledy@army.cz Předmět: Vojenské rozhledy
fax (20) 21 59 17

Vojenské rozhledy, číslo 2/2002

Ročník: XI. (XLIII.)
Den vydání: 17. 5. 2002

Expedice: AVIS, Vlastina 23, Praha 6, tel.: (20) 409 798

Rozšiřuje AVIS, oddělení marketingu, vydavatelské a nakladatelské činnosti,
nám. Svobody 471, Praha 6, pí Endlová, tel. (20) 215 563.

Redakce: Jaroslav Furmánek (redaktor), telefon: (20) 21 57 33.

Grafická úprava: Ing. Bořivoj Beránek

Redakční rada: Ing. Josef Janošec, CSc., doc. Ing. Petr Němec, CSc., PhDr. Miloš Balabán,
PhD., Ing. Milan Štembera, CSc., plk. gšt. Ing. Vladimír Karaffa, CSc. (zahraničí).

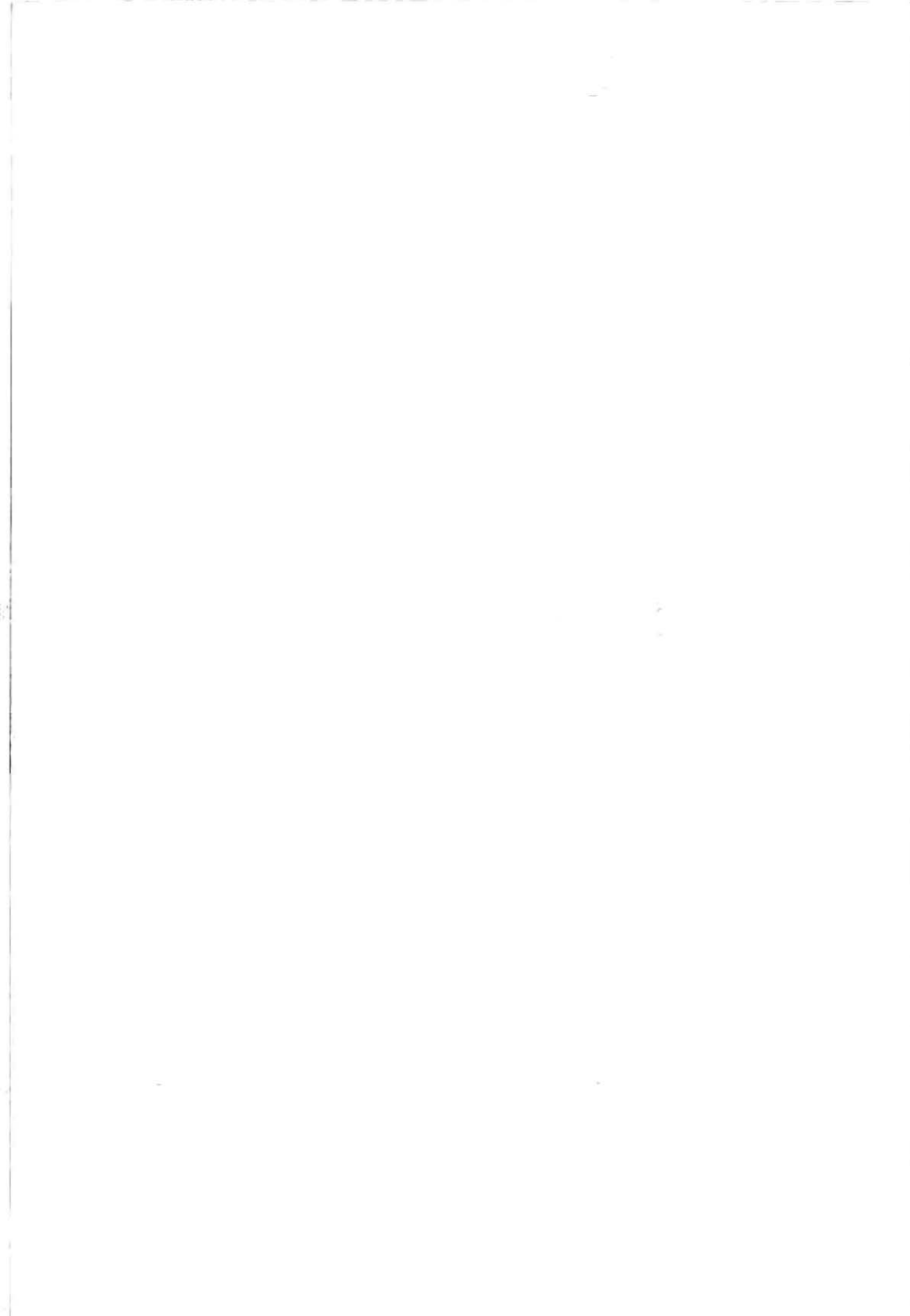
Sídlo redakce: Rooseveltova 23, 161 05 Praha 6-Dejvice.

MK ČR E 6059

ISSN 1210-3292

Podávání novinových zásilek povoleno: Českou poštou, s. p. Odštěpný závod Praha,
č. j. nov 65 35/99 ze dne 19. 11. 1999.

VOJENSKÉ ROZHLEDY